

BICZÓ GÁBOR - SZÁSZ JÁNOS

Csillagok vándora

ANTROPOLÓGIAI PORTRÉ
A DOMOKOSI SZÁSZ JÁNOSRÓL

A Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet Könyvei 6.

Sorozatszerkesztő: Kotics József

A sorozatban megjelent kötetek:

1. A komplex kultúrákutató dilemmái a mai Magyarországon. Szerkesztette Kunt Ernő és Szarvas Zsuzsa. Miskolc, 1993
2. Traum von Denken. In memoriam Ernő Kunt. Herausgegeben von Zsuzsa Szarvas. Miskolc, 1996
3. Testképek. Hallgatói dolgozatok a ME BTK Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszékről. Szerkesztette Bán András. Miskolc, 2000
4. Kotics József: Mások tekintetében. Miskolc, 2001
5. Vagabundus. Szerkesztette Biczó Gábor. Miskolc, 2004

SZÁSZ JÁNOS – BICZÓ GÁBOR – GULYÁS GYULA

CSILLAGOK VÁNDORA

Antropológiai portré a domokosi Szász Jánosról

Miskolc, 2008

Miskolci Egyetem
Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet

Lektorálta: Ilyés Zoltán, Kotics József

ISBN 978-963-661-810-0

© Kiadó, 2008

© Szerzők, 2008

TARTALOM

BEVEZETÉS	VII
1. Találkozás	vii
2. Portré	viii
3. Szinekdoché	x
a.) Szász János szövege	xi
b.) Kommentár	xii
b.) A multimédiás DVD	xvii
4. „Asszimilációs” portré?	xvii
5. Terep és írás	xix

CSILLAGOK VÁNDORA	1
Ars poetica!	3
Csillagok vándora	5
Igazgyöngy, hamisgyöngy, kígyógyöngy	9
Háryjánosok	13
Civilizált nyúl	25
A Császármadár	33
Nem tudjátok mi.	41
Mogyoróhősök	43
„Csodamogyik”	59
Látod, fiam, elmúlt a nyár	63
Denevér, denevér	65
Sebzés, jelzés, utánkeresés	67
„Rekord bika”	69
Általános rész: nyomok és csapák	71
Elmefuttatás – halász-vadásztudomány	103
Filozofálva	113

Vágyom már.	115
A „legesleg”	117
Esik eső, esik	121
UFO	133
Rejtély	145
Lesen	149
Van új a nap alatt?	153
Ti beszéltek	161
Az agyag	163
Van egy világ.	165
Az evolúció	167
Nem azért.	171
Lidércfény és „tűzmacska”	173
Kerek a káposzta	177
Pénzhajszoló világban	181
Megállapodás	183
Gondolatok	185
Levél a professzorhoz	187
Bevezető	191
Hideg szelek fújnak.	193
Búzacséplő kombájn?	195
Cseng-bong a harang	197
Mindég tudtam.	199
Epizódok „Maflagóniából”	201
Reszketések	207
Tükörbe nézve	209
Bosszúállás vagy hanyagság?	211

Ráncosabb lett a homlok.....	215	Mikor húsz voltam	247
Tudok örülni.	217	Nem szeretsz mert.	249
Csodaház II.	219	Nem is olyan rossz!	251
Angyalvárás	221	Emlékszem.....	257
Betör a karácsony.....	223	A LÁPOS-VIDÉK RÖVID LEÍRÁSA	261
Beteg.....	225	A vidék történetéről.....	261
Kérvény és lajstrom.....	227	Természeti környezet.....	264
„Megegészségesülésünkre”	229	Településhálózat	264
Nem attól, hanem.	231	ASSZIMILÁCIÓ ÉS IDENTITÁSVÁLTÁS.....	267
Hihetetlen, no de mégis	233		
„A méh vadász”	239		
Születésnapra.....	245		

BEVEZETÉS

1. TALÁLKOZÁS

Jelen könyv és a csatolt multimédiás DVD majd évtizednyi kutatómunka eredménye.¹ Lényegében a véletlennek köszönhető, hogy 1996 nyarán a Miskolci Egyetem Antropológiai Tanszékének oktatói-ként Erdélyben, a hallgatók kötelező éves terepmunkájához megfelelő helyszínek után kutatva elvetődtünk Domokosra. A falu a Láposi-medence – Máramaros-megye Románia – egyetlen szinte teljes lakosságát tekintve magyar anyanyelvű és magyar nemzetiségű települése. A Nagybányától jó 40 kilométerre, keletre található község a járásközpont – Magyarláros (Târgu Lapuş) – tözsomszedságában, román falvak közé beékelve éli főleg mezőgazdasági tevékenységre alapozott mindennapjait. A nyolcosztályos magyar tannyelvű iskola akkori igazgatónőjének támogató közreműködése mellett kezdtük meg az első vizsgálatokat. Érdekes kutatási témák sokasága kínálkozott: az önellátó, számos archaikus hagyományt megőrző domokosi társadalom szerveződési viszonyai; a vegyesházasságok kérdése; a közösség létét fenyegető elvándorlás; a környező román többséggel kialakított együttélési technikák; az asszimiláció egészen bonyolult problémája –

1 A kötet és a multimédiás DVD a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatása nélkül nem valósulhatott volna meg. Továbbá ehelyütt szeretnénk köszönetet mondani mindazon domokosiaknak, akik a sok-sok beszélgetéssel, a bizonyára olykor naív érdeklődésünkre szánt türelmes válaszok megfogalmazásával segítették munkánkat. Külön köszönet Jónás Máriának a Domokosi Általános Iskola nyugalmazott igazgatójának, Molnár Judit jelenlegi igazgatóasszonynak, férjének, Molnár Istvánnak és a Nádas családnak.

és sorolhatnánk – önmagukban is monografikus igényű felvételek. A sors játéka, vagy talán a szerencse azonban úgy hozta, hogy képtelenek lévén ellenállni a csábításnak, a terepen töltött időnket egyre inkább a falu kivételes személyiségének, Szász Jánosnak szenteltük.

Jánossal való találkozásunk, nyugodtan kijelenthetjük, vak véletlen volt. A helyiek említették először, mint valami „bolond csodabogarat”, aki sokat tud a település történetéről, kiválóan ismeri a környéket, és egyébként dologtalan lévén ráér velünk foglalkozni. Várakozásunk eleinte nem is terjedt tovább, mint találni valakit, aki segít eligazodni az egyébként zárkózott, az évszázados endogámiának köszönhetően bonyolult rokonsági viszonyokat magáénak tudó közösségben, egyáltalán, informátorként segíti munkánkat. Néhány találkozás után azonban világossá vált, hogy „Bolond Balla János” – ahogy a helyiek többsége nevezi – egészen példátlan karakter. A közösségből kirekesztett negyvenes éveinek derekát taposó egyedülálló férfi nem csupán olvasottsága, műveltsége, bármely gyakorló bölcsészti irigylésre készítő könyvtára okán tartott számot kitüntetett érdeklődésre. Kritikus, de egyben afirmatív Domokos-képe összetett szellemi munka eredménye, amit írásaiban világosan igyekezett megfogalmazni.

Egyszóval szuggesztív személyisége eredeti kutatási koncepciónk – bármily kecsegtető részeredményekkel is szolgált a klasszikus tudományos beállítódás, az operacionalizált előfeltevés igazolására törekvő racionális és általában induktív értelmező szemlélet – módosítására készítetett bennünket. Úgy gondoltuk, hogy János eredeti Domokos olvasata a kutatói értelmezői perspektíva átállítására kínál esélyt. Engedve a helyzetnek, a kutatás egy pillanatában kivételes lehetőségnek

tűnt, hogy Szász eredeti interpretációján keresztül igyekezzünk feltárni a domokosi közösség életviszonyait, szociokulturális tendenciáit.

2. PORTRÉ

János „életművének” – közel 600 oldalnyi gépelt szövege, versei és a vele készített majd 60 órányi interjú és több száz fotó – elemzése során azonban világossá vált, hogy eredeti célunk, Domokos komplex antropológiai feltárása a módosított kutatási koncepció feltételei szerint csak akkor lehet sikeres, ha átfogóan tisztázzuk a közösség és Szász kapcsolatát, valamint megfordítva, János viszonyulását a faluhoz. E feladat felismerésének és megoldására tett kísérletünknek eredménye jelen kötet, amelyben az olvasó Szász János perspektívájából nyerhet betekintést világképébe, valamint Domokos község életébe. A kötet műfaja szerint, ahogy azt a választott alcím elárulja, antropológiai portré.

A portré a modern kulturális antropológiában csupán néhány évtizede vált kedvelt műfajjá. A tudománytörténetben számon tartott első kísérletek – például Thedora Kroeber Ishiről, az utolsó észak-amerikai vad (yaki törzsbeli) indiánról írt életrajza – a kora huszadik században már szilárdnak mondható biográfia-írás kultúrájának jegyeit viselik magukon. Az áttörést, a portré adekvát és módszertani jelentőségű antropológiai műfajként történő megjelenését kétségtelenül Vincent Crapanzano Tuhamija (1980), „egy marokkói antropológiai portréja” jelentette. Igaz Crapanzano életművében a Tuhami nem előzmények nélküli kísérlet. Az 1972-ben napvilágot látott Foster Bennet ötödik világa: Egy navaho portréja (The Fifth World of Foster Bennet: Portarit of a Navaho) című kötet előrevetítette az antropológiai portré műfajának formai kimunkálását. A navaho-portré lényegében Crapanzano korai terepmunkájának eredményeit foglalta össze. Főszereplője, Foster Bennett a hagyományos indián kultúra és az amerikai kultúra ambivalens hatásainak kitett ötvenes éveiben járó arizonai rezervátumban élő

indián férfi. Szövegében Crapanzano nem törekedett az egyes szám első személyben tált narratívának az antropológiában is érvényes tudományos kánon jegyében történő felszámolására. Sőt, inkább tudatosan igyekezett hagyatkozni főhősének elbeszélésére és az elbeszélte szövegen keresztül megérteni annak motivációit és attitűdjét. Jele-sül azt, hogy mit jelent navahónak lenni egy arizonai rezervátumban. Az antropológiai portré vázlatának módszertani jelentőségű alapbe-állítódása már ebben a korai szövegben is jól megfigyelhető, noha a szerzői eljárás ekkor még kevésbé reflektált. Lényege, az akadémiai értelembe vett kutatói helyzethez hozzátartozó, de alapvetően spekulatív készíthetőségű értelmezői beállítódás korlátozása. Crapanzano meggyőződése, hogy a kulturális távolságtól függetlenül, a személyes narratíva felszínre hozza, és engedi megmutatkozni a kutató számára a vizsgált személy életvilágának lényegét, amit a kutató-szerző értelmező erőfeszítése éppen, hogy elleplez.

Beállítódásának természetes tartozéka a kutatás alanyának a kutató személyéről kialakított elképzelése, ami Crapanzano álláspontja szerint mindenkor alapvetően befolyásolja a személyes narratíva tartalmát és súlypontjait. Mint kiderült, Foster Bennett számára eleinte kifejezetten zavaró és érthetetlen volt a Columbia Egyetem professzorának természetesen elfogulatlan érdeklődése és elfogadó beállítódása például az indián gyógyító szertartások iránt. Az antropológiai portré e korai kísérlete az antropológus-szerep alapszerkezetének paradox jellegéből, a kívül-belül egyidejűségéből következő ellentmondás feloldására tett határozott próbálkozás.

A Tuhami („egy marokkói antropológiai portréja”) lényegében a navaho portréval megkezdett út folytatása, a műfaj formai és tartalmi vonásainak esettanulmány keretei között történő rögzítése. Ebben a szerző a „bennszülött hangját” az antropológus pozíciójával azonos rangon, és az együttműködő alkotótárs igényével kívánta megszólaltatni. A bennszülött informátor szolgáltatja az antropológus számára a szöveget, aki olvasóközönsége felé csupán kérdéseket és az értelmezést orientáló szempontokat fogalmaz meg. Ugyanakkor Crapanzano

teljes mértékben tartózkodik attól, hogy a konvenciókkal éppen ellentétes írásgyakorlatot, a szerző interpretátorként történő szerepvállalásának hiányát általánosító, vagy relativizáló értelmű kijelentésekkel pótolja. Éppen ellenkezőleg, az antropológiai diskurzus itt természeténél fogva provizórikus, specifikus és nem általánosítható.

Crapanzano radikális kísérlete a portré műfajának megalapozására a posztmodern antropológia forradalmi írásstratégiájának kidolgozásához vezető fontos állomás. Észak-Amerikában például az indián kultúrák tanulmányozásának új keretszempontjaként vált népszerűvé. A jelen bevezetőben nem kidolgozható részletektől elvonatkoztatva egy további összefüggésre még utalnunk kell.

Manapság már jól látható, hogy kevés kortárs szerző azonosult maradéktalanul Crapanzano radikalizmusával. A szerzői pozíció megkonstruálását kizárólag az adatközlő szövegére hárító stratégia nem vált egyeduralkodóvá. Rosaldotól Derridáig –, hogy a posztmodern portréírás antropológiai szempontból értékelhető két végétét említsük – a legtöbben ragaszkodnak a *de facto* értelmező szerephez.

A kritikai észrevételektől, vagy másként fogalmazva, a kevésbé radikális beállítódással jellemezhető szerzők álláspontjától elvonatkoztatva, az antropológiai portré létjogosultsága több meggyőző érveléssel támasztható alá. Már a műfaj megjelölésére alkalmazott kifejezés, a portré etimológiája eleve megfontolásra méltó következtetéseket enged meg. Világos, hogy a bevett, szűkebb értelmű képmás, vagy személyiségrajz a francia nyelvhasználatból eredeztethető gyakorlata mellett a fogalom közvetve ugyan, de támaszkodik a latin *pro/traho* igében tetten érhető átvitt értelmű nyelvi hagyományra. Ezek szerint a portré fogalma nem merül ki a felidézés szándékában összefoglalható mimetikus igényben. A portré alanya a szerzői megértő gyakorlat szempontjából többletfeladatot képvisel, semmint a szöveggé transzformálható „ikonikus” modell esetét. A portré megrajzolásában kétségtelenül fontos – és nem csak technikai értelemben – elem ugyan az ábrázolás tárgyilagosságának garanciájaként elgondolt mimetikus leképzés (a hiteles utánzat megvalósítása), de emellett megkerülhe-

tetlen a *pro/traho* eredeti értelméből következő megvilágító, azaz értelemadó szándék: a portré jelentése ugyanis nem merül ki a portré szövegében. Ezzel együtt, az antropológiai portré természetesen a tudományterület módszertani kánonját képező terepmunkához tartozó émikus attitűd alkalmazását feltételezi, vagyis azt, hogy a szerző a portré „tárgyát” képező személyiséget abból a pozícióból igyekszik bemutatni, ahogy ő saját életvilágának részeként önmagát látja.

A szerzői interpretáció státuszának az antropológiai portré-műfajban történő megőrzése mellett szóló fontosabb érv azonban nem etimológia, hanem tudománytörténeti természetű felvetés. Ezek szerint, a Geertz nevével fémjelzett interpretív fordulat az antropológiában a diszciplína radikális ön-újraértelmezési kísérleteinek sorozata előtt nyitott kaput. A filozófiai alapokon – elsősorban a modern filozófiai hermeneutika és az analitikus nyelvfilozófia bázisán – kidolgozott értelmező pozíció ugyan manapság már kevésbé népszerű, pontosabban sokat kritizált antropológiaelméleti beállítódás, mégis kijelenthető, hogy a napjainkban kedvelt irányzatok, például a terepmunka és az antropológiai írás témájával foglalkozó szerzők, vagy az akció-antropológia hívei sem hagyhatják figyelmen kívül az interpretív fordulat mögött megragadható általános érvényű tapasztalatot. Ezek szerint az antropológiai tevékenység, a ’másik’ kultúra megértésének, a másságban adott idegenség-tapasztalat megragadásának, és eredeti értelmének megőrzése mellett végrehajtott közvetítési kísérlet. A megértés, megragadás és megőrzés mikéntjének elméleti hármassága és kutatómódszertani kidolgozása minden antropológiai irányzat saját feltételei szerint megfogalmazott központi problémája: a hitelesség és az antropológiai tudás objektivitás-igényének kérdése. A részletektől elvonatkoztatva, úgy tűnik, hogy a számos kritika ellenére az a Geertz közreműködésével elterjedt meggyőződés, mely szerint az antropológiai tevékenység *in praxi* hermeneutikai természetű, nem igen vitatható. A filozófia területén Heidegger életművében megalapozott egzisztenciál-hermeneutika, majd Gadamer révén univerzális hermeneutikává – elsősorban a nyelvi tapasztalatként adott világ

jellemzésén keresztül – fejlesztett gondolat elméleti és metodológiai tapasztalatai az antropológiai portré műfajának elgondolása szempontjából is megtermékenyítő. Mit jelent az antropológiai megértő tevékenység lényegének megértése? Mi ebben a megértő és a megértett személy szerepe? Kérdések sokasága sorakoztatható fel. Legtöbbjünkben közös, hogy az antropológus kitüntetett feladatának – a hiteles tudás előfeltételének – azt tekintik, hogy tisztázzák, miként érti, értelmezi a saját kultúráját a benne élő ember. Az antropológiai portré státuszának jellemzése szempontjából a kifejtésnek ezen a pontján nem az – az egyébként fontos kérdés – tesz szert jelentőségre, hogy mennyiben valósítható meg mindez a társadalomtudományok objektivitás igényének megfelelően vagy, hogy milyen befolyást gyakorol a kutatói szándék felfedése magára a vizsgált szociokulturális környezetre. Sokkal fontosabb annak belátása, hogy „minden” antropológia a kutatott életvilághoz tartozó egyént (közösséget) előfeltevésszerűen olyan szereplőnek tekinti, aki létében megértő és értelmező módon van jelen, vagyis az általa előállított narratíva a kutató munkájának elsőrendű és hiteles forrása.

Pontosítva tehát: Szász János antropológiai portréja annak a megértésére tett kísérlet, hogy miként értelmezi közvetlen környezetét, a domokosi közösséggel kialakított kapcsolatait, illetve ennek függvényeként hogyan látja saját szerepét a kirajzolódó szociokulturális tér, a világlátásán keresztül előállított közeg összefüggéseinek rendszerében.²

2 Az antropológiai portré-műfaj tartalmi meghatározásakor legalább az utalás szintjén jelezniünk kell a tudományterületen bevett másik lehetséges, ugyanakkor tágabb értelmű, de megközelítésünkben figyelmen kívül hagyott felfogást. Ezek szerint az antropológiai portré a kultúra nem a személyiség, hanem a karakteresen meghatározható csoportjegyek szintjén történő megragadására alkalmas eszköz. Figyelemreméltó például Elisabeth Allès, *Musulmans de Chine, Une anthropologie des Hui du Henan* című műve. Ebben a szerző a kelet-kínai Henan tartomány muzulmán hui

3. SZINEKDOCHÉ

A jelen portré kontúrjainak „megrajzolásához” alapot szolgáltató történet szinte banális. Szász János szegény sorsú család egyetlen gyermeke. Élettörténete lényegében szülei perifériális helyzetének újratermelése. Vagyon, család és társadalmi presztízs híján jószerivel természetes, hogy maga is a helyi közösség peremembere, amit a faluval szemben kialakított személyes ellenvilágával igyekszik kompenzálni.

Ha a távoli perspektívát feladva látószögünket fókuszáljuk, János „életművét” görcső alá vonjuk, történetének első pillantásra banális jellege semmivé foszlik. Sőt, ellentétben a hozzá hasonló hátrányos adottságokkal rendelkező emberek túlnyomó többségével, életét intenzív szellemi alkotómunka jellemzi: „pályája” lényegében saját társadalmi helyzetének és ebből következően környezetének megértési kísérlete. Szenvedélyes tudásvágyának eredménye többek között az a közel 600 gépelt oldal terjedelmű kézirat, melyből a jelen kötetben közzétett szövegválogatás, az antropológiai portré gerincét képező anyag készült. Szász János kivételes személyiség. A megfigyelő szemében roppant nehéznek tetsző körülmények között megvalósított szellemi élet, és az ezt reprezentáló teljesítmény elismerésre méltó.

Az olvasóban persze joggal ébredhet fel az antropológiával szemben – és manapság már az antropológiában is – sokat hangoztatott gyanakvás, mely szerint érdeklődését rutinszerűen a szélsőségesen különös, a kivételes és szokatlan jelenségek, de semmiképpen sem a reprezentatív általános köti le. A témaválasztás létjogosultságát két érv segítségével talán mégis meggyőzően igazolhatjuk.

Egyfelől a választott műfaj, a portré jellemzője, hogy az elemzés alanyát karakteres, szuverén, a szűkebb társadalmi környezet átlagos

közösségének átfogó antropológiai vizsgálatát valósította meg. A kötet az életmód, a nyelv, a kulturális szokások és a vallás működési sajátosságainak átfogó elemzését mutatja be egy többségi han környezetben élő népcsoport esetében.

személyiségétől meghatározott értelemben eltérő egyéniségben találja meg. Másrészt, az antropológiai portré alanyának választott „kivételes személyiség”, a tudományterület sajátosságaiból következően soha nem elszigetelt individuummént kerül elemzésre, hanem a környezetével kialakított kapcsolatrendszer függvényében. Ily módon – amint Szász János esetében is – a „kivételes személyiség” világképe, identitása, beállítódása részben tükrözi, részben az autonóm gondolkodás okán értelmezi azt a szűkebb társadalmi közeget, amely életterét jelenti. A következetes kutatói érdeklődés szempontjából természetesen a portré műfajával *per se* adott elemzési pozíció megfordítása ugyancsak elkerülhetetlen. Miként hozza létre és engedi létezni az értékrendjéből és normakészletéből következően az egyneműsége szelektáló többségi életközösség – a domokosi társadalom – a perspektívájából tekintve feltűnően deviáns személyiséget. Jelen portré – a kötet – megvalósításának szerkezeti megoldásai, kutatómódszertani jellemzői és koncepcionális vonásai további bemutatásra szorulnak.

a.) Szász János szövege

A *Csillagok vándora* Szász János kézírataiból reprezentatív igényű készült szövegválogatás. A kéziratok túlnyomó többsége írógéppel lejegyzett vegyes stílusú, tárgyú és műfajú szöveg. Témájuk szerint elsősorban személyes érdeklődését tükrözik, a természeti környezet leírását, a nyomolvasás gyakorlatáról tett megállapításokat éppúgy tartalmazznak, mint teológiai igényű fejtegetéseket, a domokosi közösség szokásainak elemzését, vagy elégikus hangvételű verseket. Noha a kéziratoldalak egy részét a szerző számozta, a tüzetesebb vizsgálat eredménye az, hogy csupán két tematikus értelemben nagyobb, önálló kötet igényével megírt szövegciklus készült el. A tekintélyesebb terjedelmű, részletesebb és nyelvíleg igényesen kidolgozott szövegek a nyomászat, a nyomolvasás témáját érintik. A második és kevésbé pontosan konceptualizált szövegfüzér tematikája is vegyes, amennyiben János természetjárásának eseményeit, megfigyeléseit gyűjti csokorba.

Emellett számtalan rövid, jól érzékelhetően befejezetlen, sokszor csak a vázlat igényével megírt szövegrészlet található a kéziratok között. A helyzetet ugyancsak bonyolította, hogy az oldalszámozás gyakorta következetlen, és az önálló lapokból álló kéziratcsomók idők során történő keveredése miatt a szerző eredeti tematikus szándékai nem rekonstruálhatóak maradéktalanul. Mindezért a szövegválogatás összeállításánál, a fejezetek sorrendjének kialakításakor „önkéntesen” jártunk el, és a kiemelkedő jelentőségű témák szerint csoportosítottuk az írásokat. Nem mellesleg, talán az olvasó számára is érdekesebb lehet a szándékaink szerint reprezentatív összeállítás, mint egyetlen résztéma – például a nyomolvasás – sokszor csak aprólékos szakszerűsége okán figyelemre méltó kifejtése.

A válogatásnál elsődlegesnek tekintettük a szerző érdeklődését jellemző két szempont lehetőségeihez mért maradéktalan érvényre juttatását. Szász János szövegeiben megírt témái iránti elkötelezettségét – mondhatni – a *curiositas* (kíváncsiság) és a személyes tapasztalatban megalapozott szellemi *voluptas* (gyönyör) iránti érzékenység alakítja. Hite szerint a világ felfedezése gyönyörködtet. Kíváncsisága holisztikus, a környezet egészére kiterjed, és ez az értelmező beállítódással jellemezhető perspektíva a forrása azon tapasztalatoknak, ami lehetővé teszi azt, hogy örömet leli a világban.

A szövegválogatás összeállításának fontos elve volt továbbá, hogy nem csak témájuk, de stílusuk alapján is a lehető legszínesebb palettáját mutassuk be Szász „írásművészetének”. Ezért a válogatás talán első pillantásra eklektikus hatást kelt, hisz tájfestő természetleírásokat, anekdotákat, bölcséleti igényű elemzéseket és elégját egyaránt olvashatunk. Meg kell említenünk, hogy a szövegek minősége, elsősorban a szövegkonzisztencia ugyancsak hullámzó: bár a szerző védelme érdekében, talán mondhatni, ez a természetes. Ugyanis akár a mértékadó szépirodalom, vagy az értekező típusú tudományos szöveg bevett ismérveit szem előtt tartva olvassuk írásait, hiányérzetünk támadhat. Néhol patetikus, olykor tudálékos; igaz számtalanszor rációfól az olvasóban éppen formálódó képre, és olvasmányos, majd szórakoztató,

a. Szász János	1. biográfia	2. identitás	3. mentalitás	4. attitűd	5. intenció
b. „Bolond” Balla János	1.1. „Ballagó”	2.1 „a poéta”	3.1 elysium	4.1 „a helytörténész”	5.1 „a kritikus”
c. Magyar	1.2. „a Magyar”	2.2 etnikai identitás – etnicitás	3.2 tradíció	4.2 saját múzeum	5.2 polifónia
d. Tarzan	1.3 szabadság	2.3 „a nyomkereső”	3.3 „a zóna”	4.3 „a vándor”	5.3 „a felfedező”
e. „om de fier”	1.4 „az ezermester”	2.4 „Vasember”	3.4 egyedül-lét	4.4 „communitas”	5.4 ön-megvalósítás

sőt kifejezetten „szép” részeket alkot. A szerző valódi teljesítményének megítélése jelen esetben azonban halmozott értelemben sem támaszkodhat a „magas irodalom” szövegigényeire. Ne feledjük, a Szász szövegeiből kirajzolódó kép elsősorban a domokosi közösség szociokulturális viszonyainak elemzése és az író személyes helyzetének önértelmezését felmutató teljesítmény, ami nem feltétlen társul mindenütt szépírói vagy tudományos kvalitással.

A szöveggondozás során törekedtünk arra, hogy Szász nyelvhasználatának eredeti ízét, sajátosságait megőrizzük. Ezt azért kell hangsúlyoznunk, mert a kéziratok helyesírása, a gyakori gépelési hibák, valamint a következtelen központozás miatt a szövegek olykor nehezen értelmezhetők. A helyesírási szempontból javított szövegállapot fenntartja a kézirat forrásértékét.

b.) Kommentár

Jelen kötet Szász János itt bemutatott – mindig a laptkör jobb oldalán olvasható – írásaival gyakorlatilag azonos terjedelmű második szövegtípusa a – minden esetben a laptkör baloldalára szerkesztett – kutatói kommentár. A kommentár a forrásszöveg kiemelt helyeinek megértését és értelmezését segítő jegyzet. Valójában az évek hosszú során szerzett kutatói tapasztalatok Szász írásainak lehetőségét kiaknázó összefoglalása. Az együtt töltött hosszú idő részben nem dokumentált élményeit, szubjektív megfigyeléseket, a rögzített kép-

anyag elemzését, és nem utolsósorban Szász János kéziratainak végigolvasásából merített ismereteket egyaránt tartalmaz. A kommentárok megírásának szándéka és a megvalósítás módja azonban további magyarázatot kíván.

Az olvasó számára feltűnő lehet, hogy egy-egy szöveghelyhez számos esetben több, egymástól tipográfiai értelemben jól elkülönített kommentárjegyzetet rendeltünk. Ennek oka nem a portré, mint műfaj, hanem jelen kiadvány koncepciójának alapjául szolgáló elemzési stratégiában, pontosabban az alkalmazott kulcskategóriák rendszerében ragadható meg. Mivel a portré eredeti értelmében az alanyul szolgáló – nevezzük továbbra is így – „kivételes személyiség”, valamint környezete a lehető legtöbb perspektívából történő bemutatását célozza, ezért a kommentárszövegben a kutatónak az olvasó számára kötelessége jelezni az értelmező szempontok váltakozását. Ily módon a portré alapjául szolgáló forrásszöveg – *Csillagok vándora* címmel összeállított válogatás – státusza szerint a domokosi közösség és a szerző Szász János kapcsolatának önreflexív igényű értelmezése, míg az ehhez kapcsolódó kommentár valójában szekunder elemzés: az interpretáció egy lehetséges – de reményeink szerint autentikus – „interpretációja”.

A portré összeállításához, Szász szövegének elemzéséhez, azaz a kommentárok megírásához alkalmazott kategóriarendszer 30 elem-ből áll.

A fenti kategóriatáblázat részletesebb magyarázatra szorul. Szándékaink szerint az elemzési kategóriák egy több szempontú logikai rendszert alkotnak, amely egyidejűleg jeleníti meg az antropológia *étikus* társadalomtudományi karakterét, és *émikus* értelmét.³

Az első oszlopban található öt tulajdonnév Szász János személyét jelölő eltérő megnevezés. Elvonatkoztatva az egyébként igen csábító lehetőségtől, hogy az öt név szemantikai tartalmát vizsgálódásnak vessük alá, jelesül annak tisztázásától, hogy a név és a dolog egzisztenciális és fenomenológiai értelemben megfeleltethető-e egymásnak vagy sem: koncentráljunk inkább a portrénk főszereplőjének személyneveiben azonosítható kulturális és társadalmi jelentés leírására.

a. Szász János — Szász értékrendjében adminisztratív jelentőségű név, amit tárgyilagossággal kezel, de közel sem identitásának meghatározó eleme.

3 Az *émikus* *versus* *étikus* az antropológiában meghonosodott, eredetileg a nyelvészetből az 1950-es években átvett megkülönböztetése a kutatói alapbeállítódás egymást kiegészítő két jellemvonásának. Az *émikus* pozíció eredetileg Franz Boas történeti partikularizmusában tűnt fel a 19-20. század fordulóján, mint a hiteles kutatói beállítódás mércéje. Ezek szerint, bármely idegen kulturális jelenség, a kulturális „mátság” akkor érthető meg, ha a kutató értelmezését a vizsgált közösségben élő „bennszülöttek” perspektíváján keresztül igyekszik megvalósítani. A „bennszülöttek” életének hiteles magyarázata csak a „bennszülöttek” szempontrendszerének elsajátításán keresztül lehetséges. Az *émikus* kutatói beállítódásra történő tudatos törekvés az antropológiában mind elméleti, mind módszertani szempontból — ezt szolgálja a terepmunka — alapvető elvárás. Ezzel szemben az *étikus* pozíció az antropológiában a külső megfigyelő tárgyilagos szemléletének, az objektív ismeret megfogalmazásának tudományos igényű szándékát kifejező alapállás. Az *étikus* pozícióból vizsgálódó kutató az értelmezés tárgyát képviselő közösség megértésekor tudományos előfeltevéseiből és eszközrendszeréből indul ki, míg a tanulmányozott kultúra eseti sajátosságait alárendeli a tudományos törekvéseiből következő általánosításiigénynek.

b. „Bolond” Balla János — Ahogy a domokosi környezet elnevezte, megítéli: a nonkonformista személyiség neve.

c. Tarzan — A természethez való bensőséges viszonyt feltáró megnevezés, a vándor-csavargó életmódot kifejező románoktól nyert név.

d. „a Magyar” — Falusi környezete által használt másik megnevezése, mely énekes, mulatós magatartására, illetve etnikai, és szociokulturális önképére is utal.

e. „om de fier”, azaz „Vasember” — Ugyancsak a románoktól kapott megnevezés, amely rendíthetetlen határozottságára mutat rá. A névre azzal szolgált rá, hogy Nagyszebenben egy vasúti baleset szemtanújaként a vagonok alá esett, lefejezett áldozat szemét nyakából leoldott kendőjével fedte le, és ezzel kivívta a megdöbbenet szemlélődő közönség elismerését.

János mind az öt neve személyiségének eltérő dimenzióira és egyben környezetével kialakított kapcsolatainak különböző minőségeire hívja fel a figyelmet.

Az öt név mellett a raszterben olvasható számokkal jelölt 25 kategória Szász „antropológiai térképének” kitüntetett pontjait jelöli. Elképzelésünk szerint a kategóriák fókuszálva jelenítik meg és segítenek értelmezni főhősünk portréjának egy-egy szignifikáns antropológiai rétegét. A kötetben tipográfailag megkülönböztetett és minden esetben konkrét szöveghelyre vonatkozó kutatói kommentárok tehát egy-egy meghatározott elemzési kategória szempontjából megfogalmazott észrevételeket tartalmaznak. Fontos, hogy csak a számozott kategóriákhoz rendeltünk Szász szövegrészletet, valamint ennek megfelelően kommentárt, ellenben a kisbetűvel jelölt személynevekhez nem. Lássunk egy példát!

„Tudom, hogy tájszólásba nem szabadna írni.” — hangzik János egy mondata a kötet *Háriánások* című fejezetében. A szöveghelyhez rendelt két kommentár a következő.

„János szövegeiben a tájszólást fenntartja a falusiak gondolatainak lejegyzésére. Ettől függetlenül az irodalmi magyar nyelv használatára tö-

rekszik. Párbeszédtek esetében a nyelvhasználat nem mindig marad következetes, amennyiben gyakran saját mondatait is tájékoztatóban rögzíti. A domokosi nyelvjárás kettős hangzóinak, tájékoztatóinak lejegyzésében ugyancsak a következetesség igénye jellemző." (2.1)

„Az eredeti kéziratok szövegének helyesírása a magyar nyelvtani szabályoknak nem felel meg, pontatlan és elemi hibáktól hemzseg. Ennek egyik oka, hogy János magyar helyesírást mindösszesen a helyi általános iskolában tanult, középfokú tanulmányait már román nyelven végezte Nagyszebenben, és saját bevallása szerint románul pontosabban és helyesebben tud fogalmazni és írni, mint magyarul." (5.2)

A bemutatott két kommentárpélda után látható indexszámok a fenti táblázat alapján jól azonosítható elemzési kategóriákra vonatkozik: „a poéta” (2.1) és „polifónia” (5.2).

Szeretnénk ugyanakkor már itt felhívni a figyelmet a nyomtatott kötet, valamint a mellékelt multimédiás DVD kezelése szempontjából fontos különbségre. Az olvasó a könyvváltozatban nem láthatja a kommentár vonatkozó elemzési kategóriájának indexszámát, helyette az előlábban felsorolva a kommentárodalon (baltükör), az előfordulás sorrendjében olvashatja az aktuális elemzési kategóriákat. Ugyanakkor a kötethez csatolt multimédiás DVD véleményünk szerint egyik legfontosabb többszolgáltatása éppen az, hogy az egyes elemzési kategóriákhoz hozzárendelt forrás-szöveghelyek, illetve az ezekre vonatkozó kommentárok tetszőlegesen csoportosítva is olvashatók. Ez azt jelenti, hogy az olvasó egyetlen helyen kigyűjtve fér hozzá Szász János szövegének, például az „identitás” témáját tárgyaló részleteihez és az ezekre vonatkozó kommentárokhoz. Mivel a DVD esetében a multimédia lehetőségeit kiaknázva a textust nem lineáris corpusként kezeljük, hanem a szöveget szövetszerűségében, a benne rejlő egymásra fonódó és egymást átható jelentésrétegek kompozíciójának tekintjük, éppen ezért a kutató megértő tevékenysége sem a hagyományos módon működik.

Sajnos a nyomtatott változatban – a „könyv” lineáris struktúrájából következően – mindez technikai okok miatt nem érzékeltethető

(nem érvényesíthető) maradéktalanul. Sőt, a próbaolvasás eredményei azt mutatták, hogy a kommentárok mögött hagyott indexszámok kifejezetten zavaróan hatnak, akadályozzák a folyamatos megértést. Ezért született az a döntés, hogy Szász János forrásszövegének megadott helyeihez rendelt kommentárokat tipográfailag megkülönböztetjük, érzékeltetve, hogy itt eltérő, ugyanakkor egymást kiegészítő elemzési perspektívából megfogalmazott gondolatokkal találkozunk az olvasó, de a portré elemzési kategóriáinak azonosítására szolgáló indexszámokat fenntartjuk a DVD változat számára.

A hagyományos könyvformátum esetében, amint azt említettük, a nevezett elemzési kategóriákat a lap alján található mezőben az adott oldalon található kommentárok sorrendjének megfelelően pontosan kiírjuk. Ezzel a kutatói elemzési stratégia iránt mélyebben érdeklődő olvasó tájékozódását szeretnénk segíteni. A nyomtatott könyvváltozatban a kommentárok után beírt számok azt az oldal és sorszámot jelölik, melyre az adott értelmező jegyzet vonatkozik (ld. a magyarázó ábrát!).

A következőkben térjünk vissza az alkalmazott elemzési kategóriáknak tulajdonított elsődleges jelentés tézisszerű meghatározására. Először vegyük sorra a legfontosabb öt étikus – társadalomtudományi elemzési szempontot kínáló – kategóriát!

1. biográfia – Itt a Szász János életútját tárgyilagosan tükröző tényekről olvashatunk. Az életpálya „itinerárium” bemutatja a gyermekkortól a jelenig terjedő út fontosabb állomásait.
2. identitás – A főhős saját személyéről kialakított reflexióját tükröző gondolatok.
3. mentalitás – Szász János autonóm világképében megmutatkozó gondolkodásmódot kifejező szövegrészek. A „kívülállás” és „szembenállás”, vagyis a domokosi közösség iránt tanúsított álláspontjának jellemzői.
4. attitűd – Szellemi beállítódásának, intellektuális pozíciójának, a *philosof* szabadértelmiségi bibliofil tudásszenvedélyének bemutatása.

kommentárololdal

oldalszám, melyre a kommentár vonatkozik

a kommentárololdalon alkalmazott elemzési kategóriák a megjelenés sorrendjében

forrásszöveg

az adott fejezeten belül a szövegsor száma

a forrásszöveg futó fejezetcíme

5. intenció – A független életvilág megteremtése érdekében kifejtett szándékolt, cselekvő célzatosság, az élettervek és a mindennapi életgyakorlat részleteit bemutató szövegrészek.

A nevezett öt étikus kategóriához tizedes számokkal jelölt további négy-négy émikus elemzési fogalmat rendeltünk, melyek Szász János személyiségének lényeges antropológiai aspektusait tárják az olvasó elé.

1.1 „Ballagó” – A verseit záró szignó az alkotó-művész, az „esztéta” emblémája.

1.2 „a Magyar” – Identitásának „a Magyar” megnevezésben az etnicitást meghaladó komplexitását kifejező szövegrészek. Mi mutatkozik meg abban a tényben, hogy „a Magyarnak” nevezik, pontosabban, miért nevezik „a Magyarnak”?

1.3 szabadság! – János kedvelt köszönési fordulatainak egyike. A szabadság az adott és a teremtett környezet egészének, életének a filozófiai absztrakció igényével megformált alapvető értéke.

1.4 „az ezermester” – A falu egyetlen üzemének működése részben János tehetségétől, a Nagyszebenben képzést kapott szakembertől függ.

2.1 „a poéta” – Egyedi írásművészetének és költői nyelvhasználatának sajátosságait jellemzően kifejező szövegrészek megjelölésére.

2.2 etnikai identitás – János etnikai identitása multietnikus pluralitás, ami azt jelenti, hogy önmeghatározása szempontjából nemzeti hovatartozása semleges tényező.

2.3 „a nyomkereső” – A nyomolvasás nem csupán az állatok életmódjának szenvedélyes kiismerésére vonatkozó tudást jelöl. Együttal a következtető gondolkodás képességét is.

2.4 „Vasember” – Önképe rendíthetetlen és határozott jellem igé-nyéről árulkodik.

3.1 „elysium” – Az életvilág János által teremtett színhelyeit tagla-ló szövegek. Környezetépítési tervei, arborétuma, valamint ökotudatos gondolkodását bemutató részletek.

3.2 tradíció – A falusi egykor volt életvilághoz való viszonya el-lentmondásos. Mit mond, és olvasatában miből áll a domokosi ha-gyomány, illetve mi hiányzik abból?

3.3 „a zóna” – a Cibles vulkáni kúpja, a Sátor-hegy, a Radnai Hava-sok az énmitológia szimbolikus helyszínei, „a zóna”. János a társadalmi és a fizikai kívülállás között tudatos kapcsolatot teremt.

3.4 egyedül-lét – János lényegében csak magára számíthat „ér-tetlen” környezetében. Életét az elszigeteltség, a magány és a küz-delem jellemzi.

4.1 „a helytörténész” – Az amatőr történész tevékenységét, a gyűj-tő magatartását, Domokos szellemi és tárgyi hagyatékát ismertető szövegek.

4.2 „saját múzeum” – János relikviáinak gyűjteményét a személyi-ség önmegalapozó életgyakorlatának szerves részeként láthatjuk.

4.3 „a vándor” – A vándorlás a szabadság élménytapsztalásának előfeltétele, a tér birtoklásának eszköze.

4.4 „communitas” – Közösségi és társas kapcsolathálózata, amely magába foglalja az antropomorfizált természet képzetét is.

5.1 „a kritikus” – A falusiak norma- és értékészletével szemben képviselt kritikai beállítódás és érvrendszer.

5.2 polifónia – A heterogén, olykor első pillantásra egymáshoz nem illő részletek – tárgyak, társadalmi kapcsolatok, gondolatok – mi-ként állnak össze és működnek „értékalakzatként” gondolkodásában.

5.3 „a felfedező” – A környezethez való revelatív odafordulást, az élményszerű kiteljesedést bemutató szövegrészletek. A „felfedezés” a szabadság állapotának kimunkálásához elengedhetetlen képesség. Észrevenni a dolgokban rejlő részleteket és a részletekben meglátni az egészre vonatkozó összefüggést.

5.4 ön-megvalósítás – Szövegeiben gyakran foglalkozik a céljai megvalósításához szükséges habituális és környezeti feltételekkel.

Az alkalmazott elemzési kategóriák ismertetését követően a kuta-tói kommentárokról vonatkozó három további rövid megjegyzést kell tennünk.

A kommentárokból tárgyalt szöveghelyek értelmezését a kutatói szándék szerint nem tekintjük kivételes olvasatnak. Egyrészt, mert be kell látnunk, hogy a kiemelt helyek minden lehetséges és létjogosult elemzési kategória szempontjából végrehajtott értelmezése egysze-rűen fizikai korlátokba ütközik, ugyanis a forrásszöveg és a kommentár terjedelme közötti nagyságrendi eltérés nem volna szerencsés. Más-részt, az antropológiai megértés természetéből következően nem az *ultima ratio* elvét követi: bevallottan *verissimilitude*, vagyis az „igaz-sághoz” közelítő, lényegénél fogva lezárhatatlan interpretáció. Az ant-roplógia „kopernikuszi fordulata”, mikor az 1960-as évek közepén a kulturális másság iránt tanúsított egyetemes megértés igényét felad-va, részben a modern filozófia plurális igazságfelfogásának hatására, az „idegen” többé már nem az elsajátítás során felszámolt „oppozíció” esete. Sőt, be kell látni, hogy az „idegen” jelentése egyáltalán nem me-ríthető ki a közös nevezőre hozott értelemalakzat tényében.

Itt kell jelezni, hogy a kutatói kommentárokat jellemző értel-mező beállítódás sem homogén. A *litterális* – azaz János szövegeinek „betűszerinti” – és az *allegorikus* – a legegyszerűbben megfogalmaz-va tehát a mögöttes – jelentés megmutatásának igénye a vizsgált szö-veghely sajátosságait követve változik. Ennek eredménye, hogy a kommentárszöveg nyelvi stílusa is vegyes: hol elemző, leíró, olykor aforisztikus részek követik egymást.

Harmadrészt, az elemző kommentárok az olvasó számára – meg-eset – néhol, esetleg olyan magától értetődő megállapításnak tűn-hetnek, melyek, talán nem is szorulnának értelmezésre. Jeleznünk kell azonban, hogy a műfaj, az antropológiai portré és jelen esetben ennek választott formája, a személyiség és a személyiség saját kultúrájával szemben kialakított megértő viszonyának szövegelemzésén keresz-

tül végrehajtott bemutatása a feladat elméleti és gyakorlati oldalát tekintve sem támaszkodhat konvenciókra. A kommentár funkciója szerrint a megértést mindenkor az átlagos mélységű olvasat színvonalán igyekszik támogatni.

Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy a kommentárokra vonatkozó kutatói megjegyzések számos itt nem tisztázható textológiai, hermeneutikai és fenomenológiai kérdés előtt nyitnak teret, melyek átfogó vizsgálata az antropológiai portré, mint elméleti és módszertani értelemben jól megalapozott koncepció kidolgozásának előfeltételei.

b.) A multimédiás DVD

A kötet mellékleteként csatolt multimédiás DVD is rendelkezik részletes tartalomismertetéssel és technikai útmutatóval. Ugyanakkor, már a könyvváltozat bevezetőjében szeretnénk utalni két olyan többlettulajdonságra, ami az olvasó megértő munkáját segítheti, elmélyítheti.

A DVD által kínált talán legjelentősebb szövegkezelési lehetőség, hogy az olvasó tetszőlegesen megválaszthatja, hogy a forrásszöveget és a kapcsolódó kommentárokat folyamatosan, azaz a szerkesztés elveit követve nézi (olvassa), vagy a fentebb bemutatott elemzési kategóriák szerint csoportosítva, tetszőlegesen váltogatva az értelmező perspektívát.

A beépített videó jelenetekben megszólaló Szász János, a diaporámák és más fotók a személyesség és közvetlenség tapasztalatával szolgálnak, ami ugyancsak hozzájárulhat a hiteles interpretáció élmenyéhez.

4. „ASSZIMILÁCIÓS” PORTRÉ⁴

Az alcím műfaji értelemben első pillantásra nehezen azonosítható képzettársítás. Ugyanakkor a kutató az elmúlt években végzett munka eredményeit összegezve igyekszik személyes álláspontját kompakt formába önteni. Maga a kötet ennek a kíváncsúnak elsősorban terjedelme miatt csak részlegesen felel meg, ahogy a könyv végén található függelék tanulmányai is. Mégis elvárható, hogy jelen kísérlet tapasztalatainak rövid és szakszerű összefoglalását az olvasó számára hozzáférhetővé tegyük.

Az „asszimilációs” portré szóösszetétel kifejezi az elmúlt majd egy évtizedben végbement szociokulturális változási folyamatok tendenciáját és dinamikáját. Szász János a folyamatoknak nem csak megfigyelője és saját élettörténetének eseményein keresztüli interpretátora, hanem a domokosi és tágabb értelemben a Láposi-medence mindennapi életviszonyainak részese. A domokosi közösség, valamint Szász szempontjából a 90-es évek közepétől jellemző társadalmi és kulturális átalakulás karakterét tekintve az asszimiláció fogalmával jól összefoglalható.

A közösség szintjén megfigyelhető, hogy az évszázadok során gyümölcöző szegregációs stratégia, a környező román településekkel fenntartott korlátozott és ellenőrzött kapcsolatrendszer felbomlóban van. Manapság már, a korábban a domokosiak részéről tudatosan kontrollált viszonyokat a többségi kultúra tematizálja. Ennek eredménye a politikai rendszerváltást követően egyre gyakoribb vegyesházasság intézményének elfogadása és a domokosi birtokok szomszédos településeken élő román gazdáknak történő eladása. Az intenzívebb kapcsolatok, a modern fogyasztói kultúra beépülése a közösség értékrendjébe a kulturális interferencia erősödését eredményezte, ami a mindennapi nyelvallapot alakulására is befolyással van.

4 A domokosi asszimilációs folyamatokat részletesebben elemző tanulmány a függelékben olvasható.

A közbeszédben szaporodó román kölcsönszavak egyszerre jelzik az egykor zárt közösség nyitottabbá válását, valamint fokozódó kiszolgáltatottságát az asszimilációs hatásoknak. Elmondható tehát, hogy etnikai, nyelvi, kulturális és vallási – a vegyesházasságokkal az ortodoxia is teret nyer – értelemben a mindennapi élet egészét áthatja az asszimiláció.

Ugyanakkor látni kell, hogy eltekintve a gyakorta etnopolitikai érvekkel fellépő és a témát ennek összefüggésében elemző társadalomtudományi beállítódástól – mely szerint az asszimiláció szükségszerűen az általános hanyatlás, romlás szinonimája – a folyamat lényegében természetes. A domokosi közösség asszimilációs életstratégiája a többségi környezet révén közvetített modernizációs értékrenddel fokozatosan összhangba kerül, aminek az a következménye, hogy az együttélés inkább a helyzetben rejlő lehetőségek kiaknázásának esélyével kecsegtet, semmint az etnikai értelemben megfogalmazott identitás elvesztésének veszélyével fenyeget. Pontosabban az asszimilációs folyamat jelen szakaszában az etnikai identitás elsőrendűségének témája egyszerre csak kikerül – megfigyeléseink szerint esetleg retorikai fordulat formájában marad fenn – a közösség értékrendjéből és a közbeszédből.

János maga is részese az asszimilációs folyamatnak. Bár tudatosan megfogalmazott és az identitásképlet klasszikus elemeivel – nyelv, kulturális jártasság, származás – jól alátámasztott magyarságtudata kétségszövegbevonhatatlan tény, személye összességében mégis tükrözi a domokosi közösségre jellemző meghatározott asszimilációs állapotot.

János a diglosszia klasszikus képviselője. Anyanyelve magyar, de részben román nyelvű olvasottságának, valamint társadalmi kapcsolatrendszerének köszönhetően saját bevallása szerint talán a románt már jobban beszéli. Hitét nem gyakorló református, aki a szomszédos falvakban több baráti kapcsolatot is ápol. Mondhatni identitása „etnoplurális”, következképp társadalmi viszonyai nem etnikai meghatározottságúak.

Természetesen egy bevezetőnek nem lehet feladata az asszimiláció komplex fogalmával megnevezett jelenség-halmaz kimerítő elemzése. Azt viszont jelezniük kell, hogy a Szász életművéből összeállított szövegválogatás értelmezésének tengelye az asszimiláció témáját szükségszerűen érinteni fogja. És nem csak azért, mert nem szeretnénk kiaknázatlanul hagyni az asszimiláció fogalmában rejlő jelentésteremtettséget – paralel történeti, kulturális, filológiai, filozófiai, antropológiai részleteket –, azt a sokszínű, bonyolult és rendkívül árnyalt összefüggésrendszert, melynek megértése nagy segítségünkre lehet jelenünk szociokulturális változási mechanizmusainak tisztázásában. Hanem azért is, mert Szász János története nyilvánvalóvá teszi, hogy az asszimiláció depravációs olvasata – mely szerint az asszimiláció szükségszerűen romlást eredményező folyamat – előítéletes és hamis beállítódás. Elsősorban azért, mert elleplezi a minden asszimilációs esemény lényegét jelentő egzisztenciális összefüggéseket, valójában felszínes és a jelenség alapvető strukturális vonásait az értelmezés számára hozzáférhetetlenné tevő nézőpont. Tény, hogy a kifejezés nem csak köznyelvi értelemben, de a társadalomtudományi gyakorlatban, a politikai diskurzusban vagy történeti, szociálpszichológiai összefüggésben egyaránt negatív képzetekkel terhelt. Röviden, Szász számára a mindennapi élet változási viszonyait leíró és elemző asszimilációként jellemzett folyamat annak ellenére sem szenvedéstörténet, hogy pontosan tisztában van a jelenség természetével. Ha Szász János identitását, vagy mentalitását esetenként jellemző negatív önkép okait magyaráznunk kellene, akkor ezt a személyiség önértelmezésként megvalósított munkájának egzisztenciális következményeként és nem az asszimilációnak tulajdonított veszteségtapasztalat felismeréseként, vagy hozadékaként kell tekintenünk.

5. TEREP ÉS ÍRÁS

Az antropológiai portré jelen kísérlete a kortárs antropológia elméleti érdeklődésével számos ponton érintkezik. A témánkat érintő talán leghangsúlyosabb kérdés az antropológiai terepmunka, írás, szöveg, szerző és olvasás összefüggését elemző posztstrukturalista, olykor kultúrkritikai hangvételű érdeklődés. Ha jelen bevezető egy korábbi szakaszában a 60-as évek interpretív szemléletváltását az antropológiai megértés „kopernikuszi fordulataként” értékeltük, akkor, maradva a fizika tudományterületéről vett metaforánál, az antropológiai szöveg — a James Clifford által útnak indított *Writing Culture* vitában megmutatkozó — „relativitásának elmélete” hasonlóan radikális szemléletátállítást jelent. A probléma gyökerei régi keletűek, és lényegében az antropológiai kutatómunka legitimitásának kérdését érintik. Már 20. század első évtizedeiben, a modern antropológia születésének hajnalán Boas és a kortársak számára világos volt, hogy a kultúra megértésének később énikusnak elnevezett, azaz belső, a „bennszülött” szemszögéből történő végrehajtása nem magától értetődő. Ennek oka részben az, hogy a műveltsége és tudományos eszközrendszere révén szükségszerűen „előítéletes” kutató eredeti, vagyis akadémiai inspirációit jellemző beállítódásától nem képes maradéktalanul elvonatkoztatni. Az antropológiai tudás hitelességének evidens természetét illető meggyőződést, a tudományterület kutatásetikai valamint módszertani normáit követő magatartásból automatikusan következő teljesítmény ideáját nem csak a társtudományok, de maga az antropológia is kritikusán vizsgálta. Ugyanis az antropológiai elemzés tárgya, a megfigyelés és adatrögzítés révén szerzett kommunikatív és kontextuális tapasztalat saját feltételei szerint végrehajtott átültetése a kutató saját „nyelvére” olyan művelet, amely elkerülhetetlen jelentéstorzulással jár. Ennek egyik nyilvánvaló oka, – Humboldt frappáns megfogalmazására utalva –, miszerint minden nyelvi látás önálló világlátás, ami azt kell, hogy eredményezze: az antropológiai szöveg és

az ebben reprezentált szociokulturális életvilág nem feleltethető meg feltétlenül egymásnak.

A torzulás, az eredeti megragadhatatlanságának másik közismert oka a kutatói jelenlét oly sokat elemzett hatása a vizsgált kultúrára. A megfigyelő, kérdező és a szubjektív helyzetével szükségszerűen számot vetni kénytelen kutatói jelenlét visszahat és alakít a vizsgált környezeten, és következésképpen megfoszt az intakt tudás illúziójától. A határtalan téma részleteitől elvonatkoztatva a továbbiakban jelen portrét érintő egyetlen kérdést szeretnénk kiemelni, nevezetesen a szerző problémáját.

A kötet gerincét alkotó auktorszöveg, a *Csillagok vándora* címmel összerendezett válogatás esetében úgy tűnik, a kérdésre adandó válasz egyértelmű, a szerző személye világos. Szász János írásművészetének válogatott darabjaiban, hangsúlyozottan személyes látószögén keresztül az olvasót bevezeti Domokos, a máramarosi református magyar nyelvsziget mindennapi életébe, valamint feltárja személyes kapcsolatának részleteit mind a közösség, mind a természeti környezet vonatkozásában.

Ha azonban a szerző fogalmát a köznyelvi konvenciótól elvonatkoztatva, esetleg a kínálózó értelmezési lehetőségekkel kitágítva újra elővesszük, a helyzet közel sem egyértelmű. A latin auktor kifejezés egyik első szótári jelentése: valamely munka szerzője, az író. Azonban a fogalom bármely fundamentalista értelmezése — Johannes Fabian álláspontjára hivatkozva — legalább két nyilvánvaló okból hibás. Ha az auktor a szöveg auktoritásának kizárólagos forrásaként felfogott szereplő, akkor homályban marad a szerzőiség mikéntjének (írás) és a befogadásnak, az értelmező tolmácsolás mibenlétének (interpretáció) lényege. Kitüntetett formában érvényes ez az antropológiai szöveg esetében, ahol a szerző, a szöveg alkotója, valamint az értelmező legtöbbször ugyanaz a személy. Fabian véleménye szerint a fundamentalizmus veszélye szerencsés esetben elhárítható ugyan, nevezetesen akkor, ha az antropológiai elemzés tárgya eleve olyan szöveg,

amit nem a kutatói munka részeredményeként kell elismernünk, hanem a kutatás során elsődleges forrásként teszünk szert rá.

Szász János antropológiai portréja esetében a fentnevezett kritérium adottnak tűnik. A kutató a portré alanyáról, valamint szociokulturális környezetéről egyaránt „kész” szövegek elemzése alapján alkot képet és hozza létre saját olvasatát. De ki és mi hozza létre Szász Jánost mint szerzőt? Miféle igény, avagy feltétel teljesül abban a kivételes helyzetben, mikor a domokosi illetőségű esztergályosmester írásra adja fejét, és szövegeit érdeklődéssel elolvassuk? Két egymást kiegészítő válasz megfogalmazása kézenfekvőnek tűnik.

A domokosi faluközösség belső viszonyainak átalakulását jellemző szembeszökő konfliktushelyzetek és a helyi társadalom természetrajzának megörökítése a személyes életsorsként ifjúkorában radikálisan más társadalmi és kulturális mintákat megtapasztaló Szász János számára – gondoljunk csak a szebeni évekre – feladatként tűnik fel. Feladat megértése annak, hogy a határozott történeti, etnikai és a paraszti életmódhoz kötődő identitással jellemezhető Domokos a jelen változási viszonyainak engedve miként válik részesévé a hagyományok eltűnésének, továbbá feladat tisztázása annak, hogy az ekképpen jellemzett világban hol jelölhető ki a szerző, a közösséget és benne önmagát vizsgáló személyiség helye. Szász reflexív értelmező pozíciójának, az írói perspektíva fókuszpontjának kijelölésében a közösség elévülhetetlen szerepet játszik. A szerző ontogenezise a falu szociokulturális viszonyrendszerének átalakulási folyamataiba beágyazott esemény, melynek felismerése és egyénítése a szerzői identi-

tás megteremtésének döntő mozzanata. Egyfelől, tehát Szász az író „a falu szülötte”, noha maga a közösség az írói szerephez tartozó konvencionális funkciókat, vagy bevett értékrendet – például kritikai alapállás –, ahogy magát a tevékenységet sem ismeri el. Másrészt, Szász az író a személyes énnitológia narratív alakzata. A kívülről vagabund, aki a közösség normáival szemben alkotott ellenvilágát életformájában és szövegeiben egyidejűleg teremti meg.

Ezek szerint a kutató, amint az olvasó is kénytelen belátni, hogy a Szász János szövegeiből kirajzolódó Domokos-kép egyáltalán nem esik egybe a falusiak önképével vagy Szászról alkotott véleményével. A közhelyesnek tetsző következtetés cseppet sem felesleges, hisz az elmúlt évtized terepmunkái során a kutatónak már bőségesen nyílt alkalma szembesülni a helyiek részéről a szövegekre jellemző kritikus hangnemmel szembeni értetlenség jeleivel. A felek szemléletmódjában tetten érhető nézetkülönbség következményei azonban csak akkor váltak nyilvánvalóvá, mikor jelen kötet munkaváltozatának tartalmával szembesülve néhány érintett szereplő a rá vonatkozó részek törlését kérte.

Ehelyütt kell tehát jelezni, hogy a *Csillagok vándorából* kirajzolódó Domokos-kép, amint az az antropológiai portré műfajából természetesen levezethető következmény, Szász János munkája. A kutató feladata ebben az esetben nem több mint elősegíteni e sajátos és eredeti olvasat megmutatkozását. Hogy ez mennyire sok vagy kevés, azt pedig döntse el a kedves olvasó!

CSILLAGOK VÁNDORA

Szász János szövegeiből válogatta: Biczó Gábor
Kommentár: Biczó Gábor

ARS POETICA!

A kommentárban előforduló szereplők nevét az anonimitás érdekében megváltoztattuk. Ugyanakkor a helyszín, valamint a portré „főszereplőjének” nevéhez az érthetőség és az antropológiai hitelesség okán ragaszkodtunk.

Szász János jövedelmének tekintélyes részét költötte és költi könyvekre. Az olvasás esetében életforma és szenvedély, szabadidejének javát kitöltő tevékenység, amire a szövegei között talált mottónak illő gondolat világosan utal. (3:3)

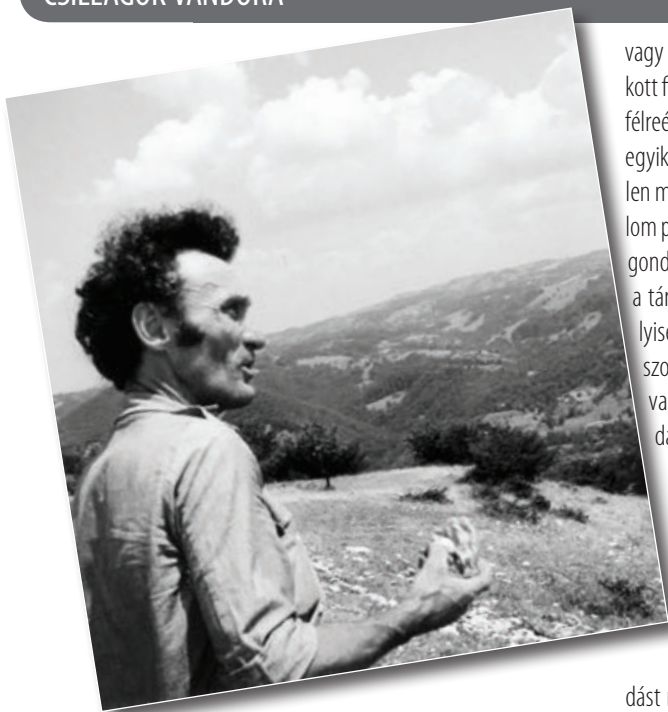

ARS POETICA!

Szegény vagy? Olvass, tanulj, tudj s gazdag, nagyon gazdag leszel.

5

10

János közel 600 oldalnyi terjedelmű prózai szövegeit gyakran jellemző esztétizáló világlátásnak egyik kiemelkedő példája — a szövegválogatás címének választott — „Csillagok vándora”. A természeti szép — hegyvidéki téli éjszaka — leírása és a befogadás-élmény folyamatának személyes hangvételi elemzése összetett alkotómunka. Írói témáinak jellegzetes forrása a fizikai környezet, ennek részletes megfigyelése, illetve a tapasztalatok esztétikai képzettársítások formájában történő értelmezése.

Szász János írói munkássága — amely lírát és prózát egyaránt tartalmaz —, színvonalát tekintve kiegyensúlyozatlan. A jelen szövegválogatás olvasása nem hagyatkozhat a szépirodalmi szövegeken edződött rutinra

vagy a tudományos igénnyel megírt szakszövegek szigorúságához szokott figyelemre, ami itt szükségszerűen vezetne a megértést hátráltató félreértésekhez. Észak-Erdélyben, a hegyes-völgyes Máramaros megye egyik legeldugottabb zugában, a Láposi-medencében, annak is egyetlen magyar nyelvű szórványában, Domokoson, és ott is a falusi társadalom periferiáján élő esztergályos-karbantartó szakmunkás írói, alkotói és gondolkodói „munkássága” beláthatatlan teljesítmény. A feltételek és a társadalmi környezet teljes elégtelensége ellenére az egész személyiségét átható tudásszenvedély olyan jelenség, amely magyarázatra szorul. Közvetlen társadalmi környezete iránti megértő kíváncsisága, valamint a szövegeiben megmutatkozó önértelmező (reflexív) tudatosság kivételes eset.

Mindezért az olvasó nemigen tehet mást, minthogy az értelmezés során szem előtt tartja a „hol” és a „mikor”, a szöveg és alkotója a maga feltételei szerint történő befogadását árnyaló hermeneutikai intenciókat. (5:1)

A „Csillagok vándora” tehát nem a „poeta doctus” alkotása. János a természeti környezetre vonatkozó gazdag tárgyi tudást néhol művészi gondossággal önti ugyan formába, és ily módon, egyúttal a természeti szép iránti elfogultságának magyarázatával is szolgál. Ugyanakkor a költészet műfaji lehetőségeivel, formai típusaival kevésbé van tisztában.

A „Csillagok vándora” a János által bejárt és az otthonosság-élményt jelentő fizikai tér, az „elysium” egy aspektusának leírása. Amint arról gyakran beszél, a hegyvidéki téli éjszaka ege a fizikai függetlenség szimbóluma. János élete erőteljesen eltér környezete mindennapjaitól, a mezőgazdasági munka évszakonként változó ritmusához alkalmazkodó domokosiak időfelfogásától. Az éjszaka megfigyelése szövegeiben ismétlődő téma, élményeinek fontos forrása.

Szeretem a csillagos eget, a mennybeli kovácsoktól öklömnyi gyémántfejű szegekkel kivert takarót. Máskülönbén ritka az a hegycsavargó, amelyik ne szeresse ezt a természeti csodát, az
 5 estéli táborozás szinte elmaradhatatlan kellékét, s ha netalán a macskaléptű telehold is felkúszik az égre megejtően szépen remegő fényével, valóságos mesetájat varázsol a vándorok részére. Megejtően, varázslatosan, elbűvölően szép ez a hegyvidéki táj, amikor még hófoltoktól tarkított köntösét viseli a havas. Az viszont igaz, hogy az ilyen hófoltos köpenyű havason általában hideg szokott lenni, no de ez olyan velejáró dolog. Szinte főbenjáró bűnnek lehetne nevezni,
 10 ha tételezzük fel, nem volna hideg. Viszont az is igaz, hogy néha túlzásba is viszi, oly annyira, hogy a kulacsba belefagy a víz, s ha azt is hozzá tesszük, hogy mindez júniusban is történhet, nem éppen lebecsülendő teljesítmény. Amikor havas a havas, arról nem is jó beszélni, hogy milyen gyönyörűséges hidegek dermeszkednek, s ha netalán még Szél Uramnak is kedve talál fűtőrészni egy kicsit, valóságos hegyi csodává alakul ki a dolog, s az út meg egyenesen a po-
 15 kolba vezethet, ahol fűtött katlanok várnak a megfagyasztott lelkű hegyi vándorokra!

No, de mikor enyhe szellők csókolgatják a jeges sziklák homlokát, s gleccserekből könnypatatok folynak a búzatengernyi kökörcsinek közt, amelyet megvilágít a havas csúcs mögül elő-
 cammogó telehold – amolyan, csillagbirkák pásztora –, az olyan szép látvány, hogy tán még a
 20 mennyországban is párját ritkítaná. Ilyennek tartom én, igaz még nem jártam a mennyországban, no meg a pokolban sem, de talán legközelebb.

Ilyen csodaesteken hajnalmadárként csapong a képzelet, hegyi manók, hegyi tündérek világába ragadja az embert, s aztán felröpíti egészen a csillagos égi, s gondolatban kezet csókol Andromédának, meglovagolja a Pegazust, és tovább dökög a Tejúton a Göncöl nyikorgó kerekű – tiszafa küllős – akáctengelyű szekérén. Igaz, hogy tört a rúdja ennek a szekérnek, no, de
 25 ha egy kicsit ért az ácsmesterséghez, besegíthet a tört rúd mellett ácsorgó csillag-fuvarosnak, aki időtlen idők óta ott ácsorog, és megkötözné a tört részt, még ha nincs is mivel, esetleg öszszegereblézhetné a szétszóródott csillagrakományt, azaz a Tejutat. Vagy maradjunk a szé-
 kely legendánál, lesöprögethetné a port a Hadak útjáról, egyszóval akadna ott munka bőven!

De prózaibb oldalról szemlélve a dolgot, minden fantázia nélkül is van bámulni való a csil-
 30 lagos égen. Már úgy érte, ha ismerjük a csillagalakzatokat, amelyek benépesítik az eget. Van

A „tér”, a közvetlen földrajzi környezet elsajátításának, a benne rejlő lehetőség kiaknázásának előfeltétele a vándorlás. János a saját fizikai erőre támaszkodó teljesítményt nem tekinti öncélú tevékenységnek. A „vándor”, aki képes a legjobb pillanatban a „tér” kitüntetett pontján lenni és a természetet, valamint ebben saját helyét egymás összefüggésében megfigyelni.

A természeti környezet megszemélyesítése, gyakran antropomorfizálása esetében nem csupán költészet. Redukált és ellentmondásos társadalmi kapcsolatrendszerének velejárója, hogy a természet és a benne megfigyelt jelenségek — állatok, növények — életének valódi és emberi viszonyaival egyenértékű „szociális” tényezői. (7:31–32)

ott, kérem szépen mindenféle mesebeli tündér, pásztor, gyerek, ló, oroszlán, hiúz, sas, del-
fin, skorpió és miért ne, verbunkot járó valakik, no meg három cigány! Úgyhogy nem lehet
elmondani, hogy ez egy amolyan puszta malom környéke, ahol nincs semmi csak csaláner-
dő, amelyből csak a szentjánosbogarak világítanak ki. Szinte elfelejtettem, található ott fent
35 egy csárda is, mégpedig betyárcsárda, a vityilló nem látszik ugyan, de látszik a mécses fénye,
amit a szépcsárdásné kitakar, betakar. Nem hiába szól a nóta, hogy: „hol meggyújtja, hol el-
oltja, gyöngé szívem szomorítja”. No, de abbahagyom, mert újból a képzeletbe röpített a haj-
nalmadár szárnya.

IGAZGYÖNGY, HAMISGYÖNGY, KÍGYÓGYÖNGY

Írásait általában a poézis tudatossága iránti igény jellemzi. Bár, a hasonlatok és a metaforák halmozása néha terjengősséget eredményez, zavarja az olvasást. (9:3)

Ítélete szerint a domokosi közösség számos feudális normát őriz hagyományaiiban. Véleménye, hogy a lokális társadalom hatalmi viszonyait meghatározó tekintély, melynek alapja a vagyon (elsősorban a földvagyon), elvetendő norma. Ezt, akárcsak az álláspontja szerint ennek táptalajul szolgáló feltétlen szervilizmust következetes kritikával illeti szövegeiben. (9:3–4)

Írásaiban maga elé állított mércéje szerint tudatosan törekszik eredeti gondolatok megfogalmazására. Hivatkozásai gyakorta – mint jelen esetben Einsteinre – homályos utalások maradnak, amelyek kevésbé segítik gondolatainak megértését. Az írás olvasatában módszeres munka, célja részben

a személyes tudás – tapasztalati és elméleti – magasabb szintű ismeretként történő megfogalmazása. (9:22–24)

Társadalmi kapcsolatainak meghatározó többsége domokosi, valamint a környező román településekről származó személyeket jelent.

Az igen erősen a természetnek kiszolgáltatott életmód következménye, hogy a tradíció számátalan hiedelmet, szokást megőrzött, melyek eredete János számára nem minden esetben világos, megértésük állandó feladatot jelent. (9:25–26)

Költőiesen kifejezve az igazgyöngy a tenger könnye, a hamis meg valamilyen nagymenő „ve-rejtéke”, s az „igazi hamis gyöngy” pedig nem más, mint a nagynyomáson összepréselt vaj zsíros
5 állománya! Meghökkenítő dolgok ezek uraim, azaz hölgyeim, hiszen kiváltképpen a hölgyek villogtatják nyakukban (hófehér hattyúnyakukban!) azokat a csillogó-villogó, legtöbbször ha-jítófát sem érő valódi vacakokat, vagyis gyöngysorokat. Persze ezen kívül lehet még a gyöngy fülönfüggő, orrfüggő, bokafüggő, vagy az emberi test bármely részén lógó dísz. Ugyancsak felhasználható különböző ruhadarabokra varrva, papucstól az alsónemüig. Sőt még pincsi-
10 tyák varkocsába is be lehet fonni ezt az úgymond univerzális ékszert.

Meglehetősen drágák az igazgyöngyök, milliókat érő ékszerek is készültek belőlük. Itt dol-lármilliókat értek és nem valami silány minőségű bankót!

Valamikor réges-régen, ősapáink idejében csakis kézzel gyűjtötték, helyesebben szólva halászták ezt a kincset. Ők voltak, és talán még vannak is, a déltengeri gyöngyhalászok. A Jules
15 Verne Némo kapitányában említett gyöngyhalász nem az írói fantázia szülötte, és az sem va-lótlanság, hogy egyes halászok két-három percig is kibírták a víz alatt segédeszköz nélkül. A könyvben említett óriáskagyló sem kitaláció, hisz egyes templomokban mind a mai napig használják őket. Ámbár az említett kagylóban látott igazgyöngy méreteinek leírása talán kis-sé túlzás, bár szerintem lehetséges.

Nem akarom én a hozzáértőt játszani, ami az igazgyöngyöket illeti – hiszen sohasem lát-tam ilyesmit –, de ha a gyöngyökről esett szó, én is megemlítenék egy gyöngyfajtát. Bár kije-lentem, hogy ilyen gyöngyről sehol sem olvastam, és soha eddig nem láttam. Nem azt akarom állítani, hogy ez ideig nem írt róla senki, és azt sem, hogy ne lett volna látható, hiszen volt egy bizonyos úr, aki szerint minden relatív!

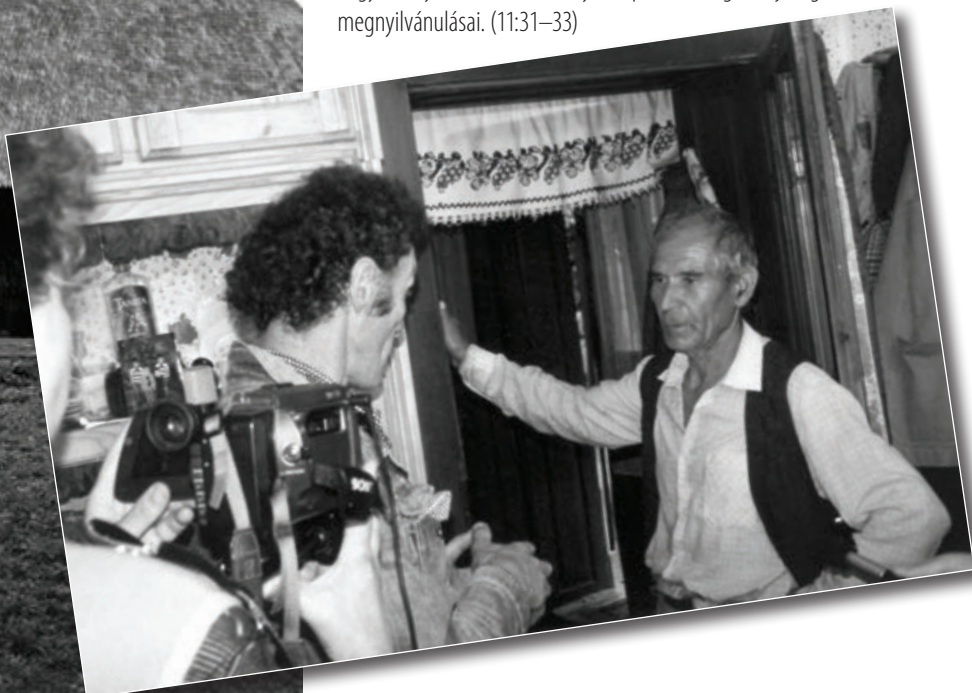
25 Falusi emberek – kiváltképpen vadászok! – körében ismert gyöngy, s állítólag „Ők” láttak is efféle csodagyöngyöt.

Akinek ilyen gyöngy van a tulajdonában, az sokra viheti, vagyis minden – szinte minden – vállalkozása sikerrel jár. Igen ám, de mint minden csodának, ennek is megvan a maga árnyol-dala, és pedig az, hogy esetünkben a dolog amolyan szerződéskötés az Ördöggel! A „körmös angyallal”, amint találóan nevezte az ördögöt egyik legismertebb költőnk...
30

Mentalitásának sajátossága, hogy a falusiak – a domokosiak, de a környező román falvak lakóinak – értékrendjével szemben a vagyont, valamint a megvagyonosodást mint életcélt értelmetlennek tekinti. Az „öreg bácsika” – és egyúttal János – álláspontja szerint a gyöngy „az ördög munkája” („este un lucru al drakului”), a vágyakozás utána, a fausti sors az embert az ördög játékszerévé teszi. (11:31–33)

Míg az ördög metafora, a sok archaikus elemet mutató román népi vallásosságban konkrét fizikai létezőre vonatkozik, addig János szövegében funkciója szerint inkább kritikus utalás a megítélése szerint öncélú paraszti életmód elsőrendű értékékezetére, a vagyonszerzésre. Környezetének többségével ellentétben nem csak gyakorlati kapcsolatokat tart fenn a környező román települések lakóival. Az utalások a román népi hagyományra írásaiban többnyire a polifon világlátás jellegzetes megnyilvánulásai. (11:31–33)

Vagyis ez a gyöngy „este un lucru al drakului” amint nevezte egy öreg-öreg bácsika, más szóval, akinek egy ilyen gyöngy van a birtokában, bár sikeres ember lehet, de előbb-utóbb az ördögé lesz. Elviszi az ördög a lelkét és egyenesen a pokolba kerül, ahol semmi de semmi tisztótűzre nincsen kilátás! Következtetésképpen: itt a földön mennyország, de „odaát” a pokol

35 kénköves kínja!

HÁRIJÁNOSOK

Vadászok hazudozása tevékenységükből következő „természetes” tulajdonság. A Hány János, aki bármit mondhat és gondolhat, mert a valósághoz való viszonyát a társadalmi konvenciók csak részlegesen határozzák meg. Véleménye, hogy a nagyotmondás a vadászok esetében csupán költői túlzás, eszköz szabadságuk és különállásuk megfogalmazásához. (13:7–8)

János történeteinek egy része – mint az „öregvidraróka” mese – is a környezetében élő kiváló elbeszélő és előadó képességű személyektől hallott történetek lejegyzésére, valamint stilizálására épül. Az elbeszélések többnyire a nyelv vizuális megjelenítő erejére támaszkodnak. A leíró szövegelemek a vizuális megfigyelés pontos nyelvi átültetését szolgálják. (13:16)

Elbeszélései gyakran tartalmaznak ironizáló, esetleg cinikus szövegelemeket. Álláspontja szerint a humor képessége a megértés természetes eszköze. (13:16)

János az érdekes történetek módszeres gyűjtője: „helytörténész”. A falusiakkal folytatott beszélgetéseinek tekintélyes része tudatos információgyűjtés, melynek tárgya a szokásoktól, a hagyományos életmódon keresztül a mindennapok történeteig terjed. (13:16)

A Hány Jánosok, vadászok és halászok tevékenységének területe kiterjed János „elysiumára”. Házikója melletti tóba telepített halakat gyakran közös halászon fogják ki, majd a társaság főzést rendez. (13:1–15)

A Hány Jánosok egész története János poétizáló világlátásának és írásgyakorlatá-

nak jellegzetes példája. A vadász-halász hagyományos életforma bemutatása a költői eszményítés tárgya. (13:20–19:95)

Az „öreg vidra” történetének fontos motívuma a nyomokhoz való viszony. A „gyükrészség” technikájának ismerete János véleménye szerint önmagában nem elegendő a sikeres halászhoz. A megfelelő helyek tudása elengedhetetlen. Zsákmánnyal általában hordalékortaszok, nagyobb vízparti fák gyökérzete kecsegtet. Az alkalmas helyek kiválasztása nem csupán a tapasztalatokra hagyatkozik, hanem a vadászösztönre, ami a természethez erősen kötődő emberekben meglevő sajátos szemlélet függvénye. (13:20–19:95)

A tradicionális halászat és életmód leírása a történet ironizáló túlzásaitól elvonatkoztatva hitelesnek tekinthető. János szövegeiben a hagyomány fontos élményforrás, bár ambivalens értéktényező. (13:20–19:95)

HÁRYJÁNOSOK

A vadászok sok mindenről beszélgetnek: leszögezzük, beszélgetnek, és nem hazudoznak egymásnak. Viszont – ha tárgyilagosa-
5 akadnak közöttük valóságos Hányjánosok, no meg amolyan Münchhausen bárók is.

Talán az ilyen Hányjánosok csorbították a halászok-vadászok hírnevét: már úgy érte, hogy a nem halász-vadászokba beoltották azt a hitet, hogy az ilyen ősi foglalkozást űző egyének kissé hazudósak!

Az igazság az, hogy ők sem jobbak a Deákné vásznánál, és semmivel sem maradnak el a
10 más sportok, tevékenységek művelőitől, sőt még az is lehet, hogy nem szárnyalnak túl másokat. De hát, ami átment a köztudatba, az ellen nagyon nehéz ellenérveket felsorakoztatni.

Nem akarom én megvédeni a halászok-vadászok hírnevét, de azt megjegyzem, hogy ők adják meg egy kompánia beszélgetéseinek savát-borsát. Az ilyen, sokszor akasztófahumorral rendelkező egyének hiánya nagyon is szürkévé tenné a társalgást. Akad köztük fiatalabb, de hogy
15 őszinte legyek – mindig ilyen voltam –, jobban kedvelem az „öreg vidrákat-rókákat”.

Egy-két „öregvidraróka” mesét érdemesnek talállok leírni a „történelem számára”. Nem árt azt is tudni, hogy halászok-vadászok egy-két kupica capale, azaz célzó felhajtása után mondják a legeslegnagyobbakat. Itt újból megjegyeznék valamit: csakis a Hányjánosok angyalok, de tudom én azt – hiába állítom –, senki sem hiszi el nekem! Pedig én soha nem hárihoztam...

Élt egyszer egy öreg vidra – bizonyos Jóska bácsi –, hát ő kérem olyanokat, de olyanokat
20 tudott mesélni, hogy annak hallatán nem csak az ember álla esett le, hanem még a halászhor-
ga is kiegyenesedett!

Halász embernek tartotta magát – minden halász nagyhalász –, habár valójában nem volt az, hanem csak amolyan középszerű pecás. Én legalábbis soha sem láttam halászkassában említés-
25 re méltó zsákmányt. Az igazság az, hogy őkegyelme valamikor régen hálóval halászott és nem halászuddal. Még pontosabban orvhalász volt az öregúr, isten nyugosztalja, vagy a rák ragadjon reá, ha egyáltalán létezik rák a másvilágon, s lehet ott amolyan mennyei paducokat akasztani.

Egyszóval ez az öregúr – felkérésünkre – elmagyarázta, hogy miként halászott ő csupasz kézzel, s milyen menyhalakat fogott. Hitelesen írom le a hosszú monológot s több tanúm is
30 van – több mondom –, s valóságos legendává nőtte ki magát a libaszalonna.

János szövegeiben a tájszólást fenntartja a falusiak gondolatainak leírására. Ettől függetlenül tudatosan törekszik az irodalmi magyar nyelv használatára. Párbeszédnek esetében a nyelvhasználat nem mindig marad következetes, amennyiben gyakran saját mondatait is tájszólásban rögzíti. A domokosi nyelvjárás kettős hangzóinak, tájszavainak lejegyzésében ugyancsak a módszeresség igénye jellemzi. (15:31)

Az eredeti kéziratok szövegének helyesírása a magyar nyelvtani szabályoknak nem felel meg, pontatlan és elemi hibáktól hemzseg. Ennek egyik oka, hogy János magyar helyesírást mindösszesen a helyi általános iskolában tanult, középiskulá tanulmányait már román nyelven végezte Nagyszebenben, és saját bevallása szerint románul pontosabban és helyesebben tud fogalmazni és írni, mint magyarul. (15:31)

A kommentált szövegrész a domokosi tájnyelv alkalmazásának jellegzetes példája. János írásgyakorlatában ugyanakkor ez nem csak a hitelesség szándékát tükrözi, de egyúttal a domokosiakkal szemben megfogalmazott kritikus távolságtartás eszköze is. Az írónia, amint az jelen esetben is látható, gyakran eltúlzott nyelvi fordulatok formájában kerül kifejezésre. (15:37–39)

A Hány Jánosok – vadászok, halászok – munkájában meghatározó szerepe van a természet „olvasásának”, a nyomkeresésnek. A nyom megfigyélésének képessége és jelentésének pontosítása többlettudás, ami segíti feltárni a vad rejtekét. (15:37–39)

A tájnyelv a hagyomány szerves alkotója. A domokosi nyelvsziget valójában a Szamos-mente nyelvjárás sajátosságait őrzi. Érdekes megfigyelni, hogy a nyelvi asszimilációs folyamatok a hagyományos

mezőgazdaság napjainkig fennmaradó autark gyakorlatának következményeként, a vallási szegregáció és a többé-kevésbé stabil endogámia miatt az idős és középgeneráció nyelvhasználatát kevésbé befolyásolta. Fontos azonban itt megjegyezni, hogy a fiatalabb korcsoportok esetében a nyelvi asszimiláció jelei szembeszökőbbek. Ennek oka összetett. Egyrészt azok, akik nem Magyarországon vállalnak munkát, gyakorlatilag a román többségi társadalomba kénytelenek betagozódni, ahol az érvényesülés előfeltétele a tökéletes nyelvismeret. Továbbá, éppen ebből következik, hogy a domokosi szülők felső tagozatba nem a helyi általános iskolába, hanem a közeli Magyarlápós román tannyelvű intézményébe járatják gyermekeiket. Az asszimiláció a domokosi szórványközösség esetében is természetes esemény. (15:40–43)

Agyükrészése Láposi-medencében általánosan ismert hagyományos halászati módszer. Lényege, hogy a halász a gyors sodrású hegyi patakba beleereszkedve, alábukva, a gyökerek között kézzel tapogatja ki a menedéket kereső és a zavaros vízben menekülni képtelen halak búvóhelyét. A kézzel történő halászatnak ez a módja igen nagy türelmet és gyakorlatot igényel. Továbbá kitartást, hisz a hegyek olvadékvizéből táplálkozó patakok, hegyi folyók hőmérséklete nyáron is alacsony. A „gyükrészés” szezonja májustól augusztus végéig tart. (15:48)

A tájszólással kiejtett „dranyica” valójában az Erdélyben elterjedt, a románból átvett „gránica”, azaz fenyőfából baltával hasított tetőfedésre használatos zsindelyt jelenti. (15:51)

Tudom, hogy tájszólásban nem szabadna írni, de ettől kérem, tekintsenek el, hiszen csak ez adhatja vissza a történet valódi zamatát.

Hát az úgy vót, hogy – meg a múlt „romanyilagbao” (román időkben) – minálunk az idősebb bácsik-nénik meg most is ilyen „világ”-okról beszélnek, a múlt magyar világ 1919 előtti, a
35 múlt román 1919–1940, a magyar világ 1941–44, egy szíp meleg nyári napon – úgy emlékszem, mintha tennap lett vóna –, jön a koma, hogy enne valami halat.

Mondam neki: „Te koma, én tudak halat, de lekel menni utanno ippen Macskamezőre att a malmak alol át sok hal van. Nem is tudam, hogy hozzuk majd haza. Tegyel ada vagy két jónagy búzászsákot.”

40 Szólattam meg ennek-annak (valós nevekről van szó, de sajnos már mind másvilági halakat fognak), be a komherakat a puszli alá, kavakot-villákat vágunk a víz mellől, vannak at valami jó somfák.

Lemenyünk, vágunk kavakot-villákat, fel baggatjuk a „szüröket”, be a vízbe.

Szűrjük, szűrjük, de mi az istennyila? Semmi halat nem lehet fogni. Minthacsak a lavorva
45 halasztunk vóna. Ezek felbosszankadnak s athagynak, csak ketten marattunk a komával.

Mondam neki: te koma, mennyél el a zsidóház, hozzál vagy egy „fliszkój” palinkát, ha nem akar adni, mongyad, hogy nekem kell, oztan majd elrendezzük. Addig én „gyükersek” hát-ha fogak egy nyihanyot hogy ne menyünk haza üressen.

Eleinte nem nagyon akart menni, de mikar rakiatottam, csak elment. Levetkezek
50 gyatyaszarba s babujtam (a vízbe). Votak att valami nagy fücfák, tuttam, hogy a gyükerbe vannak a halak. Fogtam is egy nyihanyot. (Itt mutatta a karján, hogy olyan nagyokat, mint valami „dranyicak”). Na gondalam man csak jo van, bár a pálinkára fogtam.

Szípen sütet a nap, elszíjtam két-három szivart, de nem jött a komám. Na gondalam, hogy ne üjkek hiábó, még fogak egy nyihanyot. Visszabujtam. Fogtam is, de egyszer csak érzem,
55 hogy viszen a víz (úgy érte, hogy a víz alatt), de viszen de viszen Amerikabó. Vót levegő a tüdőmbe!

Egyszer csak látom, hogy kezd világosadni – kidugam a fejemet, hát süt be a nap egy lyukan. (Itt úgy kell érteni, hogy az „alagútnak” a végén, a vízszint felett üreg volt.) Szitnizek, hát mind egy kisebb szoba ajjan vot az a barlang. Érzem, hogy mind ütik valamik a labomat, tapagatam,
60 hát halak. Ide bujtak be, ezért nem lehetett „komherral” fogni egyet se.

Na hozzáfogak fognu őket: Bekötem a gyatyám szárát, veszek a kezembe kettőt-hármat, a szambó egyet. Nagy nehezen visszaúsztam, is kimásztam. Att vot man a komam. Mongya hogy rigen megjött is azt gondolta, hogy befuladtam, man akart keresni. Kérdi, hogy hunn vótam. Mondam neki, hogy Amerikabó.

65 Lelökem a halakat, kiüritem a gatyamot. Kérdem tüle, hozat palinkat. Mongya hogy hozat. Ittam belőle, oztan vissza.

Mind hordam, mind hordam. Egyszer csak mongya a komám: Te koma, man elig is lehetne!

70 Mondam neki: „Te koma, meg eccer bebujak osztan elig lesz.” Visszabujtam. Hát fiúk egyszer csak látok egy nagy szamosi marnat, hosszabb vót mid egy löcs... majdnem mid egy fel nyomorúd, legalábbis két méter. Próbálom megfogni, de nem biram. Bicsak nem vot nálom, hogy hasicsam ki a hasát.

Na mondom magamba: Most ligy okas, Jóska!

75 Egyszer csak eszembe jut valami! Kihuzam a harisnya szijut (honnan a „harisnyasziju” hiszen „gyatyaszarban” volt!), addig jartom utanno meg kidoglesztettem, behuztam a filei (kopolyú) után. Ada kötöttem a kezemhez, de így is csak alig bírtam kivinni.

Mikar meglatto a komám, mit fogtam, nem hitt a sziminek.

Na beteszük a halakat a zsakbo, a nagy szamosi marno nem fert, felvettem a hatomra, de meg így is a farkát a földön húztam.

80 Bemennyünk a malamba a sok hallal.

Mikar meglatto a „Felbajusszu” a nagy marnat, elkezdett sírni!

85 Kicsapatt az asztalra egy liter pálinkát, egy malet (akkor „male” világ volt, azaz kukoricalisztból sültött „kenyér”), is egy darab libaszallanát! (Itt akkorát kanyarított az asztal lapján az öregúr, hogy mi belesápadtunk, s alig bírtuk visszafojtani nevetésünket, de azért igyekeztünk komoly képet vágva bólogatni.)

Na ettünk-ittunk, attam Felbajuszunak a halakbul de a marnat nem hagytam kezembül. Montam, ez kell nekem.

90 Egy kicsit gajdasan tirtünk haza a komavol. Verte az asszany a száját, hogy mere jártunk de mikar meglatto a nagy szamosi marnát, befogta. Montam is neki: „Te asszany, ne mind verd a szádot, nem tudad te, hogy mennek eza dogak. Inkabb rakd meg a tüzet a nagy üst alatt.”

János életformájának fontos részét képezi a barangolás, vándorlás, ami a fizikai szabadságtapasztalat legfontosabb színtere. A szabadság feltételeinek megteremtésére irányuló erőfeszítése a domokosiak többségének véleménye szerint céltalan, és az ehhez társuló rendezetlen életvezetés a falusiakkal szemben vállalt konfliktusok egyik fontos forrása. A helyiek szemében János konvenciók iránti érzéketlensége társadalmi elszigetelődésének legfőbb oka. (19:97–98)

A „zóna” jelentése nyelvhasználatában nem azonos a magyar régió, táj vagy környék kifejezésekkel. Bejárása és megfigyelése a személyesen birtokolt szuverén tér ismétlődő megtapasztalását jelenti. A „zóna” helyei az énimitológia kitüntetett színterei, a „kívülség” mások számára elérhetetlen földrajzi pontjai. (19:97–98)

Szövegeiben a „zóna” bejárását igék sokaságával írja le, utalva ezzel a fogalom lényegét jelentő cselekvő létviszonyra. A kódorgás esetében nem a cél nélküli ségre történő utalás. Inkább a természet jelenségeinek meg-

figyelésére hangoltság sajátos formája, egyfajta kontempláció. (19:97–98)

A rókakisasszony és a rókavőlegény, ahogy az állatvilág szereplőinek emberi tulajdonságokkal történő felruházása és jellemzése írásainak gyakori fordulatai. Az egyénítésnek ez a módja teszi lehetővé, hogy a „szubjektummal” felruházott állatokról és a hozzájuk kötődő „személyes barátságáról” beszéljen. (19:106–107)

A természeti és a társadalmi jelenségek között tételezett közvetlen párhuzamok, a „communitas” jellemzésének eszközei. János szövegei gazdagon tartalmaznak hasonló leírásokat, amelyek kifinomult etológiai ismereteinek hozadéka, valamint saját, leginkább az egyedül-léttel jellemezhető élethelyzetének velejárói. (19:106–107)

Társadalmi kapcsolatainak tekintélyes része kötődik a domokosi és a környező falvak csaptszékeihez. Saját bevallása, valamint a helyiek szerint sem ritka alkalom, mikor János egy-egy összejövetelt követően erősen ittasan járja a községet. Ugyanakkor környezetének férfitársadalmára jellemző nagyarányú alkoholizmusnak nem lett áldozata. Inkább alkalmi vagy periodikus ivó hírében áll. (19:117–118)

A rókák életének bensőséges hangvételű leírása János természetjárásainak érdekes tapasztalata. Módszere, a jelenségek igen aprólékos megfigyelése, a rejtett összefüggések felfedezésének forrása. A felfedezésben elsajátított tapasztalat a gondolkodás alkotó, kontextualizáló aspektusa, melynek alapja a következetesség és a pontosság. A felfedezés ebben az értelemben a gondolkodás alkotó, kontextualizáló aspektusa. (19:117–118)

Mikar főtt a víz, anyósam addig megpucoalta a halat, betetik a züste, megfőztik.

Amikar kivete anyósam a halat, megfogta a nyakamellől egyik kezivel, a másikkal a farkat. Megrázto. Mind lehulatt rulla a hús! Úgy maratt a csontvazo, hogy betehetned a muzeumba (itt felém intett).

95 Ajan jo foghagymas fasirta csinaltok az asszanyak belolle, hogy egy hétig vót mit enni!!!

Február közepe lévén a rókák tüzelési-üzekedési idején kint kódorogtam az erdőn szép napsütéses időben. Ormokon, tetőken meg volt kopva a hó, kezdett beindulni az élet, habár a változást egyenlőre csak a zöldülő fű mutatta.

100 Ilyenkor nagy a sürgés-forgás rókakomáéknál. Amolyan bolond idők járnak, hiszen a szerelem az szerelem, s ritka az a szerelmes valaki-valami, aki ilyenkor nem veszti el a józan esztét. A szabály alól nem kivételek a rókanemzetség – vörösbundás, tiszteletreméltó – tagjai sem.

A nevezetes szindróma hatására még a szokásos óvatosságukról is megfeledkeznek. Csendesebb, nyugodtabb helyeken fényes nappal is kódorognak-csavarognak, keresik a megfelelő
105 „szívük választottját”. Leginkább rókaoduk környékén lehet őket gyakran megpillantani, sőt kettő-három is szem elé kerülhet egyszerre, hiszen – akárcsak a régi s mostani világban – több vőlegény is teszi a szépet a meghódítandó kisasszonynak. Hellyel-közzel még komolyabb nézeteltérések is támadhatnak a tűzbe jött rókaurak között, s természetesen az ilyen nézeteltéréseket komolyabb kimenetelű „pofozkodás” is kíséri. Amolyan „vagyok én is olyan legény”.
110 Súlyosabb sérülések nem történnek ugyan, de egy-két fülszakítás, esetleg valami fájdalmasabb harapás megeshet. Amelyik győz, pálmaként elnyeri a hölgy kezét, no meg a családi „problémákat”, hiszen az a mondás miként „nincsen rózsza tövis nélkül” rókaéknál is helytálló.

Egy ilyen szerelmes – bemelegítő – hancúrozásnak lettem tanúja azon a szép napon. Nem tudnám ugyan megmondani, de gyanítom, hogy egy pár lehetett s nem két vetélytárs, amint
115 egy mélyre kopott úton ugrottak át. Éppen csak hogy észrevettem őket, ugyanis a hátam mögött pattantak keresztül, s ha pár méterrel odébb vagyok, még reám is ugorhattak volna, vagy legalábbis nagyon közel hozzám. Az esetet el is meséltem napok múltán a csapszékben – sörözés közben – egy vidám kompániának. E kompánia dícső tagjai közt ott volt egy „régi ember” is – amolyan Háryjános, hogy ő is mondjon valamit, az alábbi történetet mesélte el!

120

„Háry János” kézzel fog rókát. Az ilyen és hasonló, elsősorban a költői túlzásra épülő anekdoták a falusiak kommunikációjában fontos szerepet játszó történetek. Elsődleges funkciójuk a szórakoztatás, igaz a fikciós és a reális elemek aránya, gyakorta a tények rovására, felborul. A jó elbeszélő készség a hagyományos paraszti társadalom mindennapi életében, amint Domokoson is, nagyra értékelt képesség. (21:120–144)

A róka megfogásában és általában a sikeres vadászatban János leírása szerint fontos szerepet kap a vadászösztön. Ez a kevésbé intelligibilis képesség az állat tulajdonságainak, viselkedésének előzetes ismeretére és a megérzésre épül. Az „éppen ott” és „éppen akkor” nem csupán véletlen, vagy szerencse, hanem e kivételes képesség hozadéka. (21:120–144)

Az ironikus témák kibontását János szövegeiben gyakran iterációval oldja meg, így elérve a hatás fokozását. (21:144–150)

Hát öcsém énelem is törtint – nem is egyszer –, hogy majdnem rámugrattak a rókák, hanem egyszer meg is fogtam egyet, meg az Öregfiri megmonhattya.

125 Az úgy vot, hogy hajtattam fel neki a „Kövescsapot”. Vót róka, láttuk a nyomakat, sok nyom vót. Na azt mongya az öreg: Én megalok az árok fenekén, te osztan gyere fel az odalan de nem valami nagy zajjal.

Allottam egy darabig – ameg elszijsz egy szivart –, hogy legyen ideje kimászni az öregnek. Osztán csendesen ho-hogatva cammagtam kifele. Jó félmartan fejül kimentem a zonamra, gondoltam nem mászkálok abba a vacak árokfenekén. Ha van róka, ugyis kimenyen a fenekre az öreghez.

130 Ippen aza meredenel votam, mikar hallak egy lövist. Na gondalam, meglütte a zöreg a rókát de azannyomba látom, hogy egy róka mintha veszekedett istennyila (gyakran használja ezt a kifejezést, mert neki minden vad áll vagy „istennilaket” rohan!) fut le a csapon, szembe velem. Úgy futatt, hogy nem is látott engemet.

Nem mozdultam, de amikor elhalatt melettem, elkaptam a farkát!

135 Hat fiúk, attul a nagy sebesigtül kiszakadt a farka! Is a kezembe maratt. Nem is farka szakat ki, hanem lejött a büre a farkarul!

E kicsinyt karomkattam, de gondalam, csak kimászok a zöreghez. Ki is masztom. Kérdi: nem láttál egy rókát. Mutattam neki a farkát, s elmagyaráztom, hogy meg is fogtam a farkatul de lejött a büre.

140 Na jól van – mongya a zöreg –, nincs semmi baj, menyünk utána. Ugyis megfogjuk, nem mehetett messze...

A zistenrosszabo nem ment messze! Két napat jártunk utanno, ameg megbirtuk lünni...

Midőn megnyúztuk a zöreg visszavarta a farkát, elis atta jó pincen! Vót itt egy marha büres, az vete meg.

145 Nahát kérem ilyen történetek hallatán nincs is mit csodálkozni, hogy a halászokat-vadászokat egy kissé – hogy is mondjam –, egyszóval hazug embereknek tartják! Sőt meg azt is állítják, hogy csak az különbözteti meg őket egymástól, hogy a halásznak az alkarja kékül el a vadásznak a homloka.

150 S hogy miért? A halász folyton az alkarját csapdossa: „ijen nagy vót”, s a vadász a homlokát böködi: „Íppen ide lüttem”!

Társadalomszemléletének jellegzetes vonása az emberek szabadsági fokuk szerinti minősítése. Ezek szerint a természetközeli munkát végző és kötetlen életmódot folytató személyek, itt a halászok-vadászok a fizikai szabadság más szintjén állnak, mint a többi ember. Árnyalt szemléletének lényege, hogy nem hierarchiát teremt,

amennyiben kijelenti, hogy a „sem rosszabb sem jobb” belátása nem leplezheti el az emberek létmódjának lényegét képező „másság”, és az ezt megalapozó különbség önmagában történő (egyedi) megítélésének szükségességét. (23:151–153)

Halászok-vadászok, bármit is mondjon a világ, ti bennetek még él az az ősi ösztön, amely a többi emberből kihalt, és ha akad is köztetek egy-egy Háryjános, ti sem vagytok rosszabbak másoknál – de az is igaz, hogy jobbak sem vagytok.

155 Mesék, mesék, vidramesék és rókamesék, ti adjátok meg ennek az életnek, a halász-vadász életnek savát, borsát!

János gyakran jellemzi magát optimizmussal. Mentalitásának ez valóban alapsajátossága. Ugyanakkor optimizmusa tudatosan alkalmazott eszköz, melynek segítségével igyekszik az általa egzisztenciális értelemben gyakorta kilátástalannak ítélt élethelyzetéből következő negatív érzéseit ésszerűen kezelni. (25:3–4)

Intencióit is alapvetően befolyásolja tudatos törekvése az optimizmusra. Például a háza környékére tervezett dendrológiai parkba összegyűjtött facsemeték többszöri elpusztítása, kivágása, eltulajdonítása után is mindig újrakezdte a telepítést. Tevékenységébe vetett töretlen hitének táptalaja a személyes szabadságfilozófia és az optimizmusra hangoltság. Kitarása környezete meggyőzésének szándékával párosul. Az olyan, a falusiak számára értelmezhetetlen és kevésbé értékelt tervek, mint például a dendrológiai park – a környék jellegzetes növényeinek gyűjteménye – ötlete és részleges megvalósítása, valamint a még ritka, de már érzékelhetően elfogadóbb vélemények megjelenése a domokosiai részéről János olvasatában optimizmusának visszajárogatása. (25:3–4)

Alkotótévékenységének megítélésekor nem az életlőtő léptékével mér. Ennek oka belátása annak, hogy közvetlen környezete megbecsülését (terveinek elismerését) nem vívhatja ki. Önmegvalósításának mércéje tehát absztrakció, amennyiben a remény ad értelmet tevékenységének, hogy munkáját – írásait, gyűjteményét, parkját – majd az ismeretlen utókor az általa képviselt elvárásoknak megfelelően fogja méltatni. (25:9–10)

1998-ban vásárolta meg a háza körüli földterületet, amely két kisebb tavat valamint egy kb. 2000 négyszögöl kiterjedésű fákkal és cserjékkel vegyesen benőtt birtokot jelent. A falutól mintegy másfél kilométerre található házba akkor költözött ki végleg, mikor édesapjával – kivel a Szász család tulajdonában lévő két szobából és gazdasági épületekből álló portán élt együtt – kapcsolata végzetesen megromlott. (25:11)

A „csodaházikó” szabad életvitelének fizikai színtere. A domokosi társadalom bevett normáitól eltérő életfelfogása itt nincs kitéve a „közösség szemének”. A ház fekvése, jelesen, hogy az utolsó lakóházától is jó negyedórányi járásra és a templom tornyánál is magasabban épült, rálátást biztosít Domokosra. A fizikai értelemben adott distanciát János szimbolikus jelentőségű adottságként, szabadsága zálogaként fogja fel. (25:11)

A János által teremtett „elysium” fókuszpontját kétségtelenül a „csodaházikó” jelenti. Valójában azt a helyet, ahol saját elvárásai és törvényei szerint élhet, illetve ennek következményeként a kreatív, szabad szellemű gondolkodásának kibontakozásra lehetőséget találhat. Az „elysium” az olvasás és írás helye. (25:11)

A dendrológiai park az „elysium” értelmének kihangsúlyozását jelenti. Elképzelése szerint a Domokos környékére jellemző flóra ideális gondossággal megtervezett miniatűr változata lenne. A parkba telepített fafajok, cserjék, virágok alkalmas környezetet kínálnak a ház elrejtésére, János rejtőzködésére. (25:17)

János a Láposi-medence valamint a környező hegyvidék növény- és állatvilágának ragyogó ismerője. A dendrológiai park ötlete ugyanakkor félelmeit is tükrözi, amennyiben a rendszerváltást követően felgyorsuló, iparszerű erdőirtás nem csak a tájképet változtatja meg radikálisan, de egyes fajokat veszélyeztet. A park ezen növények élő múzeuma. (25:17)

A dendrológiai park önmegvalósításának emblematisz kifejezésformája. Megítélése szerint a gyakorlati tudás szükségszerűen főlányben van mindenféle teóriával szemben, amennyiben a praxis induktív módon alapozza meg a származtatott elméletet. Magyarán, a személyes arborétumának megvalósításába fektetett gyakorlati munka akkor térül meg, ha környezete felismeri ennek eszmei értékét. (25:17)

János gyakran utal arra, hogy reményei szerint idősebb korában is képes lesz megfelelni, legalábbis részlegesen elhivatott céljainak megvalósításához szükséges intenzív fizikai igénybevételnek. (25:24)

Arról van szó, arról a leglustábbról. Nagy nyúl, öreg megértő nyúl, vagy legalábbis én (javíthatatlan optimista!) annak tartottam s annak is könyveltem el az utókor számára. Volt ugyan egy-
 5 két kirívóbb viselkedése is, de a tapasztalatlansága rovására írtam, s mi több, megbocsájtottam neki, habár nevezett cselekedeteit kriminális tettnek is minősíthettem volna. Ezek a „krimi-
 nális esetek” nem voltak ugyan minden alkalommal – kimondottan – kriminálisak, és mind-
 össze valami botok lerágását jelentették. Igaz, hosszabb távon gondolkozva mit is jelent egy
 lerágott zanót? Újból kihajt, s mit nekem 8 centiméteres „hiány” egy évben – nekem, aki év-
 10 századokban gondolkodom, sőt mi több, (többé-kevésbé) cselekszem is.

Hogy érthetőbb legyen a dolog, arról lenne szó, hogy a csodaházikó mellett megvettem –
 sok huzavona után – egy darabocská földet. Kemény öt-hat évem ment reá a meggyőzési akció-
 ra (hja, nehéz meggyőzni valami begyepesedett személyeket, hiszen nem több és nem kevesebb,
 mint kilenc személyről van-volt szó). Rövidre fogva a témát öt-hat év után a magaménak mond-
 15 hattam azt a területet, s mi sem volt természetesebb, hogy hozzáfogtam a befásításához: tudo-
 mányosabban elbeszélve a dolgot (mindig óvakodom a tudományos meghatározásoktól), egy
 picike dendrológiai park kialakításához.

Sok minden kell egy ilyen parkba – rengeteg, mégsem lesz teljes, nem is lehet –, más szó-
 val széjjelnéztem széles e hazámban, s zsebem tartalmának mértékével mérve – lapos buksza
 20 – kezdtem összeszedni, gyűjtögetni a növényeket. Innen egy szarvasmoha, tőle egy csengettyű-
 ke, amonnan egy boróka (ebből lesz a „deckalé”), s többek között a „néhai tanárnőm” – még
 él, de a szokásos pongyola nyelvemen „néhaitottan” – segítségével valami zanótot is telepítet-
 tünk arra a nevezetes területre. Vékonypénzű zanót csemetéket, amolyan alapon, hogy majd
 csak megnőnek, mi nekünk tíz-húsz év! Milyen a tanár, olyan a tanítvány. Tavasszal volt a te-
 25 lepítési akció, nyáron izmosodtak, majd az ős öreg máramarosi tél nyugalomba ringatta őket
 puha hópaplanával. Ekkor történt az a kriminális nyúlterrorakció: egy puszilni való nyúl cim-
 bora tövig rágta őket!

Mi sem természetesebb, volt egy kifakadásom: azt a magasságos menybeli hosszúfülű, rö-
 vidfarkú, nyúl-atyaúrstenit annak az elfajzott réparágó fajtádnak alapon (nemhiába tanult az
 30 ősapám tizenkét évig császári-királyi bakaszótárból).

Írásainak jellegzetes vonása a szóképzés. Próbálkozásai azonban sokszor eredményeznek stílusatlanságot, vagy törést a gondolatvezetésben. Ennek kiemelkedő oka, hogy kifejezései gyakran érzelműek, szépelgők (mogiyhősök). Ugyanakkor számos találó, szellemes megfogalmazással is találkozhat az olvasó, mint például a „nyúlterrorakció” esetében. (27:34)

A kísérletező vagy „találkozó” megismerési technika gondolkodásának fontos sajátossága. A kísérlet olvasatában a megalapozott tapasztalathoz vezető hatékony megismerő gyakorlat. Például dendrológiai parkjába telepített több növény vagy oltvány – lévén nem szakkertész –, elsőre nem fakadt meg. Kudarcai tapaszatatait minden esetben igyekezett terveinek megvalósításában kamatoztatni. A környezetével szemben megfogalmazott egyik alapkritika éppen azt veti fel, hogy a szokásokhoz való ragaszkodás okán a falusiak a nyilvánvaló sikertelenség (gazdaságtalanság) ellenére is kitartanak a hagyományos mezőgazdaság megoldásai mellett, azaz nem tanulnak saját kárukból. János Domokosról megírni tervezett paródiájának vázlataiban, a „Maflagóniában” példák sokaságát említi. (27:39–40)

Jánosnak szembesülnie kell azzal, hogy önmegvalósításának terveit nem csak az emberi tényező, vagyis a társadalmi környezet, hanem olykor maga a természet is hátráltatja. Világa köztes lét; pontosabban fogalmazva határjellegét világosan látja. A sem a természethez, sem a társadalomhoz tartozás tudata, az abszolút kívülállás erősíti a megfigyelői pozíció tudatos kimunkálását. (27:39–40)

Anyagi helyzetét egész életében bizonytalanság jellemezte. Gyermekkorának egzisztenciális viszonyait meghatározta, hogy a családi gazdaság csak kisebb földterületből állt. 15 esztendő korától Nagyszébenben esztérgályos tanulóként, majd a helyi vasüzemben ifjú munkásként ugyancsak korlátozottak voltak anyagi lehetőségei. A szebeni évek (1967–71) után Domokosra visszatérve János maga is megpróbálkozott a gazdálkodással, de reménytelennek ítélte lehetőségeit. Végül a falu egyetlen munkahelyén, a Nádas család tulajdonában lévő faüzemben

helyezkedett el. A családfő cégtulajdonossal megállapodott, hogy az üzem működéséhez nélkülözhetetlen gépek karbantartójaként fog dolgozni. Ugyanakkor a hegymászáshoz, természetjáráshoz rapszodikusán igényelt szabadidőt a cég csak azzal a feltétellel tudta biztosítani, hogy lemond a rendszeres és meghatározott összegű fizetésről. (27:40–41)

János pauperizált helyzetét kétértelműen ítéli meg. Szegénységét egyrészt a szabadság szükségserű velejárójaként fogja fel. Ugyanakkor alkotó terveinek megvalósításában hátráltatja a reménytelen pénztelenség. Ez a feloldhatatlan, identitását meghatározó ellentmondás a beszélgetések gyakori témája. (27:40–41)

A „rongyos senkiházi” keserű önminősítés nyilvánvaló utalás a társtalanság magányára, ami írásainak egyik kiemelkedő témája. (27:40–41)

Szegénységének okai között felismeri és elismeri saját felelősségét és ez olykor önkritikus megjegyzésekre készteti. A helyzet megváltoztatásának egyik lehetőségeként, végletes megoldásként néha arról beszél, hogy elhagyja Domokost. (27:40–41)

Barátja, Artúr hivatásos maratón futó, többszörös román bajnok, aki önerőből, kitartással és tehetséggel megélhetést biztosító színvonalon teljesítő sportoló lett. Teljesítményére János néha példaként hivatkozik: a domokosi, aki az elszigetelt és hátrányos élethelyzetből erős akarattal kiemelkedett. Máskor, és elsősorban az önmegvalósítás formája, a maratoni futás öncélúsága miatt kritikával is él. (27:44–45)

Volt kifakadás, volt beletörődés, volt önhibázás (miért nem pólyáltam be a süvölvényeket papírszalaggal), s végül is beletörődtem a tényekbe. Jött az újabb tavasz és újabb nyár, ősz, s végül is az a híres-nevezetes máramarosi tél, mely négy-öt hónapot kitart. Mindössze egy zánótcsemete úszta meg rágás nélkül azt a nyúlterrorakciót, s szépen is mutatta magát: majd
35 nyolcvan centimétert emelkedett a csillagos-felleges-napsütéses végtelen felé. Nyáron át féltélig simogattam, gügyögtem hozzá zanótnyelven – vannak ilyen bogaras egyének –, s természetesen szemmel is tartottam megvédendő valami „akció” ellen, de paradox módon – kissé magos szó – mégsem pólyáltam be!

Talán a „hit”, talán a „kísérletező szándék”, talán a nem elegendő törődés vitt rá ilyen hányavetiségre, de mindenesetre éjszakánként szemmel tartottam. Van egy tűrhető minőségű éjjeli távcsövem – természetesen ajándék cső, hiszen nekem rongyos senkiházinak honnan lenne pénz ilyesmire. Jártak a nyuszik – az óriási lusta s két süldő –, odajörtek a csodaházikó ablaka alá pár alkalommal, s ilyenkor mindig elcsodálkoztam, hogy milyen szépek is ezek a nyuszik, a szabad természet futóbajnokai. Ilyenkor eszembe jutott egy futóbajnok barátom, aki a
45 maratonra készül, s minden erejét, jelenét, egész valóját beleöli ebbe a talán hiábavalóság elérésébe, s ilyenkor mindig elképzeltem azt is, hogy maratoni távon vajon ki lenne a győztes: ő vagy az én nyuszim!

No, de visszatérve a témára, egy napon friss hóesés után látom, hogy a megmaradt zanót mellett nyuszicsapás vezet ki málnás-szedres oldalra. Megjegyzendő, hogy saját területről van szó! Előhalásztam tizenkettes távcsövemet s alaposan „végigarszoltam” a terepen. Nem volt kivezető csapa, tehát saját terület, saját nyúl, sőt mi több saját zanót. Kíváncsi voltam, hogy
50 este mi fog történni, és a szokásos mindennapi kutyselaltatási (peripatetikus – aki nem érti, keresse ki a szótárból) óra után kicövekelttem magamat a csodaházikó ablakába.

Kézügybe a távcsövek, s az a híres-nevezetes hajszálpontosan belőtt légfegyver. Talán tárgy-
55 talan (de mégis!) megjegyzésre érdemes, hogy kölcsönhasznált szerszám, betöltve azzal a mind ritkábban található és vásárolható kolozsvári golyóval. Igaz ugyan, hogy a távolság meghaladta az ötven métert, de „azzal a fegyverrel”, és „olyan golyóval”, no meg az olyan emberrel – hogy magamat is dicsérjem – ez nem valami nagy dolog. Minden túlzást kizárva megjegyzem, hogy ezzel a légpuskával – természetesen kellő gyakorlat után – negyven-ötven méteres távolságra
60 biztosan lehetett lőni, és ami a legfőbb, el is lehetett találni az alig arasznyi célpontot. Már

A „nyomkereső” sikerének megkoronázása a vad elejtése. A „nyomkeresést”, a vad becserkészését János „művészetnek” tekinti, amennyiben a mesterlövő képesség csak akkor mutatkozhat meg, ha a gyanútlan vadat a közelgő vadász nem riasztja meg. (29:62)

János, mint annak többször adta tanúbizonyságát, kiváló céllövő. Kölcsönhasználatba kapott sportlégfegyverével házánál sokszor gyakorolja a célbalövést. Mesterlövő, akárcsak nyomkereső tudományára ritkán hivatkozik. (29:62)

Antropomorfizált természetfelfogásának velejárója, hogy az általa alaposan megfigyelt állatokat társainak tekinti, érzelmileg kötődik hozzájuk, amennyiben éppen egyedi tulajdonságaik részletes elemzésével, jellemzésükkel kvázi „személyiségként” szemléli őket. Az „elysium” képzetének szerves tartozéka a közvetlen környezet faunája, például a kisház környékére telepedett nyulak, vagy mogyorós pelék. (29:81–82)

úgy értve, hogy az a bizonyos egyén nem csak löni tud – löni mindenki tud, még a 88 éves Kati néni is – hanem hogy az illető céllövő pici túlzással mesterlövő...

Szóval távcsövek, légmordály, rágógumi, no meg türelem. Gubbasztottam, rágtam, no meg „bagóztam” is – azt a rohadt bagóját –, vártam a nyuszt.

65 Nem kellett sokat várnom, alig szürkületett máris előhuppokolt, amolyan csendesen, rá-
é erően, talán félálmosan. Bebambult a faluba, kétlábra állt, nemtörődöm módon nézte a csoda-
házikót, s mi több, még nyújtózkodott is: vajon ki látott már nyújtózkodó nyulat? Egykedvűen
bámult a kései, alvóhelyük felé tartó varjak után – huppokolva lecsípett egy mogyoróbokor rü-
gyet: saját bokor! Hípp ide, hípp oda, de tartotta a bevezető csapást, és nemsokára odaért ah-
70 hoz a bizonyos nagyra nőtt zanóthoz.

Kellőképpen felkészülve vártam: ahogy beleharap, máris úgy fenékbe lövöm, hogy repül-
ni fog terepszínű bundájában!

S mi történt?

Unottan megbámulta csodaszép zanótomat s utálkozva tovahuppokolt. A pontos megtor-
75 ló lövésre merevedett légpuska csöve leereszkedett, a hosszú útra készített kolozsvári „golyó”
bent marad a csőben, és helyét a tizenkettes távcső vette át. Bekísértem vele a felső tó bokrai
közé.

Dagadó kebellet gyújtottam reá egy újabb cigarettára, szinte vállon veregetve magamat, le-
vontam a helyes (látszólag) következtetést: Ez kérem szépen olyan nyuszi, de olyan nyuszi,
80 hogy nem akad párja hét pusztá határban, mert kérem szépen ez civilizált nyuszi. Hiszen tud-
ja, hogy itt valami nagydolog készül a következő nyuszigenerációk számára, egyszóval valami
nyuszi paradicsom kezd itt kialakulni, ahol nincsen kutya, nincsen puska és nincsen, de nem
is lesz bunkósbot, no meg, amolyan nyuszt zavaró indián üvöltés.

Príma nyúl, csodanyúl, pusztinivaló nyuszi!

85 Príma volt, csoda volt, pusztinivaló volt mintegy másfél hét erejéig, mert akkor vissza „ter-
roristázott”, s lerágta csodaszép zanótomat!

Minden kétséget kizáróan „Ő” volt, hiszen vert ösvényt csinált, ott aludt a málnásomban.

Nem vagyok én vérengző lesipuskás – nem is leszek –, és nem vagyok én „nyusztanterrorista”,
de szavamra mondom, hogyha kezembe kerülne, hát én minden szentimentális hülyeséget fél-

90

János még gyermekkorában kezdte meg gyűjteményének összeállítását. Ebben nem csak a gazdálkodáshoz vagy a kézművességhez kapcsolható hagyományos eszközök találhatók meg, hanem a domokosi népművészet – viselet, kerámia – jellegzetes darabjai is. „Házi múzeum” eklektikus tárgygyűjtemény. Vadásztrófeák, szokatlan formájú termékek, kövek, képeslapok, levelek, lényegében egy falumúzeum kellékei. Gyűjtőszenvédélye differenciálatlan, amennyiben kizárólag személyes érdeklődése, entuziazmusa jelöli ki érdeklődése határait. (31:90)

retéve a balfüleből leharapnék 5 millimétert, jobb bajszából kitépnék két szálat a gyűjteményem számára, majd megpaskolnám tiszteletreméltó popsiját, és végül szabadon ereszteném!

Azt a magasságos menybeli hosszúfülű, rövidfarkú nyúlatyaúristenit annak az elfajzott sárgaréparágó fajtájának!

A CSÁSZÁRMADÁR

A nyomász-vadász a rejtett életmódot folytató állatok szokásainak kiváló ismerője. János nem véletlenül hangsúlyozza szövegeiben az elejtett állatok gasztronómiai értékét. Gyakori pénztelensége miatt életében sokszor szorult arra, amit elejtett. Ismeri a legkülönbözőbb madarak, vadak elkészítésének módját. Legkülönlegesebb példája talán a fiatal szarkából főzött leves. (33:10)

Feltűnő határozottsága, amikor a személyes tapasztalat fölényét hangsúlyozza az elméleti, könyvekből szerzett ismerettel szemben. Pontosabban, a személyes tapasztalat partikuláris mélysége gyakorlata létjogosult kritikai álláspontot kínál az általános igénnyel megfogal-

mazott elmélettel szemben. A vadászok csak azért képesek sikeresen hamisítani a „császármadarat”, mert a kellő ismeretek hiányában az, akit „megajándékoznak”, képtelen megkülönböztetni az eredetit és a hamisítványtól. (33:10)

János etológiai, ornitológiai, de általában a természeti környezetre vonatkozó ismeretei szakszerűek. Könyvtára, elsősorban román nyelvű természettudományos irodalommal bőségesen ellátott. Autodidakta gyakorlata, a szakismeretek módszeres megtanulása tekintélyes műveltségű, akadémiai értelemben is hiteles természetbúvárt eredményezett. (33:20)

A CSÁSZÁRMADÁR

Igenis így, nagybetűvel! Ami az istené az az istené, de ami a császáré az legyen a császáré, és Isten ne kontárkodjon bele minden lébe, vagyis minden lábosba!

5 Azok a császárok tudták, amit tudtak, lehet ugyan, hogy nem mindent jól – hja, akkor sem volt ritka a hülyeség –, de e madarat illetően nem tévedtek. A császármadárnak olyan ízletes húsa van, de olyan ízletes, hogy azt nem is lehet elmondani, legfeljebb csak ízlelni lehet. Már akinek foga van hozzá, no meg annak, akinek megadatott, egyszóval ösmeri. Úgy értem, hogy tollában ösmeri, s nem valami kopasztott csirkeként kapja ajándékba.

10 Nagy hamisítók azok a vadászok, és két-három kendermagost nem valami boszorkányság megsőretezni aztán császárként elajándékozni! Ugyhogy figyelem has hősök!

A császármadár kérem szépen olyan madár – de olyan –, hogy nagyon kevesen ismerik, habár megtalálható az ország hegyesebb-dombosabb részein. Tömeges előfordulásáról – mint például a fácán – persze nem beszélhetünk. S ha netalán szem elé kerül, a többség nem ösmeri
15 fel, amolyan „láttam egy madarat” lesz belőle. Szokták császárfajdnak is nevezni, illetve a szé-
kelyek mogyoróstyúk néven ismerik, de ugyancsak mogyoróstyúk néven tartják számon a fog-
lyot is! Legtöbben össze is tévesztik a fogollyal, habár a császármadárral ellentétben a fogoly
csapatosan jár.

Nézzük csak közelebbről, milyen madár is ez a „madár”, az a császárok madara!

20 Hát először is szép madár, és mint a fajdfélék általában, ivari kétalakúságot mutat. Kony-
hanyelven mondv a kakas-tyúk színezetében-termetében eltérés észlehető. Tollazata a hátán
szürkén rozsdavörös s fehér foltokkal teleszórt. Szárnya felső része rozsdás, szürke árnyalata
fehéres sávokkal, pettyekkel díszített. A farktollak hegye lótt és sötétebb színű harántsza-
vonul végig rajta. Szeme szép dióbarnás, csőre fekete, és hasonlatosan a többi fajdfélékhez,
25 csüdje tollas. A lábujjak szarulemezei csupaszok és barna színűek.

A kakast megkülönbözteti a tojótól valamivel nagyobb termete, s a fejtetőn viselt úgyneve-
zett bóbita, a torok ovális fekete foltot mutat.

A tojó kisebb, hiányzik a torokfoltja, valamivel kisebb a bóbitája s egészében valamivel fi-
nomabb a felépítése – mondjuk nőiesebb –, szürkésebb a színe, vagy talán helyesebb lenne azt
30 mondani, hogy színezete kevésbé élénk.

A nyomász feladatának nehézségi fokát döntően meghatározza, hogy milyen állat rejtekét kívánja felderíteni. A mimikri képessége az egyes állatoknál eltérő hatékonyságú adottsága a természetnek. János a nyomász munkájában rejlő kudarc valószínűségét összefüggésbe hozza az-
zal a ténnyel, hogy mivel áll szemben. (35:33)

A „nyomkereső” tevékenységének igazolása a vad rejtekhelyének felfedezése. A kusza nyomok az állat viselkedésének speciális jelkészletbe foglalt „szövegei”. Helyes „olvasásuk”, a nyom követése az ismeretlen úton heurisztikus élmény. János álláspontja szerint a saját erőből meg-
élt felfedezés kitüntetett értékkel bír. (35:33)

Attitűdjének kiemelkedő vonása az olthatatlan tudásszomj. Ez a részben könyvekből, részben tapasztalati úton kielégített szenvedély a két eltérő módon szerzett ismerettípus összevetésére készítet. Teória versus praxis, ahol következetesen eme utóbbi ismerettípus fölényét hangsúlyozza. (35:41)

János meggyőződése szerint a természeti jelenségekről író szerzők többsége nem rendelkezik valós tapasztalatokkal arról a tárgyról, amit írása témájának választ. Kritikája lényegében az auktor és a szekunder szöveg keletkezésének élményalapja közti éles és kérelhetetlen megkülönböztetésére épül. Álláspontja nem csak a két szöveg, de értelem-szerűen szerzőik státuszát is érinti, amennyiben a szekunder — csak az otthon elolvasott könyvekre támaszkodó — „szerző” *sui generis* kevésbé hiteles. (35:43–44)

Írói munkásságának egyik feladatát éppen abban látja, hogy tapasztalati ismereteinek kompetenciája révén korrigálja az általánosított, de olykor tévesnek minősülő megállapításokat. Szellemi önkitaljesítésének ez a kritikai vonás fontos alkotóeleme. (35:43–44)

Természetszeretetének lényeges momentuma a minden év szeptemberében tett másfél-kéthetes hegyjárás, a szarvasbögés megfigyelése. Valójában ez az egyetlen rendszeresen ismétlődő és módszeresen eltervezett barangolás, amely egyszerre szolgál feladatként a „nyomkeresőnek”, valamint jelent kivételes esztétikai élményt „Ballagónak”. A szarvasbögés idejét a Cibles és a Sátor hegyvidékének erdeiben tölti. Magányos sátorozásainak emlékei szövegeinek gyakori témái. Az egyre ritkuló vadállomány miatt a természet megfigyelésének egyik legnehezebb kihívása a szarvasok észrevétlen becserkészése, ami az avatott nyomkeresőt is komoly feladat elé állítja. (35:49–50)

Könyvekből szerzett ornitológiai, etológiai és zoológiai szakismeretei, valamint saját megfigyelései kifinomult rendszert alkotnak. Sok olyan faj életmódját ismeri behatóan, melyeket ez ideig nem figyelhett meg személyesen. (35:49–50)

Súlyuk kb. 300–450 gramm körül mozog, a minimum tavaszra, míg a maximum őszi-
re tehető. Nem valami híres repülő, jobb szeretnek a talajon mozogni, cserjések, mogyorósok kö-
zött bujkálni. Nem valami könnyű észrevenni őket, hiszen ebbe beleszól a kitűnő mimikri,
vagyis színük szinte beleolvad a környezetbe. Mindezen tulajdonságai mellett kitűnően tudja
35 használni a terep adottságait, sánc, vízmosás, talajhorpadás, rőzsehalom és kidőlt fa.

Két fajuk van, a közép-európai és az északi. Inkább a domb- és hegyvidéket kedvelik, de
megtalálhatók szubalpin övezetben is. Ritkán lehet négy-öt példánynál többet látni, rendsze-
rint magányosan kerülnek szem elé.

Legnagyobb ellenségeik a kisragadozók, nyest, nyuszt, görény, vadmacska. A róka, borz és
40 a sün elpusztíthatja a tojásokat s a még repülni nem tudó csibéket.

Egyes könyvekben megemlítik őket, de sok pontatlanságot is írnak róluk. Azt is olvastam,
hogy a császármadár legalacsonyabb előfordulási helye 650 méter s legmagasabb 1650 méter.
Mindezt a számokat, az állításokat nem kell túl komolyan venni. Az ilyen írók általában nem
is ösmerik és talán nem is láttak még császármadarat, az előfordulási helyeket, és csak valami
45 régi adatokra támaszkodnak. A terepen való mozgás egészen mást mutat, de hát könnyebb
otthon nyálazni valami könyvet s végeredményként marhaságot leírni.

A császármadár inkább a dombvidék lakója. Leggyakrabban a kevert állományú erdőket
kedveli s azoknak is a sűrűbb, bokros részeit.

Életmódban is különbözik a többi fajtától: egynejségben él. A fogolyhoz hasonlóan a pá-
50 rok már szarvasbőgés idején – szeptember – alakulnak ki. Tavasszal minden pár külön költő-
területet választ magának s ilyenkor dörög a kakas. Március végét–április elejét lehet tenni a
dörgési hónapnak. Nem beszélhetünk valami szenzációs násztáncról. A vőlegény egy kihajló
faágon üldögélve hallatja szerelmi dalát.

Ez valóban szerelmi dal, s sokkal dallamosabb, mint sok más madaré: valami trillázás. Ne-
55 hezen lehet leírni, de megközelítőleg kilenc-tizenegy „szótagból” áll: ti-ti ti-titi-titi ti titi... vagy
tsziu-tszi-tuj-szii-tii-tiu-szii...

Persze ez a leírás nem pontos – nem is lehetséges –, de valami ehhez hasonló. A tojó hang-
ja csöndes: szsi-pi-pi-pi-pi-pi-pi... Amolyan csendes dörgés, gugyogás.

Ilyen esetekben a kakas a párja körül szokott forogni, leereszti szárnyait, farkát szétter-
60 peszti, egyszóval mutatja magát.

Érdekes kérdés a tudományos autoritással szemben kialakított árnyalt véleménye. Ezek szerint a kutató, a szaktekintély minden kétséget kizáró hitelességének elismerése részéről attól függ, hogy a szakirodalom álláspontja milyen mértékben esik egybe János személyes megfigyeléseivel. (37:61–62)

Az a felismerés és meggyőződés, mely szerint a természetben megfigyelhető jelenségek egy jól meghatározható köre nem intelligibilis, a természetben megélt szabadság értékét fokozza. Elvárásai szerint mindazok, akik a racionális világlátás lehetőségeit meghaladó jelenségek iránti érzékenységüket nem rontják le a minden körülmények között racionális ismeretekre törekvő célzatossággal, részesülhetnek a szabadság e kiterjesztett tapasztalatában. (37:71)

Világképét áthatja a transzcendencia iránti érzékenység. A Földön kívüli civilizációk, vagy a szellemvilág kérdése azonban nem csupán egy átlagosnál gazdagabb fantáziával rendelkező ember személyes érdeklődése, hanem részben környezete, és elsősorban a román paraszti kultúrában tettenérhető miszticizmus közvetett hatása. (37:71)

Nyomászati ismereteit tárgyaló szövegeiben számos esetben eldönthetetlen, hogy az olvasó szakkönyvekből vett állítások recepciójával, vagy a szerző eredeti megfigyeléseivel áll szemben. (37:80)

Érdekes, hogy az állatokkal szemben képviselt természetes beállítódása nyomász élményeinek megfogalmazásakor újraíródik. A „baráti”, empatikus alapállás helyét a rejtőzködő, menekülő vad felett aratott diadal iránti vágy foglalja el. Ugyanakkor ez a viszony a legritkább esetben – dúvad vagy veszett állat – jellemezhető ellenséges érzelmekkel! (37:83)

A „zóna” sajátossága, hogy nem csak azt rejtje el, aki rejtőzködni akar, hanem azt is, aki szeretné a rejtőzködőt felderíteni. Tény, hogy Domoikos természeti környezete igen változatos. A medencére jellemző sík táj mellett a meredek völgyekkel szabdalta dombvidék és középhegyvidék, valamint az erre jellemző lombhullató erdő, bükkös, fenyves, majd a magasabb térszíneken – a Cibles 1840 m – megfigyelhető törpefenyő és bozót a területen élő állatok számára rendkívül változatos rejtőzködési lehetőségeket kínál. (37:83)

A dehonesztáló megjegyzése arra vonatkozik, hogy hiteles vadász a mezőgazdasági munkából élő és a többségi társadalmi környezetet alkotó földművesekből – Domokost is beleértve – nem lehet. A református – és János álláspontja szerint fősvény – falusiak mérlegelési szempontja, amely a sikeres vadászatot eredményező kockázat mértékét a puskatöltény értékével veti össze, hiteltelen. (37:89–90)

Egynejűségről lehet beszélni, habár a „völegény” hébe-hóba átugorja a kerítést, s egyes megfigyelők szerint csak a fészekalj kikelése után vesz részt a csibék nevelésében, míg mások szerint „hű marad” a családhoz. A kérdés pontosan nincs tisztázva, hiszen a császármadarak kifejezetten rejtett életet élnek.

65 Mint írtam, kiváltképpen a dombvidék-hegyvidék erdeiben tanyáznak, de éppen úgy reájuk lehet bukkanni az alpesi zónában is, bár itt természetesen ritkábban. Egyes megfigyelők szerint a magosabb terepeken csak akkor jelennek meg, ha kimondottan meleg nyárra van kilátás, vagyis amolyan élő barométereknek is lehetne őket tekinteni. Lehet, hogy ebben van is valami, hiszen az állatok ösztönösen érzik a jó és számukra kedvező időket. Egérben gazdag években
70 a baglyok több tojást raknak és ugyancsak ez történik az egerésző ölyveknél, míg a róka több kölyköt vet. Ez is a nagy természet egyik megmagyarázhatatlan csodatétele.

A császármama a fészket valamilyen fedezék védelmében rakja, igaz nem nagy híresség ez a fészek. Mindössze a fű közé kaparja, és pár ágat húz e mélyedés mellé. Ide rakja 8–10–12 galambtojásnál valamivel nagyobb, vöröses vagy sárgás alapszínű barnásan pettyezett tojásait.
75 Tojásainak héja sima, fényes, nagyságuk kb. 40×30 mm.

A kikelt pulyák fészekhagyók és kb. 21 nap után jönnek ki erre a nyűgös világra. Kezdetben lágyabb eledelt fogyasztanak, csigát, hangyatojást. Később áttérnek a keményebb rovarokra, s különböző bogyókra, magokra, zöld hajtásokra és rügyekre, de mindenesetre mindig a terület táplálékfelvétele után alakul a táplálékfelvétel mibenléte.

80 Megjegyzendő, hogy császármadár-fészket sohasem lehet nyílt terepen találni, hanem csakis valamilyen sűrűségben vagy bozótosban illetve nagyon szeretnek napfürdőzni. Ilyen helyeken lehet a legjobban megfigyelni őket. Kevés természetjárónak vagy vadásznak nyílik erre alkalom, mivel nagyon szemfüles madarak s pár pillanat alatt elnyeli őket a bozótos.

Igazság szerint, a vadászokat is beleértve kevesen ismerik ezt a madarat. Habár valamikor réges-régen szépapáink idejében vadászgattak is reájuk, de leginkább csak alkalmasszerűen lőttek császármadarat.
85

Megritkulásuk nem a vadászok hibája, hanem amint már említettem az apróbb tolvajok bűne.

Az úrhatnámabb vadászok jártak ugyan császármadár után, de a parasztpuskás általában
90 nem bántotta, mert úgymond nem érte meg a töltést.

Egyik Domokoson elterjedt ragadványneve a „Magyar”, Jánosnak arra a szokására utal, mikor kissé ittas állapotban magyar nótákat énekelve tér haza a csapszékből. A domokosiai többségének véleménye szerint énekhangja elviselhetetlenül hamis. (39:97–98)

Itt, amikor magára gondol, készséggel elismeri, hogy semmiféle zenei hallással nem rendelkezik, amit felettébb sajnál. (39:97–98)

Képzete szerint a muzikális és jó zenei képességekkel megáldott „magyar”, akár nemzet-karakterológiai szempontból is érvényes sztereotípi. Az egykoron gazdag domokosi népzenei élet büszke elbeszélése, a táncsemények színes leírása János faluképének kevés pozitív momentum közé tartozik. (39:99)

Önképének fontos, és szövegeiben gyakorta felbukkanó eleme a kötelező önkritika, ami számtalan alkalommal a megértő munka eredménye. A reflektált „én” önmagával szemben tanúsított távolságtartása eszköz, kvázi önterápia. (39:99)

A kutatás, a felvett interjúk, valamint János szövegeinek elemzése alapján úgy tűnik, hogy a „szarvasbögés” életének emblematikus vonatkoztatási pontja. Az évenként egyszer ismétlődő eseményben a rendszeresség mellett a „zóna” tulajdonságainak sűrűsödése figyelhető meg. Az a vallomás, mely szerint nem tudja a szarvas hangját utánózni, nem csak zenei hallásának korlátaira vonatkozó belátás. Egyúttal annak nyilvánvalóvá tétele, hogy a „zóna” a maga totalitásában hozzáférhetetlen. (39:99–101)

Széleskörű olvasottsága – amint a hivatkozás Néróra vagy Lucculusra is bizonyítja – a történelem eseményeinek részletes ismeretét, kitűnő tájékozottságot eredményezett. Érdekes ugyanakkor, hogy – legalábbis szövegeinek elemzése alapján – a történelemhez való viszonyát nem lehet csupán egy, vagy néhány korszak iránti figyelemmel jellemezni. Olvasatában a történelem – pontosabban szólva a történetiség – a megismerés globális aspektusa. Továbbá fontos jelezni, hogy történeti szakismeretei természettudományos, és elsősorban biológiai tájékozottságával összevetve kevésbé módszeresek. (39:104–105)

Vadászata csalsíppal történt, s aki olvasta Ionel Pop írását a csalsíp kezeléséről és fúvásáról, az el kell ösmerje, hogy nem volt valami könnyű dolog beletanulni s hangjával becsapni a berzenkedő, féltékeny kakasocskát.

95 Ionel bácsi is elesett az első vizsgán, amelyet tanára bizonyos Bálint János előtt kellett letyegyen. Helyesebben nem is Bálint, hanem a császármadárkakas előtt vizsgázott. Nincs semmi szégyen abban, hogy első, második, vagy akár tizedik próbálkozásra sem sikerül becsapni azt a csupa szem madarat. Nem mindenki van megáldva zenei tehetséggel, akadnak még botfűlűek is, és hogy ne kelljen a világtörténelmet fellapozni valami személy után, hát itt vagyok én élő példának. Olyan, de olyan botfülem van, hogy az valami lehetetlen. Hallani hallom én
100 a „rendes” hangot, de utánozni képtelen vagyok, s ez nemcsak a császármadárra, áll, hanem – legnagyobb szégyenemre – a szarvasra is!

Van egy aranymondás a botfűlűek vigasztalására. Aki ma mafla, az mafla, és azon csak a sárga föld segít, vagy még az sem!

105 Madár, madár, császármadár és a régi idők nosztalgiája, amikor Néro s Lucculus császár tízezer „pénzeket” adott egy-egy császármadaras lakomáért!

Madár, madár, császármadár.

NEM TUDJÁTOK MI...

János kritikus utalása a városi vagy az általában vett természettől idegen életmódra egyúttal alkalom saját, esztétizáló világszemléletének bemutatására. Az aesthesis gyakorlata, a természeti szép alakváltozatai iránti érzékenység néhol szentimentális, olykor patetikus formát ölt. (41:1–10)

A természet a szabadság legmagasabb rendű megtestesülése. A szabadságfilozófia alaptézise tetszés szerint megfordítható: a szabadságtapasztalat első rendű helye a természet. (41:1–10)

A szabadság az „elysium” adománya. Az olvasónak feltűnhet, hogy az „elysium” képzete csak részben merül ki konkrét helyek, János számára fontos növények, vagy állatok és jelenségek egységes világlátásként leírt kompozíciójában. Az „elysium” ugyanis in praxi: percepció. (41:1–10)

NEM TUDJÁTOK MI...

5 Nem tudjátok mi a madárdal, mi a csillag,
Milyen az őzbak, erdő szélén ballag.
Lágyan simogatom milyen szagú a szél,
Hogy illeg-billeg a rezgő nyárfalevél.
Tavasszal milyen szagú a föld, mikor ások,
Hogy tudtok ti ezek nélkül élni, ti nyavalyások?
10 Gőgös betonfalaitok közül élvezitek e világot
Hogy tudtok ti így élni-halni, ti nyavalyások?

János az állatok tulajdonságainak köztudatban élő sztereotípiáit részben elmélyítette, vagy felülvizsgálta, módosította. A természeti környezettel kialakított kapcsolatát alapvetően meghatározta az a meggyőződése, mely szerint az ember társadalmi és kulturális teljesítményének jellemzését szolgáló minőségek közvetlenül adaptálhatóak a természet viszonyaira. (43:3)

Az állatok emberi tulajdonságokkal történő jellemzése a személyesen megfigyelt résztelek felfedezésére épülnek. Egy-egy példány aprólékos megfigyelése, majd jellemzése szövegeiben jól nyomon követhető heurisztikus eseménysorozat. (43:3)

Kritikai természetű gondolatainak egyik kedvenc tárgya az előítélet, az előítéletes szemlélettel szemben megfogalmazott elutasítás. Az olyan típusú állítások, mely szerint például a nyúl cséppet sem félénkebb mint a róka, előzetes köznapis ismereteinknek ellentmondó kijelentés. Ezekkel szemben az ember hajlamos előítéleteire – a róka agresszív, tehát nem lehet félénk, míg a nyúl szelíd, azaz okkal tart mindattól, ami idegen – támaszkodva elutasítással reagálni, kizárva így a téves ismeretek felülvizsgálatának lehetőségét. (43:12–13)

Az állatvilággal kialakított kapcsolatát elsősorban érzelmi viszonyként határozza meg. Még akkor is, ha az állatok megfigyelése, szokásaik feltérképezése, tulajdonságaik jellemzése alapvetően racionális tevékenység. (43:14)

„Elysiumának” felépítése, alkotóelemeinek összefüggésrendszere partikuláris karakterű. Ezek szerint szövegeiben az egyes állatfajok általános etológiai jellemzését összekapcsolja egy általa megfigyelt példány egyedi tulajdonságainak elemzésével. Ilyen például a nyúl, amely „megtanulta”, hogy nem szabad lerágnia János facsemetéit. A természetleírásnak ez a formája nem egyedülálló és a könyvtárban megtalálható híres szerzők, mint például Gerald Durrell által is kedvelt műfaj. (43:14)

Az állatok és általában a természeti környezet antropomorfizálása meggyőződése szerint világosan kifejezi azt a tényt, hogy egy meghatározott fajon belül a példányok sokszínűsége megfigyelhető. Az állatokra vonatkozó ismereteinek hangoztatásával igyekszik felhívni a figyelmet arra, hogy az ember élő környezetével kapcsolatban kialakított viszonya differenciálatlan és sematikus. Ennek oka a helytelen attitűd, vagyis az, hogy önmagát a modern világkép részeként tematizáló egyén szempontjából a természeti és a szociokulturális környezet oppozíciók: a kultúra a természettel szemben létrehozott alternatíva. János életformája és „életműve” lényegében a modern ezen alaptézisének tagadása. (43:17)

Az állatok individuális lényekként kezelése, a névadás – a jelző itt tulajdonnévi funkciót tölt be –, mellyel János élettörténetének hiteles szereplőiként ismerteti meg az olvasót a „tolvaj” szajkóval, a „tékozló” sáskával, vagy a „huncut” pelével. (43:17)

János társadalmi környezetével szemben mindig hangsúlyozza tisztánlátását, intellektuális rugalmasságát és az új dolgok iránti fogékonyságát. Ezt a személyiségének alaprétegeként elgondolt identikus élményt elsősorban a Nagyszebenben eltöltött iskolaévekhez köti. A dél-erdélyi város már az 1960–70-es évek fordulóján fontos kulturális centrum volt. Nem csak iskolái, de még inkább tekintélyes szász közössége és évszázados polgársága és kultúrája okán kiemelkedő jelentőségű város, amely a diktatúra éveiben is megőrizte szellemi hagyományait. János részvétele a szászok életében, különösen a természetjárók életében, valamint az ifjan elsajátított minták, – könyv és könyvtár szeretete, a hegymászás iránti fogékonyság – és értékorientáció szülőfaluja társadalmában kevésbé fontos. Ugyanakkor nem feltételezzük, hogy a vidékről érkező szakmunkástanuló tudatos választása lett volna a szász kultúrából átvett értékek elsajátítása. (43:19)

Szinte minden állatra létezik valami találó és jellemző meghatározás. Ilyen a ravasz róka, a félénk nyúl, a büszke szarvas és a királyi, vagyis karcsú őz. A kisebb vadak közt meg ott van a tornász mókus, vérengző nyuszt, nyest, görény és a mestergyilkos hermelin. Madaraink kö-
 5 zül kiválik a királykeselyű, a cifra páva, de ugyanígy beszélhetünk mimikri-bajnokról, aki nem más mint a lappantyú. Kevesen ösmerik vagy, hogy csak a legösmertebb madárról szóljak, ott van a galamb, amelyre reáragasztottuk a béke jelzőt.

Ezek a jelzők persze többé-kevésbé találóak is, habár elég ellentmondásos tulajdonságok is
 10 átmentek a köztudatba és nem helytállóak.

Az a félénk nyúl semmivel sem félénkebb, mint a róka de ezt próbáljuk csak megkérdője-
 lezni, mert máris a fejünkre ugranak a dogmatikus egyének, s egyszerűen lehurrognak. Ne-
 héz harcolni az előítéletekkel!

Szeretem az állatokat, és sok időmet áldoztam (áldozom) fel a megfigyelésükre. Olyan dol-
 15 gokat lehet látni, hogy az egyszerűen nagyszerű, s sokszor szinte hihetetlen. Olyan dolgokat le-
 het látni-tapasztalni, hogy szinte nem is érdemes leírni, hiszen úgysem hiszik el, vagy mégis?

Szeretek jelzőket akasztani egyes állatok nyakába, talán kihívom az előítéletekkel rendel-
 kezők haragját, s ráncba borítom kissé begyepesedett homlokukat. Minden öndicséretet fél-
 retéve bátran kijelenthetem és ki is jelentem!: az én homlokom még nincsen begyepesedve, s
 20 talán nem is lesz, habár hébe-hóba, mi tagadás ökelme is ráncba szalad.

Ráncba szalad, amikor a mogyorós pele alagutat rág a kenyerebbe, mátyás-szajkó lopja el
 a szalonnámat, sáska rágja szét terepszínű, nagyra becsült ingemet, s a keresztcsőrű meztelen
 hasamra huppant egy fenyőtobozt!

Nagyritkán még cifra huszárkáromkodásba is kitörök, de általában – habár megrökönyöd-
 25 ve – nevetve veszem tudomásul a történeteket, s amolyan amatőr etológus szemszögből próbá-
 lok magyarázatot találni az ilyen afférokra.

Volt például esetem, amikor valamilyen tolvaj elemelte beretválkozó felszerelésemet: szap-
 pan, tükör, ecset, beretva, mind eltűnt. Átlátszó műanyag zacskóban voltak és az asztalról
 tűntek el – pontosabban mondva a bazalt asztalomról szarvasbögés idején. Nagy mérgesen
 30 földhöz vágtam kopott zöld sapkámat s megeresztettem egy huszármiatyánkot, de olyat, hogy

A „még nem begyepesedett homlok” hitvallása identitásának eredeti alkotóeleme. A világ iránti nyitottság tényét hangoztatja, de az elgondolt perspektíva kitüntetett tárgya nem a környezet, hanem a gondolkodó maga. Szellemi munkájának önreflexív természete, valamint az a felismerés — erről narratív értelemben a befejezett idealokat (begyepesedett) tagadó fordulat árulkodik –, hogy az efféle individualizmust társadalmi környezete elutasítja, korlátozni igyekszik, és ez által személyét fenyegeti, Jánost kiemeli, de együttal el is szigeteli a domokosi valóságtól. (43:19)

Az etológus önmeghatározás csak részlegesen fedi le János természeti megfigyeléseinek lényegét. A szigorú értelemben vett tudományosság objektivitás-feltételeinek ugyanis nem akar, de nem is tud maradéktalanul megfelelni. Magas szintű autodidakta műveltsége ellenére, széleskörű és integrált ismereteitől függetlenül, szövegei tanulsága szerint a tudományt arisztokratikus jelenségnek tekinti, és nem leplezett gyanakvással viseltetik iránta. (43:25)

Az etológiai természetű ismeretszerzést számos helyen keveri azzal, amit

máshol nyomászatként határoz meg. A rejtőzködő életmódot folytató állatvilág viselkedésének megfigyelése feltételezi ugyan a nyomok szakszerű ismeretét, de közel sem minden nyomolvasási gyakorlat „etológia”. (43:25)

Itt konkrét helyszínre, a vadásztársaival a 70-es évek második felében a Ciblesen, 1500 méter magasságban felépített vadászházra utal. Ez a sokszor menedékként használt épület elbeszélése szerint gyakori kiindulópontja volt a szarvasbőgés idején tett hegyi vándorlásoknak. (43:29)

Öltözködésében kínos precizitással igyekszik megfelelni az általa ideálisnak vélt férfias megjelenés képzetének. Ruházata eklektikus: lehet western csizma, farmernadrág, félig kigombolt és feltűrt ujjú ing piros sállal, vagy terepszínű katonai felszerelés sok zsebbel, mindegyik kitömve. Színes megjelenése mindazonáltal sajátos eleganciát és feltétlen tudatosságot tükröz. (45:35)

A hollót a közhiedelem szerint a fényes tárgyak tolvajlásra ingerlik, ahogy erről állatmesék, vagy mondák — Hunyadi család eredettörténete — gyakran beszámolnak. Érdekes megfigyelni, hogy szövegeiben esetenként érdekes eljárással utal a hagyományos műveltség meghatározott elemeire. A „tolvaj” mogyoróspele története a részletes megfigyelés, az okszerű, induktív következtetés és a hagyomány-narratíva kombinációjának jó példája. (45:38–41)

a fenyőn matató kék cinke is fél szemmel nézett reám, ezt meg mi lelte, hogy ilyen gesztusokban vezetni le dühét?

Körbejárva keresgéltem a szörpusztító dolgok után s persze nem találtam meg őket, kénytelen-kelletlen lemondtam a mindennapos pofasimításról és hetes szakállal tértem haza. Én, aki mindég snájdig kölyök vagyok a hegyen, s nem múlik el nap, hogy ne beretválkozzam meg, sőt még fürödni is szoktam függetlenül az időjárástól. Akkor azonban olyan speciális vadgőrény szagom volt, hogy az csuda!

Valami hollóra gyanakodtam, hiszen alig két nappal korábban láttam egy öreg madarat, amint sörös palack kupakokat szedegetett a kút környékéről. Azt hittem, ő csente le a kellékeimet s ahányszor csak szemem elé került, mindég reá mordultam: „Te vén tekerdő, hej hogy kitépnem a farkadat!”

Három-négy év múltán kiderült, hogy nem ő volt a hibás, hiszen megtaláltam a beretva ecsetet a sátorozóhely melletti sűrűségben. Nem holló repítette el, hiszen a bekötött zacskóból nem eshetett ki, hanem valamilyen más négy lábú haramia húzta le az asztalomról s cipelte tova. Talán patkány vagy még több valószínűség szerint mogyorós pele lehetett. A zacskóban levő szappanért cselekedte ezt a kriminális tettet, hiszen minden pele bolondul a szappanért.

Tükrömet, beretvámat nem találtam meg, habár átkutattam az egész környéket, s nem hiszem hogy elkerülte volna figyelmemet, ha ott vannak. Persze lehetnek ugyan, de valami üregben vagy odúcskában.

Ugyancsak pele húzta el a fogkefém, mégpedig fényes nappal, és ugyancsak az asztalról. Kora reggel mostam fogat, és miután a számat kiöblögettem, a kefét megmostam, hallom, hogy mátyások zajognak a mezőszélen. Kézbe vettem nagyítót, majd kiléptem az oromra, alig tíz méternyire. Nézelődtem, de nem mozdult semmi, majd mikor visszaléptem az asztalom mellé, észrevettem, hogy eltűnt a fogkefém, bár még hallottam valami szöszmötölést valami lapos fenyő alatt. Széthajtottam lelógó ágait és láttam amint a kefével viaskodott egy pele, éppen sörtéit rágta. Rámordultam: „Te, tekerdő! Azt a ...”

Egyszóval ilyenek ezek a pelék!

Legnagyobb rablásomat – helyesebben kirablásomat – ugyancsak pelék hajtották végre. Mogyorórablásról van szó.

Házának környéke nagyon gazdag mogoróbokrokban. Míg János csak alkalmilag éjszakázott a tónál a termést, és nem csak mogorót, hanem gombát, bogyókat, szárított gyógynövényeket is tartott a tóparti házikóban. Emléke még abból az időszakból származik, amikor a faluban lakott. A „csodaházikót” akkoriban csak nyáron használta. (47:62–63)

Szépírói igénnyel megfogalmazott mondatainak erőssége a természeti képek hangulatfestő leírása. Versei és prózai szövegei gazdagon tartalmaznak példákat. Költői nyelvhasználatának fordulatai többnyire nem környezetéből átvett mintákat jelentenek, hanem személyes nyelvi stílust tükröznek. (47:65)

János vonzódik a természet megpróbáltatásaihoz. A máramarosi tél november elejétől április végéig tart és a heglábhoz közeli zárt medencékben – mint amilyen a Láposi-medence is – a hőmérséklet a hideg téli napokon gyakran marad mínusz 10 fok környékén. Ebben a gyakorlatilag féléves időszakban, a nagy hóban a tóparti háztól a faluba történő bejárás sem egyszerű. Ugyancsak komoly feladat a kis légterű, de csupán faléccal kívülről szigetelt ház egyetlen helyiségét megfelelő hőmérsékleten tartani. (47:71)

A hideg, téli időszakban a tóparti háznál teljes egyedüllétre kényeszerűl. Míg nyáron a földeken dolgozó, vagy az erdőben tevékenykedő parasztok néha betérnek hozzá, addig a tél idején teljes a magány. (47:71)

A tóparti házikót, mint menedéket (otiumot) írja le, és ennek megfelelően kivételes helyként éli meg: „otthonként”. Az epikureus bölcs – amint ezt Lucretius jellemezte – otthona a világtól elszigetelt hely. Alkalmas környezete szenvtelen megfigyelésre, anélkül, hogy maga elmerülne, vagy érintett volna a konfliktusokban, diszharmóniában, ami a többség életét meghatározza. János „arisztokratikus” kívülállása, a szabadság fizikai feltételeinek és intellektuális szemléletének összekapcsolása számos vonásában tükröz „epikureus” attitűdöt. Lehet, hogy

mindez nem véletlen: könyvtárában megtalálható a *De rerum natura* egy román nyelvű példánya is. (47:77–78)

A béke, pontosabban a békesség az „*elysium*” elvitathatatlan adottsága. János kivonulását a domokosi közösségből egy tudatosan tervezett ellenvilág megteremtésének szándékával hajtotta végre. Elképzelésének része a véleménye szerint számtalan konfliktustól megosztott faluhoz képest harmonikus környezet megalkotása. (47:77–78)

A saját személyes feltételei szerint vágyott harmóniát nem tekinti a tóparti magány és a domokosi mindennapokból történt kilépés magától értetődő velejárójának, adottságnak. A harmónia a környezet, valamint János saját személyére történő sikeres ráhangolódásától, az önmegvalósításért folytatott napi küzdelem eseményeinek kimenetelétől függ. (47:77–78)

Biztonsággal uralja azokat a gyakorlati ismereteket, amelyek a szabadság megéléséhez szükséges fizikai feltételeket szélsőséges körülmények között is szavatolják. Ez természetesen nem csak a tűzgyújtásra érvényes és az átlagos természetjáró ismeretein messze túlmutató műveltséget jelent. A ivóvíz megszerzésének képessége száraz területen, a fogyasztható növények széles skálájának ismerete, vagy a menedékkészítés fortélyai lehetővé teszik a szabad és kötetlen mozgást a természetben. (47:84)

Sok mogyoró termett abban az évben, s mivelhogy szeretem a mogyitortát természetes, hogy sokat szedtünk össze a télidőre kalácsnak, süteménynek, és a csodaházikó asztalára is került pár maroknyi. Ott állt nylon zacskóban, néhanapján, ha arra jártunk törögettünk, ro-
pogtattunk.

65 Szomorúra, esősre fordult az öreg idő mohás kereke, megritkultak a hegyi csavargások, de azért nagy ritkán még arra vetődtem és egy ilyen alkalommal vettem észre, hogy hiányzik a zacskóból egy-két maroknyi. Nem tulajdonítottam a dolognak nagyobb jelentőséget, hiszen volt kulcsa az egyik ösmerősünknek a kicsi házhoz, gondoltam, arra jártában belemarkolt a mogyoróhalomba.

70 Keményebb idők következtek: hóharmat s később maga a Nagy Tél, hóval, széllel, hideggel. Szeretvén az ilyen farkasidőket, kicammogtam a házikóhoz rókát lesni. Ott járkáltak a környéken s kitűnően meg lehet őket figyelni az ablakból, s ha pár csontot is kihúz az ember biztos a siker. Természetesen a csontokat oda kell drótozni valami cövekhez, hiszen másképp elhúzzák ezek a lompos farkúak.

75 Csontot tettem, cövekeltem, majd másnap ellenőriztem a nyomokat. Volt róka nyom, sőt mi több, még egy állatot is sikerült megzavarnom a csalétek csontoknál. Kénytelen-kelletlen bevonult az árokba, de tudtam, hogy rövidesen vissza fog térni, hiszen itt egyáltalán nem félnek – amolyan béke övezet a házikó környéke. Semmi nagyotmondásba sem keveredem egy ilyen kijelentés után, de a házikó környéke valóban ilyen terület.

80 No mármost abban a házikóban van egy kályha is s természetes, hogy nem akartam didegni, gondoltam begyűjtöm, mi az a pár perc, amíg kimelegszik a dióhéjnyi házacska, éppen elegendő idő a róka visszatértéig, s ha netalán nem tér vissza, akkor jön majd más.

Begyűjtottam alól nyírfahéj foszlány, reá apróra széthasogatott „tűzrakó”, felül száraz hasábfák – kétpercnyi mestermunka!

85 Szétnéztem a házikóban s az asztalon álló nylon zacskón akadt meg szemem: üres volt!

Üres bizony, annyira üres, hogy még csak egy szem mogyi sem maradt benne.

Nem morgok én két-három maroknyi mogyiért, de hogy az egészet zsebre vigyem az a bizonyos kulccsal rendelkező személy, azt egy kissé vaskos tréfának minősítettem. Egyszerűen elcsórélta a télire hagyott tartalékomat.

90

Tudásszenvedélyének és környezetétől eltérő világképének szembe-
szökő jele, hogy mikor szabadideje engedi – nem a domokosi füzem
gépeinek karbantartásával foglalkozik – és nem a természetet járja, ak-
kor legkedvesebb elfoglaltsága az olvasás és az írás. Olvasási szokásait
egyébként kevés rendszeresség jellemzi. A témaválasztást és a szö-
vegek feldolgozását sem módszeresen végzi. Olvasmányait pillanat-
nyi, asszociatív érdeklődése alapján választja meg, és egyszerre több,
akár három–négy könyvet is olvas párhuzamosan. Ez a gyakorlat pon-
tos tükre vibráló intellektuális érdeklődé-
sének. (49:97)

János a peléket a kisház pad-
lására szoktatta és valóságos men-
edéket rendezett be számukra. A peléket a mogyoró elcsenésénél,
azonban sokkal „komolyabb” ka-
land szereplőiként is megismerheti
az olvasó. Elképzelhető – legalább-
is magyarázata szerint –, hogy az első
tóparti kisház leégésében – 1998 de-
cemberében – a menedéket kereső álla-
tok is szerepet játszhattak. Feltehetően
a kályha padláson keresztül a tetőre kivezetett füstcsőve mellé száraz fű-
ből, vagy levelekből összehordott vacok az átizzott fémtől lángra kapott,
és aztán ez terjedt szét hirtelen a faszervezetű épületen. (49:101)

Sokhelyütt esik szó az állatok rabságáról. Úgy tűnik, hogy az örege-
dással közelgő egyre kevésbé mozgékony és egyre inkább a faluhoz kö-
tődni kényszerülő életmód „veszélye”, valamint a fogságba esett állatok
között analógiás viszonyt lát. (49:103–104)

A tó környéki dendrológiai park betelepítése nem csupán növények,
hanem állatok honosítását is jelenti. János a tóba halakat – ponty,
amur –, a ház környékére nyulakat és sok pelét szeretne szoktat-
ni. (49:103–104)

A természetvédelem és az „elysium” ökoszisztémájának tudatos el-
tervezése nem az ötlet szintjén elbeszélte terv, hanem ténylegesen meg-
valósításra kerülő projekt. Szövegei nem távoli célok vázlatai, hanem
megvalósított eredményeinek visszaemlékezés formában rögzített do-
kumentációja. Az utalás a pelék megmentett „ősére” egy a falusiak fog-
ságába esett példány megvásárlására vonatkozik. Ez a mogyorósepe je-
lentette a kisház körüli állomány megalapozását. (49:103–104)

Írásainak nem kifejtett ugyanakkor még-
is jellegzetes formája a napló. A vázlatos és
tárgyilagos jegyzetkből álló napló, valójá-
ban gondolatöredékeket tartalmaz, ame-
lyek kevésbé kimunkált, vagy megformált
szövegek. A naplójegyzetek fragmentu-
mait János nagyobb lélegzetvételű ír-
saiba építette be. (49:112)

János a napló műfajának az esszé-
től, verstől vagy az értekező prózától
eltérő funkciót tulajdonít. Az egyik
fontos különbséget az jelenti, hogy a
naplóműfaj természetéből következően ref-
lektálatlanul tükrözi a szerzői habitust. Mivel, hozzátéve teljesen direkt
adatrögzítés eredményeit tartalmazza, ezért a leíró jellegű naplószöveg
a megfontolt interpretációs utánpótlástól, a reflexív elemzéstől meg-
menekül. Mindez a szöveg „sajátságos, helyszíni zamatjában” nyilván-
lombul meg. (49:112)

Gyűjteményében több egyszerű fotókamera is található. A 70-es
évektől hegyi kirándulásaira rendszeresen vitt magával fényképezőgé-
pet azért, hogy a természet általa megfigyelt különös jelenségeit doku-
mentálja. Az elkészült felvételek azonban gyenge minőségű, homályos,
fekete-fehér képek. Többségük az első kisház leégésekor megsemmi-
sült, de rossz technikai állapotuk miatt a megmaradt példányok is al-
kalmatlanok a bemutatásra. (49:117)

No sebj, hiszen több is veszett az 1526-os évtől errefele, de ha összetalálkozunk, hát egy picit reá mordulok – ráncoltam homlokomat. Sőt még egy mogyitortát is kiköveletek fájdalomdíjként!

95 Melegedett a belső fagyos levegő a házikóban s visszatért az előbb látott róka is, de nem sok időt töltött a kikötött csontoknál, valahogy gyanúsna találhatta a füstölgő kéményt és hamarosan faképnél hagyott.

Leemeltem egy könyvet a polcra. Olvasgattam, jegyzeteltem, hamarosan az ágyon kötöttem ki. Végignyújtózkodtam a láda ágyon és akkor zurrr... mintha csak valami lavina indult volna meg a párna alól!

100 Uraim-hölgyeim, ez a lavina – jobban mondva mini lavina – mogyoró-lavinának bizonyult.

Azok a drágalátos mogyorós pelék az ellopott mogyihalmot a párnám alá szállították, tartalékolnak. Kétlábú tolvajra gyanakodtam, de itt négy lábúak garázdálkodtak, és becsületükre legyen mondva, párnám huzatát nem rágták át. Talán figyelembe vették, hogy az őtüket én mentettem meg, váltottam ki bizonyos személyek kezéből.

105 A közelben lévő fafeldolgozó telep munkásai szedték össze nekem ezeket a peléket különböző odvas és széthasított bükkfákból. Kissé eltúlozva, valóságos pelevásárt alakítottam ki a fentebb említett munkásokkal, s a megváltott példányokat szabadon engedtem a „csodaházikó” mogyorósába.

Csodaházikó, csodapelék, csodacselekedetek.

110 Ugyancsak pelék használták fel „mogyigyűjteményük” számára a házikó padlásán kallódó csizmaikat. Mindkét bányászcsizmám szárát megtömték mogyoróval!

Naplórészlet, hogy érthetőbb legyen a peleaffér s azért is, mert megvan a sajátságos, helyszíni zamatja!

115 Október 8.

Azon a „hegymászó bolhán” kívül még láttam egy foltos szalamandrát és két sárga színű pele kölyköt. Az utóbbiakat bánom, hiszen nem volt nálam fényképezőmasina.

A „Le Balafre” említette, hogy ma egy hete tenyérnyi hó esett a Sátoron. Ez bizony lehetséges! Ugyan miért hazudna?

120

Természetjáró útjai a 70-es évek második felétől nem annyira felfedező típusúak, vagyis nem újabb területek bejárását célozzák. Inkább a korábban megismert útvonalak időszakonkénti újrabejárását jelentik. (51:120–121)

A „zóna” két jól elkülöníthető hely-típust foglal magába. Egyrészt tartalmazza a potenciálisan bejárható Domokos, és tágabb értelemben a Láposi-medence környékének egészét. Ez a meghatározás nem tartalmazza a már bejárt és a konkrétan még nem ismert helyek megkülönböztetését. Ezzel szemben a „zóna” teljes mentális térképe az ismert és a még nem megtapasztalt helyekből áll össze egésszé. János környezetével geográfiai értelemben kialakított kapcsolatának kettősségét jól kifejezi az a meggyőződés, mely szerint a „zóna” az ismerős és az ismeretlen egysége, ami mindig szolgálhat meglepetésekkel „a vándor” számára. (51:120–121)

Az egyedül-lét János élettörténetének egyik legbonyolultabb kérdése. A többször rögzített életútinterjú alapján úgy tűnik, hogy írásai legtöbbjének keletkezési időszakában – a 80-as évek második harmada és a 90-es évek vége között eltelt bő évtizedben – egyedül élt. A magányra vonatkozó általános és elemző utalásokat szövegei gyakorta tartalmaznak. Az „egyedül-lét” élményének plasztikus megfogalmazását az olvasó legkidolgozottabb formájában Szász János hullámzó színvonalon megírt verseiben lelheti fel. (51:127–128)

A mondat allegorikus utalás arra az élethelyzetre, amely János a tőhöz történt kiköltözése után vált egyértelművé. Az eseményt a falusiak gyakran becsmérő és elutasító megjegyzésekkel kommentálták, életmódjával és értékrendjével szemben leplezetlen kritikával élnek. Sőt, a mindig nyitott kisház környékéről, az odatelepített növényekből kivágott példányok azt jelzik, hogy az életfelfogását megtestesítő személyes tulajdonát sem tisztelik. A nyílt konfliktust kerülve a *modus vivendi* kényszerét szem előtt tartva reagál a személyét, esetleg tulajdonát ért sérelmekre. (51:134)

Az „elysium” nem csak a megalkotásra, de létrejöttét követően a gondoskodásra is rászorul. János figyelme az állatok etetésére, a telepített növények gondozására és a környezet tisztántartására egyaránt kiterjed. (51:139–141)

A környezet megőrzésének egyik előfeltételét abban látja – bármennyire naív meggyőződésnek tűnik is –, hogy sikerül-e kiterjeszteni az affirmatív, környezettudatos gondoskodást a „zóna” egészére, vagy sem. Álláspontja szerint a falusiak meggyőzése, tájékoztatása lényegében a hagyományos gondolkodásmóddal szemben elfoglalt önkritikus magatartást követelne. Az intenzív mezőgazdaság helyett a környezet adottságait kiaknázó innovatív gazdálkodásra – például gyógynövény-termesztésre – kellene szakosodni. János a domokosiak szemléletének megújulására nem lát reális lehetőséget. (51:139–141)

A tudatos természetvédelem fogásait néhány szakkönyvből ellesett ötleten kívül saját kísérletezve megismerő módszerével sajátította el. (51:139–141)

A szabadság egyben lehetőség és korlátozás, amelyek nem egymást kizáró alternatívák. A szabadság élményének megtapasztalása egyidejűleg feltételezi a rendelkezésre álló fizikai adottságokkal, a személyes kapacitással és az idővel törő ésszerű gazdálkodást. (51:147)

„Van ugyan ennivalóm, de...”, írja János, aki gyakorta beszámol az életmódjához és a természet kihívásaihoz tartozó fizikai megpróbáltatásokról. A külső körülményekhez való alkalmazkodás ingerküszöbe az évtizedes tréning következményeként igen magas. (51:147)

A szabadsággal való ésszerű gazdálkodás képessége alapos önismertet feltételez. A „zóna” rejtett vidékein magányosan vándorló ember baj esetén csak magára számíthat. Éppen ezért a személyes döntéseiből következő kockázat mérlegelését a hegymászás egyik kiemelkedő alapszabályaként hangoztatja. (51:147)

Rekordok rekordja: leereszkedtem vízért és visszajövet 10–12 lépésnyire a sátorozó helytől megtaláltam az 1992-ben eltűnt beretválkozó pamacsomat, azaz a farészt, a szőrt kirágták az egerek. Akkor eltűnt az egész készletem, beretva, zsilett, tükör, pamacs, szappan a nylon zacskócskával egyetemben. Hollóra gyanakodtam – lásd az okt. 9-i lapot –, de úgy látszik, mogyorós pele, esetleg vándorpatkány volt a ludas, hiszen a zacskó be volt kötve, s ha holló lopja el, kevés a valószínűsége, hogy elveszítse ilyen rövid távolságon, mégpedig a sűrűben.

És most dicsérjem magam: az indián szem az indián szem. Úgysincs, ki dicsérjen... nem is volt... talán nem is lesz.

Október 9. Hétfő

Az este ráijesztettem két-három mogyorós művészre (muscardinusra), mind ott szaladgáltak, mászkáltak a sátor körül, sőt még a sátoron is és a múlt éjszaka sem hagytak nyugodni. Aztán mi történt? Bosszúból – mert másképpen nem tudom mondani – ellopták a fogkefém!

No mármost eltűnök én mindent, vagyis sok mindent; a paprikámba lyukat ásnak, hát ássák, a kenyereembe alagutat fúrnak, hát fúrjanak, a szalonnámat dézsmálják, hát csak dézsmálják, aztán húsz-harminc diómat elloptak, lopják, de a fogkefémét hagyják békében, mert kiszakítom a farkát a nyálas bandájának!

Most mi a halállal mossak fogat? Alighanem a talizmán (amulett) nyúlábbal.

Az igazság az, hogy ezek az én peléim, hisz most három éve felkötöztem valami konzerves dobozokat a fenyőkre, amolyan téli betegszobáknak. Úgy látszik, hogy bevált a módszerem és szépen szaporodtak, vagyis már túl szépen! Az éjszaka is kétszer-háromszor a sátramon mászkáltak és sajnos nappal egyet sem lehet látni, hogy fotózhassam.

Megkerült a fogkefém!

A „lapos fenyő” alatt találtam reá: beejtettem egy gombát az ága alá s így bukkantam reá, voltam ugyanis tekeregni a Tizkalangyás mezőig.

Ha nem is holnap, de holnapután leereszkedem. Van ugyan ennivalóm, de...

Én nem tudom, hogy mi a Hegyi Manó van ezzel az egész rohadt világgal és ezzel a rohadt Sátorútúrával. Itt egy darabtól fogva minden fordítva történik!

Kezdjük szép sorjában!

A szabadságfilozófia gondolkodásának az absztrakció igényével végiggondolt központi kérdése. Ehelyütt nem közölt szövegrészekből valamint a témával kapcsolatban rögzített interjúk elemzéséből kiderül, hogy meggyőződése szerint a szabadság nem adottság, fizikai előfeltételeinek megteremtésével a megtapasztaláshoz szükséges körülményeket valósítjuk meg. Továbbá a szabadság nem a habituális beállítódás, a szemléletmód függvénye, hanem az utána való „vágyakozásból” természetesen következő küzdelem, harc. Mivel a szabadság az embernek nem természetes állapota – amennyiben társadalmi lényként és kompromisszumra kényszerülő polgárként a szabadság, vagyis az öntapasztalás magasabb rendű formájának megélésére lehetőségei korlátozottak –, ezért minden kísérlet, amely a szabadság megvalósítását célozza, szükségszerűen „lázadás” a saját társadalmi környezet normáival szemben és tagadása a társadalmi „én” rutinszerű életgyakorlatának. (53:160–163)

Figyelemreméltó szabadságfilozófiájában a „kitartás” képességének felértékelődése. Szemléletében a kitartás nem önmagáért való makacság, sokkal inkább a pillanat kihívásának történő engedelmesség: a tűrőképesség próbája és kiaknázása. (53:160–163)

Mentalitásának megnyilvánulásait tartalmazó szövegrészek gyakran épülnek ellenpontosozásos gondolatvezetésre. A „nyűgös”, fárasztó éjszaka után éppen azért képes észrevenni az esztétikai értelemben fenséges napfélkeltét, mert kontrasztot teremt az éjszaka „rémségéhez” képest. Vagyis a pillanat maga rangján történő megtapasztalását – amennyiben az ember kellő beleérző képességgel rendelkezik – nem, vagy csak részlegesen árnyékolják be más tapasztalatok. Az élmény a pillanatra fókuszált érzékszervek teljesítménye, „magánvaló” tapasztalat, és nem az időben egymásra következő benyomások halma. A pillanatban megragadható „élménymonász” a személyes világgal adott lehetőség. János itt eltökélt szenzualistának tűnik, ami

környezete mindennapi gondolkodására jellemző konvenciókkal nincs összhangban. (53:167–169)

A kisház padlását, ellentétben a szülőházával, csak ritkán használja. Ennek oka a rendelkezésre álló szűk tér. Érdekes, hogy ennek ellenére a szülőház padlásán őrzi gyűjteményének számos darabját, a faluból összeszedett használati eszközöket, jellegzetes kerámiák és kézműves szerszámok példányait. (53:173)

A „kékszemű hölgyek” utalás munkaadójának édesanyjára és lányára. Nádas Erzsébet és Nádas Éva, főleg a 90-es évek végén bizalmas társadalmi kötődést jelentettek. A két nő sok időt töltött a tóparti kisháznál, közösen gyűjtöttek gyógynövényt, gombát. János az idősebb hölgyet segítette a helyi babonák és gyógynövény használati szokások etnográfiai szemléletű lejegyzésében. (53:177)

Környezetével szemben kialakított érzékenységet jól minősíti, amikor önmagát szentimentálisnak ítéli. Személyiség-tulajdonságainak vallomásszerű hangoztatása a domokosi társadalom mentalitásától gyökeresen eltérő szemlélet függvényeként nyeri el jelentőségét. A szentimentalizmus a patriarchális szemléletű falusi értékrendben értelmezhetetlen, de egy férfinak sem illő életérzés. (53:179–180)

Szentimentalizmusként aposztrofált és a falusiak világlátásától merőben eltérő viszonya környezetéhez nem csupán attitűd. A „szentimentális” beállítódás az önmegvalósítás eszköze, amennyiben segít megalapozni azt az eredeti perspektívát, amelyből, a hétköznapi tapasztalatokból levezetve, kibontakoztatható személyes világa. Nyelvhasználatában a szentimentalizmus fogalma – mint ehelyütt is – gyakran tévesen kerül alkalmazásra. Értelme kimerül a tárgyra történő érzéki ráhangolódásban. (53:179–180)

Eltűnt pár dolgom, lábos, tárcsa, tál. Szétrepedt két csészém, két poharam, két darab borsó konzervem kilyukadt, elkorhadtak a fáim, szétment a WC. Kecskék rágták le az ültetvényemet – lerágták az óriás füvet, nincs tőkegomba, királyvargánya, őzláb, kevés a tinóru, semmi vad, egész éjszaka bolondok háza van a mogyorós peléktől. És most hogy mindennek legyen tető-
155 pontja, kiderült az is, hogy nincs kenyerem! Mindössze a héjat hagyták meg a taknyos pelék.

Erre aztán elfutott a pulyka-guta, földhöz csaptam az „üres” kenyeret s olyan kacskaringós miatyánkot húztam le, hogy még a tűz is abbahagyta a füstölést.

Csak azt nem értem, hogy a jó égbe bírtak hozzáférni, hiszen drótra volt akasztva a nylon zacskó! Úgy látszik ezek valami légtornász mesterek. Jaj, hogy felpofoznék vagy kettőt!

160 Mindössze egy vékonyka héjréteg maradt reggelre, estére meg egy maréknyi törmelék. Koplалunk uraim, koplалunk.

Semmit sem lehet csinálni, esteledik... teát, repülős levest, sült tinórut... és a probléma az, hogy holnap csak levessel illetve teával nehéz lesz menetelni. Állandóan kotyvasztani valami lötytyöt.

165 Október 10. Kedd

Elégge nyűgös éjszakám volt, mert mindegyre arra ébredtem, hogy valami dörmögő vérmedve támadja a sátrat. A gyomrom tiltakozott a „gyöngö” bánásmód ellen, no meg a pusztítani való taknyosok mászkáltak, tüsszögtek a sátorlapon. Viszont láttam egy gyönyörű napfelkeltét.

170 Ennyi a részlet. Ilyenek ezek a mestermászó-mogyihósok!

Nyár derekán hajítottam fel csizmáimat a padlásra s az első ködös, esős napon akartam felhúzni őket, amikor felfedeztem a mogyiraktárt.

Igazság szerint el kellett volna kobozni az egész készletet, pótolandó a veszteséget! De valahogy nem vitt rá a „lelkiismeret”, habár abban az évben szegényes volt a mogyorótermés.

175 Mondom nem vitt reá a lelkiismeret, habár olyan mogyorótortát bírtak volna „kotyvasztani” a kékszemű hölgyek, hogy az csoda, és meg azt is tegyük hozzá, hogy nem sokan tudtak volna hencegni, hogy pelegyűjtötte mogyoróból készítenek tortát.

180 Inkább lemondunk a mogyitorta élvezetéről a pelék kedvéért: ilyen szentimentális egyének is akadnak.

Környezettudatosságának jelei közül kitűnik az, mellyel a kölyök és a beteg állatokról történő gondoskodás jegyében beszél. (55:182)

Környezetszemléletének további jellegzetes vonása a felelősség. Bár mely terület tulajdonlása és használata feltételezi a tudatos gondoskodást. Véleménye szerint ez az eredendően pozitív beállítódása közvetlen hozzájárulás volt a környezettel kialakított harmonikus viszony, „barátság” elmélyüléséhez. (55:182)

János módszeresen kereste fel az idősebb falusiakat azért, hogy a hagyományos domokosi szokásokat felgyűjtse. Tapasztalatait szövegeiben következetesen lejegyezte. Azt kell mondanunk, hogy a hagyománnyal szemben kialakított viszonya ellentmondásos, amit nem egyszerű feladat megérteni. Írásaiból, valamint az interjúk elemzéséből kiderül, hogy a tradíció megismerése és ismeret formájában történő megőrzésének szándéka állandó elfoglaltságot jelent számára. Ugyanakkor szövegei gyakorta tartalmaznak dehonesztáló megjegyzéseket, melyekben a megismert hagyomány értékét, a jelenben elgondolható hasznosíthatóság szempontjából kétségbe vonja.

Pontosabban fogalmazva általában ismeri és elismeri a hagyománynak megőrzésre méltó, egyetemes értékeit, de funkcionálisan két típusát megkülönbözteti. Egyrészt, nevezzük így, a destruktív vagy negatív hagyomány az a szokás, ami hátráltatja a helyi társadalom megújulását vagy gazdasági fejlődést. Ilyenek például a paraszti gazdálkodásban meggyökeresedett szokások. Emellett a hagyománykészlet másik csoportjába az affirmatív vagy pozitív hagyományelemeket sorolja, melyek egyetemes értékek és generációkon keresztül öröklődő szellemi kincsek. (55:188–189)

Tradícióhoz való viszonyát a történeti és a szinkronikus elemzés igénye együtt határozza meg. A domokosi helytörténet ismerete nem önmagában, hanem a hagyomány egészének összefüggésében képviselhet értéket. Feltűnő érzékenységgel emeli ki és mutatja be a helyi sajátosságokat, mint jelen esetben a „mnyisinázást”. (55:188–189)

Hagyománnyal kapcsolatos álláspontját kétségtelenül meghatározza a felfedezés alapélménye. A tradíció megértése ugyanis feladatot jelent, a megtapasztalható autentikus és különös iránti heurisztikus kíváncsiságot: a kutató szempontjából az „igazi” hagyomány a felfedezésre váró eredeti. (55:188–189)

Az attitűdjét átható tudásszenvedély egy konkrét személyekkel nem azonosítható, virtuális tudásközösség előfeltételezésére épül. Úgy véli, az ismeretközlés révén teremtett nyilvánosság önkéntes társulás, amennyiben reményei szerint írásain keresztül képes megszólítani azokat, akik szövegeit olvasva részesülnek a személyes tudásszenvedély eredményeiben. Esetünkben megtudják, hogy mi a „mnyisinázás”. (55:192–193)

Sokszor hangoztatott felfogása szerint az ismeretszerzés közvetett értelme az ismeretátadás, a tudás megosztása másokkal. (55:192–193)

A hivatkozott definíciókísérlet tudálékosságától és nehézségétől elvonatkoztatva a „mnyisinázás” meghatározása gondolkodására általában, míg környezetére egyáltalán nem jellemző elvonatkoztató képesség jó példája. Formális szakszerűségében az elolvasott tudományos munkák közvetett hatását figyelhetjük meg. (55:202–203)

A szaktudás felfogása szerint hermetikus ismeret. Elsajátítása, a beavatás nem csupán a személyes teljesítmény függvénye. János itt a „tanár” személyében nem egy konkrét, intézményi háttérrel rendelkező személyt gondol el. Életpályájának számos olyan kísérő személyiségét tartja számon, akik tudásszenvedélyének kielégítésében és elmélyítésében fontos szerepet játszottak; mindenekelőtt nagypapja, Ionel Pop a vadász, vagy Dorostěj bácsi az öreg méhavadász megírt történeteinek kiemelkedő szereplői. (55:206–208)

A tudás intencionális, ami János felfogásában azt jelenti, hogy az elméleti ismeret próbája mindenkor a gyakorlat. Mivel kudarcot vallott a „mnyisinázás” önművelés útján történő elsajátításában, ezért magyarázatot keres arra, hogy mi a sikertelenség oka: a kifinomult, de nem kellően pontos megfigyelőképesség. (55:202–203)

A fentebb említett beretvalopást az én peléim hajtották végre, besegítettem, hogy jobban szaporodhassanak, mégpediglen úgy, hogy szülőszobákat állítottam fel nekik.

185 Nyolcszáz-kilencszáz grammos konzerves dobozokat drótoztam fel a sátorozóhelyem mellett nyújtózkodó fenyők törzsére: s két év alatt annyira elszaporodtak, hogy fényes nappal is mászkáltak a táborozóhelyen. Éjszakáról nem is jó beszélni, keresztül-kasul mászkáltak a sátramon s folyton „beszélgettek”, és persze kissé kellemetlenné tették az éjszakai nyugodalmamat – elvitték álmomat –, de végül is megszoktam, hiszen szökni nem akartam.

Ugyancsak a pelékhez kötődik egy régi gyűjtögető szokás, vagy ahogyan mifelénk mondják a „mnyisinázás”.

190 Furcsa egy szó! Nehéz lenne megmagyarázni az eredetét, talán valami nyelvész professzor ért hozzá, és ha elolvassa e pár sort, megtisztel levelével, s megtisztel felvilágosításával.

Nem tudom ugyan e szó eredetét, de tudom a jelentését, s itt kissé büszkeség is tölt el, hogy bár ennyit is tudok és megmagyarázhatok másoknak.

195 A peléket minden erdőjáró ösmeri: köznyelven mókusegérnek vagy makkosegérnek nevezik őket. Több fajtájuk ismeretes: nagy pele (Glis glis), erdei és mogyorós kerti pele. Táplálékuk: bogarak, rügyek, talán még tojást is rabolnak, de őszidőben fő élelemforrását az erdő fáinak termése adja, elsősorban bükk- és tölgymakk, valamint a mogyoró. S amolyan téli inséges napokra is gondoló rágcsálók lévén tetemes mennyiséget halmoznak fel a különböző odvas fákban, esetleg nagyobb kőlapok alá. Hibernálnak ugyan, de melegebb napokon felébredve jóízűen ropogtatják a „gyűjteményüket”. 5–6 mm átmérőjű lyukon át hihetetlen ügyességgel
200 képesek kiüríteni egy mogyoró belsejét.

Az ilyen makkosegér raktárak kifosztását űző egyént nevezték „mnyisinázónak” és a folyamatot „mnyisinázásnak”!

205 Nem valami könnyű mesterség lehetett. Én legalábbis soha sem láttam „mnyisinázót”, bár hallani hallottam valamilyen régi bácsikról, de látni nem láttam őket soha. Úgy látszik, hogy véglegesen kipusztultak, akárcsak a mohikánok!

Próbálkozni próbálkoztam ezzel az ősi mesterséggel, de mivel nem volt „tanárom” csúfos szégyent vallottam. Informálódtam volna szívesen a mesterfogások után, de sajnos csak homályos felvilágosításokat kaptam: meg kell lesni az egereket – igen ám de ők éjszakai
210 „műszakban” gyűjtenek. „Az ösvinnyek után kel igazadni...” – én bizony nem tudtam eger-

János magát az átlagosnál kifinomultabb képességű megfigyelőnek tartja. A részletek és az összefüggések felismerésének adottsága identitásának fontos eleme, amennyiben „a nyomkereső”, „a vándor”, „a felfedező” és „a kritikus” sem nélkülözheti a jó megfigyelőképességet. (57:214)

János a látás, meglátás fizikai képessége és átvitt értelemben a belátás, valaminek az átlátása, tehát az asszociáció, az absztrakció iránti érzékenység között közvetlen összefüggést tételez. A személyes világkép minőségét a „látás” képessége alapozza meg. (57:214)

Önkritikus megnyilatkozásai gyakorta nem tárgyilagosság, inkább önironizáló, skeptikus mondatok. Fordulatai nem csak írott szövegekben, hanem élőszóban is jellegzetesek és saját teljesítményének megítélésével szemben tanúsított érzelmi bizonytalanságról árulkodnak. (57:216–218)

Írásainak hangulatát gyakorta belengi a nosztalgia. Ennek oka, hogy János olvasatában a jelen kevésbé értéktermelő. A nosztalgia többnyire az idősebb generációk elmúlása következtében beálló változás visszafordíthatatlansága feletti sajnálkozást jelent. Az „élő hagyomány” fokozatosan enyészik múlttá. (57:221–222)

Legfontosabb társadalmi kapcsolatainak nem a domokosi falusi közösségből rekrutálódnak. A természet iránti szenvedélyes szeretete a hasonló életmódot folytató emberek, például a felvételen látható idős vadászbarát, vagy más halászokhoz és természetjárókhoz kötődő személyes viszonyainak elmélyülését eredményezte. A többnyire nála korosabb „barátok” elvesztése pótolhatatlan veszteség. (57:221–222)

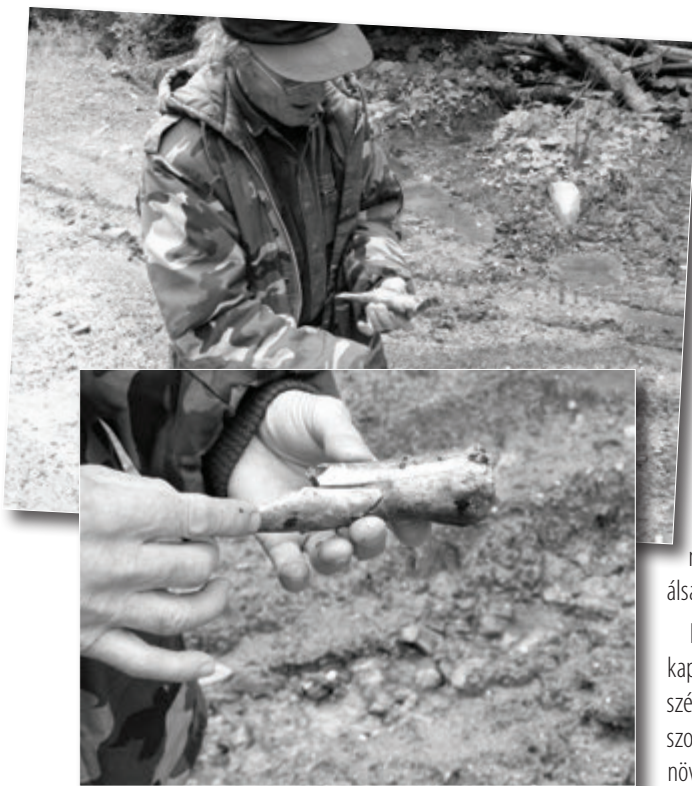
ösvény után igazodni. „Laccig a körmek nyoma a jukas fákon” – én bizony nem láttam semmi körömnyomot.

Egy szó mint száz, szégyent vallottam!

215 Minden esetre nagyon jó megfigyelő kellett, hogy legyen az a „mnyisinázó”, és jó egérpszichológus, hogy rábukkanjon ezekre a raktárakra; mondhatni amolyan egérszakértő. Én sajnos nem bizonyultam sem jó megfigyelőnek, sem jó egérpszichológusnak; mindössze két raktárt fedeztem fel s azokat is a csizmáim szárában – fent, a csodaházikó padlásán –, és ezért aligha nyújtanak át nekem babérkoszorút!

220 U. i. Szívesen vennék egy-két „mnyisinázóleckét” ha volna kitől. Várom a „tanárok” jelentkezését...

Ki tudná megmondani, hol vannak azok az egérszakértők. Talán már lent nyugszanak két méterre a föld és az egerek alatt!

János az újabban a Láposi-medence környékén és a Ciblesen is megjelenő turistákkal szemben kifejezetten türelmetlen és olykor előítéletes. Megjegyzéseiben nehezményezi az érkezők tájékozatlanságát, természeti ismereteik szegényességét és igénytelenségüket. (59:4–5)

Önmagával szemben támasztott aszkétikus követelményeit általános elvárásként alkalmazza mindenki másra. A természetjáróktól szigorú következettséggel kéri számom saját természettel szemben kialakított tudatos magatartását. (59:6)

Alapvetően affirmatív tudásvágya tökéletesen háttérbe szorul azokban az esetekben, mikor az ítéletalkotásban sztereotípiáknak enged. A turistákkal szemben megfogalmazott előítélet általánosan, minden városi turistára kivétel nélkül kiterjesztett álláspont. (59:6)

Tény, hogy a politikai rendszerváltást követő árubőség, a tömegfogyasztási cikkek széles körű elterjedése újabban Domokoson is komoly környezeti problémát jelent. A szervezetlen hulladékszállítás miatt a környező patakmedrek kanális szerepét töltik be. Ehhez képest az olyan rejtett, elszigetelt, de János számára fontos helyek, mint a Cibles kifejezetten tiszták. Igaz, itt a gondatlan turisták által hátrahagyott szemét eszmei értelemben hatványozottan jelentősebb kártételt okoz, mint a Láposi-medence tájképéhez, mondhatni, már megszokott módon illeszkedő szemétkupacok. (59:8–10)

Ars poeticája szerint az őszinte véleményalkotás sokkal fontosabb, mint a gondolatok megfogalmazásának következményeit latolgató alságos és haszonelvű szemlélet. (59:11–13)

Hasonlata, mellyel a mogyoróbokrok és az emberek között teremtet kapcsolatot, antropomorf természetszemléletének kiváló példája. Beszélgetésekben megfogalmazott véleménye szerint a természettel szoros kapcsolatban élő emberek számára nem csak az állatok, de a növények azonos mértékben fontosak. (59:15)

A természet apró érdekességeinek felfedezése örömfors. Pontosabban, a természet alapos megismerését lehetővé tevő koncentrált figyelem „a felfedező” sikerének kulcsa. (59:15)

Mentalitásának sok esetben tapasztalt gyermekien naív karaktere őszinte szókimondással társul. Írásaiban személyiségének ezt a környezetében egyáltalán nem jellemző mozzanatát cseppet sem igyekszik leplezni. (59:26)

Mindenki ösmeri a mogyorót az ízéről vagy legalábbis képről. De azt lefogadom – két tarisznya lyukas mogyorót teszek fel –, hogy a mogyoróbokrot nem mindenki ösmeri! Itt a nagy-
5 városból ki sem mozduló „puhányokat” értem.

Nem mintha valami dolgom lenne velük, de egyszerűen nem bírom az ilyen alakokat, akik a természetet nem ösmerik csak képről, no meg egy-két sörözéssel és flekkensütéssel – ezek nélkül ugyebár nem megy – egybekötött úgynevezett kirándulásról, amelyek után nem marad más, mint egy halom szemét, leszakított virág, lehenyélft fű, no meg egy-két rotyi a bokrokban!

10 Lehet, hogy nem valami szép így írni, de ez a saját véleményem, s ezt a véleményt fenntartom holtam után még két, esetleg három évszázadig és nekem még a sírom felé se közeledjenek az ilyen puhányok, mert kinyúlok a rögök alól és beléjük verem a frászt.

No, de visszatérve a mogyoróbokrokra, valóban nehéz megösmerni őket, és itt akár szakembert is értek, nem valami pancsert. Olyanok ők mint az emberek, ugyanaz a faj, de végte-
15 lenül sok a változat, és ez kiváltképpen a termésükön figyelhető meg. Van itt hegyes-tompa, hegyesebb-tompább, gömbölyű és gömbölyűbb, lapos és kevésbé lapos, egy szó mint száz, azt lehetne mondani, hogy nincs két egyforma termés két különböző mogyoróbokron. Még a bokron belül is mutatkozik eltérés.

Aki nem szakember, azt ugyan kevésbé érdeklik az ilyen semmiségek habár mogyoróérés idején szívesebben keresi fel a nagyobb termést adó bokrokat. Hamarabb telik a mogyorózó
20 kosár, és ami nem éppen lebecsülendő, a felhasználás előtt nem kell annyit piszmogni a „törpékkel”. Még a nagyobb mogyorók feltörése is figyelmet igénylő munka, nem egyszer félrecsúszik a kalapács s természetes, hogy ujjunk vagy a körmünk bánja. Szopogathatjuk. Ez amolyan fizetség a mogyitorta ínnyekkedésért.

25 Magam is szeretem a tortát és mi tagadás, az ujjam is bánta már párszor a figyelmetlenségemet, no de ez amolyan velejáró dolog. Úgy mondhatnánk, katonadolog.

De nem a tortákról, nem a fagyiról, és nem is a megkalapácsozott ujjakról akarok írni, hanem magáról a mogyoróról, vagyis a mogyoróbokor terméséről. Mint említettem, van köztük egészen picike s mondhatni óriási. Ez a mogyoróóriás megütheti egy kisebb dió nagyságát, de

A természeti jelenségek értékét befolyásolja előfordulásuk gyakorisága. Az igazi „nyomkereső” képessége, hogy a rejtőzködő, többnyire „jeltelen” dolgokat is észreveszi. Álláspontja szerint a természettel szoros kapcsolatban élő emberek biztos ismertetőjegye kifinomult érzékenységük a természet „ritkaságai” iránt. (61:31)

A szöveg hely példája a felfedezésben rejlő heurisztikus örömről. A Domokos környékén, mint bármely más bokros vidéken gyakori mogoró – mondhatni – végtelen közönséges növény. Az általánosban rejlő különös megragadása és felértékelése kontemplatív természetszemléletének lényeges eleme. (61:31)

„A kritikus” álláspontja jól érthető. A mezőgazdaság racionalizálását megvalósító szocialista kollektivizálás, majd az 1990-es politikai fordulatot követően a falusiak a község határában egyetlen szempont – a minél nagyobb és gyorsabb haszon – reményében folytatott „környezetgazdálkodása”, véleménye szerint súlyos károkat okozott és okoz. Azzal, hogy a növényritkaságokat elégetik, a kártételt helyrehozhatatlanná teszik. (61:33)

A pénzért vett relikvia története azért jelképes értékű, mert elbeszélése szerint gyermekkorát roppant szegényes körülmények között élte meg. Ennek fő oka az volt, hogy családja nem rendelkezett földtulajdonnal, és anyagilag a kollektív termelés időszakában sem sikerült megkapaszkodnia a vagyon szerinti hagyományos társadalmi struktúrát megőrző és az ehhez kötődő értékrendre támaszkodó közösségben. (61:39–41)

„Saját múzeuma” igen heterogén. A gyűjteménybe kerülő tárgyak kiválogatásának egyetlen szempontja, hogy János tanúsít-e személyes érdeklődést irántuk. A tárgyak anyagi értéke a legtöbb esetben elhanyagolható. A 10 baniért vásárolt „hármasmogoró” példájának érdekessége nem csupán az „anyagi áldozat” ténye, hanem a gyűjtemény összeállítását jellemző állhatatosság. Számos darabja gyermek- vagy ifjúkorából származó emléktárgy, melyekhez életének egy-egy jellegzetes epizódja kapcsolódik. A „saját múzeum” számos darabját aztán is

szülőházának padlásán tárolja, hogy a falu határában található kisházba költözött. (61:39–41)

Az igazi „nyomkeresőt” élethossziglan kintartás jellemzi. A negyven esztendő elteltével megtalált mogoróritkaság részben az eredeti értékek iránti elkötelezettség szimbóluma, az emlékezet megőrző munkájának eredménye, valamint az évtizedeken keresztül fenntartott érdeklődés gyümölcse. (61:44–46)

A ritkaság felfedezése, maga a felfedezés ténye a „feladat” teljesítését jelenti. A heurisztikus „boldogság” azonban nem csupán „első”, az eredeti tapasztalathoz köthető kiváltságos élmény. Természettájtatásának sajátossága, hogy az „ugyanannak” a felfedezésében is képes meglátni az eredetit, és ezzel fenntartja érdeklődésének intenzitását, illetve megóvjaa magát a rutinszerű tapasztalás fásultságától. Eljárásának okai között minden bizonnyal fontos szerepet játszik, hogy a domokosi környezethez köthető empirikus horizont – beleértve a Lápos-vidék egészét – a Jánost foglalkoztató összetett kérdések dimenziójához képest viszonylag szűkös tapasztalatokat enged. Talán éppen ezért és a beszélgetések alapján lesűrhető álláspontja szerint az extenzív ismeretszerzési stratégia helyett inkább az intenzív problémamegoldó gondolkodás kecsegtet sikerrel. (61:44–46)

Mikor az élet identikus élményéről ír szövegeiben, többnyire a teher, a nehézség, a küzdelem képzetével társítja gondolatait. A falusi közösségből történő részleges kirekesztettség és fordítva, a társadalmi nyilvánosságtól történő elszigetelődés a mindennapok kihívásainak megoldását nehezíti. A „nyűgös élet” tehertétele egyre több fáradozást követel. (61:50)

Tisztában van azzal, hogy az általa képviselt értékrend a domokosi közösség számára majd teljességében elfogadhatatlan és jelentéktelen. Szkeptikus realizmusa – fog-e valaha is valakit érdekelni mindaz, amit fontosnak ítél – nem szellemi alapállás, inkább érzelmi bizonytalanságot tükröz, igaz, mindez összességében nem tántorítja el céljaitól. (61:53)

mindezek mellett léteznek kettős termést adó bokrok is, vagyis egy kupacsbán két összenőtt mogyoró található. Nem minden termés dupla, de legalábbis egynegyede az lehet.

Mindössze két ilyen bokorról tudtam és minden ősszel fel is kerestem őket, amíg nem jött az átkozott legelőrendbeszedési brigád s kivágta őket. Hogy kivágódtak, még nem is lett volna helyrehozhatatlan baj, de történt, hogy a leveleket kiszáradásuk után felgyújtották! Tehát
35 a dió-dupla mogyorókat termő bokrok végleg megsemmisültek.

Azóta sajnos nem is leltem dupla mogyorót, habár mások említették, hogy még lehet nagy néha találni.

Van pár érdekességem begyűjtve s e gyűjteményecske megbecsült darabja egy hármas mogyoró. Igen, bizony hármas mogyoró. Talán harmadikos-negyedikes koromban találta egy osztálytársam és tőle vettem meg kemény 10 baniért!
40

„Nagy pénz” volt az akkoriban magamfajta kölyöknek a kezén, fogamhoz is vertem azt a két réz „kongot”, de olcsóbban nem akarta adni, így tehát kénytelen-kelletlen kifizettem, s most deresedő fejjel megállapíthatom, hogy megérte! Olyannyira megérte, hogy az csoda. Ugyan-
45 is időközben úgy elsuttyant közel negyven év, mint a mesében, míg végül magam is találtam egyet. Nem olyan sikeres mint az első, de mégis hármasnak lehet titulálni s most büszkén állíthatom: nekem van két darab hármas mogyoróm s nem csak azért írom így nagy betűvel, hogy dicsekedjem, hanem azért is, mert az elröpült közel negyven év alatt nem láttam másnál, és nem hallottam róla, hogy más is talált volna ilyen „csodamogyit”.

50 Nem tudom én ugyan, hogy mennyim van még hátra ebből a nyugős életből, de ha minden jól megy, s megütöm a százat, akkorra talán kijelenthetem, és tudtára adhatom a világnak – de csak csupa nagybetűvel –, hogy nekem van három (esetleg négy) ilyen csodamogyoróm. No, meg ha lesz még a világ, és fog valakit is érdekelni az ilyen természeti csoda.

LÁTOD, FIAM, ELMÚLT A NYÁR

LÁTOD, FIAM, ELMÚLT A NYÁR

5 Látod fiam, elmúlt a nyár,
Erdei ösvényeinken csoszog az ősz,
Bogyogó forrásainknál
Mélázva áll, s egy kicsit elidőz...
Kopott, álcázó köpeny
Tépetten, szakadtan lóg le vállairól,
10 Mély sóhaja tovaröppen!
Hol vagytok, mi még nem vagyunk sehol.

DENEVÉR, DENEVÉR

Érdekes, hogy János összetett és pontos leíró etnográfiai ismeretekkel rendelkezik. Ezek többsége saját megfigyeléseiből, gyűjtéseiből származik. Összehasonlítva a tágabb környezet népszokásaival, kiemelkedően eredeti etnográfiai sajátosságot Domokoson nemigen fedezhetünk fel. János gyermekkorának jeles emlékei között tartja számon találkozását Gunda Bélával, aki gyűjtőútjának eredményeit a Láposi-medence folklórjának első módszeres leírásában foglalta össze. Ugyanakkor manapság feltűnő az elsősorban a román-magyar viszonylatban kimutatható

kulturális interferencia sokszínűsége. Például a román kultúra szokásvilágára inkább jellemző miszticizmus és transzcendencia iránti érzékenység beszivárgott a domokosi magyarok „hitvilágába”. (65:6–10)

A néphagyománnyal szemben ehelyütt megfogalmazott racionális kritika, valamint az állítás ellenpontosítása azzal, hogy a tradíciónak kiemelt esztétikai funkciót tulajdonít, János polifon gondolatvezetésének tipikus példája. (65:6–10)

Szép „madarak”, ugyebár? Már úgy érte, amennyiben madaraknak lehetne nevezni valamilyen röpködő lényeket, amelyek szülnek és szoptatnak. Úgy is nevezhetnők, hogy ők valamilyen
5 röpködő madár-emplősök. Nem tudományos ugyan a meghatározás, de így legalább érthető.

Kiszívják a tehenek, kecskék, juhok tejét s az istállóajtóra szegezve elűzik, távol tartják az ártó szellemeket, no meg azt, hogy beleragadnak a hosszú hajú nők fejdíszébe. Hol van most, azaz hol lehet látni a hosszú hajú életemésztőt: ritkák lettek, akár a fehér holló. Mesebeszéd az ilyesmi, amolyan lári-fári, de hát a néphagyomány, az néphagyomány és ha nem is hasznos,
10 legalábbis szépnek mondható.

Látszólagos közhelyessége ellenére írásainak egyik kulcsmondatát olvassuk. Identikus jelentéstartalma nyilvánvaló. Az élő természet tiszteletének belsőleg meghatározott parancsa, valamint a „vadász” szenvedélye között, amit a természet felett aratott győzelem vágya motivál, feloldhatatlan ellentmondás feszül. A vadász hibát követ el azzal, ha nem a megfelelő vadat választja ki, de azzal, hogy vadász a választás kényszere hárul rá. Az „igazi vadász” identitásának strukturális ellentmondása, hogy vadász: az ember, aki annyira szereti a természetet, hogy sebet ejt rajta. (67:3)

Az „igazi vadász” vilásképe eltér a János által gúnyosan, csak hús-vadászként emlegetett puskásoktól. Ugyanis a vad, olyan egyenrangú fél, aki felett a vadásznak győzelmet kell aratnia ahhoz, hogy személyes legitimitását megőrizze. Partner, aki helyzetéből következően elvárásokat támaszt a vadással szemben, kinek sikere éppen attól függ, hogy e feltételeket felismeri-e, vagy sem. A vadat lelőni és a vadat elejteni olvasatában két merőben különböző habitus. (67:3)

A vadász akkor követ el könnyen hibát, ha nem hangolódik rá áldozatára, nem érti a természet „szavát”, mert nem figyel arra, hogy mit „beszél” a természet. A vad elejtésének ugyanis oka van, azaz a vadat ki kell választani. A helyes választáshoz adekvát ismeretekre van szükség. János szerint a vadászat során elkövetett „hiba” alapvetően a kellő ismeretek hiányára vezethető vissza. (67:3)

János a szándék és a tett között morális és logikai értelemben egyaránt elfeltételezett megfelelést relativizálja. Mondata, noha konkrét helyzethez fűzött kommentár, nincs híján utalásoknak. Nem csak a vadászat, de az általános életvezetési szabályok, az önmagával szemben támasztott elvárások esetében is igaz, hogy a maximák, a tapasztalás saját, illetve közösségi normái maradéktalanul – in praxi – nem betarthatóak. (67:6–7)

A „húsvadász” nyelvhasználatában a természetjáró embert minősítő pejoratív jelző. A „zóna” természetes adottságainak romlásában elévül-

hetetlen szerepet játszik a környezet extenzív kiaknázása. A „húsvadász” a vad elejtésének jogát megvásárló személy, kontár, aki sem magatartásával, sem hitvallásával nem méltó áldozatához. A „hús” megszerzése a pénzért vett ölés jogának kiélése. János szerint a jártasság és a felelősség hiánya együtt vezet a „zóna” természeti értékeinek pusztulásához. (67:12–13)

Kritikai szemléletének gyakorlati példája, mikor megállapítja, hogy minden vadász követ el hibát. Ám, aki vadászidentitását eleve hibás szemléletre alapozza, a vad elejtésének vágját csupán a nem mindennapi ínyencség beszerzésére használja ki, figyelmen kívül hagyja a tevékenység lényegéhez János olvasatában szervesen hozzátartozó esztétikai, egzisztenciális és szellemi átlényegülést: a „húsvadász” nem vadász. (67:12–13)

A „vándor” természetjárása sok esetlegességgel jár. Találkozásai spontán események. A János által bejárt terület tekintélyes kiterjedésű, elsősorban erdővel és bozóttal borított középhegységi táj, míg a Cibles, a Sátor vagy a Gutin, ritkábban a Radnai-havasok a kárpáti-magashegységi övezetek jellegzetességeit tükrözik. Az erdészet alkalmazásában lévő erdőkitermelő munkásoktól eltérően ritkán kirándulók, szervezett vadász-csoportok és hegymászók fordulnak elő az övezetben. (67:15–17)

A természet „viselkedésének” ismeretét speciális tudásként értelmezi. Ebben nem csak egzakt természettudományi tények – biológiai, etológiai, ornitológiai, dendrológiai –, hanem az általa empatikus lényeglátásként felfogott mentális képesség is szerepet játszik. (67:26–28)

A megsebzett vad kinyomozása a vadász becsületbeli ügye. Ez a sokszor nem veszélytelen –vaddisznó –, vagy szinte reménytelen – őszi lombját hullatott erdőben – feladat morális kötelesség. A vadász, aki a sebesült vadat kényelemből, vagy nemtörődomségből szervenadni hagyja, erkölcsi értelemben kirekeszti magát az „igazi vadászok” közösségéből. (67:29)

Nincs olyan vadász, aki nem hibázott volna, és nem is lesz olyan, akit még ne marcangolt volna az önvád: miért is lőttem?

5 Hogy lehetséges, hogy hibáztam? Betartottam-e az összes szabályt?

Igazság szerint az összes szabályt nagyon nehéz betartani, s bizony néhanapján – bármilyen korrekt legyen is az egyén – kénytelen kockázatot vállalni. Ilyen eset lehet, amikor az utolsó megengedett lőnapon kerül elé az a bizonyos vad.

10 Mondom, nagyon nehéz betartani az összes szabályt, de először is nem ártana tisztázni, mit is jelent a korrekt lövés. Nem a valódi nagyvadászoknak írom le ezt – azok tudják, hogy mikor és meddig lehet elmenni a kockázattal –, hanem azoknak a kezdőknek, és talán a haladóknak is, akik minden beképzeltségük mellett, bármilyen nagy vadásznak tartsák is magukat, hibát hibára halmoznak, s végül is nem mások, mint hús vadászok. Itt megjegyzendő, hogy a legtöbbjük ilyen. Sajnos, de így van. Bármilyen mellébeszélésbe is bonyolódnak, bármilyen magyarázatot is próbálnak, bármilyen okot is hoznak fel, nem valódi vadászok. Húsz éves hegytekergetésem alatt bízvást állíthatom, hogy kevés valódi vadással találkoztam, vagy ösmertem.

20 No de hagyjuk ezt, tisztázzuk, mi is az a korrekt lövés! Nemes vadra csakis golyós fegyvert használunk, lehetőleg céltávcsővel. Szerintem csakis azzal! Az a golyós-céltávcsöves pontosan be legyen löve, leginkább 150 m-re. Legyen megfelelő kaliberű.

Legyen tisztában a vadász a lövedék esési-emelkedési pályájával. A 150 m-re belőtt fegyver kisebb távolságon emeli, nagyobbban meg ejti a lövedéket.

Nemes vadat csakis álló helyzetben szabad lőni, kivétel a sebzetten menekülő és a vaddisznó. Ez lenne a korrekt lövés.

25 Itt megjegyzendő, hogy bármilyen korrekt is az a lövés, néhanapján megtörténik, hogy nem a legpontosabb. Az ilyen nemkívánatos esetben, a lövés pillanatában sok mindent elárul a vad mozgása, de ehhez elengedhetetlen a jó szem, no meg tudomány: tudni kell, hogy mi a lényeg, sőt sok esetben, hogy mi a részlet.

30 Függetlenül, hogy nagy- vagy kisvadról van szó, minden vad megérdemli, hogy nyomozzunk utána, ha netalán nem rogy össze a tűzben, és feleslegessé tesz mindennemű nyomáshatást.

„REKORD BIKA”

A nyomászat okszerű gondolkodás. A hátrahagyott jelekből kioldott történet, a részutalásokból összeálló kontextus. A félreértés veszélye, a nyomok félreolvasásának lehetősége gyakran éppen az egyértelműnek tűnő jelek esetében a legnagyobb. János a nyomászatról önálló, több mint 250 kéziratoldalnyival szöveget írt meg. Ebben módszeresen áttekinti a Láposi-medencében előforduló állatok életmódját, szokásait és elejtésük, becserkészésük nehézségeit. A kötet személyes

benyomásokkal, humoros történetekkel fűszerezett ismeretterjesztő munka. (69:12)

Vallomása kudarcáról, a „rekord-bika” elszalasztásáról, megkapó részlet. Az olvasó számára tükrözi a természettel szemben tanúsított tiszteletet, amennyiben rámutat arra, hogy az ember minden erőfeszítése ellenére kiszolgáltatta a természetnek. A szerencse (Tyché), Diána és a jártasság a vadásztudományokban együttesen sem maradéktalan garanciák a sikerre. (69:20)

Félig dühösen, félig vidáman földhöz csaptam izzadságpecsétet, gyopárdíszes sapkámat és fáradtan dobtam le magam a kaliba derékaljára, vagyis a szénára. Újból kiszúr velem a kapitá-
5 lis, több mint két kilométert cserkeltem nyomába s még csak meg sem láthattam, köd is volt, rossz tere is volt, türelem is volt, de a kitartás megcsappant és azt határoztam, én többé nem cserkelek utána. Ha be akar kerülni a „történelembe”, méltóztassék neki elém járulni!

Szó mi szó, de valójában macskaegér játékot játszottunk, s nem csak úgy, hanem komolyan: több mint három esztendeje, más szóval három szarvasbögési szezonon keresztül. Tömören
10 kifejezve három évig jártam nyomában és nem sikerült még csak meg sem látnom. Fene egy rafinált öreg csont lehetett, ezt csak hangja s nyoma után állapítottam meg, no és az agancsveréséről. Nyomának szélessége több mint 10 cm, kétségkívül valami nagy nyom. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy feltétlenül rekord agancsot hord egy ilyen bika, de az agancsverésének magassága elárulta a rekordot. Tizenöt-tizennyolc cm-es átmérőjű fenyőt nyomorított tönkre
15 és a legmagasabban eltört fenyőágat nem értem el kinyújtott kézzel. Végül is a mérítségem eredménye 2 m és 50 cm-t eredményezett! Nem hittem a méteresnek, de minden kétséget kizáróan annyi lett a második és a harmadik mérésem is.

Rekord bika, nagy bika, de rekord nagyra van. Meglátani nem sikeredett habár sok szezon át hallatta hangját. Bögő kürtöm nem volt, de nagy hasznát úgysem vettem volna hiszen
20 – úgymond – botfülem van! Kissé szégyen ugyan ez az eset, s hiába próbáljuk szépítgetni a tényeket, azok csak nem fognak megváltozni.

Eleget dühösködtem rá, de végül is beláttam, hogy itt csak a szerencse segíthet, azaz a szerencsére is szükség van.

Akkor még nem tudtam, hogy Diana istenasszony nagyon szeszélyes személy – mint minden nő –, s akkor még nem tudtam, hogy a legtovább tiltott gyümölcs a legédesebb, vagy legalábbis annak képzele a megfosztott földi halandó.

ÁLTALÁNOS RÉSZ: NYOMOK ÉS CSAPÁK

Az affirmatív vagy pozitív hagyománykészlet fontos elemei, mint például az archaikus és speciális vadásznyelv, lassanként a feledés homályába vesznek. János álláspontja szerint a folyamatnak ellent kell állni, törekedve a hagyományos műveltség magalapozó jelentőségű értékeinek megőrzésére. A vadásznyelv nem csupán sajátos szókészlet, de az életmód plasztikus elbeszélésének eszköze is. (71:8–9)

Vadász az, aki ismeri és tudatosan használja a vadásznyelvet. A frázisokban való jártasság a hiteles vadász-lét formai feltétele. Ugyanis a nyelv azon túl, hogy kommunikáció eszköze, másfelől a kultúra közvetítésének és megnyilvánulásának színtere. (71:8–9)

János szempontjából a vadászok közössége a társadalmi kapcsolatok kitüntetett esete. Az érdeklődésükből következően rokon szemléletű

emberek kíváncsisága egymás iránt természetes, de esetében mégis kivételes példa. A vadászközösség általános jellemvonásainak tárgyalása nem jelenti azt, hogy kvalitásuk, elhivatottságuk, vagy természetszeretük alapján ne tenne különbséget a csoport tagjai között. Az „igaz vadászok” hierarchiájának tényleges mércéje a vadásztudás. (71:8–9)

Itt a tradícióval szemben kialakított viszony ellentmondásosságát hangsúlyozza, amikor felhívja a figyelmet arra, hogy éppen azt felejtsük el, ami megőrzésre méltó, és éppen azt őrizzük meg, ami felejtendő. A „haladásnak” aposztrofált változás, a hagyomány meghaladása abban az esetben, mikor konstitutív értékek elhagyásával jár együtt, valójában végzetes veszteség. A vadásznyelv elvesztése az „igaz vadászok” eltűnésének félreismerhetetlen jele. (71:8–9)

ÁLTALÁNOS RÉSZ: NYOMOK ÉS CSAPÁK

Valahogy összemosódott ez a két fogalom, pedig a vadásznyelven a csapa és a nyom nem ugyanazt jelenti. Kiváltképpen a „régí jó időkben” sokat adtak az ilyen kifejezésekre, de sajnos, 5 hogy az idők múlásával valahogy elmosódott, elvadult a zengzetes vadásznyelv. Egyes kifejezéseket betakarta a múltó idők hulló levele, s ha mégis előbukkan az „idők avara” alól, a fiatalabb generáció nem érti, hogy miről van szó.

Nem akarok én útjába állni a haladásnak, de amit meg kell őrizni, azt meg kell, és nem szabadna könnyelműsködni az ilyen hagyományos dolgokkal, kifejezésekkel. Ha átolvasunk valami régebbi vadászlapot, meghökkentő dolgokat lehet felfedezni. Sok kifejezést egyszerűen 10 nem használunk, már úgy értve, hogy nem használjuk a mindennapi beszédünkben. Természetesen a vadásztémáról szóló beszédre gondolok.

Alom – szaporulat

15 *Alomverés* – az őz-szarvas lábával kaparja a földet

Bakzás – a nyúl párosodása

Barcogás – a dāmivad (szarvas) hangja pázáskor (rigyetés)

Busirozni – bokrászni

Cserkészés – amikor gyalogosan akarjuk megközelíteni a vadat

20 *Cserkész-út* – sűrű területen vágott ösvény-út

Daros – durvább szövésű vadász ruhaanyag

Dúvad – a ragadozók neve

Felgallyaz – fácán-fajd éjjelre a fára száll

Feltörés – a vad belső részeinek kiszedése

25 *Húslövő-vadász* – aki nem a sport kedvéért, hanem húsáért lövi a vadat

Kajtatás – kutyával való kutatás nád, sás, magas fű között

Kegyelemdőfés – a sebzett, de még élő vad leszúrása

Kereső vadászat – magánosan vagy társsal a vad keresése

Kicsapázás – nyom után állapítjuk meg a vad hollétét

30 *Kiszálló* – ahol a vidra kijár a vízből

A vadásznyelv identikus tényező. Ismerete a vadász önazonosságának fontos mércéje, amennyiben, ahogy János érvel, ez a nyelvhasználat, ami maradéktalanul illik az erdőhöz. A vadász otthona a természet, tevékenységének pontos leírására a mindennapi nyelvhasználat kevésbé alkalmas. (73:57–58)

A vadászat leírásában a speciális vadásznyelv hasznos eszköz. Egzakt megfogalmazást tesz lehetővé és alkalmas a különös helyzetek bensőséges, vagy a kívülálló számára érzékelhetetlen, leírhatatlan viszonyainak ábrázolására. (73:57–58)

- Konda* – vaddisznó csorda
Kotorék – borz-róka földbevájt lakása
Lesgödör – amikor semmiféle fedezék nincs, a földbe ásott gödör neve
Leszállás – ahol a nyuszt fészkéből lejön
35 *Lőállás* – a felállított puskások helye hajtóvadászatnál
Nyalató-sózó – az őzek, szarvasok stb. részére
Oculi – „itt vannak ni” (szalonkák)
Pacsmagol – hiúz, vadmacska, nyuszt, nyest, vidra párzás
Sebágy – a sebzett vad elvánszorogva lefekszik valahol, és itt tovább vérzik
40 *Sebjelzés* – a lövés után a meglőtt vad nyomában maradt csont, szőr, vér
Szelesztés – amikor a csülkös vad lépésekor kifelé lép
Terelés – 2-3 vadász csendesen feláll a vadváltókon s 2-3 hajtó csendesen nekik hajtja a vadat
Törözés – csapdázás
Tűzbe rogy – a lövéstől azonnal kimúlik a vad
45 *Tüzelés* – farkas, róka, kutya párzása
Uhuzás – bagoly segítségével történő szárnyas ragadozók irtása
Uhubak – ezen áll az uhu, uhukunyhó – ilyen kunyhóból lő a vadász
Ünő – fiatal őz, szarvas, dām vad
Üzekedés – az őz párzása
50 *Vadváltó* – vadak útja, amelyen rendszerint járnak
Váltóvad – olyan vad, amely ideiglenesen tartózkodik egy területen
Vérmedve – húsevő medve
Zanótos – apró cserjés
Zsiger – a szörmés vad belső részei
55 *Zsigerel* – kiszedi a vad belső részeit

Íme egy csokrocskára való a vadásznyelvből, amit sajnos egyre kevesebben használnak és nem a szakirodalmat értem ez alatt, hanem a hétköznapi beszédet. Nem azt akarom én ezzel mondani, hogy csak vadásznyelven lehet vadat lőni, hanem azt próbálom kifejezni, hogy
60 csakis a vadásznyelvnek van meg az a zamata, amely legjobban talál az erdőhöz, legjobban ta-

Az olvasó nem ritkán találkozhat a szövegekben pedagógiai célzatú kiszólásokkal. János társadalmi felelősségérzetének fontos elemeként ítéli meg azt a nevelő szándékot, mellyel igyekszik hatást gyakorolni környezetére, és nem csupán a vadászok esetében. (75:64–67)

A „felfedező” nyomok iránti érzékenysége lehetővé teszi, hogy az apróbb összefüggéseket is képes történetként olvasni. Állítása, hogy a táj palimpszesztként őrzi a felületre vésett jeleket, melyek szinte a teljes felszínt elborítják. A jel-nyomok hálózatából összeálló „szövet” horizontális kiterjedése mellett mélységgel, keresztmetszettel is rendelkezik. Az egymást át- és átgázoló, az ismeretlenbe vezető „nyom-vonalak” lekövetése „a felfedező” által teljesített út, „utazás”. (75:78–79)

Tisztában van azzal, hogy a környezetében élők túlnyomó többsége számára a táj jelgazdagsága jelen-ténnélküli, amennyiben a jel-nyom felfedezéséhez szükséges előzetes ismeretekkel nem rendelkeznek. A többlettudás segítségével alkotott világ, a nyomrészletekből teremtett környezet egyszerre követel absztrakciót és tárgyilagosságot. Absztrakciót, amennyiben a konkrét jelek teszi lehetővé a történet olvasását, amely főszereplőjének János önmagát látja. Ugyanakkor a nyom és a környezet fizikai valósága objektív adottságok, melyek hiteles továbbgondolása csak a tényszerű tárgyilagosság keretei között lehetséges. A környezethez kötődő megértő viszony el-

lentmondásossága az „ön-alkotás” gyakorlatának strukturális feszültségére hívja fel a figyelmet. (75:78–79)

A „nyomkereső” az lehet, aki felismeri a nyomokat. Olvasatában ez a rutinszerű, előfeltételként meghatározott képesség, a jel-nyom ismerete hasonlóan megalapozó feltétel, mint az olvasás esetében a betű ismerete. És, ahogy a betűk ismerete még nem jelent olvasást, éppúgy a nyomok felismerése sem azonos a nyomolvasással. (75:80)

A nyomok ismerete egzakt tudás. János szövegeiben gyakorta olvasható a nyomok leírása, jellemzése a nüansznai részletesség igényével. Álláspontja szerint a nyomászat esetében a tárgyyszerű tapasztalati ismeretek részben kiegészíthetők, de maradéktalanul nem helyettesíthetők szakkönyvekből vett információkkal. (75:80)

Az önkritikus megjegyzések sokhelyütt János saját személyére vonatkozó folytonosan kontrollált reflexív beállítódására utalnak. Az objektivitásra törekvő önkép igénye állandó felülvizsgálatot követel. Például az öregedés folyamatának megfigyelésével párhuzamosan kénytelen a fizikai képességek korlátaival szembesülni, vagy saját tapasztalatainak tükrében az olvasás révén szerzett ismeretek részlegességét, esetleg hiányosságát felismerni. A korlátok feltérképezése, valamint írásaiban ezek valómásszerű bejelentése, önmagával szemben tanúsított realizmusának fontos jele. (75:88–89)

lál a vadászsport űzéséhez. Vajon mit szólnának „más sport” kedvelői, űzői, ha például a futball-labda kifejezés helyett disznóhólyagot, tizenegyes helyett köpésnyi távolságot mondana a „szpíker”.

65 Nem hiszem, hogy elfogadnák. Ne fogadjuk mi sem el, és amennyire csak lehet, a helyes vadász-kifejezéseket használjuk! Az lehet, hogy követ dobnak miránk egyes elferdült ajkú egyének, de ezt nem kell komolyan venni. Mindamellet, ha ők is vadnyomásznak tartják magukat, hát akkor tanulják meg a helyes kifejezéseket!

Talán nem volt érdektelen ez a picike kitérő a helyi kifejezésekről, de helyesebb lenne, ha visszatérülnénk a nyomainkhoz, csapáinkhoz.

70 Tehát szögezzük le egyszer s mindenkorra, hogy a csökös vad talpainak lenyomatát csapának nevezik, a karmos vadét pedig nyomnak. Esetleg úgy is mondhatnánk szép vadásznyelven, hogy a rőtvadnak csapája van, a többinek nyoma.

Erdő-mező sohasem pusztá – csak látni kell tudni! Sokszor mondtam ezt, de sohasem tudom elégszer hangsúlyozni! Ez olyan vesszőparipám: mindenkinek van ilyen vesszője csak nem 75 ösméri be! Egyszóval, soha sem pusztá az erdő-mező. Mindig van valami látnivaló, érdekesség, legyen az egy árva tücsök, vagy valamilyen növény, s ami még többet jelent, hogy mintegy kiegészíti ezt a nagy egészet a nyomok jelenléte.

Nincs olyan erdő-mező, amelyen ne találánánk nyomokat, amelyek elárulják, hogy mi is történt az elmúlt időben, esetleg valami ritka állat jelenlétéről is tanúskodnak.

80 Mindössze alaposan szét kell nézni, és természetesen ösmerni kell a nyomokat, meg persze kell tudni látni a nyomot. Mert, hogy egyszer-egyszer szinte nem is látsz semmit az agyagos s keményebb talaj felszínén, ahol nehezen észrevehető a nyúl, róka, medve nyoma. Mindössze a karmok okozta sekély bemélyedés árulja el a figyelmes szemlélődőnek, hogy itt vad haladt el. Ilyenkor azt is kell látni, ami nincs, vagyis hozzá kell képzelni a hiányzó részt. Ilyenek 85 vagyunk mi nyomászok, sokszor azt is látjuk, ami nincs!

Néha az is megtörténhetik, hogy a tisztán látható nyomot is elnézi az ember, hát még a kevésbé láthatót.

Velem is megtörtént – s nem is egyszer –, hogy a máskülönben prima talajon, vagy hóban egyszerűen nem vettem észre a nyomokat, és itt nem valami kicsi vadnak a nyomát értem, hanem a nagyvadét, mint például a szarvas, vagy a vaddisznó nyomát.

90

A „vándor” tájékozódása a térben rutinszerű. A nagyvad nyomkövetése nem triviális feladat, csak példa arra, hogy a látszólag magától értetődő eset is okozhat meglepetést. A szöveg hely, az űzött vad nyomkövetésének nehézsége, áttételesen utal János bonyolult térszemléletének kérdésére. Ebben tetten érhető az a román kulturális hatás, amit a vándorló, pásztorkodó életmódot folytató hegyvidéki közösségek esetében Lucian Blaga „mioritikus” térszemléletnek nevezett. Lényege szerint a tér horizontális tágasságára való fokozott érzékenységről van szó, ami nem más, mint „a vándor” előtt a horizontot lezáró, majd újra megnyitó hegyek és dombok végtelenjébe belevetett nyitottság. Ettől a helyhez kötött életmódot folytató falusi (esetünkben román és magyar) közösségek térszemlélete életmódjukból következően gyökereken eltér, rögzített és zárt. János térszemléletének megértéséhez a közös hegyvándorlások alkalmával folytatott beszélgetések segítettek leginkább hozzá. (77:93)

A nyomkeresés nehézségét nem az határozza meg, hogy mennyire gyakori az a vad, melynek a nyomán haladunk. A nyúl annak ellenére, hogy igen elterjedt, János szerint mégis az egyik legjobb rejtőzködő képességgel rendelkező állat. Talán éppen ezért, számos szövegrész is elemzi a nyulak tulajdonságait, viselkedését. (77:98)

Széleskörű tájékozottságának megalapozásában az általa találynak, vagy rejtélynek nevezett módszeresen megfogalmazott kérdések segítségével jár el. A természetes kíváncsiságon túlmutató és gyakorlati előnyökkel nem kecsegtető érdeklődés a közvetlen környezetében élők számára értelmetlen és haszontalan tevékenység. (77:101)

A nem evidens dolgok módszeres megértésére készíttettség János világának megalapozásához eszközként szolgáló alkotó szemlélet lényegét képezi. A „találynként” megnevezett ismeretek tételezése autonómiájának megalapozásában fontos szerepet játszanak. (77:101)

Írásaiban gyakran hangsúlyozza, hogy a különböző állatok nyomkövetése eltérő nehézségi fokú feladat, ami nem csak „a nyomkereső” felkészültségétől, hanem a vad életmódjától és tulajdonságaitól is függ. (77:110)

A kiemelt megállapítása életfilozófiájának egyik kulcsmondata. A tudás igaz természete szerint gyakorlati ismeret. A tapasztalat primátusa, a tapasztalati ismeret megszerzésére irányuló megértő gyakorlat elsőbbségét és fölényét jelenti bármely ismeretelmélettel szemben. (77:117–119)

Tudománykritikája nem naiv vagy ösztönös bejelentés. A „nyomászat” esetében és több a közvetlen természeti környezetben felmerült konkrét kérdéssel kapcsolatban tapasztalta, hogy a szakirodalomban olvasott ismeretek igazságtartalma legfeljebb részlegesnek nevezhető. A tudomány révén elsajátított ismeret nem abszolút, hanem kontextuális és feltételes tudás. (77:117–119)

Hihetetlennek tűnik, mondják önök!

Hihető és nem egyszer meg is történt, mondom én!

Tapasztalatból állítom, hogy nagyon könnyen el lehet nézni egy nagyvad nyomát, amikor
valamilyen úton vált át, s ha ebbe az útba más ösvény, vagy fahúzás nyoma is torkollik, akkor
95 nagyobb a tévedés veszélye. Sőt még továbbmenve, el lehet nézni egy nyomot, amikor valami
más nyommal keveredik, mint például, ha ember vagy juhok nyomára vált át.

Ne gondoljuk, hogy az a nagy vagy kicsi vad nincsen tisztában azzal, hogy nyoma árulója
lehet. Ott van például a nyúl, amelyik ne vetne valami cselet, mielőtt vackába húzódik.

Az is megtörténhet, hogy valamilyen öregebb, tapasztaltabb tapsifüles a cselek egész soro-
zatát hajtja végre és az ilyen cselek kibogozásába sokszor belebonyolódhatunk.
100

Mindég szerettem az ilyen talányokat, s hébe-hóba követem is egy nyúl nyomát, hogy lás-
sam milyen ravasz trükkökhöz folyamodott. Legösmertebb az a mesterfogása, amikor vissza-
tér a saját nyomain, majd egy bravúros ugrással oldalt veti magát, sokszor hét-nyolc méterre!
Ez csak amolyan közönséges csel, de ha ezt a cselet többször is végrehajtja, egyszerűen belebo-
londítja a nyomászt. Úgy összevissza vargabetűzi a terepet, hogy szinte lehetetlen rája buk-
105 kanni. Az is megtörténhetik, hogy mindössze pár lépésnyire haladunk el tőle, de nem mozdul
ki a barázdabokor vagy egy szimpla fűcsomó takarásából. A lapuló és mozdulatlan nyulat na-
gyon nehéz észrevenni, hiszen bundájának színe egybefolyik a környezetével, és kevés az a va-
dász vagy természetbarát, aki felfedezett a vackán lapuló nyulat.

Még bonyolultabb a nyomászat a nyuszt esetében és nem csak azért, mert dombos, fadöntéses
terepen űzzük, hanem azért is, mert őkegyelme szeret a fákon sétálgatni, s ilyenkor az is megtör-
ténhet, hogy tíz métereken át nem látunk nyomot a hóban. Ilyen esetekben az égben nyomozunk!
Vagyis a fák összeéró ágait figyelve megyünk feltételezett haladási irányába. Sokszor megtörté-
nik, hogy helytelen az irányunk, no de ez velejár, s azt akarnám mondani – mondom is –, hogy
115 ez adja meg a valódi ízt a nyomozásnak. Erre már csak a valódi nagymesterek képesek, itt az
amatőrök szégyent vallanak, sőt mi több szégyent vallhatnak még azok a „nagymesterek” is!

Nincsen ebben semmi szégyen, hiszen minden „tudomány”-ban lehet tévedni, és ez alól
nem kivétel a nyomászat tudománya sem. Itt is, mint bármely más dologban, a gyakorlat s a
tapasztalat a fődolog. Ha végül is társul egy kevés szégyenérzet a tévedésünk mellé, ne búsul-
120 junk, hiszen nincsen az a nyomász, aki ne tévedett volna, s nem is lesz!

Az azonosításban rejlő bizonytalanság, azaz a per definitionem ítéletalkotás iránt tanúsított kétség mentalitására igen jellemző momentum. A definitív válasz igénye és ennek nehézsége az ismeretszerzésre törekvő akarat előtt tornyosuló akadály. A megismerés bizonytalansá-

ga sok esetben utal arra a tapasztalatra, hogy ugyanazon megfigyelés eltérő válaszok megfogalmazásához elégséges információk forrása lehet. Az interjúk tanulsága szerint, a megismerés feltételelességének ki tétele gondolkodásának lényeges eleme. (79:146)

Eleinte gyakran fogunk tévedni, de évek múltával kialakul a „szemünk” és tévedéseink is csekélyebb mértékűek lesznek.

Végezetül, vagy kezdésképpen: Jó nyomászatot!

125 A késő estébe hajló délután adja a legtöbb „vadat”, de ha időnk van érdemes elüldögelni abban a berki leskunyhóban, hiszen napközben is szállhat valami a kilátófára, s ha kártékony madár, hát le lehet „pisszenteni”.

130 A mozduló puskacsövet észreveheti a mindég éber madár, ezért a legjobb ki sem dugni a lönyíláson. Mármost párszor megtörtént velem, hogy a leszállt madarat tüzetesebben szemügyre vettem, miként izeg-mozog, milyen a viselkedési módja, miként rendezi el a tollait. Legtöbbször le is lőttem, de pár esetben éppen mikor meg akartam nyomni az elsütő billentyűt, riadtan továbbrepült. Hangsúlyozom, éppen a billentyű lenyomása előtt, amíg csak célba vettem, „rendesen” viselkedett, s csak a lövést megelőző másodperc töredékében repült tova. Mint-ha csak valamilyen telepatikus úton megérezte volna a veszélyt.

135 Lenne a vadaknak valami belső „veszélyjelző” berendezésük? Én azt hiszem, hogy igenis van, de természetesen nem mindeniknek. S ha netalán mindeniknek lenne, akkor nem mindég van „felhúzza”, azaz nem „működőképes”.

Traktorista ismerősöm mesélt egy érdekes dolgot, amelyet nem tudtam „hova tenni”. Az alábbi eset történt vele.

140 Ősszel mélyszántás idején röppentette fel egy tarlóvégi köcsomóról. Fordulás alatt ráesett a fényszórók sugara. Elmondása szerint valami óriási madár volt s fehér. Nem pelikán, nem hattyú, nem gólya. Rövid láb, görbe csőr, talán ragadozó csőr. Ő azt mondta, hogy valamilyen sasféle lehetett. Nem tudnám megmondani, mit látott.

145 Talán rétisast, s a felvillanó fényben a melegbarna testű madár fehéresnek tűnhetett, és az ilyen félrenézésben ludas lehetett a rétisas hófehér farka is. A szárnytávolságát legalábbis 1,5 méteresre saccolta.

Valóban rétisas lehetett vagy esetleg valami más? De milyen más?

150 Őznél-szarvasnál nem ritka dolog az abnormális agancs. Összenövések, bütykök, ágak hiánya (pl. szemág) kajla-lelógó, hánCBSzorult, szétrepedt. Több mint két agancsszáras, sőt még agancsnélküli, úgynevezett „parókás” is akad.

Az etológiai és biológiai megfigyeléseit tárgyaló szövegek jelentős hányada foglalkozik a kivételekkel. Az „abnormalitásra” vonatkozó ismeret nem csupán az érdekesség okán fontos. Függvényében a „normalitás”, avagy az átlagos, határozott értelemre tesz szert. (81:151)

A kijelentés ismét csak mentalitásának jellegzetes alapbeállítódására hívja fel a figyelmet. Az abnormalis, vagyis egyedi tulajdonságokkal rendelkező trófea esztétikai értéket képvisel. A bevett gyakorlat szerint az értékes trófea mércéje nagysága, és szabályossága. Jelen esetben János éppen a szimmetria hiányára, valamint a cseppet sem különleges méretekre utal, és ettől független kategóriaként beszél az agancs esztétikai értékéről. Szemléletével az esztétikai tárgy kritériumaként nem a bevett normákra, hanem éppen az egyediben rejlő különösre utal, mint olyan többletre, ami a befogadót megállítja, és elidőzésre készteti. (81:159)

A „felfedező” perspektívája az átlagostól eltérő jelenségek iránt tanúsított kifejezett érzékenységgel jellemezhető beállítódás. Képesség a másság tisztán önmagáért való megragadására. (81:159)

Az esztétizáló világlátás alkotó magatartás. János, néha úgy tűnik, szívesen mutat művészi ambíciókat, ami azonban kimerül a művészkedésben. A kisház berendezése, a külső festés piros és a barna színkombinációja éppúgy erre utal, mint a műgonddal összeállított berendezési tárgyak, vagy a szövegekben gyakori, vizuális ihletettségről árulkodó tájfestő nyelvhasználat. (81:161)

A poéta nyelvhasználatát az esztétizáló világlátás alapozza meg. János tudatosan törekszik esztétikai szemléletének fejlesztésére, finomítására. Verseiben nyelvezte azonban gyakran művészkedővé válik, néhol terjedős, nehézkes. (81:161)

Gyűjteményébe előszeretettel válogat különös tárgyakat. A specifikáció azonban nem követ általános szabályokat, és maga a gyűjtemény sem tematikusan szervezett vagy katalogizált tárgyak együttese. Minden elemében, a tárgyak megválasztásának indoklásában, a professzionizmusra törekvő laikus jó szándékkal párosuló tudatosságának lehet tanúja az érdeklődő. (81:161)

Az ilyen agancsabnormalitásoknak egy része öröklődő – mint például a szemág hiánya –, más részük valami balesetnek „köszönhető”, például a hancsos és még puha agancsot valamilyen ütés éri, akkor meghajlítja, esetleg megtöri. Az ingerlékenyebb bikák, miután elvesztették fél agancsukat, a megmaradó másik szarv zavaróan hat a fej egyensúlyára, és ilyen esetekben erővel feszítik le. Ekkor megsérülhet a koponyacsont és az agancscsap. Ilyen sérülések befolyásolják s abnormálissá fejlesztik a jövő évi agancspárt.

Ugyancsak abnormális agancs fejlődik, hogyha a vadat valamilyen lövés, szúrás éri. Kiváltképpen a heresérülések adnak furcsa alakú trófeákat. Se szeri, se száma az agancsfurcsaságoknak, s szerintem az ilyen abnormitások is megbecsülendő trófeák. Nem kell őket lenézni vagy félrehajítani, hiszen ez is érték a maga módján. Furcsa alakú igazgyöngyei agancsgyűjteményünknek, s talán ha művészszemmel nézzük őket, szebbek, mint a „normális” trófeák.

Láttam pár különlegességet – nem valami túl sokat, de elégségest –, s ezek között volt egy „megcsodált” őzbak trófea. Közepesnél gyengébb agancs volt, talán még a „vasmedált” sem ütötte volna meg. Vékonyka agancsszáron sárgásfehérre csiszolt ágak meredeztek, kicsike rózsató, majd semmi gyöngyözés: egy szó mint száz, gyengécske. Hanem az érdekességek érdekességé-
ként, mintha valami-valaki – talán a Nagy Természet – dirib-darabra tördelte volna, s utána meggondolva az ilyen „barbárságot”, összeragasztotta! Tisztán látszottak a „ragasztás” helyei.

Megkérdeztem a tulajdonostól, hogy honnét szerezte, és mi lenne a magyarázat. Leírom a hallottakat.

Február végén-március elején – nem tudja pontosan az időpontot –, de mindenesetre még „molyhos” idejében lövés érte az őzbakot, s mi több, a lövés leadóját is ösmerte, hiszen többen vettek részt a vadászaton. Régen történt: még a „múlt román időben” (harmincas évek). A lövés után elesett a bak, aztán hamarosan feltápáskodott és elrohant. Ösmert bak volt, egyik füle valamivel fehérebb. A lövés „fickóval” történt (postavek), s fejre volt irányozva. Keresték, de nem találták meg. Vérnyom volt, de csak pár csepp, nem lehetett nyomozni az avarra hullott erdőben. Sajnálták ugyan, hogy döglődött, de nem volt mit tenni.

Telt-múlt az idő, s beköszöntött az őzek üzekedési ideje. Az öregúr kijárt őzet lesni, hívni, cserkelni, s egy szép délutánon megpillantotta a „fehérfülest”. Úgy látszott, hogy semmi nagyobb bántódás nélkül kiheverte, túlélte a tavaszi affért. Mindenáron ki akarta lőni, s pár nap

A különös tárgyak iránti vonzódása saját múzeumának gazdagításában játszik fontos szerepet. A „múzeum” számos darabja a domokosi hagyományos életmódot reprezentáló eszköz. Feltűnő fogékonyságot tanúsít továbbá az archaikus tárgyi kultúra iránt. Erre vonatkozó alapos ismereteit elsősorban szakirodalom alapján sajátította el. Könyvtárban több a régiségekkel és néprajzi tárgyakkal foglalkozó kötet található. (83:191–194)

A tárgyak többnyire a domokosi portákról, padlásokról kiselejtezett darabokat jelentenek, melyek használati, vagy eszmei értéke a tulajdonosok számára elveszett. János a faluban módszeres gyűjtőmunkával derítette fel és szerezte meg az érdekesnek tartott tárgyakat. Figyelemre méltó, hogy gyűjteményének bemutatásakor minden darab történetét részletesen elmeséli. Így a tárgyak nem csak a település múltjának egy-egy – még ha esetleges – mementóját jelentik, hanem a hagyomány emlékkészletének tényleges megőrzésében is szerepet játszanak. (83:191–194)

János az írásbeli önkifejezés lehetőségét autentikus és személyes formaként kezeli. Szövegeiben közvetlenül nem tárgyalja az írásbeliségre és a szóbeliségre jellemző megértő gyakorlat között meghatározható különbséget, ugyanakkor indirekt formában kidolgozza azt. A szóbeliség közvetlenül reflektált, amennyiben a beszédtapasztalattal szemben, minden írásbeli „alkotás” utánképzés. (83:196–197)

Önmegvalósításának fontos helyét jelentik szövegei. A történeteiben felvázolt „én” a következetes önértelmező életforma teremtménye. Az olvasó számára nem egyszer ismételt felmerülő kérdés, hogy a szövegekben megírt Szász János és a mindennapi életben megismert valós személy milyen mértékben feleltethető meg egymásnak. Az antropológiai értelmű munka, valamint János saját szerepének autenticitását mérlegelő mondatai azt sugallják, hogy a megfelelés magas fokú ugyan, de közel sem teljes. (83:196–197)

A kutatás során nem derült ki, hogy János anatómiai jártasságára miként tett szert. Könyvtárban a tárgykört illetően nem találtunk szakkönyvet és olyan élethelyzetről, ahol efféle szakismeretekre szert tehetett volna, nem számolt be. Anatómiai képzettsége mégis feltűnő tájékozottságról árulkodik. (83:199)

Médiával szemben megfogalmazott gyanakvása és elutasítása éles. Különösen a domokosi környezet művelődési és kulturálódási szokásainak ismeretében figyelemre méltó véleménye. A helyiek többségének egyetlen tájékozási eszköze, hírforrása a televízió. Maga János a tóparti kisházban akkumulátorról időszakosan üzemeltetett egy hordozható TV készüléket, amin házi készítésű szobaantennával kizárólag a román televízió egyes csatornáját fogja. Mivel az akkumulátorok újratöltése körülményes – csak a másfél kilométerre található fatelepen lehetséges –, János ezért is nagyon keveset néz televíziót. Értelmezése szerint az újságok és a televízió egyaránt manipulálnak, ezért a tárgyilagos tájékozódást inkább hátráltatják, semmint segítik. (83:205)

múltán sikerült is neki. Amikor hozzálépett, hogy töretet tegyen a szájába, akkor vette észre a furcsa dirib-darabra tört, de „összeragasztódott” agancspárt.

185 Otthon a nyúzás alatt kíváncsian kereste a régebbi lövés nyomát, de semmit sem talált, és csak a koponya kifőzésekor, takarításakor ötlött szemébe, hogy a homlokcsonton – pontosan a két agancscsap alatt – mogyorónyi dudorodás van. Gyanút fogott s vadászskése hegyével lyukat fúrt abba a fránya dudorba. Csodák csodája: a picike üregből felcsillant az odalőtt „ólomfickó” ezüstös színe!

190 Egyetlen ólomszem találta el a homloka közepét, de mivel nagyobb távolságról volt leadva, a lövés nem törte át a koponyacsontot, hanem ellapult rajta, s a megsérült, behorpadt homlokcsont benőtte az ólomdarabocskát, s talán ennek a lövésnek eredményeként alakult ki az a furcsa agancs. Legalábbis az öregúr ennek könyvelte el.

Kértem, adja nekem. Nem akarta. Érvettem, hogy nálam biztonságban lesz – megőrződik a jövő generáció számára. Nem használt semmiféle érv. S végül is mi lett vele?

Ellopták!

195 Szinte sírva mondta el nekem a „rablást”. Már sirathatja a csodaagancsát – ördöge lett. Engem csak az a tudat simogat, hogy láttam, kezembe vehettem, s nem utolsósorban le is írhattam ezt a csodadarabot.

Valóban az „ólomfickó” okozhatta a rendellenességet?

200 Van az emberi-állati testnek egy csodálatos tulajdonsága. Több van ugyan, de most csak egyről lesz szó, éspedig arról, hogy a beleszúródott, beletört idegen anyagot kidobja magából, s ha netalán valamilyen nagyobb érbe kerül, akkor tovább is szállítódik, mintha csak valami bűvös erő csusszantaná tova. Ez a bűvös erő a véráramlás.

Olvastam valahol, hogy az első világháborúban megsérült olasz katonában a szívéig vándorolt a puskagolyó, sőt mi több, vígan élte világát tovább, még vagy huszonöt évig!

205 Igaz-e vagy nem? Ki tudná azt megmondani. Lehet valamilyen hírlapi „kacsa” is.

Ugyancsak olvastam, hogy őzbak májában találtak – amikor szétvágta az erdész, hogy az uhunak adjon belőle – egy gombostűt. Hogy miként kerülhetett az őzbakba, az örök talány maradt és marad.

210 Van még egy érdekesség! Az őzbakok, s kiváltképpen a szarvasbikák szívét illetően: egyes öregebb példányok szívében kereszt van! Vagy legalábbis valami kereszthez hasonló porcos

Állásfoglalása jellemző antiklerikalizmusának finom megnyilvánulása. Mivel a domokosi közösség, de tágabb környezetében élő román falusi népesség is erősen vallásos, ezért János a hiedelemvilággal – jelen esetben az idősebb szarvasok szívében talált kereszt-szimbólum tényével – szemben tanúsított szkepsze, egyúttal a bevett vallások dogmái – például a krisztusi csodatételek – ellen odavetett megjegyzésként értékelhető. (85:212–213)

Domokoson a Láposi-medencében igen intenzív román-magyar kulturális interferenciának köszönhetően a mágikus gondolkodás, általában a hiedelmek egészen különös példáival találkozhatott. A faluban még az 1990-es évek végén is három gyakorló „boszorkány” tevékenykedett, kiket a falusiak jóslási és a jövő befolyásolására törekvő mágikus praktikák szolgáltatásáért, fizetség ellenében rendszeresen felkerestek. Az idős asszonyok tevékenysége igen népszerű volt, és nem csak – amint az köztudott – a párválasztás előtt álló hajadonok körében.

A keresztoszak példájának magyarázatával rámutat a racionális és a mágikus gondolkodás közötti kapcsolatra. A természet játékának tekintett vizuális tapasztalati tény – profilból kereszt alakú agancs – és a kereszt univerzális szimbolizációjának gyakorlata olyan képzettársítás, amelyet a hiedelem rendez egységes világképbe. (85:222–224)

Fejtegetései láthatóan sok esetben naív, a látszat-tudományosság igényességével megírt elemzések. Feltűnő, hogy főként olyan témák esetében ütözik ki szövegeinek felületessége, vagy közhelyessége, melyek mindennapi életének csak másodlagos összefüggéseit érintik. A kontraszt azért éles, mert történelmi, ökológiai, etológiai, filozófiai vagy botanikai szakszerűségével szemben e járulékos témák kifejtése gyakorta téves általánosítás, spontán képzettársításra alapszik. (85:227–228)

János vadászattal és a természeti környezet leírásával kapcsolatos biológiai olvasottsága tűnik a legalaposabb szakirodalmi természetű jártasságának. Érdekes, hogy Máramaros megyéről és a Láposi-medencéről megjelent szinte ritkaságszámba menő köteteket, tanulmányokat és cikkeket elszigetelt életformája és körülményei ellenére sikerrel gyűjtötte össze. (85:234–236)

Egyik terve a faluban elterjedt hiedelmek rendszerezése, majd az anyag könyv formájában történő megszövegezése. Az idősebb domokosiaktól felgyűjtött hiedelmek jelenleg kézírataiban olvashatóak. (85:234–236)

képződmény. Én ugyan sohasem láttam, csak hallottam szarvasvadászoktól ilyen furcsaságot. Ennek két oka lehet: vagy nem voltak elég öregek azok a kilőtt bikák, amit kétségbe lehet vonni, s szerintem biztosan nem áll az összes kilőtt példányra, vagy vadászfüllentésről van szó!

215 Füllentés ide, füllentés oda, Szent Hubertus őzsarvasa is keresztet visel, mégpedig a két szarva közt, az agancsán. Az is lehetséges, sőt szerintem valószínű, hogy a szívben talált keresztet hasznolva, valamely vallás képviselői a fejre módosították. Az a bizonyos báró is füllentős kedvében azt állította, hogy egyszer vadászat közben kifogytak tarsolyából az ólomgolyóbisok s nagy hirtelen cseresznyemagot tett az elöltöltős mordályába, és fejen lőtte a kapitális szarvasbikát. Nem sikerült ugyan elejtenie, de pár év múltán, amikor újból találkozott vele, az a szarvas valami nagyon különlegesen viselt a fején: egy terebélyes cseresznyefát. Állítólag meg is kóstolta az erdei bogycákat! Úgyhogy nincs új a nap alatt, vagy mégis?

220 Keresztes őzbak az létezik és nagyra becsült trófea. Az agancs ághegye a két mellékággal keresztet alkot és profilból nézve valóban „keresztes” bak. A régi babonás vadászok szent állatnak tartották s lelövését valami végzetes, halálos bűnnek. No, de változtak az idők, s változtak az emberek, talán még a Nagy Természet is változott valamiképp.

230 De visszatérve a fentebb említett „kidobósdí” folyamatra, nincsen benne semmi különös, hiszen a testbe került idegen anyag általában mocskos és így fertőződnek a „hússejtek”. A fertőzés sem más, mint a környező sejtek bomlása, rothadása. Végtermékként kialakul a genny, s hacsak időközben a bőr felszíne – sebszár – nem regenerálódik, nyomásra, dörzsölésre kifolyik és a nyíláson magával ragadhatja a fertőzés okozóját.

Négy-öttször is végbemehet ez a folyamat, amint a test megszabadul a reá bántóan ható, és számára teljesen idegen anyagtól.

235 Az is megtörténhet, hogy egyáltalán nem lép fel fertőzés, és ha fel is lép, a test ellenálló képessége legyőzi. Ilyen esetben betokosodik a tüske, kődarab, ólomgolyó. A szakirodalom említi, hogy ejtettek el vadat – szarvasbikát –, amelynek a szívében találtak betokosodott puskagolyót. A falusi nép körében ismert az öntisztulás, de érdekes módon másként is magyarázzák. Azt mondják reá, hogy „kijocsont”, vagyis kígyócsont! Itt megjegyzendő, hogy két fajta kígyócsont is van: a „jókígyó” és a rossz! A jót minden nagyobb probléma nélkül el lehet távolítani, piszkálással, esetleg a fellépő gennyesedés által. A rossz viszont nagyon rossz, odébb vándorol a test szövetei között, s a szív felé igyekszik, hogy „szívenszúrja”.

A babonák és általában a hiedelmek véleménye szerint egy letűnőben lévő gondolkodásmód esetleges maradványai. Hatásuk többnyire hátrányos, mert akadályozza a falu modernizációjához nélkülözhetetlen korszerű szemlélet (például a mezőgazdaság racionalizálása) és értékrend terjedését. Ugyanakkor a hagyomány afirmatív vagy pozitív elemei megfellebbezhetetlen, megalapozó szerepet betöltő értékhordozók, melyek megőrzése álláspontja szerint közügy. (87:241)

A kommentált szöveghely kritikai megjegyzés, amely komplex véleményt rejt. Egyrészt a hiedelmek negatív hatásaira utal, amennyiben az „elvakult” szemlélet következménye, hogy egyes fajok a régióban a kipusztulás szélére sodródtak. A közvetlen kritikán túl azonban János a hagyományörzés domokosi gyakorlatának problémáját tágabb összefüggésben tudatosítja. Véleménye szerint a helyiek kapcsolata saját hagyományaikkal éppen a kívánatos viszony ellentéte. A hagyomány megőrzésre érdemes, morális vagy esztétikai értelemben érték hordozó elemeit, mivel gyakorlati „használati” értéküket elvesztették, a falusiak következetesen elvetik – a viselettől a népzénén át a kaláka intézményéig –, míg az olyan elavult afunkcionális elemeket, mint az irracionális hiedelmek, kevésbé érthető módon megőrzik. (87:241)

Környezetével kapcsolatban megfogalmazott kritikus álláspontját nem a tágabb értelemben vett műveltség hiányával indokolja. Tisztában van azzal, hogy a tájékozódási horizont szűköségének számtalan a falusiak életmódjából és élethelyzetéből következő objektív oka van. Ellenben az éppen az életmódhoz, a természet közeli gazdálkodó életformához elvileg szervesen hozzátartozó ismeretek hiányát türelmetlenül szemléli. A sikló és a vipera összekeverésének oka nem a gondatlanság, hanem az elemi jártasság hiánya. János számára érthetetlen, hogy a természeti környezetet – legelők, erdők, patakok – intenzíven használó helyiek miért nem rendelkeznek magasabb színvonalú környezettudattal, és miért nem törekszenek környezeti érzékenységre. (87:247)

Költői igényű nyelvhasználatában szívesen alkalmaz véletlen egybeesésre épülő metaforikus utalásokat. Az úgynevezett kígyós bot etnográfiai igényű azonosítása –, ahogy ez egy beszélgetés alkalmával

kiderült – hivatkozás Aszklépiosz történetére, esetleges képzettársítás és János asszociatív gondolkodását jól jellemző példa. (87:250–251)

A szerelmi praktikában alkalmazott kígyós bot hiedelemgyűjtésének eredeti esete. A felgyűjtött babonák többsége, véleménye szerint azonban általánosan elterjedt és semmiképpen sem mondható Domokos-specifikusnak. (87:250–251)

Kritikus gyanakvása a hiedelmekkel szemben sűrűn ironizáló megjegyzésekben ölt testet. „Állítólag használ.” – írja nem kevés malíciával, és érzékelteti kételkedő álláspontját. (87:250–251)

János a település lakóinak inkább néhány idősebb tagjaival alakított jó kapcsolatot. Irántuk tanúsított bizalmát tükrözi, hogy a hagyományra vonatkozó információk, adatok hitelességét feltétel nélkül elfogadja. Az időseknek tulajdonított természetes autenticitással ellentétben a fiatalabb generációk iránt felettébb kritikus. Igaz, az idősebbek esetében – még ha magukkal a hiedelmekkel szemben kétségeket is táplál – elsősorban azok iránt tanúsít megértést, akik a nézete szerint afirmatív vagy pozitív hagyományelemek közvetítésében fontos szerepet játszanak. Ezek szinte mind természetközeli életmódot folytató személyek, vadászok, halászok, erdőjárók és „hegyi emberek”. János a domokosi társadalom tagjaival kialakított kapcsolatait nem a praktikum, de sokkal inkább intellektuális meggyőződése alakítja. (87:257–258)

A babona odáig fajult, hogy mindenféle kígyót megölnek: erdei siklót, vízi siklót, sőt még az egyre ritkább – nem láttam több mint tíz éve – törékeny gyíkot is. A viperát valami nagy kígyónak tartják, legalább 2 méter, ráugrik az emberre, sőt még üldözi is! Feltűnési viselkedésben szenvedő egyének azt is állítják, hogy őket is üldözte, de leginkább valamilyen rég halott apára, vagy nagybácsira hivatkoznak és valóságos rémmeséket képesek elültetni a hallgatóság fejébe.

Amikor megölik azt az ártatlan erdei siklót, általában viperának nevezik. A vízisikló valószínűleg „mérgekígyó” lesz. Sárga, „fehérfilű”, „rosszfajta”, s ha van a közelben hangyaboly, szétkotorják, és abba helyezik el. „Egyék meg a hangyák!” Ha elrothad, „ne lipjen bele senki”!

Ugyancsak használnak kígyós botot a szerelmesek elválasztására. A kígyós bot egy banális bot, különlegessége abban rejlik, hogy kígyót s békát választottak el vele. Vagyis megmentik a megfogott, s éppen lenyelésben – elég hosszú folyamat – levő békát. Az egész babona abban áll, hogy el kell haladni két beszélgető egyén között, s hogy ne vegyék észre a hosszú botot, megjárja egy darabkája is, amelyet zsebbe lehet rejtetni. Állítólag használ.

Elég ritkán hallani kígyócsontról és a magyarázat abban rejlik, hogy mint ritkábban járnak mezítláb, a cipővel védett láb kevésbé van kitéve sérülésnek.

Egy-két régen történt esetet még észben tart a falu lakossága. Érdeklődtem idősebb néniknél-bácsiknál, de nem tudták megmondani az elnevezés eredetét, miért kígyócsont s nem valami más. A magyarázat talán abban rejlik, hogy a csontdarab, vagy tüske kígyóként odébb csusszan a test és szövetei közt. A fentebb említett esetek egyikében a talpba behatolt tüske a boka alatt távozott, szinte átszúrta a bőrt. Észrevették a kidudorodást, s megpiszkálván kihúzták. Állításuk szerint „hamar gyógyult”, s nem is lépett fel semminemű fertőzés.

Ugyancsak azt állítják, hogy csak kimondottan a kígyócsont csúszik odább, másnemű anyag nem. Igazuk lenne?

Mindenkinek van vesszőparipája – nekem is van egy pár – de kevesen tudják, hogy mi is az a vesszőparipa. Nohát az egy olyan csodálatos valami, hogy még öregkorban is szívesen lovagol rajta a tulajdonos és csodálatosképpen mentől több év súlya nyomja a lovas vállát – esetleg még a nyeregtáskába is jut belőle –, annál makacsabban kitart mellette. Zártabb körökben talán kissé zavarosan is hat egy ilyen vesszőparipás egyén, de sokat lehet tanulni tőle abban a bizonyos témakörben, mert a vesszőparipás egyének – végül is – nem mások, mint egy témá-

János személyes identitástörténetének elemzésekor pozitív tényként utal idioszinkretikus elkötelezettségére. Nem vitás, hogy itt magáról ír, mint olyasvalakiről, kitől környezete méltán tanulhatna. Az ismerettárgy iránti érzékeny elkötelezettség a tudásminőség alakulása szempontjából fontos tulajdonsága a megismerésre törekvő egyénnek. (89:273–274)

Az utalás a „plüss macira” élettörténetének emblematikus hivatkozása. A gyermekkorból megőrzött kedves és talán legszemélyesebb tárgy gyűjteményének fontos, és kiemelt helyén látható darabja. A kopott játék látványa meghökkentő és életének egy már számára is a múlt homályába vesző, ugyanakkor mégis fontos rétegét idézi meg. Elbeszélése szerint a család még boldogabb időszaka kisgyermekkorára esett. A nagyszülőkkel közösen fenntartott háztartás, valamint a nagyapával megélt gyermekkori kalandok – talán az egyetlen személy, akit János feltétel nélkül szeretett – pozitív emlékek. (89:275–281)

Közös kirándulásaink alkalmával többször is mutatott medvenyomokat. A medve, a laikus számára is belátható, hogy elterjedt a „zónában”. Az alapvetően rejtőzködő életmódot folytató nagytestű állatok a közhiedelemmel ellentétben nem jelentenek különösebb veszélyt a hegyjáró emberekre. János arra viszont felhívja a figyelmet, és történetekkel támasztja alá véleményét, mely szerint a bocsaival barangoló medvéket ajánlatos elkerülni. (89:275–281)

Medvetörténetei két „vándor” véletlen találkozásának parafrázisai. Felfogása szerint a hegyet járó ember és medve nem ellenségek, inkább társak. Mindkét „vándor” a „zónát” bejárva teremti meg és tartja fenn szabadságát mindazokkal szemben, akik világukon kívül rekednek. A szabadság beteljesítése azonban nem pusztán a „zóna” egy konkrét pontjának elérését, hanem sokkal inkább az állandó mozgást, a „zónában” megvalósított folytonos vándorlást jelenti. (89:275–281)

A kárpáti medvefaunára vonatkozó ismereteinek tekintélyes részét Nagyszebenben töltött éveit alatt sajátította el. A Fogarasi-Havasokban és a Retyezátban természetjáró barátaival tett hegyi túrákon gyakorta volt alkalma olyan személyek társaságában megfigyelni az állatok élet-

módját, akik valóságos szakértői a kérdésnek. Könyvtárában található, a témára vonatkozó szakkönyvei feltehetően ugyancsak a szebeni korszakból származnak. A Lápos-vidéken kialakított vadászkapcsolatok, illetve saját vadászélményei ugyancsak meghatározó forrásai medvetudományának. Tudni kell, hogy az 1990-es politikai fordulat előtt a medvék szigorúan védett állatok voltak Romániában. A tudatos telepítés és a védettség következményeként az állomány létszáma ugrásszerűen megnőtt. Ez idő tájt még a pártelit kedvelt időtöltése és kiváltsága volt a medvevadászat, manapság a nyugati vendégekre épülő sportvadászat népszerűsége növekszik. (89:297)

János saját öregedésének tényét keserűséggel, és bölcs realizmussal szemléli. Ugyanakkor kortársaival ellentétben magánya, a falusi társadalomból való kirekesztettsége okán is nehezebb szembenéznie a múló évek tényével, mint másoknak. Félelmeit elsősorban az táplálja, hogy várakozása szerint kezelhetetlen helyzet áll elő, mikor fizikai képességeinek leépülése korlátozni fogja önellátásában. A „Vasember” kitartása a tudatosság fényében nyeri el igazi jelentőségét. (89:298)

Az ötvenedik életév átlépése után kezdett az öregedés kérdésével mélyebben foglalkozni. A téma János esetében az egyedül-lét tényének ismeretében több szempontból is elgondolkodtató. Idős édesapja kivételével – vele kifejezetten ellenséges viszonyban áll –, kevés rokonkapcsolata van. Az unokatestvérekkel, és a még távolabbi rokonokkal nem ápol rendszeres viszonyt. Legmélyebb személyes kötődését a Nádas család – a helyi faüzem tulajdonosa, ahol János karbantartó esztergályos – nőtagjai, Erzsébet asszony és lánya Éva jelentették. Fizikai támaszt szükség esetén azonban ők sem nyújthatnak. (89:298)

Gyakorta beszél arról, hogy tervei megvalósításában az idő sürgető tényező. Az utóbbi években a komoly fizikai erőfeszítést követelő hosszabb hegyvidéki túrák távolsága érzékelhetően csökkent, ahogy a hegyekben töltött éjszakák száma is. Két nagyszabású programját, a dendrológiai park megvalósítását és a ház mellett a tópartra tervezett

hoz jól értő egyének. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy mindenik szakember abban a témakörben, de mindenesetre ő annak tartja magát, s jellemzője, hogy szinte semmi újat nem akar befogadni. A kor előrehaladtával valóságos „vesszőszindrómás” is lehet az a bizonyos lovas, de ekkor már túllőtt, vagy hogy témánál maradjunk, túllovagolt a láthatáron.

275 Egyik vesszőparipám – a sok más mellett! – a macik. Nem valami plüss macikról van szó, hanem a szabad erdő gyerekeiről. Talán szerencsém is van hozzájuk, de mindenesetre ritka az, amikor nagyhegyek jártában nem bukkanak rájuk, esetleg ők nem bukkannak reám. A régi jó időkben úgy is esett, hogy napjában kettőt-hármat is láttam. Semmi nagyotmondás nélkül állíthatom, hogy igenis ösmerem a macikat a természetből és a könyvekből, de azt én is be kell

280 lássam – még nem csontosodott belém száz százaléig –, hogy határozottan nem tudnám állítani, hányféle macink van Romániában!

A szabad természet ölén láttam kicsit, nagyot, barnát, feketét, tömzsit, nyúlánkat, sőt egyszer a Radnai-havasokban egy szürkét is. A könyvek szerint ez valami matuzsálem lehetett. Ugyancsak könyvek szerint minálunk csak egyfajta maci létezik, a barnamaci, vagy hogy

285 komolyabban fejezzem ki magamat, a barnamedve, s hogy beleszúrjak valami tudományosat is latinul: Ursus arctos.

Vadászkörökben él az a hit, hogy a valóságban kétfajta medvéről van szó. A barnamedve és a fekete – ez utóbbit a hangyász melléknévvel tisztelik – valójában két fajtát képvisel. Sokáig

290 fúrta oldalamat ez a dolog, s minden elérhető irodalmat végigböngészttem, de sehol sem bukkantam rá, hogy kétfajta medvének lenne. Már úgy érte, hogy valami komolyabb „medvetudós” állította volna. A fentebb említett hangyászmedvét egyszerűen három-négyéves medvének tartják számon, vagy valami beteg fogáttört példánynak könyvelik el, amolyan beteg-öreg embernek, aki azt eszi, ami van, mert nincsen miben válogatnia. Többé-kevésbé el is fogadtam mindezt – elfogadható –, de azt is megjegyzem, hogy a teljesen egészséges medve is szívesen

295 eszi a hangyát, szedret, málnát, áfonyát és makkot, vagy lehullott gyümölcsöt. Sőt, nem csak hullott termést szed fel, hanem igenis felmászik a fákra is, mint például a szilvafára. Nem egyszer láttam medvétől letört combnyi vastag ágat.

Jöttek, mentek, csoszogtak az évek – maholnap én is csoszogi leszek – míg végül is egy öreg vadász megajándékozott pár könyvvel. Természetesen vadászkönyvekről van szó, s nem

300

fürdőmedence befejezését, úgy tűnik állóképességének romlása és korlátozott anyagi lehetőségei egyaránt akadályozzák. (89:298)

Társadalmi kapcsolatainak egyik legfontosabb rétegét a helyi vadászok alkotják. A szemléleti közösség árnyékában az etnikai, vagyoni és kulturális különbségek háttérbe szorulnak. Vadászbarátai között a helyi autószerelő, az alkalmanként orrvadászatra szoruló szegényebb parasztok éppúgy megtalálhatók, mint a környék román nemzetiségű fővadásza, vagy már nyugdíjazott hivatásos vadászok. Vadászszenvedélye és az ehhez kapcsolódó kultúra az élettörténetében meghatározó szerepet játszó apai nagyjapja hagyatéka. (89:299)

János nem túl gyakori hivatkozásai a szakmai tekintélyre jelen esetben ugyancsak arról árulkodnak, hogy a vadászat tudományában való jártasság megszerzését leplezetlen hivatástudat motiválja. A szövegrészben említett neveket szakirodalmi olvasmányaiból emelte ki: autentikus személyek, akik a barangolásai során gyakran felmerült kárpáti medvekérdésben mértékadó illetékességgel bírnak. (91:309–310)

Itt kerül megalapozásra a következő bekezdésekben finom íroniával kifejtett tudáskritika. A nagytekintélyű professzor a tudományos objektivitás követelményeit szem előtt tartva a hitelesség bevett mércéje szerint, a mérés kvantitatív bizonyosságára hivatkozva levonja következtetését: „két fajta medvéről van szó!” De kinek van igaza? – teszi fel a költői kérdést János. Az egzakt tudományos ismeret és a tapasztalati tudás között megfigyelhető ellentmondás az igazságfogalom pluralizálását eredményezi, amennyiben János meggyőződése szerint a felek saját „vesszőparipájukat” hajtják, és ezzel a megfogalmazott polémiára vonatkozó egyértelmű válasz lehetőségét kizárják. (91:311–312)

Mentalitásának érdekes ismérve a saját élettörténet korszakolása. Valójában ez igen kevésbé árnyalt megközelítést jelent, amennyiben két konkrét időpont szerint meghatározhatatlan egysége bomlik. A „régijó idő”, mikor János fizikai értelemben teljesen ura volt a hegynek, vagyis nem létezett olyan övezet, melynek bejárása elérhetetlen cél lett volna számára. Valamint a „jelen”, mikor a hegy legyőzte az embert. Az

élmény megfogalmazásának számos szöveghelyen nyomára bukkanhatunk. A „méh vadász” történetében, vagy az Emlékszem... című versben a természet elkerülhetetlen diadalát felismerő vándor gondolatainak költői megformálásával találkozhat az olvasó. (91:326–327)

A „zóna” még a legalaposabban felkészült „vándor” előtt is rejteget titkokat. Ennek belátása a „zóna” megértésének elkerülhetetlen lépcsőfoka, a fokozatosan elmélyülő megismerés jele. (91:326–327)

A hiúz, mint más a „zónában” ritkábban előforduló vad szabatos ismerete, tulajdonságainak és életmódjának pontos leírása a János által mértékadónak tekintett szakirodalmi ismeretek összegzésére épül. (91:326–327)

János a vadászat és a növénygyűjtés mellett a vándorláshoz kapcsolódó másik figyelemre méltó elfoglaltsága az amatőr mikológia. Szenvedélyes gyűjtője és remek ismerője az előforduló gombafajtáknak. Viszonya a gombászathoz emlékeztet a vadászattal kapcsolatos attitűdre. Az előfordulási helyek kinyomozása, a szezonális időjárási feltételek pontos ismerete és következetes alkalmazása a sikeres gyűjtőút előfeltétele. A gomba egyúttal fontos kiegészítő táplálékforrás, amit télre szárított, vagy ecetes formában eltesz. (91:328–329)

A gomba nyomai a „vándort” okszerű magatartásra készítik. A hegyjárás konkrét célt nyer, melynek sikerét befolyásolja, hogy a „vándor” milyen mélységben ismeri fel a gombák előfordulásának közvetett jeleit. János például kitűnően ismeri a gombatársulásokat, így gyakorta mérgező faj előfordulásából következtet az ehető gombák jelenlétére, amit az alaposabb vizsgálódás sokszor igazol. (91:328–329)

valami „tejbegrízesekről”! Az egyik könyvben reábukkantam valamire, ami mi tagadás, kis-sé meghökkentett.

Sem többet, sem kevesebbet állított az író, mint hogy minálunk két fajta medve van! Két fajta.

305 Nem akárki írja ezt, hanem Iglódy Gyula, s nem lehet figyelmen kívül hagyni megállapítását, hiszen hosszú évekig az Aranyos Beszterce melletti Barnar-barnarel vadászterület atyais-tene volt. Amolyan fővadász, főfelügyelő, idegenvezető, Oswald Hager erdőtanácsos jó barátja, Iuon Bidilita híres vadorzó „megszelídítője”, s ami még többet nyom a latba: a bukaresti Természettudományi Múzeum főpreparátorával szoros összeköttetésben állott! Bizonyos Hönnicke
310 professzorról van szó.

Hönnicke minden beküldött medvekoponyát lemért s e koponyákról készült jegyzék tanúsága szerint igenis kétfajta medvéről van szó!

No mármost ki beszélne mellé, esetleg ki téved?

Vagy mondjuk ki azt, hogy a Kárpáti barnamedve az egy faj, de két alfajra lehet osztani. Ha
315 meg lehetne osztani, akkor miért nem osztják a tudósok?

Paripa, paripa! Vesszőparipa, vesszőparipa!

Bármilyen paripa is legyen, mindenik megbotlik hébe-hóba. Mi magyarok, kell, hogy ezt a legjobban tudjunk, hiszen úgymond lovasnemzet vagyunk!

Megbotlott vesszőparipám nyerítésére felütöm lógó fejem, s szétnézve e széles hazában fel-
320 teszem a kérdést: hány fajta medvének van?

Hiúz (Linx linx), Kárpát-koszorúnk legféltettebb kincse, legnagyobb, de ugyanakkor leg-kevesebbekről látott nagymacskája. Valami macska ökelme, de mégsem macska, hiszen mint mondani szokás, az nem macska, melyiknek nincsen farka. A hiúz meg akárhogy is vegyük, csak valami fél farkkal tud mutatkozni. A nagy természet ölen kevesen láttak hiúznymot, s
325 még kevesebben látták magát az állatot. Őszintén kijelentem, én sem láttam – habár nyomára hébe-hóba ráakadtam (Cibles, Radna). Egyszer láttam ugyan valamit a Ciblesen azokban a „régi jó időkben”, de határozottan nem merem állítani, hogy hiúz volt.

Nyáridőben ruccantam fel egy pár napra, s mivel sok volt a gomba, felcsaptam amatőr gom-básznak. Nem a kényszer vitt reá, hiszen azokban az időkben valóságos élelmiszerraktáraink
330 voltak azon a „vakondtúráson”, pontosabban mondván a kicsi ház padlója alatt. Beosztással ta-

János a beosztásra egész életében rá volt utalva. Ennek egyik oka, hogy soha nem élvezett megnyugtató anyagi biztonságot. Alkalmi bevételei és a hosszú távú egzisztenciális tervezés igénye ellentmondtak egymásnak. Ugyanakkor a természet forrásait alaposan ismerő ember lévén mindig sikeresen egészítette ki szükségleteit így kerülve el a nélkülözést. (93:331)

A Ciblesen épített menedékház pusztulásáig az „elysium” kitüntetett pontja volt. Ám nem azért, mert a hegyen megforduló járókelők elől el lett volna rejtve. Éppen ellenkezőleg, a közvetlenül a csúcsra vezető ösvény mellett álló épület szem előtt volt. János elbeszélése szerint azonban a más vidékekről érkező vendégturisták csak a nyári hónapokban tűntek fel. Hegyjáró barátai, elsősorban a vadászok pedig alkalomszerűen, és tavasztól ősziig látogatták a helyet. János sokszor télen és egyedül kaptatott fel az 1500 méter magasan álló épülethez, hogy ott hosszú napokat töltsön egyedül. (93:331)

János különbséget tesz a babona és az ugyancsak transzcendenciára utaló „beleérzés” fogalma között. Míg a babona ismeretére hagyatkozó intencionális magatartás félrevezető, hamis tudás, addig a természet-re történő eseti ráhangolódás, a heurisztikus „beleérzés”, a tájékozódás fontos eleme. A babona előfeltevésszerű és általánosító értelmével szemben a „beleérzés” a megfigyelt jelenség lényegéhez közelebb segítő belátás. A „beleérzés” képessége nem pusztán ösztönszerű érzélem-megnyilvánulás, hanem a tudatos reflexió és az emberben rejlő természetes lényeglátás elegye. Jól szemléltetheti mindezt egy érdekes eset, mely megörökítése sajnálatosan nem sikerült. Történt egy alkalommal, hogy János az út menti kerítésre szállt széncinkét figyelte, majd azt mondta, hogy most „megbabonázza” a madarat. Óvatosan, fejét előreszegezve a madár és saját szemmagasságát egy síkba hozva közeledett a kerítés egyik lécén tanyázó cinkéhez. A madár, valami kévéssé intelligibilis októl vezérelve olyan közel engedte magához, hogy csőre és János orra összeért. A pár másodpercig tartó kontaktus aztán hirtelen megszakadt, mikor a cinke felrebbent. Magyarázata szerint a

mutatvány nem mindig sikerül, de pontos válasza arra nincs, hogy a próbálkozás mikor jár kudarccal vagy sikerrel. Ugyanakkor minden sikeres „babonázás” előfeltétele a madárra történő ráhangolódás, amit tudatos, de érzelmileg áthatott állapotnak ír le. (93:338)

A szabadság-élmény fizikai korlátait jelentik mindazok, akik a szemléleti közösség híján kárt okoznak a környezetben. Az ilyen személyek előfordulásának valószínűsége a turizmus terjedésével egyre nagyobb. (93:340–342)

A „disznó turista” latin nyelvű fordulat leplezetlen ironiája, valamint a többi becsmérlő jelző János keresetlen kritikáját szolgálja. A turistákkal szemben támasztott gyanakvás és szokatlanul erős vélemény oka a tehetetlenség, melyet a „zóna” elszennyeződésének és környezeti állapotának leromlása láttán érez. (93:340–342)

János az „elysium” beszűkülésének szemtanújaként tapasztalja meg önmagát. Kiterjedése ténylegesen a kisház és környéke, valamint néhány rejtett zug a „zónában”, ahol az idegenek még nem bukkantak fel. Szemléletében a fizikai tér mozaikszerű fragmentumokra hullik aszerint, hogy érintetlen, avagy a turisták részéről bejárt és elszennyezett. (93:340–342)

Az alacsonyfokú környezeti tudatossággal rendelkező turistákkal szemben kifejtett álláspont csak részben merül ki a környezetszennyezés vádjában. A természetben benne-lét alázatot követel, hisz minden érkező de facto idegen, aki számat tarthat ugyan a „vendégjogra”, de erkölcsileg megengedhetetlen, hogy visszaéljen azzal. A hangoskodás például, nem csupán önmagában ellenszenves magatartás, hanem azért is, mert zavarja az erdő lakóinak megszokott életét. (93:340–342)

Sokat említi szövegeiben a „szigorú időben” a hegyen töltött éjszakák emlékét. A hirtelen időjárás változás, a nyáron gyakori felhőszakadással kísért viharok miatt a „zónában” menedékek sokaságát térképezte fel. Például azért, hogy a sziklás és meredek terepen a nyiladékokban lezúduló közvetlen veszélyt jelentő alkalmi áradások elől elrejtőzzön.

lán egy hónapig is ki lehetett volna húzni, hiszen volt egy félzsáknyi konzerv, kukoricaliszt, zsír, olaj, teafű, cukor, stb.

Egyébként is szeretem a gombát, de ezek minden pénzt megérnek, hiszen a fenyőerdőben teremnek, és csakis ott: az ízletes vargányának egy változata, a vörös kalapú vargánya. Kevés-
335 bé kukacosodik, olyan mint a préselt sajt, kemény kalapú, kemény tönkű ez a csodagomba.

Finnyásan válogattam őket, az idősebbeket le sem szedtem, a kicsiket meg ugyancsak nem bántottam, hagytam hogy nagyobbra nőjenek!

Minden babonáság mellőzendő, mely szerint a meglátott és le nem szedett gomba többé
nem nő. Bagatell, igenis nő! Egyszerűen finnyásan válogattam, nézelődtem. Nem kellett semmi-
340 féle konkurenciától tartanom, hiszen azokban az időkben kevesen járták a hegyet s nem úgy volt, mint most, hogy minden huszadik fenyő mögül előbújik egy „porcus turisticus”, amolyan virágtépő, nagyhangú beképzelt senkiházi!

Válogatva, szedegetve ereszkedtem le a fenyőhatárig és letelepedve a csöcsös bükk alá reá-
gyújtottam egy Carpașira. Késő délutánba hajlott az idő, csendes méhzümmögés, fenyőszajkó-
345 csarrogás. A szemközt nyújtózkodó hegyoldalt bámultam, feltűnő színfoltja egy óriási sziklatömb, alatta szélről és esőtől védett helyen kitűnően lehet éjszakázni. Nehéz megköze-
líteni, meredek oldalon fekszik, valóságos őserdőben a zöld bükkerdőből élesen kiütött sár-
gás-vöröses színfoltja.

Amolyan megszokásképpen irányítottam kopott távcsövemet, és miután végigfuttattam
350 az oldalon, belevöröslött a lencsébe valami masszív tömeg. A koloncon állt egy állat. Felüle-
tes ránézésre kutyára hasonlított, de utána megtámasztottam a műszert a „csöcsös” dereká-
nak és láttam, hogy nem kutya, hanem valami más. A zöld háttérből kivált farkatlan teste és
csaknem olyan színű volt, mint a szikla, s ha netalán lejjebb áll, meg sem látom. Mialatt a kép
élességén próbáltam állítani, hirtelen eltűnt.

355 Több mint egy félórát távcsöveztem azt a sziklát, de többé nem jelent meg rajta semmi. Hi-
úzra gyanakodtam akkor, s most is arra gyanakszom, habár sohasem lehet megtudni, hogy
mi is volt tulajdonképpen.

Hiúz vagy nem hiúz? Ha meg hiúz, akkor milyen hiúz?

360 Azért mondom, hogy milyen, hiszen két fajta is van, a csíkos és a pettyes! A csíkos szebb és
testre is erősebb, feje kerekesebb, pofacsontjai fejlettebbek s a fülpamacsok is sűrűbbek.

A helyismeret, vagyis a közvetlen környezet adottságainak pontos feltérképezése a biztonságos hegyjárás alapkövetelménye. (93:345–346)

„A vándor” a természet szeszélyeinek kitett ember. Épített menedék a hegyen ritkán fordul elő, ezért a hegyjáró rákényszerül arra, hogy a természet kínálta védett helyeket észrevegye és használja. Egy alkalmas fa, sziklafal, vagy laposabb terület ismerete megkönnyíti a hegyen töltött zord idő biztonságos átvészelését, néha életet ment. (93:345–346)

A cserkészlet a nyomkeresés része. A nyomozás betetőzése, mikor a vad követése a nyomász számára összeálló jelekből kikövetkeztetve minőségileg új szakaszba lép. A rejtőző vad és a vad megpillantása közötti feszültséggel terhelt időt áthidaló tevékenység megnevezése a cserkészlet. Különbözik a korábbi szakasztól, mikor a nyomász a hátrahagyott jelekből biztosan tudja, hogy a vad még távolabb van. A nyomászat általános reménye, hogy közelítve a vadhoz, az, egyszer csak látványként „megragadható” fizikai voltában tűnik fel. (95:366)

A cserkészletnek ugyanolyan szabályai vannak, mint a nyomkövetésnek. Az előzetes ismereteket követelő munka sikere azonban nem csak korábbi tapasztalatokra támaszkodik, amennyiben kiegészül általános etológiai, ökológiai és botanikai ismeretekkel. (95:366)

A „zóna” jelentős része eredetileg kevésbé gondozott terület. Az intenzív erdőgazdálkodás a természetvédelem alatt álló övezeteket kivéve – ez a környéken és a János által bejárt hegyvidéken csupán a Radnai Havasi Nemzeti Parkra vonatkozik – a tájkép átalakulásához vezetett. Az erdészet gondozásában kezelt egyre sűrűbb úthálózat megváltoztatja a vadászat természetes feltételeit. (95:371–372)

Az átalakuló környezet, a civilizáció beszűremkedése a közelmúltban még érintetlen természeti környezetbe megzavarja „a vándort”, amennyiben minduntalan emlékezteti arra, ami elől szeretne elrejtőzni. (95:371–372)

Mentalitásának fontos jellemzője, hogy az újdonság erejével nem kecsegtető élethelyzetekben, mikor a felfedezés öröme külső tényező hatására folytonos halásztást szenved – részletekre érzékeny figyel-

mét elvonja a környezet kedvezőtlen átalakulási folyamata –, kritikus álláspontot foglal el. Ez nem csupán a természetes erdő „civilizálásával” kapcsolatban merül fel, hanem például a halászzattal, a madarak és más vadak elejtésével összefüggésben is. (95:371–372)

Az antropomorf természetszemlélet összefüggésében a vad, amely megérzi az életveszélyt, illetve felismeri, hogy a vadász éppen nem árt hat neki, egyáltalán nem költői fordulat, vagy túlzás. János, amint saját szentitív adottságait természeti jelenségeként értelmezi, ennek fordítottjaként a természeti környezet részét képező minden élőlényt – növényt és állatot – humanizál, amennyiben differenciált és konkrét érzéseket tulajdonít nekik. (95:379)

A lőporfüst, a fegyverolaj és a vadászkutya illatának keveredése egészen különös, a nagyapjával töltött időkre emlékeztető atmoszférát idéz. A szabad asszociáció János identitásképzésének fontos eleme. (95:388–389)

Láttam egy-két hiúzbőrt, és nem állítok valami lehetetlent, habár a könyvek csak egyfajta hiúzról írnak.

Valójában kétfajta hiúzunk lenne, habár ugyanabba a családba tartoznak?

365 Vadászok körében tudott dolog, hogy milyen nehéz becserkelni a kiválasztott vadat. Mondjuk például a kapitális őzbakot, vagy szarvast, esetleg valamilyen minden hájjal megkent rókát. Valóságos tudomány ez s legtöbbször nem is sikerül. Itt a valódi erdőt értem, a természetes erdőt és nem a cserkészutakkal, ösvényekkel szabdalt területet. Ugyanis az ilyen civilizált erdőben gyerekjáték a cserkészet, habár itt is ügyelni kell a széljárásra, de az ilyen erdőben a vad is valahogy civilizálódik, többé-kevésbé leveti szokásos bizalmatlanságát. Ilyen erdőkben valósgos séta a cserkészet, mert itt nem reccsen az ág, nem roppan a tölgyfamakk, hiszen lesepert, 370 rendbetartott úton járunk. Helyesebben mondva sétálgatunk. Szerintem ez nem is valódi cserkészet, esetleg valami nyugdíjas, reumás öreguraknak való! Itt ne felejtünk el valamit, mindannyian nyugdíjas és reumás öregurak leszünk, hacsak hamarabb nem költözünk el azokra a bizonyos örök vadászmezőkre.

375 Egyszer nagyon nehéz a cserkészet és sokszor heteket, hónapokat is jár a vadász annak a kapitálisnak a nyomában. Sőt még éveket is!

De az is megtörténik, hogy találkozik vele, de éppen akkor nincsen nála a lövő készség! Ilyenkor mintha csak tudná – érezné a vad –, hogy nem fenyegeti semmiféle veszedelem. Vajon valóban érezné, hogy nem eshetik bántódása?

380 Nehéz lenne erre a kérdésre határozott választ adni, de azért lehet benne valami. Említettem, hogy volt egyszer egy „remete” kan a határunkon és minden okosságunkat latba vetve nem sikerült csövégre kapni, egyszerűen nem oda ment, ahova kellett volna, sőt szerencséje is volt. Több esetben egész közelre bevárta a hajtót, s unottan, kényszeredetten kelt fel vackából, amolyan lustamacskát játszott. Ugyancsak több esetben puszkás vadász haladt a nyomán, 385 de ilyenkor az istennek sem lehetett közlelről kelteni. Legalábbis 80–100 méterre masírozott, ha nem messzebb.

Természetesen azt is fel lehetne hozni oknak, hogy érezte a puszkaszagot. A puszkának valóban van szaga, valami puszkapor, fegyverolaj, no meg kutyaillat keveréke. Szerintem a valódi vadászt leginkább a szagáról lehet megösmerni – itt természetesen egy kicsit túloztam, de 390 ebben is sok az igazság!

Túlzás nélkül állítható, hogy élettörténetében anyai nagypapa volt az a személy, aki családtagjai közül a legmeghatározóbb hatást gyakorolta személyiségfejlődésére. A gyermekkori kalandok, a természetismeret alapjai, a biztos tájékozódás képessége „a zónában”, szavaival élve a szabadságszeretet, egészében nagypapa adománya: elbeszélése alapján úgy tűnik, hogy szemléletét meghatározó alapvető tapasztalatok forrása lehetett a közösen töltött idő. Kétségtelen, hogy a mitizált és olykor misztifikált nagypapa tényleges szerepét objektíven megítélni nem lehetséges. Ugyanakkor az emlékkép érzelmileg telített, bensőséges és megkerülhetetlen, melyet János más, élettörténetében fontos személyek esetében nem érzékeltet, mégis arra utal, hogy nagypapa ideája kivételes helyet foglal el életében.

A nagypapa emlékének jelentősége különösen fontosnak tűnik édesanyjával szemben tanúsított kritikus véleményének tükrében. A 60-as évek elején férje után Nagyszebenbe költözött asszonyt tiltott magzatelhajtás miatt börtönbüntetésre ítélték. János elbeszélése szerint ifjúkorának fájdalmas emléke volt szembesülni anyja züllött életvitelével, ami döntő szerepet játszott abban, hogy négyévnyi szebeni tartózkodás után visszatért Domokosra. Édesanyja 1983-ban férje nyugdíjazása előtt csupán egy évvel került vissza szülőfalujába. Jellemző, hogy János édesanyja haláláig — melynek dátumában bizonytalan, és „valamikor 1993-94 körül” lehetett — nagyanyjánál lakott. (97:391–392)

János tapasztalatai, objektív igazsággént felfogott természettudományos ismeretei, valamint személyes következtetései gyakran képeznek ellentmondást. Szövegeiben eljárása, hogy kétségeit gondolati zárójelbe téve az olvasóra bízta a felvetett dilemma megválaszolását. (97:394–395)

A „communitas” erőviszonyai és kapcsolathálózata a társadalmi viszonyok mintájára alakulnak. Megértés, empátia, ellenszenv éppúgy jellemzi, mint az emberi közösségeket. Valamint esetlegesség, hisz, amint János fogalmaz, elképzelhető, hogy néha a vad megérezze a vadász illatát, de lehetetlen, hogy ez rendszeresen megtörténjék. (97:394–395)

A misztikus jelenségek iránt feltűnő fogékonyságot tanúsít. Nem csak magyarázatuk, de még inkább felfedezésük és megfigyelésük foglalkoztatja. Érdeklődését minden a megszokott rendtől eltérő esete felkelti. Mivel tapasztalati világa fizikai értelemben zárt, pontosan behatárolható horizontot jelent, ezért értelmezési stratégiája, maga is hozzájárul a misztikum termeléséhez ott, ahol a kívülálló csupán esetleges képzetársítást tételezne. (97:400)

János számos példatörténetet mesél arról, hogy az állatok megfigyelése és a vadászat eltérő beállítódást követel. Noha a vad elejtése feltételezi megfigyelését, nyomozását, majd becserkészését, mégis különbséget kell tenni a vadász és az amatőr „etológus” mentális állapotok között. (97:410–411)

Érdekes tapasztalni feltűnő vonzódását a hétköznapiabb, első pillantásra talán semmi különlegességről nem tanúszkodó állatfajok iránt. A nyúlról, a mogyorós peléről vagy éppen a rókáról szóló történetek entuziazmusa az olvasó számára megkapó élethelyzetek sorát mutatja be. (97:410–411)

Kétségtelen tény, hogy János a magyar mellett alaposan ismeri a román kultúrát is. Annak ellenére, hogy nyelvi és kulturális identitása magyar, értékfelfogása etnikai értelemben tisztán plurális. Egyszerűen megfogalmazva: etnikai alapon minőségi, vagy hierarchiális értelmű különbséget személyek vagy kulturális jelenségek között nem tesz. „lonel bácsi” nyelvi fordulata a szövegben bensőséges szellemi és érzelmi elkötelezettségről tanúsodik. (97:412–413)

lonel Pop, a környező román településeken fenntartott baráti kapcsolatai, továbbá János jártassága a román kultúrában, nyelvben és az őt érdeklő elsősorban természettudományos művekben sokszínű és árnyalt betekintést enged számára a többségi társadalom kultúrájába. Ezt a beszédes jellemvonást, valamint keveredését a János személyiségének alap kulturális rétegét képező, a református magyar nyelvsziget hagyományos falusi műveltségével, illetve a szebeni évek alatt beívó-

Én például száz ruhadarab közül is megéreztem volna, és most is megérezném nagyapám vadászlódingját. Valósággal beleette magát az erdő és a „füstös por” szaga, bárhog is ki volt mosva vagy szapulva.

395 Feltételezhető tehát és több mint valószínű, hogy párszor megérezhette az a remete a veszedelmet, megérezte a puska szagát, de nem minden esetben! Én ezt nem tudom elhinni.

Négy-öt esetben is láttam őzbakot – szerintem ugyanazt –, amely semmivel sem törődve nyugodtan legelészett. Felemelte ugyan a fejét – mondhatnám szemmel tartott –, de semmi idegességet nem árult el személyes megjelenésénél. Viszont ugyanazt az őzbakot lehetetlen volt becserkelnie engedéllyel, puskával rendelkező vadásznak. Tegyük hozzá, hogy mindez jó szél mellett történt. Mély meggyőződéseim szerint az a bak igenis érezte a veszélyt, s tudtommal senki sem lőtte ki, egyszerűen csak eltűnt.

405 Ugyancsak láttam nyulat a csodaházikónál, amely mellett egyszerűen elhaladtam – talán négy-öt méternyire –, amikor vízért mentem a csorgóhoz. Nem láttam akkor, de később a függőágyamban heverésztemben, olvasgatás közben vettem észre az ösvényen. Nem tudtam megérteni, honnét bukkant elő. Lehetetlen, hogy ne látott volna és nem volt messzebb 35–40 lépésnyinél. Mozogtam, köhécseltem, reám nézett ugyan, de nem félt tőlem. Nyugodtan legelészett, csipegette a sarjút, rügyeket, felágaskodva bámult reám, de nem félt. Miután odébb vonult, megkerestem a vackát. Ott volt az ösvényen alul, s ha valóban indián szemem van, feltétlenül meg kellett volna látnom. Igaz nem néztem abba az irányba, inkább a lábam alá figyeltem, hogy le ne csússzak a keskeny, síkos ösvényről. Az a nyúl tudhatta, érezhette, hogy 410 tőlem nem kell félnie.

Ionel bácsi (Ionel Pop) is említ egy-két ilyen esetet. Őzről, zergéről, szarvasról van szó, és ha emlékezetem nem csal, siketfajdról is.

415 Mindössze szarkákról írhatok ehhez hasonlót. Bizonyosan állíthatom, hogy van tapasztalatom a szarkairtás terén. Sokat kilőttem, talán többet, mint az egész kompánia együttvéve. Természetesen légpuskával lődöztem le ezeket a tolvajokat, s nem csak amolyan „gondolom” formán. Égbekiáltó dolognak nem lehetne ugyan nevezni az ilyen szarkahekatombákat, de a kellő előkészület elengedhetetlen. Meg kell találni a leszállófajukat, leskunyhót kell építeni, de úgy, hogy ne ríjon ki a környezetből, s no meg kellő hosszantartó türelem.

420

dott százsz mentalitásjegyekkel talán frappáns módon lehet jellemezni polifóniaként. (97:412–413)

Pénz és mobilizálható kapcsolatok híján majd mindent, így a leskunyhót is saját kezűleg kénytelen elkészíteni. Igaz, miután az első kisház leégett, a munkaadó cég vezetője János tervei alapján munkásokkal és képzett asztalosmester segítségét biztosítva, valamint a faanyaggal hozzájárult ahhoz, hogy az új épület elemeit a „cég” műhelyében készítsék. A kész falakat és a tető részeit teherautóval szállították János birtokára, ahol a felállításban is többen segítettek. Az említett esettől eltekintve elmondható, hogy az elmúlt évek hosszú terepalkalmi idején hasonló szolidaritást nem volt alkalmunk megfigyelni. Ellenben a Nadas család tagjaival felvett interjúkból világosan kiderül, hogy alkalmi támogatásban többször részesült. Egyébként a leskunyhó építésének fortélyát János a vadászoktól tanulta. (97:418)

Érdeklődése a természet ritkaságai és nehezen megfigyelhető, rejtett életmódot folytató élőlényei iránt párhuzamba állítható saját rejtőzködő magatartásával. A rejtőzködés nem egyszerűen az „elysium” megszervezését szolgálja, hanem azt is, hogy itt végzett tevékenységét és életformáját elleplezze. A falusiak János iránt tanúsított bizalmatlanságának egyik oka, hogy a közösség szoros szomszédsági hálózatra épülő, a normakövetésre támaszkodó informális fennhatósága nem terjed ki életterére. (97:424–425)

János könyvtára kínálta lehetőségek keretei között mindig igyekszik ellenőrizni megfigyeléseit. Ebben a kutatómunkában gyakorlatilag csak saját gyűjteményére támaszkodhat. A közeli Magyarlapos városi könyvtárban található ugyan néhány román nyelvű lexikon és kézikönyv, de ezek szakszerű és részletekbe menő érdeklődéséből következő kérdéseire nem adhatnak választ. Nem egyszer panaszkodik a láposi könyvtár állapotára és arra, hogy legfeljebb szépirodalmi műveket tud kölcsönözni. (97:424–425)

A „csavargó” mozgásában rejlik esetlegesség, a tervszerűség hiánya, az eleve elkötelezettséget jelentő előzetes cél megfogalmazásától

mentes l'art pour l'art vándorlás a természet jelenségeinek megfigyelésére igen alkalmas attitűd. A szabadság megtapasztalásának elsőrendű formája. „A vándor” és a „csavargó” János nyelvhasználatában egymást kiegészítő jelentéstartalmú fogalmak. A kvázi szinonimák a „zóna” megismerésében gyakorolt „következetes esetlegességre” utalnak. (99:429–433)

Valamit észrevenni azt jelenti, hogy a megfigyelő a tapasztalt jelenséget kontextuálisan rögzíti. A „nyom” nem önmagában, hanem a „nyomok” összefüggő rendszerében, a különbségben nyeri el jelentését. A differencia azonosítása értelem-konstitutív mozzanat. A „nyomkereső” sikerességét meghatározza a különbség, az egymásra következő azonos nyomokban felfedezhető elkülönülő apró részletek iránti érzékenység. (97:424–425)

Tudásezsményében a szakirodalmi hivatkozás nem jelent szükségszerű bizonyosságot, csupán a tapasztalati tudás kiegészítését. Ugyanakkor a hitelesség szempontjából fontos mérce, amennyiben a megfigyelésben közvetlenül nem adott szintetizáló elveket kínálhat. (97:424–425)

A szakirodalom és a közvetlen tapasztalatok olykor ellentmondanak egymásnak. János nem megfellebbezhetetlen ítéletet mond a tudománnyal szemben megfogalmazott megjegyzéseiben: pusztán egyet a lehetséges álláspontok közül. (97:424–425)

A saját és a közvetett ismeretek között feltételezett evidens megfelelés hiányának felismeréséből nem következik az objektív megismerés lehetőségének elvetése. Éppen ellenkezőleg, az ismeretkritika a megismerés előtt álló minőségében új feladat értelmére történő rámutatás. A tudomány ismeretkritikai analízise a pozitív tudásra törekvő megértő tevékenységet tudatosságra kötelezi. János reflexiója lényegében a megértő folyamatban végbemenő megértő aktus bonyolultságára mutat rá oly módon, hogy a megértésben szerzett ismerettapasztalat, valamint az ismerettárgy között feltételezett magától értetődő azonoság-képzet létjogosultságát megkérdőjelezi. (97:424–425)

Sosem láttam még ehhez hasonlót, tüzetesebben most sem vehettem szemügyre, mert besurrant a nádasba s nyoma veszett. Egy pár délutánt reá szántam ugyan a madárlesre, de többé nem sikerült meglátnom.

Az ornitológiai könyveket végiglapozva kiderült, hogy kékbegyről van szó, ami nagyon ritka madár. Minálunk 1968-ban fedezték fel először! A Duna-deltában. Amolyan nádlakó madár, amely nagyon rejtett életet él. Az általam látott példány, amennyiben csakugyan az volt, hím lehetett, hiszen a tojónak nincsen torokfoltja.

Vajon valójában kékbegy, *Luscinia aveicica cyanecula*-át láttam volna?

Erdei csavargásaim alatt sok mindent vettem észre, láttam sok érdekességet, és egyes dolgok megkérdőjelezték a könyvekből gyűjtött tapasztalataimat, tudásomat.

A könyvek s tapasztalatok azt mondják, hogy a borz az egy mogorva erdei remete, s nem tűri a társaságot, kivéve az üzekedési és pulyanevelési időben. Olvastam, tapasztaltam, elkönyveltem, hittem benne.

Egy alkalommal – kiadós nyári zápor után – gomba után csavarogtam, nézelődtem, nyomozgattam, összekötöttem a kellemeset a hasznossal.

Nyár lévén az erdőben is termett a gomba és természetesen könnyebb erdőben gombászni mint a füves mezőszéleken, itt könnyebben lehet észrevenni a boletusokat, cibariuszokat (az utóbbi csak szálerdőben terem). Egyszóval a gombaakció alatt valami kotorékok mellett haladtam s természetesen beszagoltam az odúkba.

Egy odú előtti rész felázott talaján tisztán látszottak a „tulajdonos” nyomai. Ebben nincs ugyan semmi különleges, de ha hozzáteszem azt is, hogy a borznyomokkal keveredve ott volt még egy másik erdőlakó – híres rabló – a vadmacska nyoma is, máris másképpen fest a dolog!

No mármost – logikusan gondolkozva –, annak a kotoréknak lehetett valami mellék „folyósója” s azt „bérelte” ki a „vadcica”, mert azt nem is tételezem fel, hogy mogorva borz uram mellett – esetleg karjába hullva – aludta volna ki az éjszaka fáradalmait!

Tél, idő, nagy hó. Ilyenkor nem valami könnyű erdőt járni, hajtani. Ilyenkor gőzölög a sapka, remeg a láb az erőfeszítéstől, torokban dobog a motor (a szív) s „csapna le az istennyila ebbe a vadászatba” is megfordul az ember – hisz a hajtó is ember – fejében. Ilyenkor gyakran megáll a hajtó – erdőjáró –, törli a verítéket. Szomjas is, fáradt is, lehet, hogy magában még

János szövegeiben az állatok attól függő gyakorisággal fordulnak elő, hogy hegyjárásai alkalmával mennyire sűrűn figyelhette meg őket. Ennek megfelelően a vadmacska, vagy a korábban említett borz és hiúz említésszinten, míg a mókus, vagy a nyúl alapos részletességgel és többször is felbukkan a különböző történetekben. (99:441–442)

A „communitas” a természet irányába – ellentétben a domokosi közösséggel – teljesen nyitott. János elfogadó, empatisz beállítódása – például az állatokra alkalmazott becéző jelzők ezt jól kifejezik – az emberekkel szemben tanúsított szkepticizmus ellentéte. (99:441–442)

Kétségtelen, hogy az év legnehezebb periódusa a tél. János, mivel ellentétben a domokosiak többségével, nem gazdálkodik, ezért nincs lehetősége komolyabb maga megtermelte élelemtartalék felhalmozására. Télen a természet kínálta kincsekkel sem gazdálkodhat, éppen ezért gyakrabban szenved szükségletet. A tél, a nagy hó a faluba történő bejárást is akadályozza, az egyébként alig másfél kilométeres távolságot megsokszorozza. Még inkább súlyosbítja a helyzetet, ha megbetegszik. A lázas magány, a kiszolgáltatottság és az elemi segítség hiánya nehezen megélhető tapasztalat, ahogy ezt több versében is megfogalmazta. (99:447)

A „Vasember” élete harc. Nem csak a tényleges akadályok, de a mindennapok megélése általában a nehézségek leküzdéseként jellemezhető. (99:449–450)

Szenvedélyről vallott gondolatai mentalitásának környezetétől elütő sajátosságaira mutatnak rá. A szenvedély egy dolog iránt tanúsított irracionális következetesség. Pontosabban a tudatosság jelentőségét – amennyiben az, a szenvedély tárgyának racionális kritikájára irányul – leértékeli. A célracionális mindennapi problémamegoldó gondolkodás alapállásából ugyanis nem magyarázható, hogy a hajtó a hideg, a szomjúság és a fáradtság dacára miféle ösztön befolyására cselekszik. (99:449–450)

A természet szokványos játékában felfedezett „képek” János heurisztikus világlátásának hozadékai. A felfedezés örömet csak fokozza, ha a felfedezés valami hétköznapi dologban észlelt többlet megragadása. (101:459–461)

János „a zónát” behatóan ismeri. Szemlélődő megfigyeléseinek helyszíneit pontosan számon tartja. A „helyek” a földrajzi térben nem egyenletesen oszlanak meg, és kiválasztásukban a személyes érdeklődés és praktikus szempontok – például a menedékek esetében – játszottak elsődleges szerepet. „A zóna” olyan pontjairól van szó, ahol valami különös jelenség található, vagy ahonnan a szemlélődésre alkalmas kilátás kínálkozik. (101:462–469)

A János által felvetett kérdés ab ovo megválaszolhatatlan. A megfigyelő szinkronikus beállítódása a jelenség kialakulására vonatkozó diakronikus következtetés megfogalmazását nem tenné lehetővé, pontosabban „üres” spekuláció volna. (101:462–469)

A felfedezés soha nem egyetlen önmagában álló dolog meghatározását jelenti. A felfedezés minden esetben kontextuális. (101:462–469)

átkozza is ezt a sportot – de hát a szenvedély az szenvedély –, s mit tehet egyebet? Törtet tovább, mintha csak valami ősi ösztön hajtaná.

Ilyen veritéktörő percekben kalandoz a tekintet erre-arra, vadat, nyomot, hangot próbál felfedezni, esetleg löni. A vadászfegyver csattanása mindég melegíti a hajtó szívét, s ilyenkor még a járás is könnyebben esik!

Próbálgatja kitalálni a hang után, milyen löállásnál volt az a pukkanás, milyen vad eshetett. Egyszóval az erdőjáró embernek, hajtónak az a lövés nem egy szimpla hangrobbanás, amely széttöri az erdő csendjét, hanem ennél sokkal több.

De visszatérve az „erre-arra nézésre”, a kalandozó szempár sok érdekes dolgot felfedez: furcsa növéssű fát, érdekes alakú bokrot, pajkosan bujkáló csillogó napsugarat, igazgyöngyökkel megrakott ágat, ismeretlen kotorékot.

Egy ilyen alkalommal vettem észre egy vén bükk derekán a taplót, s a tapló alatt, pontosan alatta egy harkályodút. Nem valami nagy dolog, de ha tovább megyünk és kérdéseket teszünk fel, máris érdekessé válik egy ilyen semmiség.

Az a tapló valóságos eresz az eső ellen. Az esővíz végigfolyva a bükk derekán beszivároghat, befolyhat az odúba és kétségtelen, hogy átnedvesítheti a fészekaljat, a harkály-pulyákat, esetleg be is folyhat. Mindenesetre nagyon praktikus egy ilyen harkályház-eresz.

A kérdés viszont az, hogy tudatosan ásta ki az a harkály az odút a tapló alá, vagy mindössze az történt, hogy tapló későbben nőtt, a már kész odú fölé?

ELMEFUTTATÁS – HALÁSZ-VADÁSZTUDOMÁNY

János itt nyilvánvalóan önmagáról beszél. Vadászok és halászok a szabadság lényegét megélt emberek, és mint olyant, János elsőrendű módon tulajdonítja magának ezt a képességet. (103:5–6)

A domokosi társadalom elutasítását kifejező álláspont, hogy a János értékrendjében kiemelkedően fontos természetjárást „bolond” dolognak minősítik. János és a faluközösség szembenállásának következménye, hogy identitását védekező alapállás jellemzi. A meg nem értettség tudata, olykor erős indulatok formájában és ezt tükröző véleményben jut kifejezésre. (103:9–10)

A szabadságfilozófia jelentéstartalmának megragadása egzisztenciális tapasztalatot követel. Elbeszélhetetlensége a nyelvi referencialitás le-

értékelését jelenti. A paradoxon, hogy a szabadság úgy van, hogy nincs, hisz amennyiben nem beszélhető el, azaz de facto a nyelvi kompetencia érvényességén kívül eső tapasztalat, kérdés, hogy miként rendelkezhetünk rávonatkozó tudással? János álláspontja szerint a szabadság elsősorban egzisztenciális képesség: a megélt világravatkozás ki-tüntetett modus. A nyelv korlátozott lehetőségeinek belátása nem jelenti azt, hogy a szabadság-tapasztalat körülírására alkalmas metaforák, és szimbólumok birtokában ne nyílna lehetőség arra, hogy a jelenségről szabadon, azaz a felelősség nélküliség tudatából eredeztethető teljes felelősséggel beszéljünk. János legalábbis így tesz! (103:13–14)

Hát kérem szépen, ez olyan ménkű nagy, magas fokú foglalkozás, hogy csupa nagybetűvel kellene írni, sőt még olvasni, kiejteni is! Ha ez lehetséges lenne, hisz e két szakmában tevékeny-
 5 kedők táborában nincs kezdő vagy pancser, csak csupa „nagymesterek” vannak. Én legalábbis nem hallottam soha középszerű „mesterekről” beszélni, hanem igenis mindig úgy emlegették – emlegetik – őket: „nagy vadász – nagy halász!”

Itt egy hosszú zárójel következik!

Csak az én hegymászásomat nem értékelték – értékelik – kellőképpen és a „nagy” jelző he-
 10 lyett leszúrtak a „bolond” jelzővel! Csak az én hegyeimet nem vette be a bögyük, hiszen semmi haszonnal nem járó foglalkozás.

Valóban semmi haszonnal sem jár, de csak látszólag. Mert azon a „látszólagon” túl nagyon sokat hoz a „konyhára”. Hozza először is a szabadságot, mert szabad szív nélkül nincs hegymászás, már úgy érve, valódi hegymászás.

15 Aztán magával hoz látszólagos monotóniát, ami valójában nem az, csak minden lépés után kell tudni felfedezni az „Újat”.

No mármost a szabadságról kevés embernek lehet elmondani, vagy elmagyarázni bármit. Olyan ez, mint Einstein relativitáselmélete: sokan (kevesen?) hallottak róla, de nagyon kevesen tudják, hogy miről van szó. Vagy, hogy lejjebb ereszem a mércét, olyasmi ez, mint a villanyvi-
 20 lágítás: mindennapos, de nagyon kevesen tudják, hogy mi történik azokban a drótokban.

Szabadságról beszélni? Kevés szabad ember van!

Az a „minden lépés után meglátni az Újat”, nagyon szimpla képesség. Mindössze tudni kell látni, bár a legtöbben csak néznek, de nem látnak. Egyszerű dolog ez kérem szépen!

Ehhez a szabadsághoz a „látni tudás képessége” mellett még hozzátartozik a fáradtság. Tíz, 25 húsz vagy száz kilométer fáradtsága, a szomjúság, néha hosszú napok szomjúsága, a koplalás, az eső, a hó, a sár, a köd, de a perzselő napsütés és a farkasordító hideg is.

Persze az utóbbiakról szívesen lemondanánk – lemondanának azok a hegybolondok –, de hát ezek nélkül nincsen hegymászás. Már úgy érve, hogy hegyeken mászkálunk és nem vakondtúrásokon.

Magánya a domokosi társadalom szociokulturális viszonyait, valamint ezek folytonos változásait visszatükröző állapot. A magány mindazonáltal a személyes identitáskonstrukció eszköze is. Fontos azonban megjegyezni, hogy János a falu társadalmával szemben másutt megfogalmazott kritikus ellenvéleményére jellemző türelmetlenségét, pontosabban értetlenségét ehelyütt a megértés váltja fel. Érteni véli, és valós okként tételezi azt, amit a domokosiak itt – a magányos hegemászó autochton identitásának létalapját – nem értenek. Az identitás – Schellinget parafrázálva –, az én ideájának karaktere ebben az esetben, a magányban, az önelidegenítő megkülönböztetésben lelkesültséget kiváltó tapasztalatként járul hozzá a „szabadságfilozófia” megalapozásához. A szövegbe érvként beépített két, a tiszta önjellemzést támogató idézet – Nietzsche és Széchenyi –, végső soron a tárgyilagosság igényét, a kívülálló helyzetét modelláló öntételezés megalapozását szolgálja. (105:31–44)

A két nevezett szerző említése János szélsőséges olvasottságát bizonyító példa. A citált szöveghelyek egyáltalán nem az illusztráció, vagy a tudálékosság szándékával választott közismert részletek. Éppen ellenkezőleg az aforisztikus nietzschei gondolat, és a szövegfolyamatból kiragadott panteisztikus Széchenyi részlet kifejezően magyarázza János, a magányos hegemászó pozícióját. (105:31–44)

Az egyházkritika és a valláskritika ehelyütt pontosan elválnak egymástól. János értelmezésében az intézményesült egyház diszfunkcionális, amennyiben tevékenysége sem a tétéles vallási maximákban hagyományozott erkölcsi és szellemi követelményeknek, sem a szélesebb társadalmi környezet mindennapi érdekeinek nem felel meg. A Szentírás tétéleit tárgyaló kritika racionális érvrendszere az ironikus hangvételt fokozó tudatosan alkalmazott írói eszköz. (105:52–111:126)

Létezik a hegymászásnak egy még kevésbé érthető oldala, éspedig a magányos mászás. Egy közmondás így hangzik: ha messzire akarsz jutni, menj egyedül! S egy másik szerint: ha elkábított a nagy emberek lármája és összeszurkált a kicsinyek fullánkja, menekülj a magányodba barátom! – így mondja Nietzsche.

35 És még egy idézet: „Hanem azért is, mert meghitt, magányos rajongóihoz különleges nyelven szól a természet. Igazi csodáival nem bőkezűsködik, nem szívesen veti őket közprédára. Azokat inkább kiválasztott híveinek, négy szemközti bizalmas találkára tartogatja. Ezért van, hogy az egyedül járó vadász (hegymászó) találkozik leginkább az Úristennel is, aki – minden ellenkező híreszteléssel szemben – még manapság is járja az erdőt.”

40 Kissé hosszú idézet Széchenyi gróftól, amit semmi hátsó gondolat nélkül pöcsögtettem le, még a szokásos ateista humoromtól is eltekintve (mentesen), mert minden úgynevezett „pogányságom” mellett, én igenis hiszek egy felsőbb hatalomban, nevezzék azt Természetnek, nevezzék azt Istennek, nevezzék azt, aminek akarják! De az én Hit-em, Természet-em, Isten-em nem a papok Istene, nem bizony!

45 Hogy is mondja a költő?

„Én véreim? Búsak, szegények
Tudom én azt, hogy kell az ének,
Kell a zsoltár, kell a fohász,

50 Kell a hit, de ne higgyetek soha a papok istenének.”

Nincs valami jó véleményem a papokról! A többségük vizet prédikál, de bort iszik, azt árulja, amije nincs, amolyan közvetítőként áll a hívők és Isten közt. A közvetítés árát zsebre süllyeszti, és saját szükségleteik fedezésére fordítják, ám a hívők testi szükségleteire nem gondolnak: a hívőkre gondoljon az Isten! S ha netalán a Teremtő is elfeledkezne, – hisz az ő feje sem kalendárium – hangzatos frázisokban förmednek a hívőkre: Ti hitetlenek, bűnösök vagytok..., ezért nem segít ..., ezért tesz próbára hitetekben az Isten..., ezért nem támogat az Úr! ... stb.

60 Aztán meg, „direkt módon” az ember csak háromszor „szorul” a papra: mikor megkereszteli, mikor összeházasítja – jobban mondva Isten áldását kéri a házaspárra, bár szerintem az

Isten, ha áldani akar, áld pap nélkül is! –, és végül, amikor eltemeti. Az viszont igaz, hogy írást nem ad. Mikor az embert a pap eltemeti, az Isten megbocsátását kéri a bűnös halandó lelkének, vagyis, hogy bocsásson meg neki, és fogadja be a Paradicsomba.

Hát kérem szépen az igazság az, hogy „tudja Pál, mit kaszál!” Azaz, hogy tudja az Isten mit csinál, és nem hinném, hogy szüksége lenne holmi közvetítőkre, még hozzá fizetett közvetítőkre!

Hogy mit ír a biblia?

Hát szerintem a bibliát is holmi papok tákolták össze, ezért van benne annyi ellentmondás! Nem tetszik hinni? Sebaj!

Vagyis elég nagy baj, mert ha a bibliát szó szerint vesszük, értelmezzük, és nem forgatunk ki mindent, mint a papok, meghökkentő dolgokra bukkanunk benne.

Mint például, hogy több isten létezik!

Lapozzunk csak bele a Mózes könyvébe, s olvassuk! Amint írva található Mózes első könyve 6. részének 2-4-ik versében: „Láták az Istennek fiai az embereknek leányait, hogy szépek volnának és vőnek magoknak feleségeket... mikor az Istennek fiai egyesülének az embereknek leányaival, kik szülének azoknak magzatokat.”

Prózaibban mondva, az Istennek fiai látván az emberek leányainak szépségét, leszálltak magos egükből és szexpartikba bocsátkoztak a hajadonokkal, sőt még gyerekek is születtek az ilyen partik után. Tehát Jézus semmiképpen sem lehet az egyetlen „Isten fia”, hisz az Istennek már Jézus születése előtt is voltak fiai, sőt még tovább boncolgatva a tényeket: Jézus valójában nem is lehet Isten fia, hisz őt nem Isten nemzette, hanem a Szent Lélek. No mármost, ha a Szent Lelket az Isten küldötte, akkor Jézus neki a legjobb esetben is csak unokája lehet, de nem a fia!

Tovább vizsgálódván, ha Istennek voltak fiai, akkor kellett, hogy legyen felesége is (ez ugyebár logikus?), és ha voltak fiai, valószínűleg lehettek leányai is. És, ha az Isten fiai leszálltak az emberek leányaihoz ugyancsak hiányát érezhették a női nemnek, s ugyancsak szófogadatlan fiak lehettek, hogy földi halandókkal tették az eszüket, amolyan rebellisek, kalandorok módjára viselkedtek.

Ugyancsak Mózes könyvében található egy rész (1. rész, 26-ik vers): „És monda Isten. Teremtsünk embert a mi ábrázatunkra!”

Figyeljük meg, hogy Isten többes számot használ. Nem azt mondja, hogy teremtek embert az én ábrázatomra: hanem „teremtsünk” és a „mi ábrázatunkra”. Tehát volt segítsége a teremtésben és nem egyedül teremtette az embert! Nem csak a saját ábrázata után „dolgozott”.

Továbbmenve azt mondja az Isten: „Ne legyenek idegen isteneid én előttem” (tízparancsolat).

95 Mit lehet kikövetkeztetni ebből?

Azt, hogy igenis voltak még más istenek is, és a nép hozzájuk is imádkozott, és áldozott nekik! Ebből alakult ki az istenek közt konkurenciaharc a hataloméért.

És nem vitás, hogy ebből a harcból egy Isten került ki győztesen. De, hogy melyik, az nem számít, nem is tudhatjuk, ugyanis a biblia nem említ név szerint senkit. No, de most, ha egy az Isten és egyek a törvények – egyek lehetnek, hisz vagy törvény, vagy nem –, akkor honnét az jó égből alakult ki csak a keresztény vallásnak több mint 200 változata?

Igenis kérem, több mint 200! Bele lehet bolondulni, azaz belebolondították a papok a népet, mégpedig alaposan!

105 S hogy mi különbség van e változatok között? Majdnem semmi! De éppen ezt a semmiséget használták ki – használják ki a papok –, hisz ők találták ki az egészet és tették bolondá a népet, és végül saját magukat is. Mi több, ezzel kergették bele a népet a vallásháborúba. Egyik hívő fejbe verte a másikat a vallás szent nevében.

S ki járt jól? A papok, a szent emberek!

Nem az Isten tette szentté őket, hanem az emberek butasága, befolyásolhatósága!

110 Bigott papok – bigott hívők!

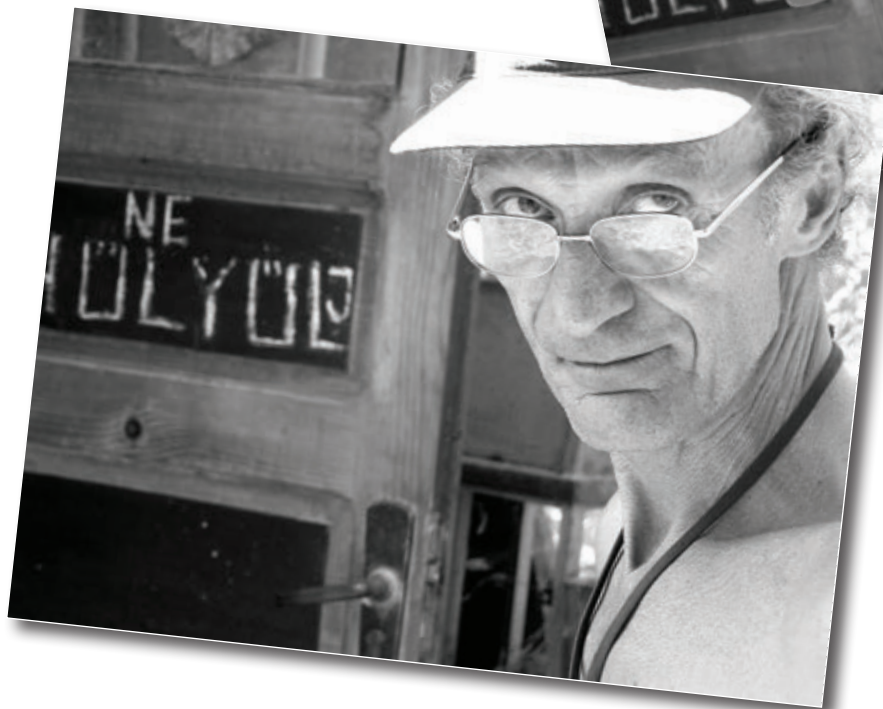
Egyik fajtát sem kedvelem. Lehet, sőt több mint bizonyos, ők sem kedvelnek engem, mert nem tudom befogni a szám, és nem vágódom hasra minden hülyeség előtt! Nem érdekel a véleményük, fütyülök rájuk!

115 Ha létezik valami magasabb hatalom, aki majd ítélkezni fog felettem – és hiszem, hogy van –, azzal majd szótértek jómagam. Nekem nincs szükségem holmi közvetítőkre!

Nekem nincs szükségem papra, ha majd sor kerül a „Hosszú Útra”, de ha mégis lesz – hisz lehet, hogy nem akadályozhatom meg, bár ráuszítanám a kutyámat –, remélem kurtán-furcsán fog velem végezni. Egy tippet adhatok!

120 „Ihi – ihi – hrm! Itt nyugszik kiterítve János... Jót nem bírok mondani róla, rosszat nem mondhatok. Vegyétek, vigyétek! Ámen.”

A magány egzisztenciális megtapasztalásának tudatossága lehetővé teszi, hogy János – részben panteisztikus világszemléletéből következően – maga álljon jót önmagáért a Teremtő előtt, aki így, „hite” szerint, számot tarthat Isten megértő kegyelmére. Reménye nem csupán privát teológiájából, de társadalmi helyzetének tudatos megéléséből is levezethető logikus következtetés. Ugyanis leértékelt társadalmi helyzetének tudatában formál jogot arra, hogy a közösség akarata ellenére az egyházi gyászszertartás szimbolikus eszközeivel ne sértse autonómiáját. (109:114–115)

Ugye milyen rövid? Ugye milyen velős? Ugye milyen őszinte?

A lelkem üdvösségéért ne fájjon a papurak feje, gondoljanak inkább a maguk üdvösségére, a maguk mennyországába való bejutásra. Majd szót értek én a Nagy Úrral!

125 A nagy zárójel itt bezárva! Sőt az egész elmefuttatás is. Belebonyolódtam bolondok módjára!

Most, mikor romlik a látásom, csak most kezdek tisztábban látni!

5 Fűszálat rágcsálok tempósan,
 Félhárom, még nem ebédeltem,
 S nem is ebédelek biztosan,
 Nem bíz, hisz nincs már ...
 nincs már mit ennem!
 Majd lesz – biztosan lesz vacsora
 10 Akkorra haza vergődöm tán,
 Addig éltetsz filozófia?
 Éhesen csodaszép a délután!
 Ebéd helyett forrásvizet nyelek,
 Szinte bornak képzelem, jó hideg!
 15 Eh, hisz egy kevés filozófia,
 A vizet is borra változtatja!

VÁGYOM MÁR...

VÁGYOM MÁR...

5

Vágyom már a hegyek után
Ott, ahol horpadt hasú farkas
Hangja szál vad szelek szárnyán
Megremegek én s a havas
Vén zúzott fenyőket nézve
Botorkálni sziklák halmazán

10

Beleolvadni a csöndbe
–őz legel a könnyes pojánán
A vad bérceket csodálni
Lenézni az Alulra Fentről
Sós verítéket izzadni
Könny hulljon le homlokról, kézről!

Értékrendjére tudatosan eltervezett mértéktartás jellemző. Igyekszik kerülni a szélsőségekre ragadtatottságot, sőt, inkább követel szikár önmérsékletet tetteiben és gondolatban egyaránt. (117:3)

Kritikus mondatai a „túlzási mániában” szenvedő nemzetről nem mondanak ellent a domokosi közvélemény többsége részéről elfogadott ragadványnév, „a Magyar” jelentéstartalmában rögzített etnikai értelmű értéktulajdonításnak. A „magyar” habitussal szemben megfogalmazott kritika a domokosi közösségről alkotott általános véleményének kiterjesztése. (117:6–12)

Írásművészetében gyakran tetten érhető törekvés a hitelesnek ítélt stílus, kifejezésforma, vagy műfaj követésének szándéka. Széleskörű olvasottsága ellenére nem állítható, hogy esetleges szöveg- vagy irodalomelméleti ismeretei a témában való elmélyült jártasságot tükröznének. (117:21–22)

Nem ritkán előfordul, hogy olvasottságára illusztratív példa kedvéért hivatkozik. Könyvtárának témakínálata átfogó és a domokosi közösségben egyedülálló. Ugyanakkor tájékozottsága ellenére szövege többször következtelen, mint jelen esetben is, hisz a tragikus hős történetét igaz csak alapjáig áthatja a szenvedés. (117:21–22)

Magánya csak részben értelmezhető a közösség és személye között kialakult ellentmondásos viszony következményeként. A számos szöveghelyen – elsősorban verseiben – egzisztenciális kiszolgáltatottságként beállított, fájdalommal telített egyedüllét máskor az alkotás előfeltétele. János életformájából és értékrendjéből következő magánya, valamint társadalmi elszigeteltsége között közvetlen kapcsolatot feltételez. (117:23–25)

János tudásszenvedélyéhez csak írásszenvedélye mérhető. Átlagosan gépelt oldalakban számolva kéziratának becsült terjedelme 600 szövegoldal körül lehet. A rendszeresség igénye ellenére a szövegrészek, elsősorban rövidebb fejezetek, egy-egy gondolat kifejtésére koncentrálnak

egységek, melyek nem képeznek szigorú sorrendet. Ennek következménye, hogy az írógéppel megírt szöveglapok egymásra következésének rendjét tetszőlegesen változtatja. Jelen szövegválogatás esetében éppen ezért nem törekedtünk egy szükségszerűen hipotetikus „első változat” rekonstrukciójára. Inkább a Jánost foglalkoztató témák csoportosításával a tipikus és saját íráskultúrájának feltételei szerint sikerültebb szövegeiből igyekeztünk összeállítani a közölt anyagot. (117:23–25)

A vadon „a vándor” rejteke. A látszat ellenére nem csupán az alkotó gondolkodáshoz nélkülözhetetlen nyugalom helye, de önmagában is inspiráló közeg. Erről tanúskodnak a természetet közvetlenül bemutató szövegek, melyek hangvétele eltér János társadalmi környezetének leírásától. „A vándor” nem a vadon meghatározott helyéről beszél. A vadon a maga teljességében a domokosi életvilággal szemben elgondolt ellenvilág része. (117:23–25)

Mikor János tóparti házának magányában arról beszél, hogy csip-csup ügyekkel zavarják, akkor ez a munkahelyén, a faüzemben keletkezett technikai zavarok elhárítását jelenti. Ugyanakkor a számára könnyen megoldható problémát, az üzem működéséhez nélkülözhetetlen gép meghibásodásának okát a gépeken dolgozó munkások nem tudják elhárítani. Mivel a cégnél használt gépek, János szavaival élve, „kiszuperált ócskavasak”, ezért a leálláshoz vezető meghibásodás nem ritka esemény. Bármennyire is terhes számára az állandó készenléti állapot, tapasztalatunk szerint karbantartói munkakörét fegyelemmel látja el. Esztorgályosként az egyszerűbb pótalkatrészeket maga gyártja le. (117:23–25)

Szász János az önmegvalósítás fő eszközeként kezeli az írást. Figyelemreméltó módon és reálisan ítéli meg tevékenységét, amennyiben egyáltalán nem tartja magát kiemelkedő képességű írónak. Sőt előszóban, talán némi álszerénységgel, csupán „pirkálmányoknak”,

Igazándiból nem is létezik, mivel ha valaki első vagy utolsó, akkor az első előtt és az utolsó után már senki és semmi nem következhet, hiszen éppen a „leg” szócska alapján azért első
5 vagy utolsó valaki-valami. No, de hát milyen a magyar!

No, de hát milyen a magyar? Amolyan kemény koponyájú ősi uhudun, valami lapul benne, sohasem elégszik meg azzal, ami van. Azon az alapon, hogy a jónál lehet jobb és legjobb, kitalálta a legeslegjobbat s párhuzamosan a legeslegrosszabbat is. Amolyan túlzási mániában szenvedő nemzet vagyunk.

10 A vadász-halász – kiváltképpen, ha magyar – gyakran bonyolódik bele ilyen kijelentésekbe. Nem elégszik meg a legnagyobbval. Én nem vagyok ugyan egyik sem, de azért hibától mentesnek nem tarthatom magam és nem is akarom. Szerintem még a halott sem lehet hibától mentes, és itt nem az eltelt életre gondolok, hanem arra, hogy miként fekszik a koporsóban! Bármilyen gyászvitézek is rendezzék a ceremóniát.

15 Nagyon ritkán használom a túlzófokot, de egy-két esetem nekem is volt, amikor valóban „legesleg” történt velem.

Leírom az egyik „legesleg” meglepetésemet!

Ne tessék gondolni, hogy valami égbekiáltó, hajmeresztő, idegcibáló dologról van szó. Mindennapi banális eset nőtte ki magát legleggé. Olyan banális, hogy mindenkivel megtörténhet.
20

Egy kicsit hosszabb lére ereszttem a témát, hiszen a spártai rövidségről olvastam ugyan, de itt nem spártai hőst játszom, hanem a szenvedő alanyt.

Rendbe akartam szedni a pirkálásaimat és mivel az otthoni körülmények zavarólag hatnak – az egyik ezzel, a másik azzal zavarta „pihent agyamat” –, megdühödtem és kiköltöztem a vadonba. Két hátizsák, pár könyv, írógép, plusz a szokásos általános felszerelés – mínusz hegy-
25 bakancs, hisz írunk és nem kóborgunk!

A bemutatkozás – mármint a vadon részéről – kitűnően sikerült. Autóhiba, kilométeres kutyaagolás két zsákkal, szürkület, eső, szél, beszorult ajtó, füstöt okádó csempekályha, óriási zivatar, ménkücsapkodás, patakká dagadt csermely és így tovább.

hevenyészett írásoknak titulálja munkáit. Szövegeit többségükben megfigyeléseit összegző leírásoknak és elemzéseknek szánja. (117:23–25)

Az írás megfontolt tevékenység. János előkészületei, mondhatni, rituális természetűek, melyekkel kihangsúlyozza az írás szakrális jellegét. Az alkotás minőségét álláspontja szerint döntő mértékben meghatározzák a környezeti feltételek, ezért gyakorta elvonulást, a megszokott mindennapokból történő kilépést követel. (117:26–26)

Rituális kivonulása a természetbe, ahol írásszenvedélyét elvárásai szerint méltó módon kiélheti, nem csupán a közösség vigyázó „tekintete” elől történő rejtőzés szándékát sejteti. Mivel gyakori témát jelent számára a természet jelenségeinek megfigyelése és leírása, ezért az élményforrás közvetlensége az alkotófolyamatot segítő tényező. (117:25–26)

A természet jelenségeit „lefestő”, azokat vizuálisan megidéző szövegei talán „legszebb” írói alkotásai. Itt érzékelhető kiemelkedő erővel személyes érintettsége, a „művész” téma iránti feltétlen elkötelezettsége. A természetleírások többsége a natura naturans tisztelete, melynek alkotórésze maga az író is. (117:32–33)

János nem csupán a természeti jelenségek antropomorfizálásával teremti magá számára létközösséget. Magát a természetet naív panteizmussal szemléli, és szabadságfilozófiájának alaptétele szerint az ember a természettel megélt szimbiotikus kapcsolat tudatosításával teljesítheti ki önmagát. Az esztétizáló világlátás – az aesthesis eredeti tapasztalata – megfelelő eszköz a természet és az ember között létező magasabb rendű viszony megragadására és kifejezésére. (119:32–33)

A természet erejének kiszolgáltatott ember írásainak gyakori témája. Két jellemző aspektusa a tél és a vihar. Alapélménye a természettel magányos küzdelmet folytató ember heroizmusa. Pontosabban fogalmazva a léhelyzetben rejlő veszély és kockázat, valamint az ezek fölött aratott diadal az egyedül-lét vállalásának igazi hozadéka. (119:37–39)

Reflexív tudatosságának jellegzetes motívuma a saját személyiségére vonatkozó felfedezések értelmezése. A kiszolgáltatottság tapasztalata, mikor „*érzi az ember, hogy milyen semmiség az egész léte*”, nem tölti el rémülettel, és nem készíti menekülésre, hanem éppen ellenkezőleg: élményforrás. (119:37–39)

Tréfás, gyakran önironikus történeteinek vaskosabb példáit nem írta le. Jellemző gyermeki szemérmessége a hosszú évek ismeretsége alatt valamelyest oldódott, de maradéktalanul nem tűnt el. Ez történeteinek nyelvezetében jól nyomon követhető sajátosság. (119:58–59)

Hosszú ideig a tornácon tartózkodtam a karosszékekben. Mintha valami vulkáni kürtő mellett ültem volna, úgy ömlött a nyitott ajtón át a füst. Bámultam a villámokat, hallgattam a gígszi csapásokkal járó robajt, a vadon nyögéseit.

Amint lecsillapult a benti „vulkán”, gyertyafény mellett eszegettem, olvastam, és fél füllel
35 hallgattam a kinti ítéletidő tombolását. Falun és városon is vihar a vihar, de itt fent még több vadság bontakozik ki villám hasogatta köpenye alól. Nem ültem sokáig bent, csak amíg átmelegedtem. Majd újra kiülve a székembe, néztem a nagy természet ingyen előadását.

Szeretem az ilyen morcos vad időket, ilyenkor érzi az ember, hogy milyen semmiség az egész léte az elemek tombolásához viszonyítva.

40 Az óriási – tízszemélyes – ágyon nyújtózkodva is hosszú ideig figyeltem a tovavonuló fergeteg dörmögéseit.

Reggel. Gyönyörű idő. Igazgyöngyöktől tűzdelt levelek, dalba kapó erdei pacsirták, kólostori kutyaugatás, távoli autómormolás, a házikó előtti szabad téren víztől sodort törmek, ág, levél.

45 A természet parancsának engedve kezemben egy tekercs papírral elásítoztam a WC felé. Micsoda civilizált építmény az erdőben! Oldalai, fedele és még ajtaja is van. Egyszóval modern egy valami.

Kinyitottam ajtaját, ülőkéjére tettem a papírgöngyöleget, letoltam nadrágomat s reá ültem.

50 Még sehol sem voltam abban a bizonyos folyamatban, amikor az egész hóbelevanc elkezdett szép csendesen dűlni!

Előrehajolva kapaszkodtam meg az ajtónyílás peremében, s ekkor a nyitva hagyott ajtólap istenesen fejbe vágott! S odaszózott ujjaimra is.

Szerencse a szerencsétlenségben, hogy nem borultam fel az egész „modern” tákolmánnyal
55 – fél napig síkálhattam volna magamról az illatát. Mindössze 30–35 fokos dőlési szögnél megállapodtunk.

Flegmatikusan elvégezve dolgomat szemügyre vettem ezt a csodabudít. Az éjszakai zivatar vize kimosta az alapját és csak egy magamfajta balekot várt, hogy megdőljön. Ez volt életem legnagyobb legeslegje!

60 De hogy lehet nem észrevenni a kimosott alapot, s végül is: hogy lehet valaki ennyire mafla?

A csoda ironikus parafrázisa leplezetlen antiklerikális érzelmeit kifejező szövegrész. Az egyházi tekintély iránti érzéketlensége és a mulatságossá karikírozott előljárók szellemes gúnyrajza ugyancsak jellegzetes témája szövegeinek. Tapasztalatunk szerint a domokosi egyházi előljárókkal, a református tisztelettel kapcsolata a mindennapokban távolságtartó ugyan, de semmiképpen nem mondható feszültnek. (121:22)

Azzal, hogy a papokat gyakorlatilag megélhetési szemfényvesztőnek állítja be, szükségszerűen szembekeverül a domokosi közösség többségének véleményével. (121:22)

Látni kell, hogy ironikus nyelvezetéből áradó maró gúny miatt nem csak az egyházzal, de a helyi közvéleménnyel is konfliktust kockáztat. A kritika, mely szerint az egyház kvázi „gazdasági vállalkozás”, részben a klérus felelősségére vonatkozó utalás, valamint a falusiak szervilizmusára, amiért kiszolgálják a szellemi értelemben elnyomó tekintélyt.

János kritikus álláspontját erőteljesen fogalmazta meg egy alkalommal „a zónához” tartozó Sátor hegyen újonnan épülő ortodox kolostorban tett látogatáskor. A pópa despotikusnak mutakozó személyét malíciával kommentálta, mikor is az ortodox egyházfi megmutatta a kolostor falaira saját kezűleg festett „világképének” témáit, mely között saját családja, a pokol, vagy a 20. század nagy diktátorai – Sztálin, Hitler, Lenin – egyaránt szerepelnek. (121:22)

János vallási kérdésekben való elmélyülésének legfőbb oka az, hogy a falusiakkal folytatott sikeres viták érdekében módszeresen tájékozódott és beleolvasott alapvető teológiai kérdéseket magyarázó szakkönyvekbe. (121:26–27)

ESIK ESŐ, ESIK

Esik eső, esik, de mi van akkor, ha másvalami is esik, mint például jég, manna, fűrj, hal, béka, vér, hús, és hogy haladjunk a korral, gomb, nylonfólia, esetleg ágyúlövedék-hüvely hullik az égből?

Nem kitalációk az ilyen „esők”, hiszen még a Biblia is említ egy-két esetet. Ha hisszük, ha nem. Viszont az már kitaláció, hogy mi okból történhet meg egy-egy csodálatos természeti esemény.

Először talán a papok kezdték a magyarázkodást, s mi sem természetesebb, mint az Istennel hozták kapcsolatba, hiszen szerintük mindig az Istennel – melyikkel – kezdődik és végződik valami.

Bűnösök vagytok, azért adta isten a jeget – csapást –, így akarja megmutatni, hogy ő az úr és nem tűri az engedetlenséget. Persze ki is lehet – és ki kell – engesztelni az Urat, mégpedig vezekelés, böjtölés, adomány, áldozat formájában. „Én, mint Istennek felkent papja könyörögök a szószékből, oltár mellől az Úr haragját kiengesztelendő, ti viszont a kiengesztelés bérét – nem megy az ingyen – nekem, vagy jobban mondva az egyháznak vagytok kötelesek befizetni!” – emígy hangozhatott az első magyarázat.

Ha elmaradtak a csapások – „Látjátok milyen hatalmas és könyörületes az Úr s milyen nagy befolyásom van nekem mint papnak!” Ha viszont megisméltódtak – annál jobb – „Látjátok? Istennek nem volt elég az áldozat, hiszen ezzel kiderült, hogy ti nagyon bűnösök vagytok! Még több áldozatot kíván az Úr!”

Híztak a papok az Úrnak szánt adományból! A sok koplalástól, vezekléstől szédelgett a nép – egyesek még most is szédelegnek – és minden ment tovább.

Érdekes módon a Biblia is említ különböző csapásokat. Ott van például az Egyiptomot érintő csapások, melyek valóságos szállóigévé nőttek ki magukat, és a leghíresebb szólás mégis mannával kapcsolatos, de ha megkérdeznők a hívőket s esetleg a papokat (miért ne?) kevesen tudnák megmondani, hogy mi is az a manna.

Habár helyyel-közzel használják: „Na mire vársz? Hogy hulljon a manna az égből?”

Nem ártana szétnézni széles e golyóbison, hogy mi is az a manna. Nézzük csak több szemszögből amolyan „magam-módján”!

Kritikai alapállását igyekszik teológiai igényű fejtegetéssel hitelesíteni. A Szentírás szövegeinek pontos kezelése, valamint a vonatkozó tudományos igényű szakirodalomban való tájékozottsága a helyiekkel folytatott vallási vitákban fölényt biztosít számára, amivel magabiztosan él. (123:39–40)

Etimológiai elemzése kivételes példa. Manapság talán már anyanyelvénél is alaposabb a jártassága a románban, de ezen kívül más idegen nyelvet nem ismer. A nagyszebeni szász környezetben a 70-es évek elején eltöltött időszakban nem tanult meg németül, és később autodidakta próbálkozása az angol elsajátítására ugyancsak kevés sikert eredményezett. Ennek ellenére szakszókincse – különösen a vadászat, a botanika, a mikológia, az ornitológia területén – alaposnak mondható. Könyvtárában számos idegen nyelvű szótárt, tudományos szakszótárt és értelmező szótárlexikont tart. (123:51–52)

Etimológiai fejtegetésében – noha minden bizonnyal forrása egyetlen szakkönyv lehetett – a felfedezés örömeinek enged. Hasonló módon jár el, mint a nyomászat, vagy a természeti jelenségek megfigyelése esetében. Érvelésében módszerességre és alaposágra törekszik. (123:51–52)

A mikológiát fontos tudományként kezeli. Nem csak a gyűjthető nagytestű és kalapos gombákat ismeri, hanem a gombák életani és környezeti sajátosságait, egészen a mikrobiológiát érintő részletekig – legalábbis a főbb összefüggéseket tekintve – átlátja. (123:56–57)

Éhes embernek valami ehető, amivel megtömhethi korgó, kínzó gyomrát.

Éhes és hívó embernek gyomortömés mellett valami égből hullott isteni ajándék. „Szeret az Úr, kiválasztott egyén vagyok a szemében!” – emígy okoskodik magában.

Vegyész szemével, műszereivel elemezve valami ásványok, szerves és szervetlen anyagok, hidrátok keveréke. Végeredmény: ehető s nem ártalmas a szervezetre. Tápértéke elfogadható, más szóval nem nulla.

Mikológusként nézve a dolgot egyfajta gombáról van szó, még pontosabban valami zuzmóról, ami végül is egykutya. Amolyan „ugyanaz a Mária, csak más a kalapja”.

Mielőtt mikológusként elemeznénk a jelenséget, üssük fel Mózes ősapánk könyvét s olvasuk macskakaparásait!

II. 16. 11–15. rész:

11. Mert szólott vala az Úr Mózesnek ilyenképpen:

12. Hallottam az Izrael fiainak zúgolódásit, szólj nekik ilyen módon: A két estve között esztek húst, és reggel megelegítettek kenyérrel, és megtudjátok, hogy én vagyok a ti Uratok, Istenetek.

13. Estve annak okáért fürjek jövének – fel, annyira, hogy a tábort ellepnek, reggel pedig haramat szálla – alá a tábor körül.

14. És mikor a harmatszállítás megszűnt volna, íme vala a pusztának színén apró gömbölyeg, apró, mint a dara a földön.

15. Melyet mikor láttak volna az Izrael fiai, mondanak egymásnak: Mán ez, mert nem tudják vala mi volna. Monda azért Moses nékik: Ez a kenyér, melyet az Úr ad néktek ételtekre.

Eddig az idézet, de itt valami megjegyzendő, a 15. vers második sorában említett „Man ez” az eredeti szövegben „Man hu”? Azaz héberül: Mi ez? A huszonhetedik versben sem szerepel az égből hullott kenyér mannaként, hanem e szóhelyen a Mánt találjuk: „...kimentek volna, hogy szednének Mánt, nem találának”. Úgyhogy az a sokszor említett manna voltaképpen nem is az, hanem manhu: „Mi ez?”.

De hagyjuk ezt a szörszálhasogató metódust, s térjünk vissza a mikológus tudományhoz, gombatudományhoz.

Bármilyen hitetlen is valaki a Bibliát illetően, nyugodt lélekkel állíthatom, hogy a manna most is hullik az égből és nem csak Mózes idejében. Nincs ebben semmi isteni beavatko-

A biológia területén a mikológia mellett Jánost a madártani szakismeretek elsajátítása foglalkoztatta kifejezetten. Ennek oka, hogy „a zónában” legnagyobb gyakorisággal megfigyelhető és gazdag fajválogatottságban előforduló élőlények a madarak. Nyomászati könyvének számos fejezetét a madarak általános leírásának szenteli, és figyelemreméltó szakszerűséggel fogalmazza meg állításait. (125:61–62)

A szimbiózis leírása itt is több mint széleskörű olvasottságának jellegzetes példája. A leírás stílusa és a szöveg hangneme elárulja, hogy értő módon olvas bonyolult és iskolázottságát meghaladó színvonalú szakszövegeket. Érdekes az ismeretek közvetítésének szándékát kísérő nyelvi egyszerűsítés, ami ugyanakkor nem jelenti a gondolatok tartalmi redukcióját. (125:74–78)

A szimbiózis kérdése érdeklődését nem csupán biológiai, de metaforikus értelemben is foglalkoztatja. A kölcsönösen előnyös együttélés az ember és természet kapcsolatát jellemző adaptáció függvénye. János olvasatában az alaphelyzet – a reciprocitás – az ember felelőtlensége miatt felborult. Az ember a természetet leigázó uralom- és birtvággal a fölény és a kisajátíthatóság látszatát kelti, és nem ismeri fel, hogy valójában teljesen kiszolgáltatott a természetnek. (125:74–78)

A zuzmó és gomba, valamint a moha és gomba társulása „a zóna” gyakori szimbiotikus közösségei. János ezeket a természetben maga is gyakran megfigyelhette. (125:74–78)

zás. Talán csak abban lehetne találni valami kifogásolnivalót, hogy a zsidóknak negyven éven át hullott. Az ugyancsak Mózes könyvében említett fürjek sem kitalációk, hiszen a sivatagot átrepülő madaraknak nagy tömege pusztul el. Természetesen nem járőföldnyi területet borítanak be az elpusztult tetemek, ami viszont bibliai túlzás. Ugyancsak túlzás lehet az is, hogy
65 csak fürjeket említenek, hisz nyugodtan merem állítani, hogy volt köztük más vándormadár is, amelyet nem említ a Biblia.

A Bibliában említett manna nem ismeretlen a Közel-Kelet lakossága előtt, ahol kiváltképpen a nomád törzseknek értem e lakosság alatt. Most is szedik és valami lepényhez hasonló kenyeret sütnék belőle, amivel a lovak és tevék táplálékát egészítik ki. Szükség esetén az emberek
70 is reáfanyalodnak, s a régmúlt időkben még az éhenhalástól is megmenthette őket.

Ez a híres-nevezetes manna nem más, mint egy zuzmó, és hogy valami latin is legyen a dologban – *Lecanora coestibila*, ahogy a mikológusok titulálják.

Nem valami nagy híresség, de mint minden zuzmónak, elég bonyolult a felépítése. Anélkül, hogy hosszas és bonyodalmas meghatározásokba bonyolódnánk, megjegyezhetjük magunknak, hogy minden zuzmó szimbiózisban (együttélésben) élő társulások keveréke, jelen esetben
75 egy algáé és egy mikrogombáé. A gomba határozza meg a zuzmó külvilágát és színét.

Ugyancsak ő hozza a közös „asztalra” a földből felvett tápanyagokat. A zöld alga viszont szénmonoxidot vesz fel a levegőből és a fotoszintézis által komoly „biokémikusként” átalakítja szénhidráttá, azaz cukorrá, amelyből partnerével együtt „lakmároznak”.

Ez a két szimbiózita „jó barát”, amely végül is egységet alkot, amely nélkül egyikük sem lenne képes önálló életre. A köveken tenyésznek, valósággal bevonva őket egy sárgás-szürkés réteggel. Ínséges esztendőkhöz zsákszámmra lehet gyűjteni s őrlés után valami kenyérhez hasonlót kapunk, melynek tápértéke alacsonyabb a búzából süttötténél.
80

Mint minden növény, ez a manna is beérik, majd darabokra válik borsótól-mákszemig terjedő nagyságú „söréteket”, gömböcskéket alkot, amelyeket egy erősebb szél tova gurít, tovább szállít.
85 Mi sem természetesebb annál, hogy szélvédett helyeken felgyűlik és az ilyen helyeken sokkal szaporább, illetve bőségesebb a betakarítás. A víz is tovább szállíthatja és ilyenkor a hirtelen támadt patakocskák szélét teljesen beboríthatja. Akár víz, akár szél közreműködésével terjed tova, helyenként 10–15 cm-es rétegben is boríthatja a talajt. Tapasztalat szerint bőségesebb a
90 mannahullás esős esztendőkhöz s kiváltképpen január-március hónapokban.

Bibliai csodaértelmezése nyilvánvalóan korszerűtlen. A 17. század egyes szerzőinek naív racionalizmusát tükrözi, amennyiben nem teszi magáévá a Szentírás csodáinak már Spinoza által megfogalmazott értelmzési kánonját. Az ésszel belátható eseményeket evidens módon racionálisan megértjük, míg a transzcendens történeteket metaforaként értelmezzük. Ennek ellenére kísérlete a manna kérdésének kimerítő magyarázatára újra csak a domokosi közösség vallási identitásával szemben elfoglalt kritikus beállítódás példája. Valamint igazolás arra, hogy értelmezéseit – bármennyire is törekszik ellene – nem ritkán a tárgyalt témával szemben táplált előzetes álláspont befolyásolja, amennyiben ehelyütt a Szentírás metaforikus szöveggyakorlata iránti általános érzéketlenségről árulkodik. (127:91–94)

Szövegei elvértve tartalmaznak közvetlen utalást a női nemre. Jelen hely a női princípium dominanciájáról ritka kivétel. Verseiben gyakrabban él homályos, de általános utalásokkal. A család nélküli élet kérdése egyike azon kevés témának, melyet a kutatás az elégséges információ híján nem tudott megnyugtató bizonyossággal feldolgozni. János határozottan kerüli konkrét vélemény megfogalmazását, míg abban az esetben, ha a téma a beszélgetésben megkerülhetetlen, tréfával hárítja el a válaszadást. Óvatosságának egyik feltételezett oka ifjúkori trauma lehet. Mikor János Nagyszebenben középiskolai tanulmányait végezte, elbeszélése szerint a család súlyos válságon ment keresztül, az édesanya és édesapja közötti kapcsolat visszafordíthatatlanul megromlott. A kutatás majd' tíz esztendeje alatt csupán a domokosi faüzem tulajdonosának lányával a 90-es évek elején fenntartott kapcsolat tényére derült fény. Feltételezhető, hogy János alacsony társadalmi presztízse volt az egyik oka annak, hogy a helyi körülmények között tehetősebb tulajdonos nem engedte a kapcsolat házassággá fejlődését. Bár folyamatosan érzékeltette, hogy véleménye szerint a családi élet kizárja a szabadság általa igényelt fokát. Álláspontja szerint a szabadság áldozatot követel. (127:103–104)

A család nélküli magányos élet a domokosi közösség értékrendjének egyik elemi normáját sérti. János azzal, hogy nincs családja, újabb összefüggésben járul hozzá ahhoz, hogy a falusiak ne fogadják el hagyományosan családcentrikus társadalmuk teljes értékű tagjaként. Természetesen a politikai rendszerváltást követő változások a tradicionális háromgenerációs nagycsalád létfeltételeit alapjaiban kérdőjelezik meg. A földművelés hagyományos kultúrájából kiöregedő időseket a fiatalabb munkaképes generációk nem követik. A földvagyon presztízstértékének csökkenésével a műveléséhez nélkülözhetetlen tudás szerepe fokozatosan leértékelődik. Ennek következménye, hogy elsősorban a fiatalabbak és különösen a férfiak vagy városi, vagy külföldi munkát vállalnak, míg az iskoláskorúak igyekeznek városi továbbtanulási lehetőséget találni maguknak. Ezért sokan csak ideiglenesen és rendszertelen időközönként tartózkodnak otthon. Az ingázó, vagy vendégmunkás életforma – mint bármely más erdélyi falusi közösség esetében – a családi élet normális rendjét ellehetetleníti, ami ily módon a felnövekvő nemzedék súlyos szocializációs problémáinak meghatározó oka. János a család intézményének válságjeleit pontosan látja, és elsősorban a gyerekek céltalan és érdektelen jövőképében tárgyasítja. (127:103–104)

János érdeklődése a paranormális jelenségek iránt több mint a rejtélyes és misztikus kérdések iránti természetes kíváncsiság. A jelenségek leírását minden esetben tudományos, pontosabban olykor a tudományosság látszatát keltő magyarázat követi. (127:112–113)

Ez a manna. Mindennapi jelenség, de idők múltával a mannától mentes vidékeken kinőtte magát valami fantasztikus isteni hatalom megnyilvánulásának jelévé, és mindez a papok „papolásának” s a Bibliának köszönhető, hisz ha nem lett volna leírva a Bibliában, akkor százerek-milliók nem is tudnának róla.

95 Ugyancsak csodaeső a béka-haleső. Régebbi históriák is említik, sőt nem is olyan régen minálunk is esett Romániában. Magyarázkodni magyarázkodnak a tudósok, de minden magyarázat „sántít” egy kicsit. Legfőképpen valami tornádót emlegetnek – ennek a tölcseré emeli fel a békákat és halakat, hogy később más vidéken leejtse őket. Ezek a tornádók valóban kemény „legények”, azaz leányok, hiszen a meteorológus urak bájos nőszemélyek neveivel keresztelték meg őket. Humoros emberek az urak vagy tudnak, amit tudnak, hiszen többségük házasságember lehet, s ha valami szívük választotta megkeserítette az életüket, történelembe beteendő – hogy mások is tanuljanak –, nagy hirtelen hozzáragasztották nevükhöz a hurrikán vagy a tornádó nevet. Úgyhogy most csupa nők uralják ezt a földgolyóbist. Viszont az is lehet, hogy így is, úgy is ők uralják, csak mi „másneműek” nem vesszük ezt észre?

105 Mint említettem, kemény legények, óriási károkat tudnak okozni. Gyufaszálként törnek ketté a legvastagabb fákat, kártyavárként döntik fel a házakat, hajókat süllyesztenek el. Kilométerre is elhajítanak egy házfedelet. Törés-zúzás marad a nyomukban, és talán még egy atombombánál is nagyobb kalamitást tudnak csinálni.

110 Kétségtelen, hogy egy ilyen tornádótölcser felszippanató ereje óriási, és kétségbevonhatatlanul fel képes szippantani a tenger vagy a tó vizét. Az is kétségtelen, hogy amikor a szívóerő gyengébb, mint a természetes gravitáció ereje, a felemelt víz, hal, béka lezuhan. Ez biztos! Azonban azt nem lehet megmagyarázni a tornádó-elmélettel, miért is nem esik a békákkal és halakkal egyetemben sás, illetve nád, meg egyéb tavi szemét, hiszen azt is kétségtelen, hogy fel kellene szippantsa az a fránya tornádótölcser. Vagy mégsem?

115 A véres esőkre van magyarázat s el is fogadható, egyik részük valójában nem is vér, hanem vörös homokot tartalmazó csapadékvíz, míg másik részük nem eső, hanem egy gomba, és a harmadik meg nem más mint pillangótrottyi!

A vörös homoknak tovaszállításában ugyancsak valami szellőcske a ludas és ezt valóban leginkább a sivataghoz közeli területeken lehet észlelni.

120

A tudományos problémákat taglaló szövegrészek egyik érdekes sajátossága a számok és mértékegységek feltűnően gyakori használata. János a pontos, számszerű méretek megadásához a szakirodalmi forrásokból vett ismeretek összegzése esetében éppúgy ragaszkodik, mint saját megfigyeléseinek leírásakor. A valamitől valameddig terjedő határértékek megadása – a szarvasagancs ágainak száma, hó vastagsága, vihar távolsága, vagy egy madár repülési sebessége – nem bizonytalanságot, esetleg felületes becslést jelent, hanem szándékai szerint, éppen ellenkezőleg, a pontosságra törekvés igényét hivatott kifejezni. (129:122–123)

A tudomány kapacitásának határait utaló megjegyzés részben kritika, részben János világképének természetes tartozéka. Ezek szerint a székszis általában a megismerő gyakorlatot megtermékenyítő beállítódás, amennyiben segít a hiteles értelmezői pozícióhoz szükséges szemléleti távolság fenntartásához. (129:134)

Általában a tudományok, a tudományos ismeretek iránt tanúsított elfogultsága, valamint a jelen szöveghelyen tetten érhető tudománykritika nem paradoxon. A szaktudományok kompetenciáját szigorúan a tárgyterületre korlátozott lehetőségnek tekinti. Mivel tapasztalatai és ismeretei alapján állítja, hogy számos jelenség egyetlen bevett tudományterület tárgya sem lehet, ezért megválaszolásuk a tudomány lehetőségeit meghaladó kérdés. Pontosabban fogalmazva, a kritikus kérdések, tehát az úgynevezett határproblémák tárgyalását felvállaló szakterületek nem rendelkeznek elégséges eszközzel ahhoz, hogy számos – például a „parajelenségek” körébe tartozó – témát hitelesen elemezzenek. (129:134)

A fantasztikus kép megidézése és költői ábrázolása azért érdekes, mert János mindezt nyilvánvalóan soha nem láthatta. Olvasmányai alapján elképzelt lelkesült leírása cseppet sem kevésbé színvonalas, mint a saját tapasztalatait megidéző szövegrészek. (129:126–129)

A vörös hó, véreső a sarkkutatók kedves barátja, mikor minden évben kivirágzik a hó júliusban, mintha csak vérbe borulnának a végtelen hómezők. Sokszor 4–5 cm vastagságot is kitehet ez a „vér”, amely nem más, mint a vörös alga virágzása. Ugyancsak megjelenhet a magasabb hegyek, például az Alpok csúcsain. A gombatudósok megvizsgálták mikroszkóp alatt, s azt tapasztalták, hogy ezek a vérmezők alig látható gömböcskékből állnak, amelyeknek csodák csodájára még farkuk is van, amelyet csóválnak! Amíg a nagy hidegek jégpáncélban tartják az örök havak országát, addig semmi sem történik, alusznak ezek a furcsa szerzemények, de ahogy felmelegszik egy kicsit az idő, mintha csak a Nap csókjára vártak volna, máris rakoncátlankodni kezdenek, egyszóval – mit kerülgessem a kását – szerelmesek lesznek. S e „szerelem” eredményeképpen elkezdenek újak „születni”. Ezek az újszülött csemeték festik vörösre a havat.

Ilyen vörös havat észleltek minálunk a Kárpátokban is, bár én ugyan sohasem láttam, de meséltek nekem valami brassói hegymászók ilyen csodákról.

Papok meséje ide, papok meséje oda, de ez van!

Ez van, de viszont még más is van, amivel szemben a tudomány csak tapogatózik. Tapogatózik és semmit sem markol. Azaz még csak a magyarázkodástól is tartózkodik.

Ugyan mit is tudna magyarázni, amikor 1968 augusztusában a brazíliai Sao Paolo mellett snitzel hullott az égből. Snitzel bizony s nem is egy-két darabocska, hanem szinte egy négyzetkilométert beborított. A húsdarabok kb. félméternyi távolságban heverték egymástól, hosszúságuk 5–20 cm között váltakozott. Ibolyaszínűek voltak s vér borította őket, helyesebben vércseppek. Tiszta ég, szellő sem rebrent, repülőgép nem haladt el a terület felett!

Ilyesmire mit is lehetne mondani? Mit is lehetne magyarázni?

Esetleg azt, hogy valami égi konyhából származnak s az ügyetlen szakácsnak kiborultak kosarából, amikor sütni vitte őket? Aligha.

A Tennessee állambeli Elizabethtown melletti White Oak Flats dombjait 1961. november 25-én beborította egy óriási nylon fólia, súlya meghaladta az egy tonnát! Repülőgép nem haladt el a hegyek felett, szélcsend volt, senki sem követelte magának ezt az égből hullott műanyagot.

Mi a magyarázat? Az égi sátor borítólapja esett le? Aligha.

János még a domokosi viszonyokat tekintve is világéletében szegény volt. A 70-es évek második felében – legalábbis elbeszélése alapján –, mint általában egész Romániában, talán relatíve magasabb fizetést kapott a helyi székgyárban szakmunkásként, mint a rendszerváltást követően a Nádas cégnél a karbantartói munkáért járó bér. (131:160)

A gazdagság gondolatjátéka öncélú fantáziálás. János beszélgetésekben gyakran elmondta, mit tenne: „ha én egyszer gazdag lennék!”. Szívesen utazna távoli világokba, méltó formában megvalósítaná dendrológiai parkját. Álmaitól eltekintve reális vágyai roppant puritán módon, de ugyanezt jelentik: hegyet mászni és kiépíteni az „elysiumot”. (131:160)

Életformájából, lehetőségeinek reális megítéléséből és ars poetica-jából következően nem tekinti az önmegvalósítás szempontjából lényeges célnak a meggazdagodást. Azon túl, hogy ez a domokosi

társadalom értékrendjének ismételt és alapvetően ellentmond, azt jelenti, hogy a pénz a létfenntartás, a könyvek és a természetjáráshoz szükséges kellékek beszerzéséhez szükséges eszköz, de nem magánvaló cél. Mi sem mutatja ezt jobban, mint az, milyen könnyen túllépett első háza leégésekor elszenvedett anyagi veszteségein. (131:160)

A szöveg ironikus fordulata, Circumdederunt, a katolikus temetési ének latin kezdőszava: a halál fájdalmai és gyötrelmei körülvesznek. (131:162)

A református Domokoson a katolikus halotti ének kezdőszavának idézése a helyi közösség és a református egyház iránt tanúsított ironikus beállítódás jele. Sokszor elbeszélte, számára általában érthetetlen, hogy miért alkotnak, miért hoztak létre külön felekezeteket – noha keletkezésük történeti folyamatával tisztában van – az ugyanazon Istent magasztaló keresztény egyházak. (131:162)

Pennsylvania, Bloomsburg, február 19. Esik a gombeső! Voltaképpen valami gombhoz hasonló műanyag, félhüvelyk átmérőjűek (10–12 mm), mindegyik oldaluk domború, míg a másik egyenes. A „gomboktól” beborított terület pár ezer négyzetméter.

155 Mi a magyarázat? A világegyetem varróműhelyében borult fel egy óriási gombos kosár? Aligha.

Új-Guinea, az őserdőben felfedeznek egy 1961-es kiadású francia gyártmányú autót (taxi). Banális esetnek tűnik, s hát igen, ha az őserdőben volna valami út... Ilyesmiről azonban szó sem lehet, még csak ösvényről sem beszélhetünk. Vagyis beszélhetünk, de ösvény nincs. Magyarázat? Nulla.

160 Torino, 1996. Amikor csörömpölve lehull egy 1944-ben gyártott üres ágyúlövedék-hüvely. Gyakorlatozik az égi tűzéség?

Úgyhogy esik eső, esik, de még más is eshetik, esetleg pár száz múzeumi ócska gereblye. Ami engem illet, szívesebben vennék valami dollár-esőt – habár nagy a gyanúm, hogy szokásos „szerencsém”-hez híven diplomatautóskájában érkezne ez az „áldás” s úgy fejbe kólintana hogy. Egyszóval azt mondaná a pap, hogy Circumdederunt!

János szenvedélyesen tárgyalt témája az UFO-k kérdése. Forrásai elsősorban román nyelvű lektűrök, áltudományos értekezések, környezetében hallott elbeszélések. Ismereteit tudatosan igyekszik kiegészíteni csillagászati és természettudományos információkkal. (133:6)

A Radnai-havasok János „zónájának” legtávolabbi és főként ifjúkorában bebarangolt területe. Az Északkeleti-Kárpátok egyik vadregényes és érintetlen övezete. A hegységet északról a Visó völgye, keleti irányból a Szálva völgye, és dél, illetve délkelet felől a Nagy-Szamos határolja. Legmagasabb pontja a Radnai Havas Nemzeti Parkban található Nagy Pietrosz 2303 méter magas csúcsa. János egyszer beszélt a Radnához kötődő mélyen személyes elkötelezettségről, melyet a különösen fenségesnek mutakozó természet látványával magyarázott. Állítása szerint a 70-es évek végén vásárolt egy házhelyinyi területet minden településtől távol, az erdőhatár felett. A hely kiválasztásában egyetlen szempontot tekintett fontosnak, nevezetesen, hogy rálásson a Radna havas hegyláncaira. (133:11–12)

A hegymászók alkalmi közösségei János számára bensőségesebb és megbízhatóbb társaság, mint a falusi társadalom. Álláspontja szerint a természet iránti személyes elkötelezettség kizárja azt, hogy az igazi „gerincóborlók” egymással szemben hátsó szándékot tanúsítsanak. A hegygerinc bejárása fizikai értelemben különösen nehéz feladat. János terminusa a „gerincóborló”, a hegyet járó vándorok elitjére utal. (133:11–12)

A táborhely leírása a Rotunda-hágótól nyugatra, az Ünő kő (2279 m) alatt található tengerszemek környékére utal. (133:11–12)

A jó tájékozódó képesség hegyvidéken több tulajdonság függvénye. Az útvonal jellegzetes tájelemeinek memorizálása egyúttal sorrendjük rögzítését is jelenti. Másfelől, ha az időjárási viszonyok akadályozzák a tájékozódást, vagy „a vándor” nem pontosan emlékszik az útvonalra, melyet korábban már bejárt, akkor csak következtetéseire hagyatkozhat. János gyakorta figyelmeztet a tévedés kockázataira, ami az olyan szélsőséges és hirtelen változó időjárási feltételeket produkáló hegyvidék, mint a Radnai-havasok esetében könnyen életveszélyes helyzetet eredményezhet. (133:16)

János a Lápos-vidék hegyeihez, és főleg a Cibleshez képest a Radnai-havasokat kevésbé ismeri. Ennek nem csak az az oka, hogy kevesebb időt töltött bejárásával, hanem az is, hogy a viszonylag kis kiterjedésű Radna erősen szabdalt, magas csúcsokkal és mély völgyekkel behálózott terület, melynek alapos feltérképezése eleve nehezebb feladat. (133:16)

Szövegei tanulsága szerint a „szabadság” nagyszerű alkalma a természetben töltött csillagos éjszaka. Az élményben keveredik a szentimentalizmus és a természeti „fenséges” esztétikai tapasztalata. (133:22)

A „hegyi emberek” beszélgetése a legjobb vándorhelyekről fontos forrása az „elysium” pontosításának. János számára a tapasztalatcsere a rejtőzködés újabb helyeinek lehetőségét villantja fel, alkalmat kínál ismereteinek kiegészítésére. (133:22)

Írásaiban és a legkülönbébb élethelyzetekben egyaránt rendkívül kommunikatívnak mutatkozik. Zárkózottságot elsősorban a társadalmi helyzetüket tekintve „előkelő” vagy annak ítélt, valamint „idegen” szemlélyekkel szemben tanúsít. Ellenben a falusiakkal, legyenek azok teljesen ismeretlenek, akár magyarok, akár románok átmenet nélkül tud kapcsolatot teremteni. (133:22)

Nem mind arany, ami fénylik, nem mind UFO, ami látszik. Tányér alakú felhőt, léggömböt, helikoptert, műholdat is lehet nézni UFO-nak. No, de azt még a hivatalos jelentések is
 5 elösmerik, hogy az észlelt tárgyaknak 2–4 %-a ismeretlen, azonosítatlan tárgy.

Ezeknek a tárgyaknak a keresztapjaként Edward J. Ruppel százados tekinthető, aki 1953-ban elnevezte őket: Unidentified Flying Objectnek, vagyis azonosítatlan repülő tárgynak. Magyar nyelven az angol rövidítés honosodott meg (UFO), míg a románban az OZN, Obiecte
 10 Zburatoare Neidentificate. A repülő csészealj megnevezés nem a legtalálób, hiszen nem csak lapos tányér alakról van szó. Akad köztük tűzgolyó, gömb, háromszög, bumeráng alakú is.

Van a Radnai-havasokban egy tradicionális táborozóhely. A gerinckóborlók nagyon jól ösmerik, szélről többé-kevésbé védett, magassága 1750 m körül lehet; nevezetesen a Săua Gargalaului. Tavacsák, források, henyefenyők, no meg kötörmelék. Egyszóval minden meg-
 van, ami szükséges az éjjeli és a nappali nyugalomhoz.

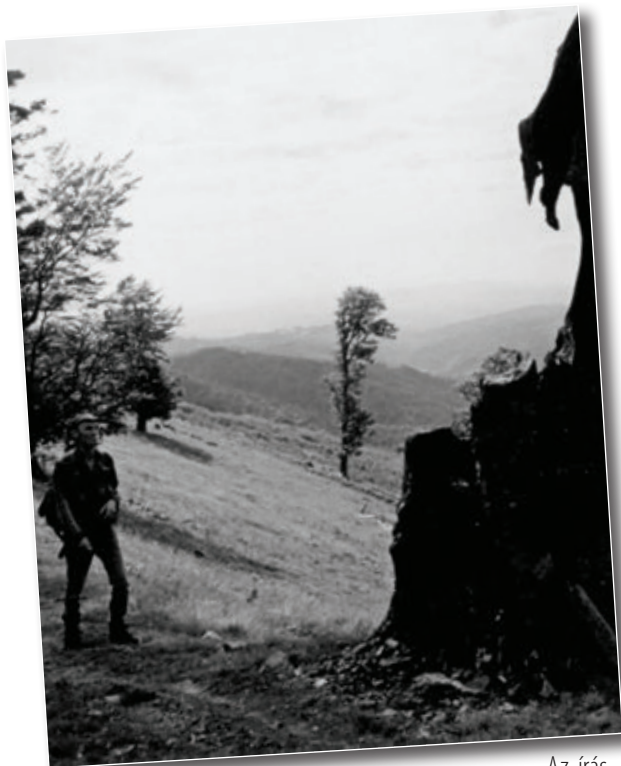
15 Ösmerem a Radnát és nem merném ugyan állítani, hogy jól ösmerem, de azért nem kavarnodék el benne. Eddig még nem is „kavarodtam”, bár éppen a fentebb említett Gargalau nyergen van egy „egérfogó”, ahol, ha az Ünökő felé kóborol, könnyen elkallódhat. Elneveztem Biztosítótű-kanyarnak, mert nyitott biztosítótűre emlékeztet. Ahogy kiérünk az oromra, vagyis vége van a kaptatónak élesen jobbra kell fordulni, másképp nagyon szépen be lehet sétálni az Aranyos Beszterce forrásához! Természetesen ez csak ködös időben eshet meg.
 20

Nohát ennél a táborozóhelynél mesélt nekem valaki, valamit az UFO-ról.

Későnyári csillagos estén jó páran táboroztunk e helyt, s száraz henyefenyőtűz mellett beszélgettünk erről-arról. A fő téma persze hogy a különböző vándorhelyek voltak. Egyik ezt ajánlotta, a másik mást, melyik a szebb, melyik a vadabb, tisztább vagy csendesebb. Így kavardott, bogozódott a beszélgetés fonala, míg sok más téma után az UFO-kra terelődött a szó. Jó
 25 páran láttak meghatározhatatlan égi jelenséget, azaz valami azonosíthatatlan repülő tárgyat.

Itt megoszlottak a vélemények: helikopter, hőlégballon, repülőgép, űrszonda, idegen bolygóról érkező hajó, földi titkos repülő szerkezet.

Szinte mindenki elmondta a véleményét, s ugyancsak meghallgatta az ellenvéleményeket
 30 is – nem volt hiány ilyesmiben! Végkövetkeztetésként levontuk, összevontuk, széthúztuk a

Az írás,

ahogy ezt több alkalommal is megfogalmazta, a tárgyilagos állásfoglalás, a hiteles vélemény kinyilvánításának eszköze. A szöveg az a hely, ahol az író megmutat másokat, és tükröt tart önmagának. (135:35)

A költői nyelv, a „poéta” írásművészete élhet túlzásokkal. Ezek funkciója stilisztikai természetű: a hangsúlyok pontos rögzítése, a kiemelés. János szövegei nem a „fiction” műfajába tartoznak, sokkal inkább tekinthetők mindenkor a tárgyilagosság igényével megírni szándékozott, inkább a tartalmuk alapján tipizálható írásoknak: ezek szerint jelen szö-

vegválogatásban az önéletrajzi igényű karcolatot, természetleírást, ironizáló kritikát egyaránt olvashatunk. (135:35)

A magányos vándor idealizált figurája János önképének terméke. Kivetítése más hegyet járó személyekre és a magány termékeny életmódjének kiemelése részben önigazolás, részben az általa jól ismert hegyvándorok jellemzését célzó általánosítás. (135:36)

A hegyvidék magányos bejárása emberpróbáló feladat. Fizikai és lélektani értelemben egyaránt. János az akarat győzelmének tekinti, mikor a magányos hegyjárás legnehezebben megélhető tapasztalatát sikeresen feldolgozza: hazatér és megírja élményeit. Elbeszélése szerint ez a pillanat, mikor az ember sérülékeny és esetleges létének tényével a korlátlan és hatalmas természetbe belefelejtkezve ténylegesen szembeesül. (135:36)

Álláspontja szerint a magány az ember alapvető egzisztenciális adottsága. Nem a társadalmi és kommunikatív lét ellenében, hanem sokkal inkább Platón Szókratészének megállapítására hagyatkozva, vagy azt parafrázálva: az ember életének legfontosabb pillanataiban – születés és elmúlás – szükségszerűen magányos. Abban az esetben, ha az élet fogalmával azonosított léttapasztalás kiemelkedő – János érvelését követve kétségtelenül létjogosult megközelítés – „pillanat”, akkor a magány az élet természetes állapota, melynek járulékos hozadéka a társadalmiság: a társadalom az egzisztenciális magányt elviselni képtelen egyének önkéntes életközössége. János magánya élettörténetéből levezethető alternatív világ. (135:36)

„A vándor” itt a csavargó eufemizált hasonmása. Az út számára nem a kitűzött cél megvalósításához vezető feladat. Az út célja önmagában kereshető, és így, az út állomásain „a vándor” mindig idegen marad, amennyiben mindenki, akit maga mögött hagy az otthonából látja távolodó alakját. Létformájának igazolása a többi vándor, akikben a találkozásokkor az ön-idegenségtapasztalatához hasonlatos idegenséget, mint ismerőst fedezi fel. (135:36)

tényeket és kiderült: mindenki elfogadta, hogy valami csak van a dologban. Valami rejtélyes megmagyarázhatatlan.

Hol egyik, hol másik ásítózva elvonult a sátrába, míg végül is csak ketten maradtunk az éppen csak pislogó tüzecke mellett, s akkor magyarázott el nekem valamit az az egyén. Le-
35 írom pontosan és semmit, de semmit sem teszek hozzá.

Régen járja a hegyeket – 18–20 éve –, többnyire magányosan vándorol. Nem embergyűlölő ugyan, de szereti a magányt, s szereti az állat- és növényvilágot, s az ilyen barangolásai alatt órákat, napokat tölt a megfigyeléseivel.

Magához hasonló „természet-amatőrt” ösmer ugyan, de azok inkább a rekordokra törek-
40 kednek s az ilyen megfigyeléseket időveszteségként könyvelik el, ezért inkább egyedül kóborol. Évenként legalábbis két hónapot tölt a hegyeken. Elég jól ösmeri a Kárpátok koszorúját, a civilizáltabb zónákat kikerüli, legtöbbször egyedül sátorozik.

Késő ősszel – elfeledtem az évet, habár mondta – itt táborozott a Gargalaunál, szép idők jártak habár kissé ködösek. A zergéket leste, fényképezte. Az Aranyos Beszterce katlannál
45 volt a fő helye, és habár itt sátorozott, nem akarta zavarni a vadat.

Egyik éjszaka arra ébredt, hogy egy nő van mellette a sátorban, nem látta ugyan de „érezte”. Tegyük hozzá, hogy a sátra egyszemélyes és ketten bajosan férnek bele, hacsak nem nagyon vékonypénzüiek. Nem látta, de érezte egy idegen személy – szerinte nő – jelenlétét. Testkö-
50 zelben érezte, és itt újból le kell szögezni valamit: múmiahálózásájkjában két személy semmi szín alatt nem férne bele.

Itt elszakadt a film!

Amikor magához tért – nem tudja mennyi idő után – meztelenül kuporgott egy szikla mellett. Sütött a hold, ragyogtak a csillagok. Valami halk duruzsolást is hallott, amit sem-
55 mihez sem lehet hasonlítani. Nem mintha a füleivel „hallotta” volna, inkább a fejében duruzsolt valami.

Csodálatos módon nem érzett semmi hideget, ami – számításba véve az évszakot – hihetetlen!

Itt fent még a júliusi és augusztusi éjszakák is hűvösek, szeptember végét vagy november elejét nem is véve számításba. Itt fent ilyenkor már jegesedik a víz, a tavak is befagynak éjnek
60 idején. Ő viszont nem érzett semmi hideget. Amikor tájékozódni próbált s eltávolodott a szik-

lakolonctól akkor kezdett dideregni. Visszatért előbbi helyére s máris megszűnt a hideg. Ezt többször is megismételte ugyanolyan eredménnyel!

A szikla mellett nem fázott, de ahogy odébb ment igen!

65 Ösmeri a terepet s nagyjából tudta, hogy hol van, de nem volt bátorsága visszamenni a sátrához, mindemellett meztelen talppal össze-vissza sebezhetne volna lábait.

Türelmesen várt hát reggelig, időközben többször is elaludt és alvás közben a sziklához simult, amely állítása szerint nem volt hideg, hanem langyos!

70 A felderengő reggeli fényben aztán óvatosan visszament a sátrához. Nem látott semmiféle nyomot, a sátor vászna is érintetlen volt, azaz nem volt rajta semmiféle szakadás, hasítás. A cipzár le volt húzva, ami érthetetlen, hiszen a külső fül hiányzik a zár szánkójáról, egyezőval csak belülről lehet bezárni. Hihetetlen – vagy legalábbis nem valószínű –, hogy önkívületben lehúzta volna.

Ruhái gondosan összehajtogatva egy közeli kőlapon voltak, ugyancsak mellette volt a pár bakancs, amelyet éjjelre lehúzott a lábáról s a külső ponyva alá dugott.

75 Tüzetesebben átnézte ruhadarabjait: tenyérszíni fürdőgatyó, vastag pamut alsó, ing, magas nyakú gyapjú szveter, szélkabát, félig vízhatlan nadrág, kötött, gyapjú sapka. Nem volt rajtuk semmi szembetűnő, mindössze az egyik gyapjú zokni orr része volt egy kissé megpörkölődve. Állítása szerint az előző este még nem volt semminemű pörk folt rajta. Dideregve öltözött fel s közben azon törte a fejét, hogy mi is történhetett vele az éjszaka folyamán.

80 Miután teát főzött s megreggelizett, kíváncsiságból visszament ahhoz a „melegsziklához”. Reátette kezét s jéghidegnek találta.

Egész nap valami levertség uralkodott rajta s gyakran elálmosodott. Még két napot és éjszakát töltött el ugyanazon a helyen, de nem történt semmi.

85 Eddig a hosszú monológ. Nevet, címet, foglalkozását nem kérdeztem (talán meg se mondta volna). Komoly ember benyomását keltette, nem hinném hogy kitalálta az egész történetet. Azzal, hogy nekem elmondta, semmi előnye sem származhatott.

Kiejtése alapján talán moldovai lehetett, s talán beszélt a német nyelvet, mert használt pár német szót.

90 Többé nem találkoztam vele, habár többször is átvágtam a Radnai-havasokat és többször táboroztam azon a helyen.

Polifon gondolkodásának jellegzetes eleme a kétely. Pontosabban az egyáltalán össze nem illő motívumok felsorolása, és egymás mellé rendezése, vagy egy-egy gondolatmenet végkövetkeztetései mögé vetett kérdés, amely újra felnyitja az értelmezés éppen csak lezártnak hitt kapuit: mindez együtt sajátos sokszínűséget kölcsönöz írásainak. (139:91)

Az ősz, a szarvasbőgés idején szenvedélyesen az erdőben kóborló János számára, az év legfontosabb időszaka. A szarvascapásokat követő évente ismétlődő nyomozás maradt utolsó rendszeres hegyvándorlása. (139:96–97)

Mondandójában megfigyelhető finoman érzékeltetett ellenpontozás – „Szeretek ilyenkor elidőzni – már mind ritkábban . . .” – az utóbbi esztendőben végbement és önmagán pontosan megfigyelt szemléletváltásra utal. Az elidőzéshez időre van szükség, ami mindig kevesebb áll rendelkezésre. János manapság – öregedésének jeleit

tapasztalva – kontemplatív és esztétizáló világszemléletének hatalmas időszükségletét racionálisan mérlegelve inkább az írásnak, gondolatai összefoglalásának érdekében igyekszik időt megtakarítani. Az „idő” elvesztegetésének érzetét fokozza az a tény is, hogy gyakran kízó izületi fájdalmai kínozzák, ez ugyancsak korlátozza a hegyjárásban. (139:96–97)

A „hegyi melankólia” elemzése lényegében a kozmikus természet, ha tetszik, a phüiszis, és a halandó ember találkozásának leírása. Itt János nem a társadalmi magányról, a domokosi közösség periferiájának mindennapjairól, hanem az ember nembeli, egzisztenciális magányának elviselhetőségéről ír. Méghozzá igen pontosan, a kifejezésben hagyományozott görög gondolat jegyében. A „fekete harag” (melanos és kholé) eredeti értelmében nem a középkori fiziológia nyelvhasználatában rögzült búskomorság, rosszkedv jelentésben általunk is közismert passzív beállítódás. Éppen ellenkezőleg, végül is a melankólia cselekvésre ösztönöz, az emberre telepedő tehetetlenség tudatával szemben érzett aktív „dühöt” gerjeszt, védekezést vált ki. (139:96–97)

A szöveg hely a kontemplációban adott strukturális ellentmondás értelmére mutat rá. A természet „való” tulajdonságainak felfedezése szemlélődést, a megfigyelő helyzetének kvázi rögzítettségét feltételezi. A vad becserkészése, a harmatcsepp elpárolgásának megfigyelése, vagy a csillagos égbolt mozgása csak óvatosan, a kontemplatív természetlátás részeként lehetséges. Ez ellenben melankóliával fenyeget, amit éppen a kontemplációra való ráhangoltságot akadályozó mozgással, a perspektíva változtatásával háríthatunk el. A „felfedező” tevékenysége a rögzített és a változó perspektíva tudatosan kiaknázott játékának egyensúlyától függ. Az egyensúly mértéke a mindenkor „felfedező” éntapasztalata. (139:96–97)

Sokszor feltettem magamban a kérdést: valóban „eltérítették” volna?

Cibles. Késő-késő ősz. Köd-felhő foszlányokba burkolódzó csúcsok, oldalak, fenyők s a ki-
ki kandikáló indiánnýár erősségű napsugár. Minden mozdulatlan, szomorú. Készülődött a
havas a nehéz téli hónapokra. A nagy csöndet nem törte meg más, mint a fekete harkály si-
95 kongása, no meg a fenyőszajkó egyhangú csarrogása.

Szeretek ilyenkor – már mind ritkábban – elidőzni ebben az őszi-melankolikus hangu-
latban. Mélyen az öntudat alá hatoló valósággal a lélekig – van e lélek – hatol ez a szomorú-
ság, s többé-kevésbé megfagyasztja az emberben a mozgást. Szinte megbénítja az akaratot
és tompítja a megfigyelőképességet. Ilyenkor nem jó dolog mozdulatlan szemlélődni, bármi-
100 lyen nehezünkre is essen a mozgás, tapasztalatból mondom ezt. Ekkor kapja el az embert a
hegyimelankólia, amely „bénává” teheti egész életére. Sőt, még a jó időben történő, hosszabb-
ra nyúló csúcsokon tartózkodás, szemlélődés, vagyis semmittevés is megviseli az embert, és
rövidebb-hosszabb időre nyomasztóan hat az idegrendszerre.

Mint mondtam, ilyenkor nem jó egyedül melankóliázni, tehát mozogtam, mégpedig a
105 Tündéerkert oldalon. Erre-arra kódorogtam semmi cél nélkül, s rá-rá csodálkoztam egy-egy
ezüst borókára, ezüst lucra, amikor megpihent a reájuk kacsintó, a felhő-köd részén átlopako-
dó arany napsugár.

A sziklák alatt tartózkodtam és a ködből reám tekintett egy arc. Nyitott szájú, kiáltó vagy
üvöltő emberi arc. Hallani nem hallottam ugyan semmit, de úgymond éreztem, hogy üvölt,
110 ordít az „ember”. Nem lehetett messzebb tizenkét-tizenöt méternél, s kissé homályosan lát-
tam a ködben, de nagyon hasonlított egy ember ábrázatára, habár nem a színe, mert az való-
sággal szürkének tetszett.

Hirtelenében félelem vett erőt rajtam, valami megmondhatatlan riadalom s fejemet félre
fordítva felnéztem a Tündéerkert szikláinak peremére. Tisztán láttam egy nő körvonalait. Egy
115 óriáslányt, amint háttal belesimult a tájba. Tisztán láttam homlokát, orrát, ajkát, állát, tehát
teljes arcélét. Lennebb kalandozó tekintetem végigsuhant nyakán, feszes mellein, karcsú de-
rekán, combjain, térdén. Tovább nem jutottam, mert valósággal beleveszett a ködbe.

Amolyan szellemlénynek tűnt – szellemlánynak –, aki kb. 45 fokos szögben a hátán fek-
szik a lejtőn. Rémülten kaptam vissza tekintetemet a kiáltó alakra. Még mindig ott volt, de
120 kissé elmosódottabban, majd csendesen elnyelte a köd.

Mikor János a Tündérkert sziklájánál elismételte, hogy mit tapasztalt azon a különös kódós napon, részletesen sorra vette mindazon körülményeket, melyek megtéveszthették, megfigyelőképességét korlátozhatták. A sziklák formája, fénytörés, a gomolygó pára sűrűségének folytonos változása, vagy a megerőltetett figyelem képzelgést okozó játéka: elvileg bármely ok önmagában is elégséges magyarázata a látomásnak. János azonban határozottan kitart állítása mellett, mely szerint egy női alak kontúrjait figyelte meg. (141:132)

A szokatlan, hétköznapi érvekkel nem magyarázható jelenségek ellenállhatatlan kíváncsisággal töltik el. Az okszerű magyarázat és részben a spekuláció, a vélekedés, meggyőződése szerint mind a talány megválaszolásához vezető fáradtságos út bejárásának eszközei. (141:132)

Itt pontatlanul fogalmaz. A „gyeptől mentes agyú” szóhasználatában a korszerű és friss észjárás szinonimája. Éppen ezért az ilyen gondolkodás képességével megáldott személy nem néhanapján fogalmazza meg kételyeit, hanem éppen ellenkezőleg természetes beállítódása, hogy mindent eleve szkepszissel szemlél. Pontosan úgy, amint azt János egyébként teszi. A szöveg ilyen pontatlansága, jelen esetben a szándékolttal éppen ellentétes értelme ritkán figyelhető meg: gondolatvezetése többnyire következetes és jól érthető. (141:135–136)

„A falusiak” általánosító megnevezés helyütt *per se* kritika. Véleménye, hogy a szellemhit elmaradott és konzervatív gondolkodásra vall. Kritikája a domokosi magyarokra éppúgy vonatkozik, mint a Lápos-vidék románságára. (141:138–139)

Szellemlátomásának egész története, a leírás és az ábrázolás misztikum egyaránt tükröz kulturális interferenciát. A román strigă (boszorkány), és strigoi (szellem) hit a környéken széles körben igen elterjedt jelenség. Sőt, a megfelelő praktikák, a boszorkányság, a rontás és a varázslat a szellemvilág befolyásolásának mind a mai napig meghatározó képzetei. A részletektől elvonatkoztatva a néphitnek hasonló formája számos helyen él, például a magyarországi zárt, vidéki oláh cigány közösségek kultúrájában. (141:140–141)

Az olvasó számára roppant érdekes lehet az UFO-megfigyelést leíró adathalmaz. A tárgyilagos pontosságot alátámasztani hivatott kifejezőkészlet eklektikus. Az asztrofizikából átvett egyetlen terminus – azimut, vagyis a megfigyelt jelenség látszólagos szögmagassága – mellett köznyelvi terminusokat használ. Ugyanakkor az amatőr csillagász megfigyeléseinek teljes szempontrendszerét felvonultatja, ami több mint figyelemreméltó. János régi vágya egy érzékenyebb amatőr csillagászati távcső beszerzése, amit anyagi lehetőségei nem tesznek lehetővé. (141:143)

A megfigyelés sikere felfogása szerint részben véletlen, vagy szerencse. A jelenség felfedezéséhez szükség van továbbá a módszeres és rendszeres figyelemre, ami fegyelmet követel. Egy jelenség megfigyelése mindig intencionális esemény. (141:143)

Az olvasó nyilván csodálkozik, hogy az éjszakai égbolton megfigyelt jelenség leírásakor János mennyire pontosan adja meg a mért szögmagasság számszerű adatait. Egy jelen szövegválogatásban nem szerepeltetett részletben pontos magyarázatát adja eljárásának. „Azimut: egyik nyírfám ágát vettem alapul a szögmagasság kiszámításához, vagyis olyan távolságba álltam be, hogy azt a fényt (UFO – BG) egy alsó ág magasságában lássam. Ez a magasság: 225–230 cm. Irány: kihúztam egy zsinórt egy másik nyírfáig az ismert magasságra, s másnap iránytűvel mérícskéltam. Ez adta a 100–280 fokot, s összevetve az azimuttal így jött ki az irány. Nagy a hibalehetőség, akár plusz-mínusz 10 fok. Leírás: Kicsi újam körme nyújtott karral 0.5 fok; mutató új körme nyújtott karral 1 fok.” (141:145–147)

Amikor visszanéztem a sziklák peremére, nem láttam már semmit. „Ők” is ködbe burkolódtak.

Fél hülyén – vagy tán egészen – ott álldogáltam a sziklák alatt, s nem értve a történeteket bámultam a nagy semmibe.

125 Egy közelben felcsarrogó szajkó rezzentett vissza a valóba. Szétnéztem. Felszállt a köd, vagy felleg, de én bizony semmi nyomát sem láttam annak az emberi arcnak, sőt semmi olyat sem fedeztem fel, ami emberi arcra emlékeztetett volna. A sziklák alatt nem volt semmi, se sziklakolonc, se görcsös fenyőtörzs, egyszóval semmi de semmi.

130 A Tündéerkert szikláinak a peremét is szemügyre vettem, mondhatnám aprólékosan, vagy még helyesebben széles szögű tekintettel, de bármennyire is erőltettem magamat semmi tündérlányra emlékeztető körvonal nem bontakozott ki a szabadjára eresztett fantáziában.

Más alkalmakkor – ugyancsak ködös – felleges-árnyas időben szántszándékkal órákat töltöttem el azon a helyen, de többé sohasem sikerült megpillantanom azt a kiáltó, üvöltő emberre emlékeztető fejet, sem pedig a varázslatos tündérleányt.

135 Bármennyire is gyeptől mentes agyú legyen valaki, néha napján megkérdőjelez bizonyos dolgokat, eseményeket.

Ott van például a szellemvilág, általában kétfajta szellemet különböztet meg a „krónika”: ártó és segítő szellemeket. Én nem láttam ugyan se ilyet, se olyat, de a falusiak erősen hisznek a létezésükben, és egyes dolgoknak a lefolyását ezekhez kötik. Mint például az erdőben való
140 eltévedést, valamilyen ártó szellem befolyásának tartják, ilyenkor az ember úgymond valamilyen „rossz nyomba” lép.

Talán UFO-t láttam!

145 Azimut: kb. 225–230 cm

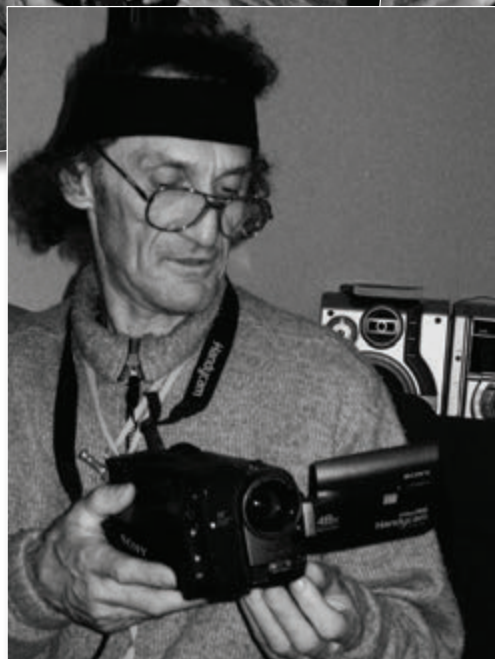
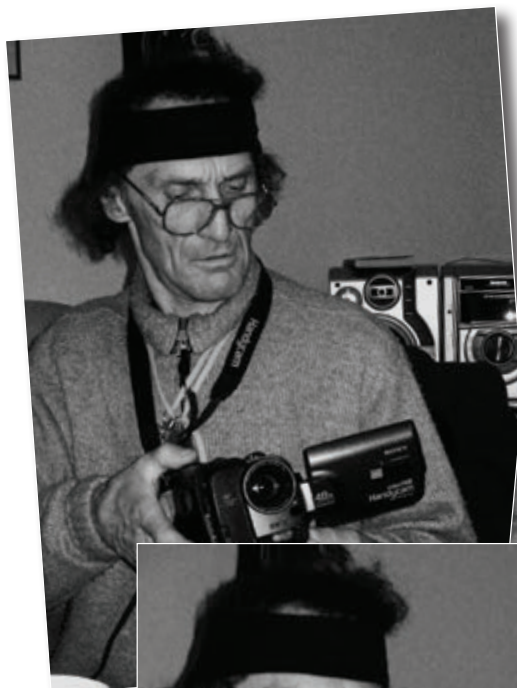
Szögmagasság: 30–35 fok.

Írány: kb. 100–280 (DK–ÉNY)

Fényerősség: kb. – Lóra alfa.

Hang: semmi.

150 Légköri viszonyok: szélcsendes, csillagos, kissé ködös égbolt.

Távolság: ?

Magasság: ? (méterben)

Sebesség: 20–25 fok – kb. 2,5 perc alatt.

Leírása:

155 Kb. 0,5 foknyi átmérőjű narancssárga gömb farokkal.

Farok hossza kb. 2 átmérő – 1 fok.

Villogó piros fény, amelynek felvillanásában

az egész gömb pirosnak tűnt (hideg fény)

Felvillanási időközök: először 3–4 másodperc (kb. 1 percig),

160 aztán kb. fél másodpercenként felvillanó fény.

Megfigyelő műszer: eleinte szabad szemmel,

később 12×45-ös távcső.

Pontos idő: 19.56

Megfigyelési idő: kb. 2,5–3 perc (19.56–20.00)

165

Domokos 1995. II. 10.

Sk. K. Ballagó

P. S. A. A hiányzó kb. 1 percnyi időköz a távcső kihozásának az ideje.

S. K. Ballagó

REJTÉLY

Jelen történet azon ritka leírások egyike, ahol munkahelyi körülményeire, tevékenységére részletesen utal. Esztergapadja, szavaival, „valami ócska kávédaráló”, a faüzem legnagyobb csarnoka mellé toldott apró barakkban áll. A műhely furnér falai, az apró ablakon beszivárgó fény, az áporodott gépolaj és a rozsdásodó fém szaga nyomasztó környezet. A falakra ragasztott sörcímkek, matricák és újságokból kivágott megkopott színű fotók alig árnyalják az első benyomásokat.

János a történetben leírt rejtélyt feloldó oknyomozáskor szakmai jártasságából indul ki. „Az ezermester” munkája barkácsolás. Az elhasznált szerszámok, az anyaghiány János szerint az igényes munkát lehetetlenné teszi, ezért a körülményekhez alkalmazkodva kell az üzemben a karbantartói feladatokat ellátni. (145:3–147:39)

Munka végeztével összegyűltünk páran a kicsi barakkban, ahol egy esztergapad is áll, söröztünk, beszélgettünk. Egy adott pillanatban vidám tereferénket megszakította valami, éspedig egy éles csattanás, mondhatnám lövés, s egy tárgy nagy erővel nekicsapódott a nyitva álló szerszámos szekrény ajtajának.

Összerezzen a „banda” s szinte menekülésre vette a dolgot, majd találgatásba kezdett, hogy mi is lehetett az a csattanás, talán az Imre gyereke parittyázott reánk, leesett valami.

Igen ám, de ha valami leesik, az nem csattanhat ilyen élesen! Az Imre gyerek parittyaköve meg hol jött volna be, hiszen csukva van ajtó és ablak. Egyik így, másik úgy, míg végül is keresgélni kezdtem a földön az ajtó környékén, hisz ami nekicsapódott, az ott kell, hogy legyen.

Először is szemügyre vettem az ajtót. Körülbelül félmagasságában egy derékszög alakú bemélyedés látszott, mintha valami szögletes tárgy a sarkával ütközött volna neki. Megjegyzendő, hogy elég nagy erővel, hisz, ha netalán nyitott bőrfelületet talál, azt feltétlenül megsebzí, mert a kemény ajtóban is 1–1,5 mm mélységű nyomot hagyott. Rövid keresgélés után megke-
rült a bemélyedés okozója is.

Egy menetvágó esztergakés helye, hossza, magassága, szélessége, mindez mm-ben érten-
dő.

Gyorsacélból készül az ilyen kés, ahogy az esztergályosok mondják, „rapid” vagy „poldi”. A kettő között van ugyan eltérés, hisz a „poldi” tükörsimára van csiszolva. Ez a darabocská egy „poldi” volt, s felösmertem benne a menetelőkésem hegyét, sőt azt is tudtam, hogy be volt-
van fogva az eszterga késtartójába. Következésképpen csak onnét pattanhatott le, s nagy erő-
vel vágódott az előtte álló ajtóba. Tehát meg volt oldva a talány?

Egyáltalán nem volt megoldva, hisz itt tudni kell valamit, ami amolyan szabály, s ezt a sza-
bályt nem lehet felrúgni!

Az ilyen gyorsacél „poldiknak” van egy közös tulajdonságuk, éspedig az, hogy minden „erős-
ségük” mellett könnyen törnek, vagyis nem bírják a hajlítást, csak izzó állapotban. Például egy
banális reszelő habár eszi, rágja a vasat, ütésre, feszítésre eltörik. Persze ezek között is létezik
különbség, hisz amíg egy reszelő csak a felszínen van edzve – belseje többé-kevésbé puha ma-
rad –, addig az ilyen rapidok teljes egészében edzettek, kemények.

Ezért van az, hogy a szorítócsavarok alá szokás, és kell tenni alátétet. Ilyen alátét hiányában a szorítás hatására elpattanhat a gyorsacél.

Az említett esetre ez nem áll. Volt alátét, és nem is a csavar alatt, vagy mellett tört le a kés hegye, legalábbis 1–1,5 cm távolság volt még a csavarig.

35 Hihetetlen?

Hát igenis hihetetlen! Én sem tudom elhinni, hogy egy acéldarab elpattanjon külső behatás hiányában. Viszont az is biztos, hogy nem érte semminemű ütés, még simogatás sem. Másvalamit simogattunk mi akkor: sörös üvegeket!

Tanúm is van reá.

LESEN

János személyes panteizmusáról beszél. A domokosi társadalom tagjai számára a természettel szemben kialakított bensőséges kapcsolata, amely alapvetően szimbiotikus viszony, érthetetlen: világlátásával egyedül van. (149:12–15)

A természet védelme cselekvő magatartás. Az „elysium”, és „a zóna” csak úgy védhető meg, ha az ember tevételes gondoskodása tudatos tevékenység. (149:12–15)

Identitásának a marginalitás élménye meghatározó motívuma. A közösség véleménye néha sértő formát ölt és ezt egyáltalán nem rejtik véka alá. (149:22)

Egy szó mint száz, kitűnően megválasztott hely. Mintha csak sátramból nézném a szem-
közt fekvő oldalt. Meg lehet támasztani a hátat, lábamnak is hely volt készítve a földbe, talán
5 baltafook ütésekkkel. Szó mi szó, nem voltak éppen akárcik, gondolkoztam már magamban, mi-
közben kényelmesen elhelyezkedve előkaptam egy cigarettát. Nyugodtan pöfékelhettem, pi-
paszelem az jó volt, aztán meg úgylis később lesz valami „bőgés” ha lesz.

Az igazat megvallva mindig szeretek így elüldögélni, amikor tehetem, egy-egy késő délután,
valamilyen szép helyen, mező szélén, hegytetőn, víz mellett. Elüldögélek, el-el szívok egy-egy
10 cigarettát és közben bámulom ezt a csuda jól elrendezett erdei, mezei, vízi világot.

Bámulom és próbálom megérteni, megösmerni, elkapni a titkát, ami hébe-hóba sikerül is.
Sok emberrel találkoztam erdei, mezei, havasi csavargásaim alatt. Sok emberrel, de mégis na-
gyon kevéssel találkoztam, akiben megvolt az a valami – nem is tudom, minek nevezzem –, a
természet szereteténél valamivel több, nem csak a természet szeretete, valami imádat, valami
15 természetbe vetett hit tisztasága, párosítva a tisztelettel. Olyan valami, hogy akiben ez meg-
van, az úgy tud áthaladni erdőn-mezőn, hogy szükség nélkül még csak egy levelet sem tör le
a lombos ágról.

Ebben a mostani világunkban csendesesen már senki nem foglalkozik a természetvédelem-
mel. Legalábbis komolyan nem. Fejetlen erdőirtás. Fejetlen erdősítés. Kidobott és elpazarolt
20 milliók és milliók. Vadvédelem? Nulla. Növényvédelem. Zéró. Havasi gyopár? Öt lej darabja
a Gyilkos-tónál. Nyíltan adják. Amikor odaszóltam, hogy ezt nem szabad, az árus szinte fel-
pofozott. Hogy ki vagyok én? Egy mocskos, hátizsákos alak, elmenjek onnét, mert ha nem...

Csak úgy magamba gondoltam. Igen, uram, ha ön a társadalom támasza, akkor én szíve-
sebben megmaradok mocskos hátizsákos alaknak.

Gyengék, nagyon gyengék a természetrajz-tanáraink is. Szóba álltam alkalomadtán eg-
gyel-kettővel. A többség nem tudná megkülönböztetni a hollót a varjútól. Egy köröző ege-
részölyv neki sas.

Az iskolában nem tanítanak semmi természetvédelmet, pedig a természetvédelem igenis
az alsóbb osztályokban kezdődik. Legalábbis ott kellene, hogy kezdődjön!

A környezettudatosság hiányát egyszerre tekinti oktatási és társadalmi kérdésnek. Az iskola nem képes a környezeti értékek megbecsülését és védelmét szem előtt tartó tudásközvetítésre, míg a helyi közösség egyáltalán nem fogékony a modern, fenntarthatóságot hangsúlyozó környezetszemléletre. János a domokosi faüzemben feldolgozott, „a zóna” erdeiből származó nyersanyaggal történő bánásmódot, a rablógazdálkodást megveti. Ugyanakkor látni kell, hogy a magas munkanélküliséggel rendelkező vidék lakosságának egyetlen valós és jelentősebb bevételi forrása az erdőkitermelésből származik. Ennek eredménye, hogy az Északkeleti-Kárpátok erdőállománya az utóbbi évtizedben súlyos károkat szenvedett. (151:38)

Gyűjteményében sok szép formájú agancs látható. Minden példány története egyediségét hangsúlyozó és igazoló elbeszélés, melyet rész-

leteiben számon tart. A gyűjtemény személyes jellegét éppen ezek a tárgyakhoz kapcsolódó sztorik igazolják. (151:42)

Ízlése igen eredeti. A szülőházban berendezett szobája belső térének dekorációi kifejezetten excentrikusak és sok divatos, néha közhe-lyes elemet is tartalmaznak. A lakkozott falapon rögzített trófea mint a „vadász” lakásának autenticitását hangsúlyozó látványelem, enyhén giccses közhely. Ugyanakkor az eklektikus esztétikai önmegvalósítás el- lenpéldája lehet a természethez, pontosabban a természetben megfi-gyelhető szép és fenséges jelenségéhez kötődő elemző viszonya, amely kifinomult ízlésről árulkodik. (151:42)

Harmadikos-negyedikes gyerekekkel kell megértetni, hogy miért nem szabad ezt, miért nem szabad azt. Zsenge korban kell próbálkozni velük, hogy elszakadjanak a sok balítélettől, apáról-fiúra szálló hibás elképzeléstől. Hogy a fenyőfa nem szegénységet hoz a házhoz, farkas nem támadja meg az élő embert, varangyos béka, gyík, sikló hasznos állat, nagyon hasznos, a
35 rengeteg énekes madarat védeni kell, akár csak az összes éjjeli ragadozó madarat, a baglyokat. Nem szabad szétrugdosni a hangyák bolyait, letaposni, elütni a lóhere virágára szálló dongót!

Sajnos, nagyon sajnós nem így történik!

Sokan azt mondják, hogy mire való ez, és hogy mire való ez a természetjárás, hisz nem hoz
40 semmit a „házhoz”. Ez igaz is egy bizonyos fokig, de azon túl nagyon is sokat hoz, csak kell tudni értékelni, de nem pénzben, mint ahogy a legtöbben teszik.

Az a véletlenül megtalált elhullott őzagancs nem csak egy halott csontdarab. Sokkal, de sokkal több. Valósággal beszél annak, aki érti a szavát. Lehet következtetni, hogy milyen őzbak hordta, fiatal, járókorban lévő vagy öreg, és ha ismerjük a terület őzállományát, szinte még
45 azt is meg tudjuk állapítani, hogy melyik őzbak vesztette el. Az a négy-öt éves, vagy a minden hájjal megkent öreg selejtes, akit kétszer-háromszor, ha sikerült megpillantani. Az így talált szép, vagy kevésbé szép agancsot kár úgy kezelni, mint egy kacatot. Kár egykedvűen behajítani valami fiók fenekére, vagy jobb esetben bicskanyelet faragni belőle. Egy ilyen darab sokkal
50 jobban néz ki felfogva egy makkos diófa lapon felakasztva a falra. De nem akármilyen falon és nem is olyasvalakinek a szobájában, akinek semmi köze sincs az erdőhöz-mezőhöz, semmi köze nincs a természethez. Az ilyen helyen az a bizonyos agancs, vagy kitömött fácán vagy réce, vagy mit tudom én mi, valósággal idegenül hat, valahogy nem illik a környezetébe, jobban mondván a környezet nem illik hozzájuk.

Viszont milyen másképpen fest az a vékonyka villás egy természetjáró ember, a vadász szobájában, ahol különböző agancsok, agyarak, koponyák és prémek lógnak a falakon. Ahol szabad tűzhely ontja a meleget, s ahol az asztal lapját egyetlen hatalmas fenyőkarika helyettesíti.

János társadalom- és hatalomkritikai beállítódása ehelyütt egybeesik a domokosi, és általában az elszegényedett erdélyi vidéki társadalom többségének erősen általánosító véleményével. A „modernhülye” a rendszerváltást önkényesen, a személyes érdek gátlástalan megvalósítására kihasználó politikus, adminisztratív funkcionárius szinonimája. A felelősség fogalmát az önérdék eszközévé silányító politikai gyakorlat felelőtlensége, hogy nem vet számot azzal a ténnyel, hogy környezetének többsége a rendszerváltás tényleges vesztesének érzi magát. (153:3–5)

János a domokosi közösség anyagi értékrendjével szemben megfogalmazott távolságtartása nem magyarázható csupán pauperizált és perifériális társadalmi helyzetével. Világképe – amennyiben a természet kontemplációjában kiteljesedő szabadságfilozófiát és az ehhez köthető tudásszenvedélyt komolyan veszi – kizárja, hogy a vagyon kitüntetett, magánvaló célképzétként legyen része életének. (153:18–19)

A domokosi, kevésbé tehetős, de rendkívül szorgalmas, számos, a parasztpolgári társadalmakra jellemző vonást mutató közösség értékrendjének kritikája János elhatárolódásának, az önszegregáció jogosságát igazolni vágyó beállítódásának bizonyítéka. (153:18–19)

Dionüszosz története és részletes elemzése mitológiai olvasottságának kiváló példája. A részletekre kiterjedő pontossággal a tudományos hitelességről alkotott saját felfogásának kíván megfelelni. Az antikvitásra vonatkozó ismereteinek legfontosabb forrása egy román nyelvű mitológiai enciklopédia. Emellett – legalábbis a könyvtárában található kötetek tanulsága szerint – ókori szerzők szövegeit is szívesen olvassa. (153:24)

Hát, hülyeség terén aligha! Mindössze az lenne az új, hogy most a „modernhülyéktől” szenved a társadalom, akiknek nagyobb hatalom van a kezükben, míg régebben talán kevesebb ilyen alkalmatlan személy töltött be kulcsfontosságú pozíciót, mint manapság. És azok „barbárhülyék” voltak. De minden autodidakta cinizmust félretéve sok olyan dolog van ezen a világon, amit mi – jelenkor emberei – a modern gondolkodásnak tulajdonítunk, habár évszázados múltra tekint vissza.

Minden társadalom törekvése – legfontosabb törekvése – az volt, hogy jólétben teljen el az élet. S mi követeltetik a jóléthez? Először is tele gyomor! Másodszor valami lakhely, a kunyhótól a palotáig. Azután következnek a minden korra jellemző „modern” vacakok, hiszen minden kornak megvolt a maga „modern” szerkentyűje. Torzonborz ősünk idejében valami csodás szerszám lehetett az egyszerű kőbalta, amellyel fejbe vághatta a kisebb-nagyobb állatokat és talán hébe-hóba saját fajtársait is.

Sokat máig sem változott ez a folyamat, mindössze a kőbaltát felváltotta valami, hogy úgy nevezem modern „lyukas vas” – fa vagy műanyag összessége –, vagyis a puska. No, de hagyjuk ezt, s térjünk vissza a „tele gyomorra”!

Lehet, hogy sokan nem értenek velem egyet ezen a téren, és talán a gazdagságot, a pénzt tekintik az elsőnek, aztán ebből kiindulva látják a tele pocakot. Engedtessek kijelentenem, hogy tévednek!

Nem azt akarom bizonygatni az alábbi történetecskével, hogy feltétlenül igazam van, mindössze azért írom le, hogy el ne felejtődjön, és az olvasó kialakíthasson egy véleményyt – magánvéleményyt – a gazdag ságról és az ezzel járó pénz nehézségéről.

Az úgy történt, hogy Dionüszosz – a bor és a mulatság istene – szellemes jókedvében – és hogy ne lenne jókedvű a huncut, a bor istene – a Tmolosz hegyei között barangolt. Természetesen nem egyedül, vele voltak a menádok, vagyis pajzán nők és a szatírok, azaz kéjsóvár férfiak tarka, vidám csapata.

Szilénosz borgőzös állapotban lévén lemaradt e vidám társaságtól s leheveredett egy fa alá az árnyékba, hogy kialudja mámorát. A parasztok reá bukkantak és felösmerték, Midász ki-

János a hagyomány kulturális értelemben reprezentatív és személyesen fontos elemeit némi elfogultsággal felértékeli. A „mulatás tudománya” az éneklés és a hagyományos muzsika szeretetére épül. Meglátása szerint az ifjabb generációk nem tanúsítanak érdeklődést a népzene iránt, és ezért nem tanulnak meg mulatni sem. Igaz, János a domokosi közösség hagyományait követve nem tesz különbséget a népdal és a nóta, vagy a népies műdal között. Ennek oka az, hogy Domokos, legalábbis az idősebb helyiek elbeszélése alapján úgy tűnik, hogy már a múlt század húszas éveiben elveszíthette hagyományos népzenejét, amit a korszakban igen divatos nóta kultúra és „kávéházi muzsika” váltott fel. A 19. századra vonatkozó adatok nem állnak rendelkezésre, de joggal feltételezhető, hogy az 1848-as forradalom és szabadságharc eszméjével azonosuló Domokoson – Kádár történeti munkájában, Szolnok-Doboka Vármegye monográfiájában külön kitért a domokosiak példaszerű hősiességére –, például a toborzók, vagy a verbunk archaikusabb formái beépültek a nyelvsziget zenei kultúrájába. A téma elemzését célzó kutatás eddig nem történt.

A zenei ízlésében szerepet játszó másik fontos motívum a szerte környezetében közkedvelt román népies műzene, amit egyszerűen „szép muzsikának” tart. Az éneklés azonban esetében identikus megnyilvánulás, amennyiben állítása szerint az „ivóban csak magyar dalokkal” mulat. A mulatni tudás hagyománya az önmegmutatás eszköze (155:34)

Dionüszosz bölcsessége János ars poetikája lehetne. Öngazolás keresése, amennyiben „isteni bizonyítékot” talál életfilozófiájának fontos, de a domokosi értékrenddel szöges ellentétben álló tézisére: a gazdagság öncélú vágya a boldogtalanság forrása. Az igazsághoz persze hozzátartozik az is, hogy János világéletében roppant szegény volt. (155:54–55)

Világképét meghatározza a személyes boldogság autonóm értékeinek ütköztetése a közösség értékrendjével. Ez nem csak az érték-szemlélet, hanem az értékkonstruálás gyakorlatában is tetten érhető. (155:54–55)

rály elé vitték nagy hűhóval. A király első tekintetre felösmerte benne Dionüszosz egyik ivómulató pajtását s személyesen vitte vissza az istenhez.

35 Dionüszosz természetesen megörült Szilénosz láttán, hiszen őkelme nemcsak mulatozó pajtása volt, hanem tanítómestere is. A mulatni tudás ugyanis tudomány, ott sem lehet amolyan „amatőrként” viselkedni, aztán meg ne felejsük el, hogy ez a mulatozás magas fokon bonyolódott, hiszen végül is istenről van szó, és a mulatozás istene nem viselkedhetik amolyan tessék-lássék suszterinas módjára. Tehát örült a vidám Dionüszosz és egy-két kupa bor után megkérdezte a királyt, hogy milyen ellenszolgálatot tehetne érte.

40 Szabódott ugyan eleinte Midász – értette a diplomáciát –, de végül is kinyögte, hogy valami aranyra lenne szüksége, s ha netalán segítséget kaphatna ezen a téren, azt szívesen elfogadná.

Semmi probléma, legyintett Dionüszosz csak, hát szeretné tudni, hogy milyen mennyiség-ről lenne szó, egyzsáknyi, kétzsáknyi? Ne cipekedjen feleslegesen király urunk, hiszen az istenek szerint bolondság kétzsáknyit cipelni mikor csak egyzsáknyira van szükség!

45 Felvillant Midász szemében a kapzsiság ördöge. Valóban igaza van ennek az istennek, bolondság lenne cipekedni, s a problémát megoldandó azt kérte, hogy nem is kell semmi arany a helyszínen, hanem amikor hazamegy, akkor történjen meg a csoda, vagyis arannyá változzon minden, amihez hozzáér, hozzányúl.

50 A kérés hallatán hirtelen elkomolyodott Dionüszosz, majd vidáman felnevetett, távolba tévedt szeme, gúnyosan elhúzta ajakát. Mondani is mondott volna valamit, de mivel egy isten mégsem alkudozhat, rábólintott: Úgy legyen, s kecses mozdulattal elbocsátotta a földi halandót.

Alighogy eltávolodott Midász, kibuggyant belőle a nevetés a vállán ölelve egy lenge öltözetű menádát, és urána rámutatott: „Ott távolodik a világ legboldogabb embere, de ezt csak ő hiszi! Valójában a legboldogtalanabb. No, sebj, bort a kupákba s sírjon a hétcsovű síp!”

Midász király alig várta, hogy hazaérjen, máris lótni-futni kezdett. Még a kertben letépett egy közönséges almát, hát uram-teremtőm, az nyomban arannyá változott, mint a Heszperidák almája. Ajtókilincs, asztal, fekhely, székek, szőnyegek, fegyverek, sőt még a falak is mind-mind arannyá változtak, amint megérintette a kezével.

60

Midász asztalának mulatságos leírása kiegészül János kulináris fantáziájának tájjellegű elemeivel. Tény, hogy ízlése nem csupán az írói-nyelvi teljesítmény formájában mutatkozik meg. János a vad- és gombaételek szakavatott, elismert mestere. A vadon szedett fűszernövények, gyümölcsök és mindenféle ehető növények szakértője. Bográcsban készített kakukkfűves szarvas sültje áfonya dzsemmel például valóságos ínycsiklandósság. (157:66–67)

Midász ostobaságának kipellengérezése, ahogy az egész történet, domokosi környezetének átvitt értelmű kritikája. A református mentalitás szigorúan, gyakorta önsanyargatóan takarékos életmódját értelmetlennek tekinti. A fukarság vádjá nem a paraszti életforma puritanizmusát ítéli el, hanem azt az ésszerűtlenséget, ami indokolatlanul alacsonyítja pusztá „robottá” a mindennapi életet. (157:79–80)

A történet elemzésében és a példázat kidolgozásában János a belátás motívumát hangsúlyozza. Midász tanul saját kárából, és elnyeri Dionüszosz bocsánatát. Saját kárán válik bölcsebbé, de ez csak azért

lehetséges, mert őszintén belátja tévedését: a gazdagság nem boldogít. (157:89–159:93)

Árnyalt kritikai érzékenységet tökéletesen érzékelteti Midász belátásának jellemzése: „szomorúan, de mégis reménykedve”. Azaz a saját vágyaiban csatlakozott király szomorúságának oka – mely szerint a túlzott gazdagság tönkretesz –, nem csak a tévedés tárgyyszerű felismerésére utal, hanem az illúzió végérvényes elvesztése feletti sajnálkozásra is. A szomorúság érzetének motivációi tehát szemben állnak a reménnyel, ami az illúziótól való megszabadulás vágyaként értelmezhető. (157:89–159:93)

Midász történetének értelmezéséből levont következtetéseit saját helyzetére éppen úgy, mint a domokosi társadalomra vonatkoztatva érvényesnek tekinti. Koraiifjúsága óta önellátásra kényszerül, és rutinosan csak a minimális energiát fordítja szükségletei kielégítésére, azért, hogy annál több időt szentelhesen tudásszenvedélyének és a természetjárásnak. (157:89–159:93)

Lótott-futott egyik teremből a másikba s vígan kiáltotta: „Én vagyok a legboldogabb! Én vagyok a leggazdagabb ezen a világon! Nincs gazdagabb, boldogabb mint én!”

Önelégülten telepedett le az aranyasztal mellé, kezébe vette a kanalat, és vidáman kiáltotta a szakácsnak, hogy hozzon valami harapnivalót, hiszen kutyául kifáradt ebben a nagy rohangálásban, és mi tagadás, kutyául meg is éhezett.

Válogatott fogások kerültek asztalra: rántott polip, pacsirta nyelv, tucatnyi, dióbéllel hizlalt császármadár, zsenge húsu rózsaszínű mogyorós pele. Egyszóval mit soroljam, csupa, de csupa különlegesség, aminőt az egyszerű halandó még csak álmában sem kóstolhat meg.

Az éhes király szeme mégis talált valami kifogásolnivalót: ezek az ínycsalatok közönséges ezüst tálcaikon szerénykedtek, sőt legnagyobb meglepetésére még cédrusfából faragott mély tál is akadt közöttük, a kézmosó tál!

Dühösen ordított reá a felszolgálókra, hogy szedjék le arany asztaláról azokat a szemét edényeket, amikor eszébe jutott, hogy egyetlen érintésétől arannyá bírja változtatni őket. Arannyá is változtatta, de legnagyobb meglepetésére a kézmosó tálban lévő víz is arannyá lett, amikor mosni akarta kezeit.

Mérgesen kapott egy sült császármadár után, hát uram teremő az is arannyá változott. Ugyancsak így történt az aranykupában lévő borral, alighogy ajka érintette, máris folyékony arannyá vált.

Földhöz csapta arany serlegét és ledobta magát egy heverőre, majd magára húzta az arany takarót. A heverő keménynek, a takaró hidegnek bizonyult, belül meg mardosó éhséget érzett.

Szomorúan sóhajtott fel: Nem jó, hogy az ember túl kapzsi legyen, s nem jó az embernek az istenekkel packázni.

Bocsáss meg Dionüszosz! Nagyon szépen kérlek, hogy bocsáss meg, s tekints el kapzsiságomtól! Könyörülj meg énrajtam, s vedd vissza ajándékomat!

Hirtelen ragyogás töltötte be a termet, s megjelent az isteni Dionüszosz, Zeusz főisten fia.

Nem is kérdezősködött, hogy mi a baj, hiszen az istenek mindent tudnak, hanem egyszerű keresetlen szavakkal azt mondta:

„Menj el a Paktolosz patak forrásához, a kristálytisza vizével mosd le magadról ajándékomat, s bűnödöt!”

Domokoson a mezőgazdaság hagyományosan a szántóföldi növénytermesztésre és az intenzív kertgazdálkodásra épül. A szántók művelése elsősorban a saját szükségletre termelt gabona, kukorica és takarmánynövények ültetésére specializált. Ezzel szemben a zöldségtermelés hagyományosan a domokosi földművesek, a rendszerváltás óta ugyan csökkenő jelentőségű, de mégis fontos bevételi forrása. Mivel a falu a Láposi-medence legjobb termőképességű földjeit mondhatja magának, ezért egészen az országos terítésű zöldségtermelői hálózat kiépítéséig a domokosi terményeknek a környéken kevés konkurenciája volt. (159:104–105)

Mit volt mit tenni? Szomorúan, de mégis reménykedve rohant Midász király a forráshoz s nyakig merült a jéghideg, kristálytisztá vízbe. Vacogott ugyan a foga, de a víz lemosta róla bűnét aranypor formájában, és azóta lehet aranyat mosni a Paktolosz patak homokjából!

95 Hogy nem kapott-e tüdőgyulladást az a bizonyos király, nem jegyezte fel a krónika, de minden esetre gyanítom, hogy az elméjének használhatott ez a hideg fürdő. A következtetést mindenki vonja le magának!

Eddig a rövidecske történet, de visszatérve a tele hashoz, hogy tele lehessen tölteni, szükség van élelemre, vagyis ennivalóra. Ennek alapja a mezőgazdaság az állattartással kiegészítve. Az utóbbi nem is olyan fontos, mint amilyennek tűnik, hisz kitűnően lehet élni hús nélkül is!

100 Nem azt akarom ezzel mondani, hogy megvetem a betyárpecsenyét.

Az a földvakaró mezőgazdaság – ha lehet egyáltalán annak nevezni – természetesen idejétmúlt foglalkozás. Már az egyszerű faeke is óriási újítást jelentett az ásóbottal szemben, viszont az a mezőgazdaság, amit most mi valami modern dolognak tartunk, nem is annyira csak korunkra jellemző. Jobban mondva nem csak korunkra jellemző. Az öntözéses mezőgazda-

105 ságról lenne szó.

TI BESZÉLTEK

Verseiben a szabadság mindig fontos téma. A szabadságtapasztalat nem csupán a szabadság fizikai és intellektuális lehetőségeinek függvénye, hanem a szabadságra alkalmas személyiség ösztönös képessége. Ez nem magától értetődő és végképp nem általános adottság, hanem a személyiségfejlődés következménye. (161:1–16)

A szabadság identitáskonstitutív tényező: egyidejűleg a társadalmi környezettől történő ön-megkülönböztetés és a saját társadalmi szerep meghatározásának eszköze.

A szabadság megvalósítása „vasakaratú” embert követel. Álláspontja szerint ezt a lemondásokkal, önmegtartóztatással, lelki és fizikai fájdalommal terhelt utat csak kevesen vállallják, járják végig. (161:1–16)

A szabadság a személyes világképet meghatározó idea. Felfogásában az élethez tartozó tényminőség, amely magából az életből vezethető le. (161:1–16)

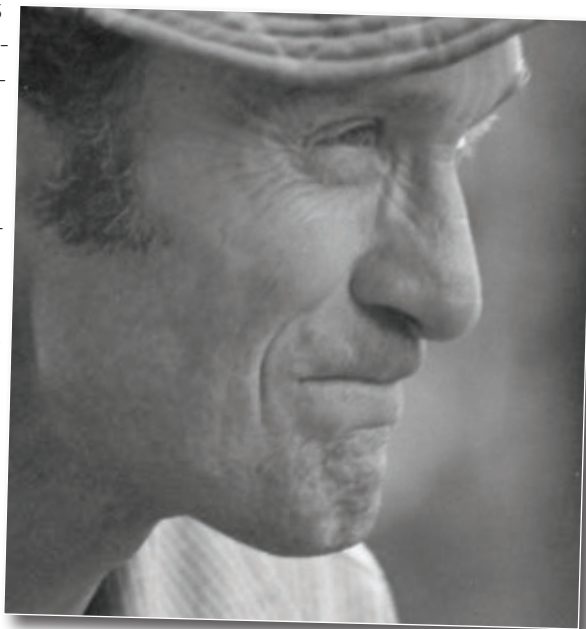
Szociális értelemben a „szabadság magánya” János domokosi lét-helyzetéből következő állapot. Érzése szerint környezetében nem találhatók olyan személyek, akik számára az idealizált életcélnak tekintett szabadság megvalósítása hasonló módon fontos volna. (161:1–16)

A szabadság iránti érzéketlenséget a domokosi közösségnek célzott kritikája lényeges elemének tekinti. Mégpedig azért, mert saját elgondolását szembeállítja a falusiak — véleménye szerint — „hamis” szabadságfogalmával. A szabadság-filozófia minden bizonnyal a fogalom

jelentéstartományának tisztázásával kezdődik. Ennek első lépése ez a személyes és a közösség által vallott szabadságkoncepció összehasonlítása. A szövegekben módszeresen — természetesen — ki nem dolgozott fogalmi megalapozás János

fejtegetéseinek egyik legérdekesebb gondolata. Ezek szerint a közösség szabadságfelfogása a mindennapiságban megragadható anyagi biztonságra alapozott otthonosságra megteremtésében kimerül. Álláspontja, hogy ez a tett csupán a szabadság illúziójának megteremtése, ami lényegében megvonja a tényleges szabadság lehetőségét az embertől, hisz célja az, hogy kizárja az életből az újdonság meglepetéserőjét, és a kockázat termékenyítő hatását. A szabadság illúziója valójában lemondás a szabadságról. (161:1–16)

Az „igazi szabadság” az ön-megvalósítás beteljesedése. A vers záró sorában megfogalmazott kérdés azonban jelzi a János gondolkodására jellemző verista szemléletet, az igazság kíméletlen kimondásának belső igényét, amely nyitva tartja az értelmezést, és nem csak arra figyelmeztet, hogy a szabadság megértésének kísérlete lezárhatatlan interpretáció, de akár arra az ijesztő fordulatra is utalhat, hogy talán nincs is szabadság!?: (161:1–16)

TI BESZÉLTEK

5

Ti beszéltek a szabadságról?
Kik szabadok sohasem voltatok!
Ti beszéltek az éhezésről?
Mindég televolt gyomrotok!

10

Én a szabadságról nem beszélek,
Szabad vagyok egymagam!
Nem beszélek éhezésről, én nem,
Kiiszom vizes poharam.

15

Lehet sosem voltam szabad, talán,
Az is lehet, sosem éheztem.
Csak a rögs út, az élet talaján,
A képzelet játszott énvelem?!

AZ AGYAG

A világpépét meghatározó kívülállás egyik saroktétele a kereszténység tanításával szemben megfogalmazott kételkedésre épül. Így, a vallásos domokosi közösség szemléletétől, és általános értelemben a keresztény doktrínától egyaránt, független perspektívát teremt. (163:8–9)

A kritikai szemlélet gondolkodásában nem csupán a szellemi elhatárolódás eszköze, hanem funkciója szerint egyúttal a saját álláspont kimunkálására vonatkozó igény megfogalmazásának helye. Érvelése a

legtöbb esetben okszerűsége törekvő következetességet jelent. Munkája hangsúlyozottan – reményei szerint – nem öncélú, amennyiben a tanító szándék, a furor pedagogicus, a közösség iránt érzett felelősségének bizonyítéka. (163:8–9)

Szövegeiben gyakori a stílusváltást vagy a hangnemben bekövetkező fordulatot előre jelző kitétel. Ez felesleges, redundáns elem, hisz az olvasó a váltást úgyis érzékeli. (163:15)

„És formálta vala az Úr Isten az embert a földnek porából...” – írja Mózes első könyve második részének hetedik versében.

5 Hm. Úgy látszik, hogy a mélyen tisztelt Mózes úr elfeledte, hogy az Úr már az első rész huszonhetedik versében megteremtette az embert, sőt mi több „teremté az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfiúvá és asszonnyá teremté őket.” Hm... Hm.

No, ne legyünk olyan szőrszálhasogatók, de mindenesetre megjegyzendő, hogy kemény munka lehetett a „föld porából” embert formálni.

10 Én azt hiszem, hogy Mózes agyagot akart írni, de valahogy másvalami sikerült – esetleg rosszul fordították –, hiszen agyagból sokkal könnyebb embert formálni. Próbálkozott azzal még valaki más is, mint például az egyiptomi Hnum isten, sőt mi több, neki is sikerült! Ami igaz az igaz, egy kissé mechanizálta a munkát, hiszen fazekas korongot használt, bár azt hiszem, hogy csak asztalként.

15 No de hagyjuk ezt a csúfolódó stílust és komolyra fordítva a szót, kevesen tudják és használják fel az agyag kitűnő tulajdonságait. Isten mentsen, nem akarok én senkit belehurcolni valami újabb teremtésbe, hisz amúgy is torkig vagyunk az efféle remekművekkel, és nem hinném, hogy az egyszerű pancsernek jobban sikerülne, ami még Istennek is félresikerült: habár be kell ismernünk, hogy neki sem volt gyakorlata. Ez volt az utolsó cinikus dörmögés, szavamra! Egyszóval nem az ember teremtésére akarom én rábeszélni a kedves olvasót, hanem az agyag gyógyászati anyagként való felhasználására.

20 Teljes határozottsággal merem állítani, hogy semmi kockázatot sem kell vállalni. Itt szó sincs valami túladagolásról, amely esetleg negatívan hatna az ember egészségére. Az agyag az olyan dolog, ami ha nem használ, akkor biztosan nem is árt. Ez kevés gyógyításra használt anyagról mondható el.

Egyetlen hibája azért van: az, hogy túl közönséges!

Az „elysium” különös hely. Egyszerre található a falun kívül és a faluban. A nyolcszáz hektárnyi községhatáron belül fekvő tóparti ház elrejtett, ugyanakkor a közösség „szeme” előtt hever. János „helyei”, a „zóna” általa gyakorta látogatott szimbolikus jelentőségű pontjai — például a Cibles, vagy a Hudin — ugyan földrajzi értelemben a falu határán túl található, de ahogy tóparti háza, éppúgy a természet csodált rejtekei sem tűnnek fel az ott élők többségének, noha éppen csak rájuk kellene emelni tekintetüket. János enyhén szólva gőgös fogalomhasználatában a „maflaság kór” — amit bevállása szerint nem ért — nem egyszerűen korszerűtlen gondolkodásmód, hanem a kézenfekvő lehetőségek felismerése iránti érzéketlenség. A „mafla” esetében nem az a kérdés, hogy amit elvégez azt rosszul teszi-e vagy sem, hanem az, hogy amit cselekszik eleve értelmetlen. (165:1–8)

János álláspontja, hogy a domokosiak ódon konzervativizmusát és az ebből következő rugalmatlan, gyakorta esetlen megoldásaitak nem egyszerűséggel „maflaságként” nevezi meg. Tervei szerint a Maflagónia című pamfletben állít majd emléket ennek, a véleménye szerint kivételes világlátásnak. A kutatónak természetesen nem feladata mérlegelni az elfogult és érzelmileg is motivált gondolat igazságértéket. Ugyanakkor arra fel kell hívni a figyelmet, hogy Maflagónia víziója János legsúlyosabb környezetével szemben megfogalmazott kritikája. (165:1–8)

A versben társadalmi helyzetének ambivalenciájára érzékenységgel mutat rá. Domokosi magányát a megértésre beállítottodott létformaként írja le. A közösség egyszerre képviseli a mindennapi élet adott és megkerülhetetlen keretfeltétele-

it, valamint éppen az ebben kibontakozó életforma értelmetlenségét. (165:1–8)

A „maflaság-kór” az „értelem betegsége”. Leírása diagnózisállítás. János írásaiban nemcsak a „kór” általános tüneteit és „köreseteket” mutat be, de terápiás javaslatokat is megfogalmaz. A „maflaság-kór” akut, az egész domokosi közösség szellemi egészségét súlyosan megfertőző betegség. A gyógygmód a helyi adottságokban található esélyek felismerésében, és a negatív vagy retrográd hagyományokkal szembeni tudatos megvalósításukban rejlik. A gyógyuláshoz szükséges új perspektíva állítása azonban véleménye szerint meghaladja a közösség lehetőségeit.

A „maflaság” kritikáját következetesen szeretné kidolgozni. Meggyőződése szerint Domokos megmaradásának alapkérdése, hogy a közösség képes-e megszabadulni a retrográd hagyomány teherétől. János nem veszi figyelembe ugyanakkor azt, hogy ez feladását jelenti majd’ mindannak, aminek eddig a falu megmaradását köszönhette, hogy képes volt a nyelvi, vallási és kulturális másság, valamint a környező többségi román településekkel összevetve a relatív gazdasági fölényt — a Láposi-medence legjobb minőségű földjei Domokos határához tartoznak — kihasználva elszigetelődni. A kutató számára úgy tűnik, hogy korábban az elszigetelődés az identitás sikeres megőrzésének kulcsa volt, ellenben manapság hátrányos,

hisz gátolja a környezet kihívásaihoz történő rugalmas alkalmazkodást. Tény, hogy a közösség fiatalabb generációinak megítélése szerint a hagyomány az elmaradottság és a szegénység szinonimája, melynek

VAN EGY VILÁG...

5

Van egy világ, nézegetem,
Benne élek, s nem ösmerem,
Érthető vagy érthetetlen?
Nyolcszáz hektár az alapja,
Hej, be furcsa gondolatja,
Mert mafláság-kór „uralgatja”.

AZ EVOLÚCIÓ

kézenfekvő alternatívája a modernizáció és a korszerűség zálogaként feltűnő román nyelvű kultúra. (165:1–8)

János sarkos tézismondata egyike legérdekesebb tudományelméleti értékű állításainak. Azon túl, hogy a diszkontinuitás érve a lineáris evolúció bevett ellentétele, a kijelentéshez kapcsolt második érv igen érdekes gondolatot fogalmaz meg. A tudományosság habitusát átható konzervatív kényelem részben a tudósok személyiségéből és érkeiből levezethető magatartásforma. (167:5)

A tudománykritika intencionális gondolat, amennyiben éppen arra sarkall, hogy a megkérdőjelezett tétel árnyalását, esetleg „korszerűbb” állásponttal történő helyettesítését megvalósítsuk. (167:5)

Az evolucionizmus kritikája nem csupán az olvasmányai alapján felfedezett ellentmondások vizsgálatára épít, de hasonló természetességgel táplálkozik a tekintélyelvűséggel és bármely doktriner világlátással szemben érzett ösztönös ellenszenvéből. (167:5)

Itt Carolus Linneaus (1707–1778) svéd botanikusra, a növények és állatok osztályozási rendszerét kidolgozó tudósra utal. (167:8)

Világszemléletének polifon karakterét jellemzi a tradíció és a ráció közötti ellentmondás megfogalmazása, valamint, hogy szemléletében mindkét beállítódás helyet kap. A tradíció jelentéstartományának újragondolását a kora-felvilágosodás ortodox racionalizmusának érvrendszerét idéző módon hajtja végre. A hagyomány a „logikus gondolkodás” gátja, végeredményben túlzó tisztelete az embert cselekvőképtelenné teszi, amennyiben a tradícióként átörökölt ismeretek védelmének érdekében az ember hajlamos óvakodni az újításoktól. A ráció törvényei az ész észrevétlen tettét, a hagyomány megőrzését – hogy Gadamert parafrázzuk – nem képesek leírni, sőt éppen ellenkezőleg, a hagyományt par excellence ésszerűtlenségként tételezik. János életében a néphagyomány különböző formáinak – a népművészeti értékek, a népzene stb. . .

– fontos szerepe van, gyűjti őket. Világszemléletének ambivalenciája, hogy a hagyományt egyrészt tiszteletre és megőrzésre méltó érték-konstrukcióként fogja fel, másfelől a racionális attitűdből következő logikus cselekvés akadályának. (167:15–17)

Annak ellenére, hogy a Magyarlaposi Városi Könyvtárat tűrhetően jó, de hiányosságokkal küszködő intézménynek tartja, nem csak az álmóányt ismeri kitűnően, de a könyvtárosokat is. Miután anyagi lehetőségei soha nem engedték meg számára, hogy kedvére hódoljon könyvgyűjtő szenvedélyének, ezért félig-meddig kényszerűségből rendszeres látogatója lett a könyvtárnak. (167:24)

János a humanista philosz „illúziójának”, ha tetszik önképének példaszzerű képviselője, amennyiben az olvasást, valamint az írott szövegek feldolgozását munkának tekinti. (167:24)

Nemcsak a gyógynövényismeretben van megmagyarázhatatlan fejlődés, hanem az ember evolúciójában is, és ugyanez érvényes az állatok házasítására.

5 Charles Darwin evolúciós elmélete lényegében nem magyaráz meg semmit, ha elgondoljuk, hogy az evolúcióban hirtelen ugrások következtek be, amelyeket nem lehet józanésszel megmagyarázni, csak akkor, ha az elméletet dogmává emeljük. Non datur saltus in Natura – tartja Linne híres, szállóigévé vált mondása. De hát éppen ilyen „saltusokra” bukkanunk lép-

10 ten-nyomon, ha komolyabban belemerülünk az evolúció elméletébe. Olyan ugrásokra találunk, amelyek túl nagyok ahhoz, hogy ne lehessen észrevenni, és csak akkor mulasztjuk el őket, ha szánt szándékkal figyelmen kívül hagyjuk a tényeket. És valóban, a tényeket manapság figyelmen kívül hagyják, mert a tudósok nem akarnak megválni egy előre beállított kényelmes tételtől, mert egyszerűen félnek kitenni magukat a gúnyolódás céltáblájává, mert rontaná te-

kintélyüket és talán a zsebüket is.

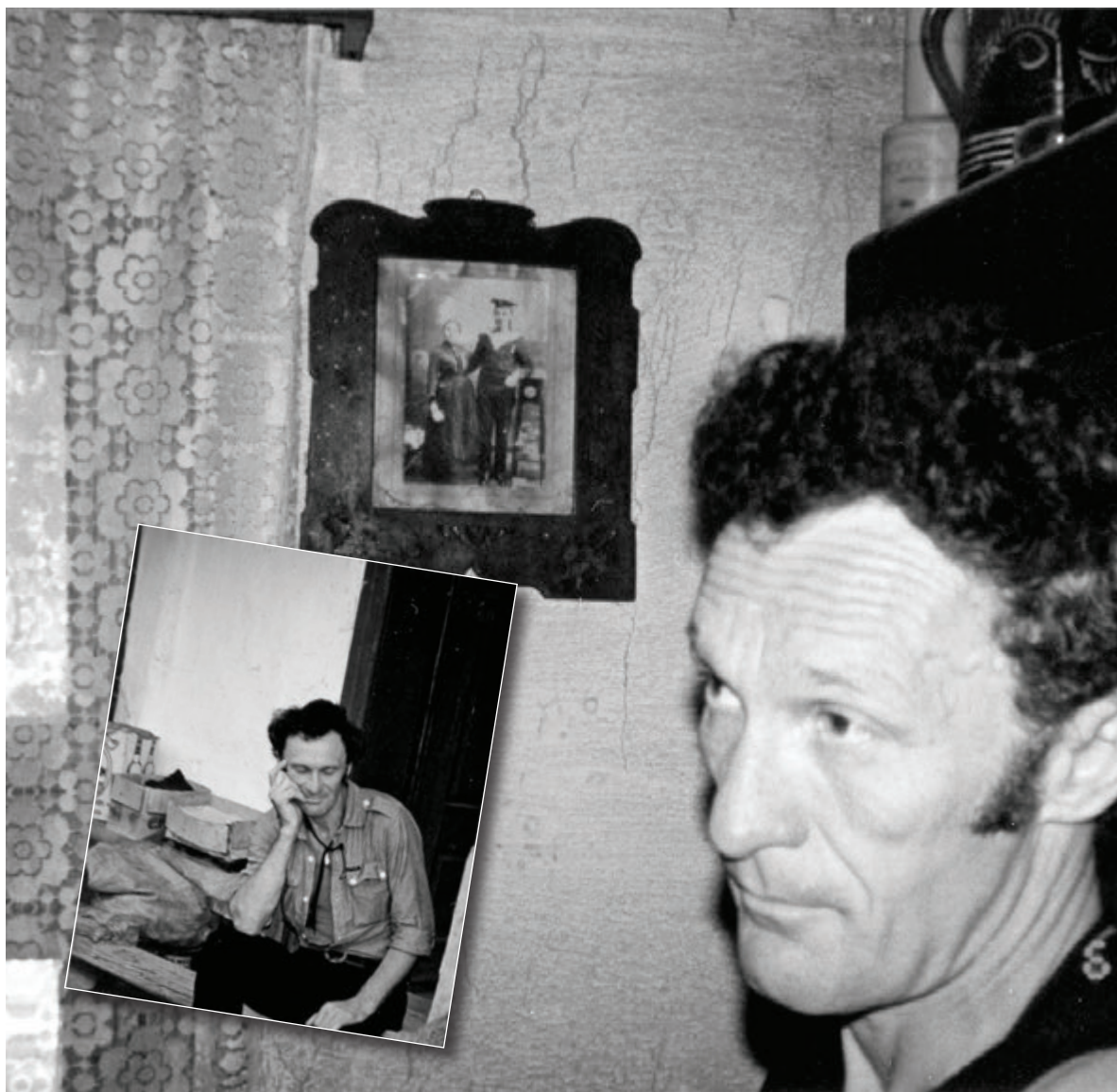
15 Szerintem nagyobb hibája nem lehet egy tudósnak, mint az, hogy gyepes homlokúvá válon, és a logikus gondolkozástól elszakadva kardoskodjon egy idejétmúlt – időközben dogmává vált – teória mellett. Az ilyen gondolkodásmód a legnagyobb ellensége az emberiség tudományos előrehaladásának és évtizedekre – talán századokra – vissza tudja vetni a tudomány normális fejlődését.

20 A világhírű alexandriai könyvtárat elégették. Nem fontosak a nevek, hogy kik tették, de ez pótolhatatlan vesztesége az emberiségnek. Olyan kéziratok pusztultak el, amelyek segíthettek volna a tudomány előrehaladásában, az emberiség kultúrtörténetének megismerésében, s ha nem ez történik, most sok dolgot világosan látnánk, és nem kellene feltevésekre támaszkodnunk.

A Vatikán könyvtárának végigolvasása és közzététele egyszerűen lehetetlen. Például több mint valószínű, hogy ide került az inkák kincsének is egy csekély töredéke, de nem az arany számí! Kéziratok százai, ezrei fekszenek felhasználatlanul, amelyek szerves részei az emberi-

25 ség történetének, de egyszerűen el vannak zárva, a nagyközönség számára nem hozzáférhetők. Uram isten, ismeretük talán csorbítaná az egyház befolyását. Jobban mondvá csökkennének az egyház bevételei: lám-lám, hogy összefér a pénz és az örök életbe vetett hit. A buta embert köny-

30 nyebben lehet becsapni és holmi lyukas mogyoró igazgyöngyként való megvételére reávenni.

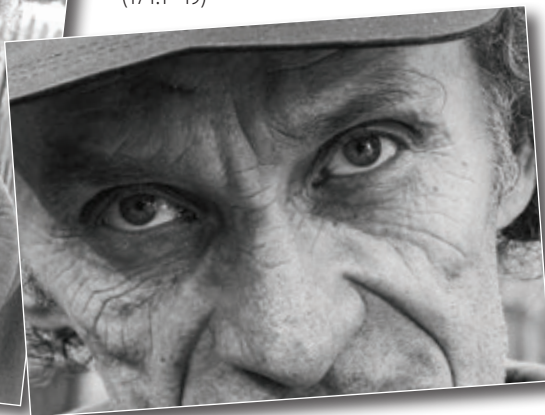

De ami érthető – én is értem, de elítélem – az egyik oldalon, a másikon érthetetlen, és itt felteszem a kérdést: milyen tudós az, aki foggal, körömmel kapaszkodik az idejétmúlt teóriába, amikor a tudós éppen azért tudós, hogy a jobbért, helyesebbért, a haladásért használja fel energiáját, gondolatait?

35 Nem tudós ez kérem szépen! Mit sem egy ilyen tudós, akkor inkább egy nyitott gondolkodású tehénpásztor!

De visszatérve az evolúcióban történt meghökkentő ugrásokra, logikus magyarázatot csak akkor lehet adni, vagy legalábbis lehet ilyesmivel próbálkozni, ha szakítunk a vaskalapossággal, s nyitottan elmélkedünk.

40

Szabadságtudatának fontos elvi tartozéka, hogy ellentétben a legtöbb falusival bármikor megengedheti magának, hogy kilép a domokosi mindennapokból. (171:1–19)

Az öregedés folyamatának jeleit figyelve önmagán mélyen átélt, személyes hangvételű monodrámát ad elő, melynek egyidejűleg rendezője és főszereplője. Az ifjúság elvesztésének ténye identitásválságot eredményez, mivel ez az élet során kivívott szabadság megtartásához nélkülözhetetlen fizikai képesség megrendülését is jelenti. A szabadság-filozófia nem az elvágyódó romantikus lélek életérzése, hanem a tudatosan megválasztott létformát összegző koncepció. (171:1–19)

Ahogy a látás képessége nem zárja ki a „vakságot”, éppúgy a szeretet sem a gyűlöletet, állítja. Éppígy a magány sem jelent abszolút társatlanságot, noha társadalmi értelemben vett kapcsolatai legfeljebb csak árnyalják a mindennapokban megélt egyedülállót. János szövegeinek, különösen verseinek érdekes fordulata az önmagával vitatkozó szerző alakja. A két szerep – az önmagát alkotásában megteremtő író viszonya önmagához, a magány alanyához és az erről tudósító íróhoz – az olvasó számára egy soha be nem fejezhető monológga olvad össze. (171:1–19)

NEM AZÉRT...

5 Nem azért vagyok vak, mert nem látok,
Nem azért gyűlölök, mert nem szeretek.
Az ifjúságtól búcsúcsókot váltok,
Örökké ifjú nem lehetek.
Még bennem van a vad élet
Szabadság tündérhava,
10 Látom, de nem látom,
Barázdás hattyú a nyaka.

Még azért sem iszom, mert szeretem
A vodka nem jelent semmit – Ruszia,
Kaukázus, Szibéria énnekem
15 A szabadság az élet hóhéra.
Mert bennem van a vad élet,
Vagy a kihalt szabad táj,
Döglődő madaram,
Víjjogj döglődő madár!

20 Domokos 1998. 02. 23.

S. K. B. II. G.

LIDÉRCFÉNY ÉS „TÜZMACSKA”

Macskát nem tartott a tóparti kisházban. Ennek oka, hogy a mogyoróspelére és a házkörülű fákra fészkelő madarakra, a tervezett dendrológiai park féltett kincseire a macska veszélyt jelentene. A nevezett kandúr a faluban töltött évek kedves emléke. (173:5–6)

Életének csak egy rövid szakaszát töltötte városban – 1967–71 között Nagyszebenben – és tisztában van azzal, hogy a falusi életforma zárt viszonyai sokkal kedvezőbbek a hagyományok megőrzéséhez, mint a városi környezet. (173:9–10)

A „lidérc” (lidérc, ludvérc) egész Erdélyben – magyar nyelvterületen különösen Székelyföldön – elterjedt hiedelem. A legtöbb leírásban kincshozó, kincsőrző démon, aki teljesíti gazdája kívánságait. Megjelenését általában fényjelenség (lidércfény) kíséri. Feltehetően a lápos vidékeken feldúsuló mocsárgáz öngyulladásának vagy a légköri elektromosság fényjelenségeinek, valamint a népi vallásosságban elterjedt szellemhit összekapcsolásának eredménye. Domokos környéke, a Láposvidék gazdag a hasonló adottságú vizes helyekben, ezért nem meglepő, hogy a lidérc a hiedelem természetes tartozéka. (173:9–10)

A domokosi nyelvjárás, amely az Észak-Szamosmente dialektusával rokonítható az idősebb generációk, valamint a hagyományos gazdálkodás háttérbe szorulásával a sajátos kifejezések sokaságát veszíti el. János a hagyomány értékeinek egzaktsímeretéről árulkodik, amennyiben nem csupán a tárgyi emlékeket, hanem a folklór kitüntetett elemeit is megőrzésre érdemesnek tartja. (173:12–13)

Helytörténeti kutatómunkája több figyelemreméltó eredményre szolgált. Különösen Nadas Erzsébettel közösen a babonák területén végzett gyűjtőmunka tarthat szélesebb körű érdeklődésre számot. A 90-es évek végétől a falu idős lakóinak kikérdezése alapján módszeresen lejegyzik a helyi hiedelemvilág jellegzetességeit, valamint a gyógynövényhasználat szokásait, ami a népi gyógyászat domokosi gyakorlatának feldolgozását jelenti és valódi etnográfiai eredményeket tükröz

munka. Érdekes, hogy a felgyűjtött anyag értékelésük szerint mindkét témában a magyar-román kulturális együttélés erős kölcsönhatásait jelzi, amennyiben számos szokás mindkét kultúrában kölcsönös megtalálható. (173:12–13)

A tradíció megőrzésével kapcsolatban vallott nézetei jól tükrözik személyiségének intencionális jellemvonását. A hagyomány – ne feledjük, János ösztönösen megkülönbözteti a retrográd vagy negatív, és az afirmatív vagy pozitív hagyományt – nem csupán megőrzésre, hanem ápolásra, gondozásra szorul, és a hagyományt képviselő még élő idősebb generációban, valamint az utódokban az értékhozó elemek identikus jelentőségének tudatosítására is számot tart. A megőrzés olvasatában tudatos értékmentés, cselekvő viszony. (173:12–13)

Kapcsolata a tömegkultúrával, ezen belül is a televízióval kifejezetten ambivalens. A túlstilizált, a mindennapi valóságtapasztalatnak ellentmondó, sokszor az abszurditásig illuzórikus látvány káros, hisz a nézőt elidegeníti saját világától. Olyan vágyakat ébreszt benne, melyeket léthelyzetéből következően – a meglehetősen szegénynek mondható Domokos mindennapjaira fokozottan érvényes – képtelen kielégíteni. A populáris „esztétika” fogyasztásközpontú és túlidealizált világképe beárnyékolja, jelentéktelenné teszi a saját életvilágban rejlő lehetőségeket. Éppen ezért János a saját környezet és kultúra iránti érdektelenség egyik fontos okaként nevezi meg a televíziót. Ugyanakkor figyelemreméltó, hogy az etnikai identitását erősen hangsúlyozó domokosi többséggel szemben következtetéseiben etnikai értelmű értékpreferenciát nem állít: a magyar és a román tömegkultúra hasonlóan silány. (173:18–19)

A mese és a történetmondás hagyományának eltűnése a domokosi kultúra mindennapjaiból megfigyelése szerint a rendszerváltást követően gyorsult fel. Érdekes, hogy a vadászközösség, vagy a természetjáró, „hegyvándor” emberek társaságában éppen a beszélgetések bensőséges atmoszférája az a gyakran idézett többlet, amit szövegeiben kiemel.

Én ugyan még sohasem láttam közelről lidércfényt, de tűzmacskát igenis simogattam, sőt mi több még a nevét is tudom. Többször is simogattam, és ami mindennek a teteje, azért lát-
 5 tam, valamint simogattam, mert az én híres-nevezetes kandúromról van szó, a bizonyos néhai nemes Glonti Golyóbis úrról.

No, de mielőtt megemlékeznék arról a néhai nemes stb. úrról, talán nem ártana tisztázni, hogy mi is az a lidércfény, vagy hogy zamatosabb legyen a kifejezés: „ludérc” fény.

Faluhelyen él még többé-kevésbé az a mondás, hogy úgy jár mint a „ludérc”. Zamatos kife-
 10 jezés, talán egyike a legzamatosabb magyar szavaknak, amelyek átmentődtek az újkorba. Van benne valami ősi íz, valami ősködökből előbukkanó sámánizmus, mágikus nosztalgia réglé-
 tünk egy korszaka után. Szép szó, jó szó, megbecsülendő szó: nem kellene hagyni, hogy ez is kivesszen, mint több más kifejezés az anyanyelvől. Az irodalmi nyelvben még előbukkan
 nagy ritkán, de a hétköznapi nyelvhasználatban mind ritkábbá válik. Érdekes módon ösmerik
 15 ezt a szót, de mind ritkábban mondják és a kivétel talán csak a mesék birodalma, bár itt is nagy „megújulás” ment végbe! A „szuperjók” és a „szuperrosszak” vigyorognak a TV képer-
 nyőről az apróságok szemébe és a mesélő nagymama vagy nagytata maholnap csupán emlék
 lesz. Talán máris az!

Pedig az őszbecsavarodott hajú nagymama vagy nagytata térdén kucorgó apróságnak sokkal
 20 többet jelentene egy régi mese, mint a magamutogató „kivagyokén hősök”! „Szupervacakok”.

No de visszatérve a „ludércre”-lidércre – nekem jobban tetszik az első kifejezés – azt je-
 lenti, hogy egy bizonyos személy váratlanul előbukkan, megjelenik valahol, és ellentétben a
 szellemmel megjelenhet nappal is. Más szóval, amolyan járó-kelő, a helyét nem lelő embert
 értenek alatta.

Nem tartják kimondottan rossz jelenségnek, úgy lehetne mondani, hogy se nem árt, se nem
 25 használ, de azért mégis jobb tartózkodni tőle. Mindenesetre nem „normális” személy, sőt úgy
 is mondhatnánk paranormális. Átvitt értelemben ez áll a ludércfényre is, bár egyszerű ter-
 mészeti jelenségről van szó.

A hegyi vadászházban, a tűz mellett, vagy a lesen barátokkal, esetleg odatévedt idegenekkel folytatott beszélgetések, önmaga mások számára az elbeszélt történetben végrehajtott megmutatásának alkalma. János a domokosi viszonyok ismeretében fogalmazza meg a mindennapi történetmondás kultúrájának hanyatlását érintő gondolatokat. Mindez részben a televíziózás természetéhez tartozó passzivitásból vezethető le. Egyrészt, mert kisajátítja a korábban a történetmondásra fordított szabadidőt, másrészt pedig, mert leszoktat a beszédről. (173:18–19)

Természettudományos olvasottsága lehetővé teszi, hogy a falusiak mágikus világlátásának jelenségeit tárgyilagosan kezelje és magyarázza. (175:30)

Pikírt egyházellenessége mellett feltűnő, hogy a vallás kritikai hangvételű értelmezése agnosztikus szemlélettel társul. Számos, János által egyszerűen és összefoglaló értelemben rejtélynek tekintett jelenség esetében olvashatunk hasonló, a pontos megértés lehetőségét kizáró álláspontról. (175:50)

Egyszerű természeti jelenség, de ezt nem úgy kell érteni, hogy lépten-nyomon megfigyelhető. Itt is, mint minden természeti jelenségnél szükség van bizonyos feltételekre. Először is meleg nedves idő, mondjuk nyár dereka.

Másodszor magas fokú légköri elektromosság – ez leggyakrabban vihar előtt, konyhanyel-
35 ven szólva, amikor „nagy idő közeledik”.

Harmadszor legyen a közelben valamilyen magosabb épület, fa, sziklacsúcs, hajóárbc –
ugyancsak konyhanyelven: ami húzza a „ménkűt”.

Negyedszerre talán valamilyen sötétebb háttér is szükséges, hiszen ott a látvány jobban ér-
vényesül, vagyis szembetűnőbb.

40 Tételezzük fel, hogy adottak a fentebb említett körülmények, vagyis elektromossággal ál-
lunk szemben, és mivel minden elektromosságnak két pólusa van – anélkül, hogy belebonyo-
lódnánk valami fejtegetésbe –, mondjuk azt, hogy a felhők pozitív töltésűek s a földön levő
magosabb tárgyak negatív töltést kapnak. A „töltet” a fentebb említett tényezők hatására „ki-
sül”. Amolyan csendes villámra gondolhatnánk, ha lenne a természetben csendes villám, vagy
45 ki tudja. Ez a kisülés hosszan tartó, de helyesebb lenne azt mondani, hogy áramfolyásról van
szó, amelynek következtében szép ibolyaszínű fény keletkezik.

Mindenfelé észleltek ilyen jelenséget, elsősorban a trópusi vidékeken, de néha minálunk is
megfigyelhető, s mi sem természetesebb, hogy különböző legendák kötődnek hozzá. Ahány
nép annyi legenda: Szent Antal, Szent Patrik, Szent Ilona tüze.

50 A vallás se maradhatott ki ezekből a magyarázatokból, s helyel-közzel Krisztus tűzésnek
is nevezik, habár semmi köze nincsen a szentekhez. De hát a vallás, az vallás, a hit meg hit, és
itt más egyebet nem is lehet hozzáfűzni, azaz lehetne de nem érdemes. Mindenesetre festett
szentek fejét övező körív is lehet elektromos kisülés eredménye, hacsak nem akarunk kitar-
tani Danniken változata mellett, miszerint földön kívüli látogatók sisakját jelképezi. Ennyi a
55 megjegyzés.

KEREK A KÁPOSZTA

A szövegek János etnikai identitására vonatkozóan kevés támpontot nyújtanak. Az „ősi” és a „pogány”, mint „a magyar” állandó és közhelyesen használt jelzője, valójában az önmeghatározás igényével leírt szókapcsolat. (177:4)

Az etnikai hovatartozásról vallott felfogása – mind a rendelkezésre álló kéziratok, mind a számtalan beszélgetés alapján, úgy tűnik – bonyolult és kényes kérdés. Esetében az etnikai dimenzió túlmutat a

származáson és az anyanyelven. Annak ellenére, hogy írásaiban előfordulnak etnikai értelmű képzettársítások és rögzült nyelvi fordulatok, elmondható, hogy világlátása etnikai előítéletestől mentes. János magát magyarnak tartja anyanyelve, származása és kultúrája okán, de ez nem jelenti azt, hogy a többségi román környezetből átvett nyelvi és kulturális hatások személyiségére gyakorolt jelentőségével ne lenne tisztában. (177:4)

KERÉK A KÁPOSZTA

Kerek a káposzta, csipkés a levele – mondja a nóta, amikor töltött káposzta kerül a lakodalmi asztalra, lévén az étek, amolyan ősi pogány magyar. De azt már kevésbé tudja a vidám mulatozó, hogy valóságos csodanövényről van szó, habár másnaposság esetén ő is felhajt egy-két kupica káposztalevet a szilvórium – vagyis a „baktériumölő” – után!

Bár talán ezt is tudhatja, hiszen valóságos legendává vált az öregember és a káposztalé meseje. Leírom, hogy zamatosabb legyen a szöveg.

Egyszóval úgy történt, hogy beteg lett a zsémbes öregember s a menyé elvitte a doktorhoz. Sorban állás, becsoszogás, zsémbelődés, hogy itt is szaggat, ott is fáj. Hamarosan rájött az orvos, hogy itt amolyan végelgyengülésről van szó, amelyen nemhogy ő, hanem talán még Jézus Krisztus sem bírna segíteni. No, de hát a tekintély, az tekintély, lelkiismeretesen végigkopogtatta. Elég nehezen bírt vele értekezni, hiszen az öregkorral velejár a sükettség is! Miközben öltözködött az öreg, gondolta mégis ad neki valami orvosságot, hiszen milyenféle orvos az, amelytől a beteg semmiféle lötytyöt sem kap?

Valamilyen erősen higított hipermangános vizet töltött egy övegecskébe – legyen valami színe is az „orvosságnak” –, s miközben töltötte, odasúgta a menyecskének: du-l acasa, ca oricum moare. Gondolván, hogy töksüket fülével úgyse hallja meg a páciens.

No, de mint mondani szokás, a süket ember éppen azt hallja s látja meg, amit nem kell, és lehet, hogy az ördög is beledugta farkát az öregúr fülébe. A töksüket vénember meghallotta az utolsó szót és a maga módján értelmezte.

Talán félév is eltelt, amikor egyszer csak belép az orvos szobájába egy virgonc mozgású öregember valami ménkü nagy korsót cipelve, amelyet úgy odacsapott a rendelő asztalára, hogy az belereccsent, s mi több akkorát csapott a doktor vállára, hogy az is belegörnyedt.

Megnémulva, megdermedve nézett az orvos, hirtelenében valami örültekházából kikerült egyénre gyanakodott, s már éppen a vészcsengő után nyújtotta kezét, amikor elkezdett om-lani a szó az öreg szájából.

„Na doktor úr, most vagy fél esztendeje eljöttem magához, mert rosszul éreztem magamat, becsületesen megvizsgált s adott is valami orvosságot, csak hát egy kicsit keveset tetszett adni. A hiányt pótoltam én a hordóból, hiszen maga is úgy mondta, hogy használni fog a „moare”.

A „csodálatos gyógyulás” János egyik leghumorosabb története. A mindennapi történetmondás kultúrája, ahogy másutt is, a múlt század utolsó évtizedeiben sokat veszített jelentőségéből. Elsőként a hagyományos mesemondás, a közösség életének fontos alkalma tűnt el

a mindennapokból, majd, gyakorlatilag már jelenünkben, a tanítójellegű példázat, az élettörténet és az anekdota is szinte már csak az emlékekben élő szövegtípusai a köznyelvnek. A mindennapok közösségi léthelyzetei egyúttal a történetmondás alkalmai is voltak, vagyis a „találkozások” ritkulása, a társadalmi érintkezés intenzitásának csökkenése a falusi közösségekre hagyományosan oly annyira jellemző szóbeli műveltség kiüresedéséhez vezetett. Ifjúkori emlékei szerint a közösen végzett munka vagy a baráti poharazgatás leginkább „beszélgetéssel” telt, ami teret kínált a legkülönbözőbb témájú és műfajú történetek elmondására. János magát nem tekintette kiemelkedő képességű történetmondónak. Szövegeiben az élcelődés és ironizálás, valamint a jó humorérzék mégis fontos írói eszközök. (177:9–179:46)

A szerző csak az anekdota végén árulja el a félreértés, a „csodálatos” gyógyulás okát. A moare a román a muri (meghal) ige egyes szám harmadik személyű alakja, ami egybeesik a máramarosi román dialektusban használt moare (káposztalé) főnévvel. A történet szemléletes bizonyítéka kétnyelvűségének. (177:9–179:46)

Domokoson, hasonlóan Erdély más vidéki, rossz infrastruktúrával rendelkező területeihez, az orvosi ellátás, különösen a rendszerváltást megelőzően igen alacsony színvonalú volt. A helyzetet csak rontotta a gyakori gyógyszerhiány, ami hozzájárult ahhoz, hogy részben kényszerből, valamint a természetközeli életformát élő közösségekben a hagyományos gyógyászat praktikáinak ismeretéből következően a „népi tapasztalat” a mindennapi orvoslás része maradjon. Domokoson, akárcsak a környező román falvakban a gyógynövények széles skáláját gyűjtik. János és Nádas Erzsébet módszeresen vizsgálták a helyi gyógynövénygyűjtés szokásait, valamint az egyes betegségekre használt főzetek, tinktúrák, kenőcsök elkészítésének és alkalmazásának módját. A természetgyógyászati műveltség értéke szerint a pozitív vagy affirmatív hagyomány egyik legjobb példája. (179:57)

Ki is ittam apránként az egész hordót, s látja, hogy milyen jól használt? Eleinte voltak ugyan hascsikarásaim, többet voltam a nadrággommal a kezemben, mint rajtam, de végül is használt. Igaz ugyan, hogy új budit kellett csináljon a fiam, hiszen nagyon elrondítottam a régit, és olyan szag volt ott, mint valami pálinkafőzőbe! Vagy talán még különb. Na de ez már mind a múlté. Ebben a korsócskába hoztam valami szilvapálinkát, igya meg a doktor úr az egészségemre! S hogy el ne felejtsem, szombaton estére elvárnám a doktor urat a lakodalmamba, elhatároztam, hogy megházasodom. Van a szomszédba egy fájtós menyecske. Passzolunk. Na Isten áldja doktor úr, várom a lakodalmamba, de jól fel kell kötni a gatyát, mert a mennyasszony mindenáron táncolni akar magával is. Mint mondtam, fájtós egy menyecske.”

40 S elkapva a sóbálvánnyá merevedett orvos kezét, akkorát szorított rajta, mint valami satu. Fiatalos léptekkel, végigvonult a szobán, s úgy becsapta maga mögött az ajtót, hogy csak hullott a vakolat.

A meglepett orvos savanyú arccal masszírozta tönkre szorított kezét, s csak fél perc múlva esett le a tantusz, hisz ő valóban azt mondta akkor az öregember menyének, hogy „moare” vagyis meghal, de az öreg úgy értette, hogy káposztalé. Érthető, hiszen e szónak két jelentése van!

Egyszóval ezt a mesét is tudhatja az a bizonyos káposztaléivó, de a következőket lefogadom, hogy nem, vagy esetleg egyet-kettőt.

50 Káposzta (*Brassica oleracea*) ösöreg növény (4). 4–5000 évesnél is több, talán még Noé ősapánk is tett a „csolnakába” belőle egy-két fejnyit, ha nem másnak, bár a kecskék részére. A Biblia ugyan nem említi, de több mint valószínű, hogy már abban az időben is ösmerték, hiszen európai növényként tartják számon. Mindenesetre Poncius Pilatus idejében ösmerték a szentföldön – szerintem minden föld szent –, de minden humort félretéve már Hippokratész is említi. S ki volt ez a Hippokratész, hát kérem szépen, sem több, sem kevesebb, mint a doktorok Atyaúristene. Ő írta a legelső komolyabb gyógyászati könyvet. Ugyancsak ez az úriember említi meg egyik írásában, hogy nincsen abban semmi szégyen, ha az orvostudomány figyelembe veszi a népi tapasztalatot.

Kérdés, hogy világképét örökös szegénysége mennyiben befolyásolta (deformálta), illetve, hogy mentalitásába miként épült be a protestáns domokosiakra és a paraszt-polgári közösségekre jellemző értékrend egyik meghatározó elemével, a vagyonszerzéssel szemben tanúsított elemi gyanakvás. A kérdés mélyen illeti szocializációjának történetét. Elmondható, hogy az eleve, még a helyi léptékekkel mérve is szegény Szász család a kaszt-szerű, a vagyon alapján rétegzett közösségben nem rendelkezett valós felemelkedési eséllyel. Ezt a városban – Nagyszeben – munkát vállaló, majd elemeire hulló család minden tagja pontosan tudta. Az édesanya kriminalizált életpályája, az édesapa rezignált és apatikus életformája, valamint János életfilozófiája, a naiv „philosz” tudásszenvedélye és az ily módon alkotott ellenvilág egyrészt a domokosi közösség részéről tapasztalt kirekesztő gyakorlatra adott válaszok, vagy megfordítva, a falusi életmód és értékrend elutasítása. Úgy tűnik, hogy János men-

talitását társadalmi és anyagi helyzete erősen befolyásolta, habár nem kizárólagosan alakította, amennyiben az öncélú vagyonszerzés értelmét jól azonosítható érvekkel – „Megbotlik a józan ész” – kérdőjelezi meg. (181:1–11)

A személyes sorstragédia élményét nem a szegénység ténye vagy ennek felismerése mélyíti el a maga teljességében, hanem a megfigyelésből levont és az életvezetésben szigorúan érvényesített meggyőződés: „Utálom, félreállom” – írja János, és így a tudatosan vállalt magány indoklásával és végrehajtásmódjával áll elő. (181:1–11)

A versből félreérthetetlenül hallható kritikai hang, a vagyon az „élet” szinonimájaként történő felfogását kérdőjelezi meg. A rendelkezésre álló szövegek sajnálatosan nem engednek betekintést abba, hogy élet-történetének korábbi időszakában miként vélekedett a vagyon kérdéséről. Általában elmondható, hogy írásai gyakorlatilag csak – néhány visszaemlékezéstől eltekintve – az utóbbi bő évtized sorseseeményeiről tudósítják az olvasót. A gyermek-, majd az ifjúkorra és a fiatal felnőttkorra vonatkozó adatok elsődleges forrása János elbeszélése, valamint az életét alaposabban ismerő rokonok és a munkaadó Nádas család tagjainak emlékezete. Így a hitelesség, mint minden alapvetően szinkronikus elemzés esetében a megfigyelői perspektíva szempontjából adekvát olvasat megfogalmazásának kérdése. A hosszú és az egy-egy témában többször megismételt interjúk alapján talán joggal kijelenthető, hogy korai és nem dokumentált életszakaszára vonatkozó elbeszélése, az emlékezet megőrző, és a következetes „én-mitológia” szolgálatába állított munkája hiteles: sem spekulatív konstrukció, sem hamisítás nyomai nem mutathatóak ki. (181:1–11)

Az autonóm világ bejelentése és alapelveinek tételezése intencionális mozzanat. A lényege szerint a szabad, azaz a domokositól függetlennek gondolt világ nem állapotjellegű, hanem a perspektíva állandó mozgásával jellemezhető és János minden cselekedetére újra és újra ráutalt „alkotás”. (181:1–11)

PÉNZHAJSZOLÓ VILÁGBAN

5

Bütykölődő, pénzhajszoló világban,
Megbotlik a józanész,
S felében-harmadában, igazában,
Olyasmit is lát, amit nem néz.

10

Bütykölődő, pénzhajhászó világban,
Utálom, félreállom,
S felében-harmadában, igazában,
Ez nem, nem az én világom!

MEGÁLLAPODÁS

A fizikai értelemben vett független „világ” megteremtése a Domo-kostól mintegy másfél kilométerre fekvő két apró tó, valamint az ehhez tartozó földterület megvásárlásával vette kezdetét. A birtok megvételét igazoló hivatalos okirat létezéséről nem tudni. A vásárlás tényét a falusiak, a Nádas család tagjai, valamint János egymástól függetlenül hasonlóan beszélik el. A „megállapodás” részleteiről csupán az írásai között talált jelen szövegrész számol be. Az 1998-as dátum jelzi, hogy utólag megírt szövegről van szó, hisz János már a 90-es évek közepén is használta a tópartra épített első kisházat. A használatbavétel időpontja és a tranzakció megszövegezése között eltelt időszakban a házat még nem tulajdonosként, hanem munkaadójának engedélyével használta. (183:1–21)

A „szerződés” tartalma arra utal, hogy János a remélt apai örökség terhére vásárolta meg a földterületet. Az adásvétel anyagi értelemben nyilvánvalóan előnytelen, hisz a falu főutcáján álló, igaz nem túl jó állapotú ház, a hozzátartozó földterület – a Szőcs patakra kifutó telekkel – nagyságát figyelembe véve, és piaci értékét tekintve meghaladja a tóparti birtok árát. János az „elysium” ideális helyét keresve, a terület személyes céljai szempontjából fontos eszmei értékét a tényleges piaci árérték fölé helyezi. (183:1–21)

A „megállapodás” szövege pontosan kijelöli helyzetét a falusi társadalom hierarchiájában. Karbantartóként a cég fontos alkalmazottja, de státusza csak a kölcsönös érdekviszonyok mentén értelmezhető. Igaz, egy „szerződés” nem lehet hivatott a személyes társadalmi kapcsolatháló jellemvonásainak feltárására, de a tények arra engednek következtetni, hogy a formális és informális viszonyrendszer szereplői János esetében ugyanazok. (183:1–21)

A „szerződés” lényeges pontja a ház felépítésének kötelezettsége, amely nyilvánvalóan a két terület – a faluban található szülőház, valamint a tóparti birtok – piaci értékének különbségéből következően

Nádas Tamásra hárult, és aminek maradéktalanul eleget is tett. Jánosnak önerőből nem lett volna lehetősége, még a kis faház felépítésére sem. (183:1–21)

Nádas Tamás Domokos egyetlen üzemének tulajdonosaként meghatározó szerepet játszik a falu és János életében egyaránt. Vagyona és felsőfokú végzettsége – jogi egyetemi tanulmányokat folytat – kiemeli a domokosi társadalomból. Tamás kétlaki életet folytat, néhány esztendeje elhunyt ifjú feleségétől született kislányát Kolozsvárott neveli és iskoláztatja, ezért a 130 kilométerre fekvő nagyvárosban is háztartást tart fenn, és a két település között rendszeresen ingázik. Nádas Tamás édesapjától, Nádas Mihálytól vette át az üzem vezetését. A 90-es években számos kiegészítő tevékenységgel igyekeztek bővíteni a vállalat profilját. Először sörfőzéssel próbálkoztak, de a piac telítettsége, valamint a kapacitás szűkössége miatt versenyképtelen sört nehezen tudták értékesíteni, ezért be kellett szüntetni a termelést. A 90-es évek végétől foglalkozik a család virágtermeléssel. Eleinte csupán ismert és kevésbé igényes gondozást követelő fajtákat – szegfű, gerbera – termeltek. Két esztendeje Nádas Éva, Tamás testvérhúga kertészeti szakiskolai tanulmányait befejezte, így a környező erdőállomány letermelésével párhuzamosan dráguló faipari tevékenység mellett a családi vállalkozás ténylegesen is több lábra állhat.

A karbantartó munka a Nádas család faüzemének működése szempontjából jelentős tevékenység. A többszörösen kiszolgált gépek, fűrészek üzemben tartása nem csak szakmai ügyességet, de találékonyságot is követel. A meghibásodott alkatrészeket János, egy ugyancsak ősdi esztergapadon gyártja le. A szigorú határidős megrendelésekre dolgozó cég számára a folyamatos működés feltételei fontosak. János alkalmazása mellett elsősorban ügyessége és korlátlan elérhetősége szólt. Domokoson, lévén a közeli bányaiipari centrumokban – Oláhlápos, Kohóvölgy, Erzsébetbánya – korábban alkalmazott szakmunkaerő az üzemek be-

MEGÁLLAPODÁS

Amely végrejött Nádas Tamás és Szász János közt, s amelynek tárgya az úgynevezett tó és a tónál bekövetkező építkezés.

5 Szász János felajánl egy telket, amelynek területe 1 hektár és 20 ária, ugyancsak felajánlja a telken lévő házat, istállót s a hozzá tartozó kisebb építményeket.

Nádas Tamás kötelezi magát, hogy 2 éven belül felépít fent nevezett tónál egy házat a Balla János számára.

10 A ház nagysága közös megegyezés alapján jött létre, s amelynek tiszteletben tartására az építtető kötelezi magát, más szóval felemeli és kívül-belül kivakoltatja, a többi belső-külső munka a tulajdonosra tartozik.

Balla János ugyancsak kötelezi magát, hogy a Nádas Tamás céget nem hagyja el, s elvégez minden esztergályos munkát, ami a gépek karbantartásához szükséges, de nem köteles más fizikai munka elvégzésére!

15 Hosszú távon gondolkozva Szász János kijelenti, hogy ha netalán valamilyen nyavalya minden bejelentés nélkül elviszi, úgy a fent említett tó, telek, ház minden akadály nélkül átmegy Nádas Tamás vagy örökösei tulajdonába.

Balla János rokonainak nem lehet semmiféle követelni valójuk, kivéve a „kincsesládát” s az abban levő zacskókat!

20

Domokos, 1998. II. 05. S. K. B. L. L. G.

zárása után történő elbocsátása miatt számos kiváló iparos található. Ezek többsége azonban vagy Magyarországon keresett munkát, vagy kisvállalkozó lett. (183:12)

János szövegének többszólamúsága néhol zavarba ejtő. A mondat, amennyiben a ténykijelentéseket komolyan vesszük, lehetséges olvasata szerint arra utal, hogy rokonaira szándékozik hagyni minden megtakarítását. Az idézőjelek között írt „kincsesláda” és János az olvasó számára egyértelmű anyagi helyzete – lévén teljesen vagyontalan – ellenben azt sejteti, hogy ironizál. A „szerződés” záradékának tekinthető kitétel jelzi, hogy halála esetén az addig létezésével különösebben nem törődő rokonok hiába jelentkeznek remélt örökségükért, úgysem találnak semmit. (183:18–19)

Írásait szívesen szignálja, bár az olvasó következetességet nem fedezhet fel. Legkedvesebb aláírása a Ballagó, a család ragadványnevéből (Balla) képzett költői álnév. A szignó az alkotóművész, az esztéta emblémája, melynek érdekes változata a név mássalhangzóinak nagybetűs írása. (183:21)

GONDOLATOK

A Gondolatok címet viselő szövegrész aforisztikus töredékekből áll és formai, valamint tartalmi értelemben sem kivételes írás. Szövegalkotó stratégiájának az aforizma különös sajátja. Az olvasótól asszociatív érzékenységet követelő stílusra, a sokszor csak sejtetett jelentésre, vagyis a szerzői szándék értelmére történő ráhangolódás elvárása tulajdonképpen az olvasó kísérletére, az alkotó pozíciójának bensővé tételére tart számot. János annak ellenére, hogy rengeteget ír, szövegeinek kiforrottságát tekintve sem irodalmi, sem tudományos értelemben nem tekinthető gyakorlott szerzőnek. Mégis, munkássága az olvasót elismeréssel tölti el, amennyiben képesek vagyunk tárgyilagosan számot vetni élethelyzetével, a társadalmi és fizikai környezet mostoha adottságaival, a szellemi munka lehetetlen körülményeivel. A saját életét írói és gondolkodói munkásságának tárgyává tevő – a szó eredeti értelmében vett – philosz teljesítménye elismerést érdemel. Mindazonáltal az olvasó e relativisztikus megfontolásától számos esetben nyugodtan eltekinthet. A versek, a természetfestő leírások, vagy a „nyomászati” szakismereket bemutató szövegek ugyanis némi szöveggondozás után teljes mértékben megfelelnek a „magaskultúra” irodalmi igényeire jellemző elvárásoknak is. (185:1–27)

A Gondolatok a szabadság apoteózisának újabb szintjére enged rálátást. János mondandóját ellentétes állításokban fogalmazza meg. A gondolkodás szabadsága a fizikai szabadság előfeltétele, vagyis a szabadság csak szellemi munkával alapozható meg. Az aforisztikus töredékek sorrendje esetleges, az olvasó a mondatok tartalmi elemzése alapján nem igen fedezhet fel a tudatos szerkesztettségre utaló jeleket. (185:1–27)

5 Az idő, mindenképpen csak idő.
 Mindent hallani és mindent hallgatni.
 A magány kihegyezte a füleimet.
 Nem hiú, inkább kissé bolond.
 Botrányt pia nélkül, ki látott ilyent?
 Egy valaki, aki nincs.
 10 Én vagy az újabb távozások veszélye.
 Nagy dolgokhoz elmélyülés kell.
 Tisztes állampolgári álarc mögött.
 Minden ember önmagában érték,
 de csak ha dolgozik.
 Nem jó szántamból bolondulok meg.
 15 Mond meg kivel alszol, s megmondom mit álmodsz.
 Nem mindenki engedheti meg magának a hisztériát.
 Könnyeimet s véretem felitta a havas.
 Irányító és a „francba” küldő ajtó.
 A szerelemben csak akkor lehetsz biztos,
 20 ha szabad vagy.
 És fönt az égen kigyúlnak a csavargók tüzei.
 Ide jöttem haza, és ott vagyok otthon.
 Két fajta boldogtalan ember van a világon: az éhes,
 akinek nincs mit ennie,
 25 és amelyiknek sok az ennivalója,
 de nincsen étvágya.
 Az unalom a legszörnyűbb a világon.

LEVÉL A PROFESSZORHOZ

A címzett Gulyás Gyula, aki hosszú évek óta készít filmfelvételeket Jánossal. A soha nem postázott levél megírása és az abban megfogalmazott dilemma az antropológiai munka talán legkényesebb kérdésére világít rá. Miként gyakorol elkerülhetetlen hatást a kutató a kutatásra? Módszertani értelemben miként optimalizálható az antropológiai munka, vagyis a tudományos igénnyel megfogalmazott kérdéseket kiaknázó értelmező gyakorlat? Látni kell, hogy János levelére, az „olvasgatás, no meg irogatás” kitöltötte napokra, ahogy a Domokos kultúrtörténetét összefoglaló könyv tervére a kutatói jelenlét, a folyamatos és célzott érdeklődés, az antropológiai portré tervét dédelgető szerzői szándék szükségszerűen visszahat. A helyzet, János dilemmája bonyolult, többszörösen reflektált probléma. A kutató számára kérdés, hogy miként őrizheti meg a maga eredetiségében a János személyében adott kivételes élethelyzet minden részletét, melynek mércéje film, kötet vagy értekezés formájában közzétett tudományos teljesítmény. Pontosabban fogalmazva a János személyében bensővé tett idegenség-tapasztalat miként őrizhető meg a tudományos teljesítmény formai értelemben adott feltételei között anélkül, hogy ne számolnánk fel az interpretációs kényszer elkerülhetetlen következményeként. Másfelől, mit kezd János azzal a tapasztalattal, mely az iránta megnyilvánuló érdeklődés okának azt az eredeti és környezetére egyáltalán nem jellemző – ha kell, példátlan – szellemi életformát tekint, melynek tolmácsolása és hiteles értelmezése elválaszthatatlan a perspektívájából belátható szerzői – kutatói – szándék iránti maradéktalan megfelelés igényétől. János tudatosan igyekszik őrizni, óvni a kutatói érdeklődés okának tekintett karaktert, stilizálni az olvasata szerint természetes szerepnek tekintett elvárásoknak megfelelően. Mintha megfordulnának a szerepek! Az eredeti kutatói szándék végső soron a Jánosban tudatosodó énkép igazolásaként merül fel, míg az „egykor” eltökélt kutató saját szerepének jelentőségére János önmegevalósításának eszközeként ismer rá. (187:1–189:58)

Jelen szöveghely a kortárs antropológiaelmélet egyik divatos témájának iskolapéldája. A szóbeliség és szöveg (írás) sokáig evidensnek tekintett kapcsolata manapság éles viták tárgya. Az antropológiai munka bármely terméke – film, fotó, kiállítás vagy szöveg – olyan „nyelvi” konstrukció, amely egyben a kutatói tevékenység reprezentációja. Vagyis a szóbeli (fogalmi) kulturális minőség írásbeli transzformációja megkerülhetetlen módon – az émikus és résztvevő antropológia módszertani illúziójának ellenére – redukció és interpretáció, azaz soha nem tekinthető a kutatás tárgyával azonos értékű teljesítménynek.

Írásai között ezt az egyetlen levél formát követő szöveget találtuk. Tudomásunk szerint személyes levelezést egyáltalán nem folytat. (187:3)

A nyomkereső sikere nagyban az állatok viselkedésére jellemző szokások megfigyelésétől függ. Jánost nem a csalétekkel házhoz csábított vadak elejtése, de sokkal inkább alapos megfigyelésük foglalkoztatja. Az állatok természetes viselkedése lenyűgözi, a vadak éjszakai felvonulásában az önmagát beteljesítő „szabadság” megnyilvánulásának örül. (187:1–17)

Terve az „elysiummal” nem merül ki a Lápos-vidék jellemző növényvilágának a házikó köré telepítésében. A „mini” arborétum egyidejűleg a lakóhelyül szolgáló ideális környezet, és a természet jelenségeinek megfigyelésére alkalmas „színpad”. (187:1–17)

A falutól félreeső házban telelő János az egyedüllét élményét csak az arrafelé vetődő állatokkal oszthatja meg. Télen, a hatalmas máramarosi hó a faluba vezető másfél kilométernyi utat megtöbbszörözi, az ösvényt torlaszokkal zárja el. A mezőgazdasági munkák szünetelnek, az emberek házaikba húzódnak, így még kevesebb alkama nyílik találkozni másokkal. Csupán a faüzem – ami télen ugyancsak kisebb kapacitással működik – gépeinek karbantartása jelent rendszertelen kötelezettséget és az élelem beszerzésének feladata kényszeríti az „elysium” elhagyására. (187:1–17)

LEVÉL A PROFESSZORHOZ

Kedves professzor úr, tudod jól, hogy nem szeretek leveleket írni, nem is írtam az utóbbi 20 évben, talán kettőt-hármat, de most kivételt teszek. Nem kapott el ugyanis semmiféle szindróma, de valahogy mégis reám jött a levélírás. Két napja gubbasztok a Csodaházikóban. Errefelé
5 gyönyörű vacak idők járnak, esik a hó és fúj a mordon szél. Embert sem láttam, s mindössze csak a cinegéimmel beszélgetek, no meg a tolvaj mátyásmadaraimra ráhúzok egy-két atyaúristent, amikor túl szemtelenül viselkednek.

A házikóhoz is állítottam valami kutyadögöt, a délutánonként, éjszaka, hajnalban gyönyörködöm a kosztosaimban. Három rókám van, no meg büszkeségem netovábbja, egy vadmacska. Nagyon gyönyörű ez a „vadcica” s már annyira megszokott, hogy fényes nappal is felkeres,
10 30–40 lépésnyire is bevár. Ha lenne csapdám, könnyűszerrel megfoghatnám, ha rávinne a lelkem!

Az első havakkal őzeim is voltak, ugyancsak három darab, de a nagyobb havak estével hűtlenek lettek hozzám.
15

Érdekességként még megemlítendő, hogy fácánkakast is láttam a „saját területemen”, igaz ugyan, hogy mindössze csak egyszer, de ez is valami.

Olvasgatok, no meg irogatok erről-arról, sőt még egy komolyabb kaliberű dolog megírását is latolgatom – félig-meddig rávett az extanárnóm. Domokos kultúrtörténetéről lenne szó. De
20 tudja az ördög! Nem nagyon van kurázsim belefogni egy ilyen komoly „műbe”.

Félek, hogy nagyon silányra sikeredik majd, s szégyent vallok vele.

S a félelem, hogy miért nem érdemes írni? Ezt a kérdést már fel sem teszem, mert tudom, s nem akarok belebonyolódni.

Megiszom lélötty kávémat, elgyönyörködöm egy egerésző rókában, elöttem a Láposimedence, Cibles, Hudin, Varatik, Sátor. Elöttem az én érző népeim, akik nem értenek meg
25 valamit, s nem értik meg azt, hogy a jövőt nem a dogmák megőrzése jelenti, hanem az összetartás, a megértés, és a valláson kívüli összetartozás tudata, hogy ne bántsod a másét, s végső soron a szabadság.

Sajnos nem ez történik ebben a picike magyar fészekben.
30

János tóparti magányát hullámzóan éli meg. Az egzisztenciális öntapasztalás mélysége az olvasó számára érthetővé teszi, hogy tudásszenvedélyének miért képezi meghatározó témáját saját személye. A reflexió – különösen versei tanulsága szerint – olykor fájdalmas, szinte fizikailag elviselhetetlen, lehangolt szembesülés az egyedülléttel, míg máskor a remetei magány az önalkotáshoz nélkülözhetetlen tudatosság gyümölcse. (187:1–17)

Domokos kultúrtörténete Jánost őszintén foglalkoztató kérdés. Évek gyűjtőmunkájának eredménye, hogy bőséges ismerettel rendelkezik egy falumonográfia megírásához. Tervének megvalósítását két körülmény hátráltatja. Egyrészt meggyőződése, hogy őszintén megírt szövege a helyiek önképét számos ponton sértheti, ezért óvatos. Helyzetét reálisan mérlegeli, és kritikus álláspontjától függetlenül nem akarja elmérgesíteni kapcsolatát a falusiakkal, hisz jól tudja, hogy – végső soron – Domokos életének egyetlen autentikus színtere. Másfelől, a következetesen végiggondolt, tudományos igényű magvalósított munka Jánost bonyolult elméleti kérdés megválaszolására kényszerítené. A kultúrtörténet ugyanis nem csupán historikus beállítódást feltételez, de a közösség értéktermelő mechanizmusaira, valamint a kollektív emlékezet munkájának, a megőrzés és felejtés tudattalan mozzanatának mikéntjére irányuló rákérdezést is jelent. Természetesen nem szeretnénk azt a látszatot kelteni, hogy a kultúrtörténet megírását hátráltató másodikként vázolt elméleti problémát János absztrakt módon fogalmazta meg. A kérdés jelentőségét, amint arra a beszélgetések során fény derült, ösztönösen érzékeli. (187:18)

Az írni, vagy nem írni kérdésben kifejezésre jutó vívódás feloldhatatlan. Szövegeit, a tudásszenvedély és az alkotó gondolkodás munkájának tényleges teljesítményeit tekinti az önmegmutatás tényleges eszközének. Ugyanakkor a félelem – ami néha meggyőződéssé erősödik –, hogy szövegei nem csak saját, hanem feltehetően környezete elvárásainak sem felelnek meg, bénítóan hat rá. (187:18)

Álláspontja szerint, a jövő zálogaként elgondolt szabadság eszköz ahhoz, hogy a közösség megszabaduljon a fejlődés gátjának tekintett „dogmáktól”. Olvasatában a szabadság, amint az egyén, éppúgy a közösség aspektusából sem adottság, hanem cél, mely előfeltétele minden más további cél megvalósításának. „Szabadságfilozófiájának” homályos eleme, hogy miként gondolja beteljesíthetőnek a saját személyére elgondolt szabadságideát a közösség egészében. A felvilágosító munka mellett nyilván elengedhetetlen, hogy a közösség tagjai egyénenként munkálják ki az egzisztenciális tapasztalásnak ezt a „magasabb” szintjét. János pedig tudja, hogy ez lehetetlen: a személyében képviselt szabadság-eszme egyénre szabott ideája a domokosiak számára cseppet sem vonzó életfelfogás. A másik megoldás – amit János, feltehetően a gondolat abszurditása okán sehol nem fejt ki –, ha maga a közösség emelkedik a szabadságtapasztalat magasabb szintjére.

Persze a tárgyalt szabadságfogalomban tételezett jelentés – az 1990-es fordulat után megváltozott társadalmi környezet új viszonyaihoz történő alkalmazkodás lehetőség-feltételének – közösségi szintű megragadása nem csak azért lehetetlen, mert a domokosiak nem vágyanak efféle szabadságra, hanem azért is, mert Jánost nem tekintik hiteles személyiségnek. (187:25–26)

A mondat világképének pontos megnyilvánulása. Három állítást tartalmaz, melyek első pillantásra semmi logikai kapcsolatot nem mutatnak, míg emocionális töltetüket tekintve ellentétes értelműek. A híg kávé kellemetlen íze, aztán a prédára leső ragadozó és a nemes vad esztétikai fenoménje, valamint a „zóna”, János birodalmának egyetlen pillantásban történő megragadása a mindennapi lét élménytelítettségére utal. Gondtalan gazdagság, teljes szabadság. A mondatban csupán egyetlen pillanat tapasztalásélményének egymásra rakódott rétegeit póré realizmussal tárja az olvasó elé. (187:25–26)

Házától a Láposi-medence tekintélyes része remekül belátható. Az északi tájolású épülethez képest Domokos talán húsz méterrel mélyebben fekszik, így szó szerint „rálát” a falura. Nyugati irányban Magyarlár-

S hogy mi az oka?

Nem tudnám megmondani, azaz tudnám, de nem akarok elveszni valami genetikai magyarázat útvesztőibe. Azért azt megjegyzem, hogy „itt” Domokoson majdnem mindenki mindenkivel rokon, de mégis – paradox módon – mindenki mindenkinek ellensége!

35 Meghökkenő ugriebár?

Nem azt akarom én ezzel mondani, hogy nincs semmiféle összetartás, hanem azt, hogy majdnem mindenki csak azzal tart össze, akivel többé-kevésbé valamilyen közös érdekeltége van.

Hangsúlyozom, valamilyen „illegális” érdekeltége.

40 Pohárbarát, kaland-barát, többé-kevésbé érthető. De olyasmit is láttam, ami már a logikát – nem akarom mondani, a józan ész – megkérdőjelezi.

Van nálunk egy szlogen, hogy nem érdemes dolgozni a „BXX” domokosi helybéli cégnél. Feltettem a kérdést harmincnégy fiatalnak.

S a válasz! Nem érdemes, mert „X” nem fizet, ahogy kell. „De persze te vele tartal mer nyamjak (rokonok) vagytak.”

Hát az igazság az, hogy vagyunk valamilyen „nyamok”, de a mesterség az mesterség, és itt szerintem nem arról van szó, hogy nyám, hanem arról, hogy mit és mennyit tud valaki. Le-szögezem, mennyire hagyják, hogy kinyilváníthassa a képességeit.

50 Nekem többé-kevésbé – bár sokszor kutyába sem vesznek – elfogadják a véleményemet, s itt megint megjegyzem, hogy én mesterember – annak tartom magamat – vagyok. Egy rossz vagy jó szokásom, hogy az általános hülyeség előtt nem emelek kalapot és nem is akceptálom. Hogy néha magam is megcsinálom, az más.

No, de kérdem én, miért nem érdemes dolgozni a „B” cégnél. Válasz, azért, mert nem ér-demes.

55 Eddig minden OK. No, de felteszem én a kérdést, hogy a környező falvakban lakó fiatal-ságnak miért érdemes, és dolgoznak többségében ők a „B” cégnél?

Más szóval, ők vesztenek minden nap két órát az ingázással, és nekik mégis érdemes, de a helybelieknek nem?

pos, a falu mögött a Sátor és a Hudin, míg kelet-északkelet irányban a Cibles vonulatai zárják a horizontot. (187:25–26)

A közösség működését szavatóló alapértékek felsorolása egyúttal kritika. Tehát Domokos olyan falu, ahol nincs megértés, összetartás és nem tisztelik a magántulajdont. Itt konkrétan arra az esetre utal, mikor ismeretlenek kárt tettek a kisház köré ültetett félte gondozott növényekben. Igaz, ezt nem egyszerűen rossz szándéknak, vagy eltulajdonlásnak értékeli, hanem inkább tudatlanságnak, amennyiben véleménye szerint, csak azért vitték el facsemetéit és néhány bokrot, mert szemükben ezek annyira csekély értéket képviselnek, hogy kivágásuk nem okoz kárt. Úgy érzi, vele ellentétben a többség a dolgok eszmei értéke iránt nem fogékony. (187:25–26)

Az ironia ereje sűrűsödik megjegyzésében, és itt éppen a domokosiak érzéketlenségéről árulkodó életformáját illeti kritikus észrevétel. (187–26)

Nem csak a kutató számára nehezen érthető, hogy sok szerencsés körülmény egybeesése miként tette lehetővé Domokos fennmaradását. A község a többségi román környezet ellenére évszázadokon keresztül ellenállt az asszimilációnak, és ennek tudatosodása a falusiakra is megtelepedésszerűen hat. A közösség etnikai, nyelvi és vallási identitásának megtartó ereje azért is példászerű, mert a Láposi-medencében megtelepedett magyar közösségek – függetlenül attól, hogy falusi vagy városi szórványokról beszélünk – vagy kivétel nélkül asszimilálódtak, illetve, ahogy ez például a magyarláposi magyarok esetében jól megfigyelhető, folyamatosan asszimilálódnak. (187:30)

A „megmaradás csodája” ellenére a domokosi közösség mégsem mondható kellően összetartónak, mert ez a közvetlen jövő szempontjából létkérdés. János az elszigetelt, kvázi endogám helyi társadalom működésének problémáit pontosan látja. A szokásjogban gyökerező, kasztszerű lokális társadalmi hierarchia fenntartásának létalapját jelentő föltulajdon leértékelődése szükségszerűen vezet a hagyományos viszonyok összezavarodásához. (187:30)

Alkalmi „cimborák” mellett János néhány domokosival mélyebb kapcsolatot tart fenn. Molnár István talán egyik legjobb barátja. Az igen tehetséges kezű asztalos öröklött szívbetegségben szenved ifjúkora óta, ami megakadályozza tanult hivatása foglalkozásszerű művelésében. Feleségének, a helyi általános iskola igazgatónőjének biztatására saját műhelyt tart fenn. Pisti szenvedélye a műholdas televíziós csatornák „gyűjtése”. Készülékén speciális parabola antennákkal és házilag eszközölt erősítővel több száz csatorna vételére alkalmas rendszert állított össze. Felesége, Molnár Judit a környék egyetlen magyar nyelvű nyolcosztályos iskolájának vezetője. A domokosi nyelvsziget fennmaradása szempontjából létfontosságú munkát hatalmas lelkesedéssel végzi. Színjatszókört működtet a faluban, és rendszeresen vesz részt Magyarországon szervezett módszertani továbbképzésen. Az elmúlt években sikeres pályázatokon nyert pénzeket felújította és modernizálta az egész iskolaépületet. (189:40)

Itt a falusi társadalom működészavarának általa megfigyelt jellegzetes példáját olvashatjuk. Érthetetlen számára, ha nincs más munkalehetőség Domokoson, csak a helyi érdekeltségű faüzem, akkor a fiatalok miért nem vállalnak munkát ott, mintsem, hogy semmittevésével töltsék napjaikat, míg helyettük a környező román falvakból érkezett munkásokat kell alkalmazni az üzem működtetéséhez. (189:57–58)

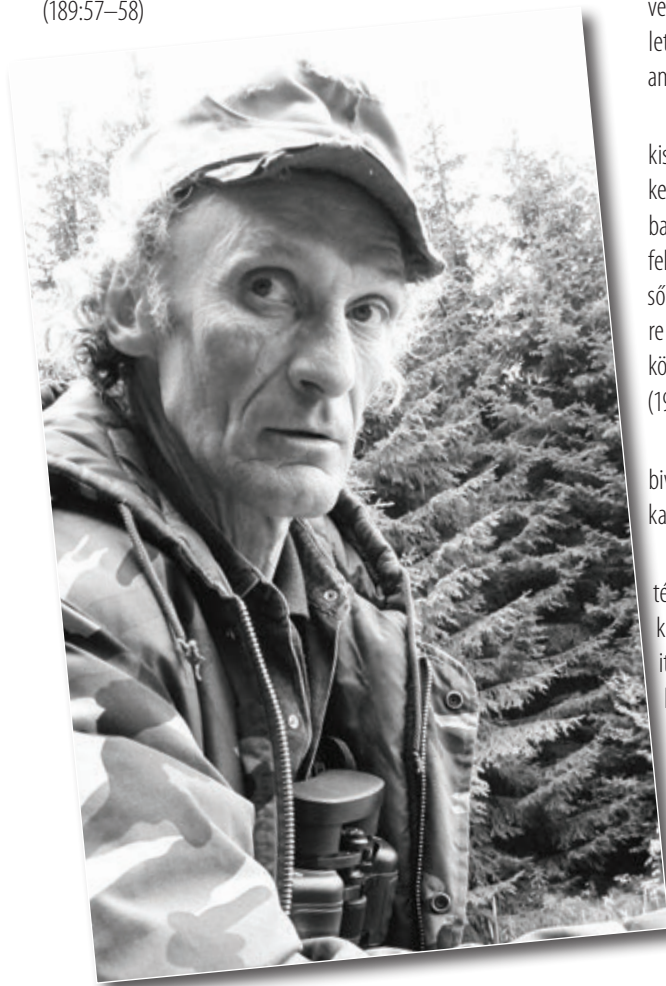
Tisztában van öntörvényű életfelfogásának következményeivel. A mindennapokban semmibe veszik, bár, ha szakvéleményére van szükség, például technikai jellegű kérdésben, akkor álláspontját örömmel meghallgatják. (189:57–58)

Önmegvalósításának a közösség iránti jobbító szándék kifejezésre juttatása fontos elemét képezi. Észrevételeit szinte minden esetben összekapcsolja építő javaslatainak megfogalmazásával. Véleménye szerint Domokos megmaradásának a modernizáció, a gazdálkodás és a közgondolkodás racionalizálása megkerülhetetlen előfeltétele. A domokosi ifjúsággal szemben megfogalmazott észrevételei egyébként jóval általánosabbak, és nem csupán a tértlenség és céltalanság vádjában öltenek

BEVEZETŐ

Szerintem könnyű írni egy városról, községről, nagyobb faluról, amelynek komoly múltja és tradíciója van. Domokosra ez – sajnos – nem áll. Eleinte, amikor extanárnőm sugallta, kis-
5 sé meghökkentem s talán még gúnyosan el is mosolyodtam, hiszen ennek a falucskának szinte, hogy nincs jelentősége, bármennyire is kotorászunk a múlt idők ködében, avagy a ködös jelenben. Kissé hebehurgyán ki is jelentettem: erről ugyan nincs mit írni, de a napok multával mélyebben elgondolkozva, rájöttem, hogy igenis van mit írni, és talán éppen ez adja meg a várását a munkának, hogy arról is lehet írni, ami csekély jelentőségű, de szervesen hozzátartozik a szórványmagyarság történetéhez. A szórvány magyar falvak sorsa. Ilyen falucskák még
10 százával találhatók a történelmi Magyarország területén, s ha nem is vívtak ki maguknak különösebb jelentőséget az idők viharában, mégis kiérdemelnének egy icipici megbecsülést, mert mindenek után, mégis megmaradtak magyarnak.

testet. Jánost mélyebben érintette, hogy kísérlete, például a természetjárás megszerettetésére, vagy a hagyományok iránti érdeklődés felkeltésére legfeljebb kisebb gyerekek esetében ért el átmeneti eredményt, ugyanis az ifjúkortól részben a szülők biztatására, részben a korosztály jellemző értékrendje miatt „tanítványai” rendre elhagyták. (189:57–58)

BEVEZETŐ

A Bevezető címmel írt egybevezető szöveg rávilágít János helytörténettel kapcsolatos attitűdjére. Terve, a falu kultúrtörténeti monográfiájának elkészítése, a Domokoshoz kötődő szellemi viszony fejlődéséből vezethető le. Az „extanárnő” stilizált, és talán túlértékelt szerepe mellett úgy tűnik, hogy a kötet megírásának terve elsősorban személyes ambícióiból táplálkozik. (191:1–13)

János nagyon pontosan érzékeli, hogy Domokos az erdélyi magyar kisebbségpolitika számára olyan periféria, amelynek gondozására sem kellő erő, sem kellő figyelem nem jut. A szórványfalvak és a szórványban élő magyar közösségek az anyaországon kívül élő magyarok közel felét teszik ki. Mivel a kisebbségpolitika meghatározó személyiségei elsősorban a tömbben élő közösségek képviselőiből kerülnek ki – többnyire onnan származnak –, ezért a szórványok gyakran joggal, de általában következmény nélkül emelik fel szavukat az elfeledettséggel szemben. (191:10)

Polifonikus gondolkodása tetten érhető a Domokossal kialakított ambivalens viszonyban. Az elkötelezettség és az elutasítás dinamikája a kapcsolatot állandó feszültségben tartja. (191:10)

A domokosi magyar közösség teljesítményéről, a megmaradás tényéről János elismeréssel beszél, és ezzel a tömbben élő magyar kisebbség általában a szórvánnyal szemben tanúsított ellenérzéseit alátámasztani hivatott érveket – ingadozó identitás, kevert nyelvhasználat, vegyes házasságok – relativizálja. (191:10)

HIDEG SZELEK FÚJNAK...

5 Amerre most hideg szelek fújnak
Amerre a kősziklák kigyúlnak
Élet indul mohos sziklákon
Ott lent nyár van, itt tavaszi álom...

10 Rododendron szirmot most bontogat
S gleccserekből patakok folynak
Gyertyák égnek henyefenyő ágon
Ott lent nyár van, itt tavaszi álom!

BÚZACSEPLŐ KOMBÁJN

A hagyománykészlet retrográd elemeinek bírálata a hagyomány részleteinek ismeretét feltételezi. Elvi jártassága a paraszti gazdálkodásban egyáltalán nem magától értetődő, hisz a domokosi férfiak többségével szemben, bevallása szerint, csupán egyetlen esztendeig foglalkozott hivatásszerűen földműveléssel. Véleménye, hogy ennyi idő bőven elegendő volt alkalmatlanságának belátásához. (195:1–19)

Érdekes érvelése, mikor a község gazdaságának fejlesztésére tervezett beruházást kérdéseivel módszeresen kritizálja. Jól látja, hogy a korábban elsősorban intenzív kertgazdálkodással foglalkozó közösség

gazdasági megújulásának előfeltétele felismerése annak, hogy termé-nyek sem minőségben, sem árban nem versenyképesek a Moldvából és Szatmárból – általában Románia alföldi régióiból – beszállított árúkéval. A medence dombos és központi lapályosabb területei ideálisan legelőként hasznosíthatóak. (195:1–19)

János ráutalt makacsságára, amennyiben tervei iránt kevésbé megértő környezetében kitartóan törekszik elképzelései megvalósítására. Egyébként, ebben nem különbözik a földművelő domokosiak többségétől, akik ugyancsak „nyakas kálomisták”. (195:16)

BÚZACSÉPLŐ KOMBÁJN?

Kérdem én önöket, hogy mi a fészkes fenére való Domokosnak búzacséplő kombájna? Hisz, mindössze 2–5 % vet búzát, míg a kukoricavetések elérik a 95–98 %-ot. Egy nyugati, vagy amerikai termelő egyszerűen kiröhögne, s nem értene meg. De, hogy is lehet megérteni ilyen balgaságot.

A domokosi sem érti, és azt hozza fel érvként, hogy akkor nem tehet a kukorica közé tököket, babot. De kérdem én, miért nem lehet azt a tököket, babot külön kis parcellákban termesztetni?

10 A helybeli észjárás szerint nem lehet és ezzel kész.

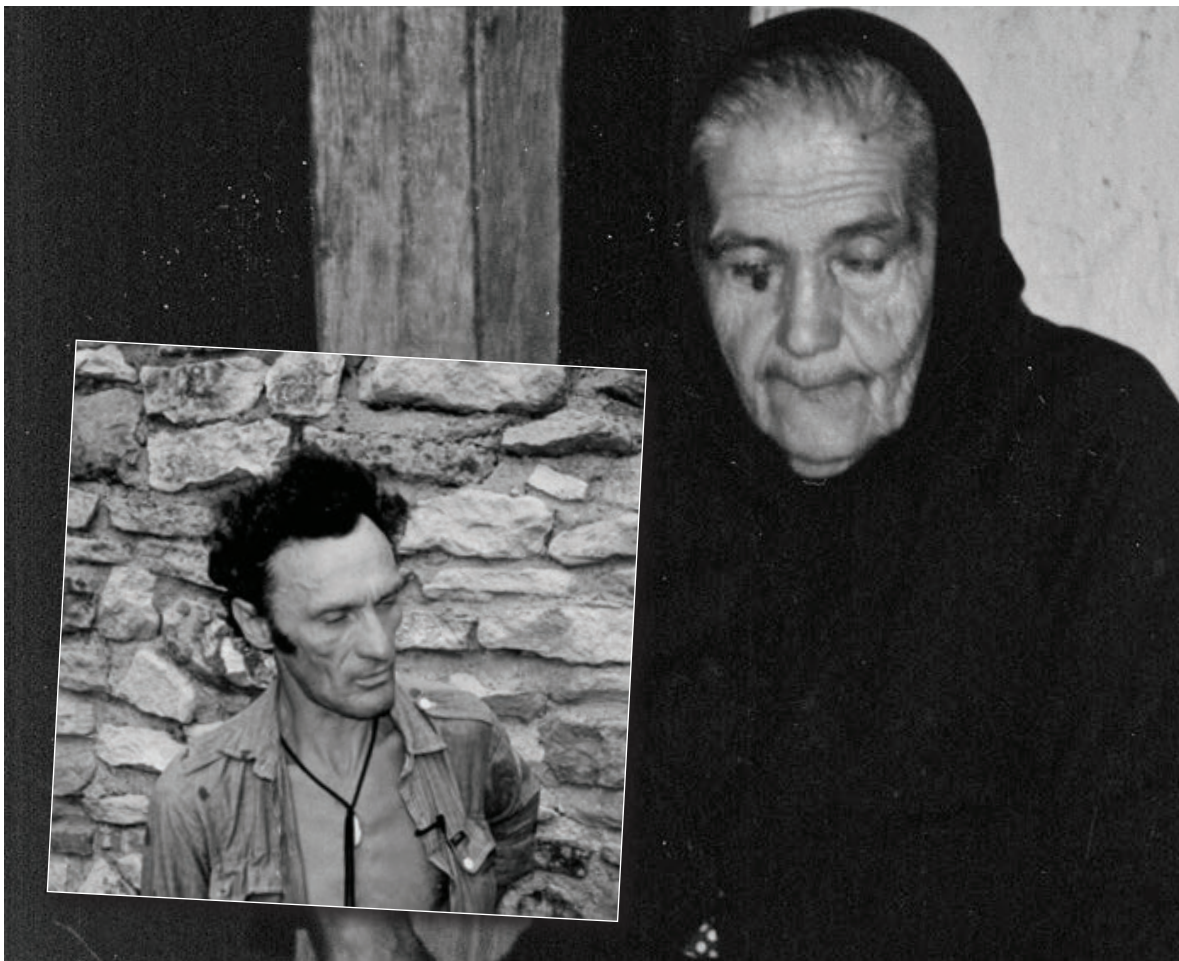
Tojáskeltető gép. Jó dolog, kitűnő dolog, de van ennél sokkal fontosabb, mint például egy tejfeldolgozó felszerelés. Nem nagy, de olyan, hogy a helybeli tejet fel lehessen vele dolgozni és a végleges terméket akkor helyben is lehetne értékesíteni, de alacsonyabb áron. Sőt a tejhordóknak, termelőknek jutányosabban és még tovább menve, az évi jövedelem 2–3 %-át máris fel lehetne használni a falu, a közérdek javára, és nem az államéra.

15 Lehet, hogy makacsnak tartanak, és én valóban makacs vagyok, hisz itt nem egy kisebbség érdekéről van szó, hanem a többség jövője kívánja meg az ilyen – szerintem helyes – döntést.

Mindezeket latolgatva tételezzük fel, hogy meg is kapjuk ezeket a gépeket, de mi lesz a soruk? Kire bízunk? Hol lesz például a kombájna helye?

CSENG-BONG A HARANG

A vers hangulatával János egy öreg barátjának állított emléket. Ereki között a ráhagyott „görcsös somfabot” féltve őrzött emléktárgy. (197:1–25)

CSENG-BONG A HARANG

5 Tompán cseng-bong a harang,
Szavára hajlott nénike vigyáz.
Vidám gyerkőcök viszik haza,
Piros tojások halmazát.
Hajlott hátú bácsika,
Kezében görcsös somfabot.
10 Mintha önnön darabja lenne,
A templomba az Úrhoz motoz
Csendes már az utca.
Hirtelen négy-öt gyerek
A zárt kapuk előtt,
Ide-oda búsan ögyeleg.
15 Kopottas a ruha rajtuk,
Kezükben nylon zacskó ingáz,
Szinte hallom sóhajuk,
Kit váltott meg a Messiás?

MINDÉG TUDTAM...

- 5 Mindég tudtam uralkodni az érzéseimen,
Szinte mindég letagadtam, amit érzek,
Valahogy mindég szégyelltem magamat,
De, ha most elmélázom kék gleccsertó szemén,
Egy kissé megrendül bent a Szabad Lélek,
Megrázza, s gyöngíti akaratomat.
- 10 Mindég tudtam, hogy mit akarok – mit szeretnék,
Szinte mindég gyáva voltam magammal szemben,
Gyáva voltam valót beösmerni...
De, ha most elmélázom, gleccsertó szemeknek,
Érzem, nehéz lesz tovább hazudozni szemtől-szembe,
15 Tudom, itt nem lehet nem továbbmenni.
- 20 Mindég tudtam lemondani mások javára,
Szinte mindég lemondtam másokért, másért,
Valahogy mindég tudtam veszíteni.
De, ha most elmélázom kék gleccsertaván,
Hát igen, persze az ő boldogságáért,
Ő érte, most is tudnék félreállni.
- 25 Domokos. 1995. II. 20.
S. K. Ballagó

EPIZÓDOK „MAFLAGÓGIÁBÓL”

„Maflagónia” az itt elbeszért történet derűs hangvételével ellentétben nem mindig ad okot a vidámságra. A domokosi társadalom gondolkodásmódjának ironikus elemzése János elgondolása szerint eszköz az ésszerű modernizáció elkerülhetetlenségének beláttatásához. Az olvasóban szeretné tudatosítani, hogy mindaz, ami a szövegben anekdota, az számára, az egyetlen és a semmivel nem helyettesíthető társadalmi környezet. (201:1–205:83)

A kritika gyakran proleptikus stratégiával kerül megfogalmazásra. A bíráló gondolatok alátámasztására szolgáló érvek a kritika ellenében a közösség perspektívájából megfogalmazható ellenérvekkel szem-

ben megelőlegezett választ is tartalmaznak. Ez a preventív gondolkodásmód és szövegalkotási gyakorlat írásainak hitelességét elmélyíteni szándékozó motívum. Jelezni kell azonban, hogy a proleptika retorikai és didaktikai eszközként történő alkalmazása ösztönös eljárás. Sem szövegei, sem a felvett interjúk nem tartalmaznak utalást arra, hogy itt esetleg olvasmányaiból merített elméleti ismereteit hasznosítaná. Úgy tűnik, hogy a proleptikus kritikai gyakorlat spontán eljárás, amennyiben a domokosiakkal a megbírált jelenségekről érdemi párbeszédre nincs lehetősége, a szövegeiben előfeltevésszerűen tulajdonított ellenvéleményre kimunkált válasz lényegében saját álláspontjának megerősítése. (201:1–205:83)

EPIZÓDOK „MAFLAGÓNIÁBÓL”

1990.

5 Visszakapta a bácsika a kollektivizálás alatt elvett földjét, derűs a homloka, mosolyog az arca. Van még igazság!

Az egész terület nem valami óriási, talán 15–20 ár, de mivel az út mellett van, természetesen be kell keríteni, hogy a falu csordája ne léphessen reá termés idején, vagyis más szóval „keritet” kell húzni az út felé eső részen. Egyszerű a megoldás, pár karó, pár méternyi szögesdrót, s kész lenne az a bizonyos kerítés.

10 Szakállas arc, kopott ruha, kérges tenyér és vaskaró.

Arra haladtomban szóba elegyedtem azzal a bizonyos tulajdonossal, büszke tulajdonossal. Több témáról is szó esett, s mindezek közt megemlítettem, hogy miért nem használ fűzfa karókat, hiszen a fűzfa kihajt s úgymond örökös kerítése lesz.

15 – Hát tudad nem vót időm fücfát vágni, de ez is kitart amíg ilek... aki hátul marad tegye bé a zajtot!

Nem ellenkeztem, de szemmel tartottam munkáját, amely több mint egy napig tartott. Felírtam, megjegyeztem magamnak X bácsi Z hely, bükkfakaróból kerítés 1990. április 1.

Őszire kiszáradtak, kikorhadtak a karók s jó párnak nyoma is veszett, más szóval ellopták.

20 Tavasszal újabb kerítést húzott a bácsika. Kiszállította az anyagot, vaskarózott, karózott, drótozott.

Újabb napjába került, és ez így ment 1998. tavaszáig, amikor is újra arra jártomban megszólítottam az izzadót.

– Cövekelünk, cövekelünk?

– Há tudad kell ez a kert. Ne jűjjenek be a marhák.

25 – Mi a pokolnak nem tesz fűzfa cöveket, az tovább tart.

– Há tudad nem vót időm vágni de ez is kitart, amíg ilek, aki hátro marad tegye be a zajtot!

Egyszóval nem volt ideje fűzfa karót vágni, de arra minden esztendőben volt ideje, hogy bükkfát vágjon.

30 Mit tehetnék hozzá? Semmit, esetleg csak azt, hogy semmi sem változott abban az őszülő koponyában vagy tegyem hozzá azt, hogy talán a bácsika fejszéje csak a bükkfát vágja?

Álláspontja, hogy a félig-meddig önellátó gazdálkodás hatékonyság iránti érzékenysége alacsonyfokú. A megbízható mértékletességgel, de általában az újításokkal szemben tanúsított gyanakvással jellemezhető domokosi mentalitás hátránya, hogy elfogult módon ragaszkodik a hagyományos megoldásokhoz. (203:31–50)

A fűzvessző gazdasági „jelentőségét” komplex összefüggésrendszer részeként kell látnunk. A helytörténész álláspontja szükségszerűen nem merül ki a leíró szemléletben, hanem számot tart a következetesen végiggondolt elemzésre. (203:31–50)

Elbeszélése szerint mindössze egy évig próbálkozott azzal, hogy az átlag domokosi gyakorlatot követve a mezőgazdaságból éljen meg. A kísérletre Nagyszebenből történt hazatérése után került sor. Bevallása szerint teljes kudarcot vallott. Feltehetően – legalábbis a falusiak János a mezőgazdasági munka iránt tanúsított gyakorlati érzékenységéről elmondott cinikus és kritikus mondatai alapján valószínű, hogy – ez nem csupán a domokosi életformával szemben tanúsított ellenszenvnek köszönhető. János egyszerűen tehetségtelen gazda. (203:46–51)

Tény, a földdel és az állatokkal hagyományos módon végzett munkát értelmetlennek tartja. Érdekes továbbá, hogy a hagyományos értékrendben felmagasztalt kitartás, fizikai erő megítélése, mely a „Vasember” és „a nyomkereső” számára ugyancsak fontos erény, mennyire céltalan, ha nem illeszkedik megfelelő kontextusba. János sokhelyütt beszél a domokosiak szorgalmáról, eredendő ügyességéről, de szerinte ezek az alapértékek önmagukban vajmi kevés jelentőséggel bírnak, ha a közösség nem képes megfelelő keretek között megújulni és célt találni kibontakoztatásukra. (203:46–51)

Jellemző, hogy anekdotáiban előszeretettel alkalmazza a tájnyelvet a helyiek mondandójának kifigurázására. Sőt, a jellegzetesen „i”-ző akcentust a hatás kedvéért direkt eltúlozza. (203:36)

Jól tudja, hogy a meggyökeresedett szokások a közösség korábbi viszonyaiba illeszkedő funkcionális elemek. Alig másfél évtizede például

Szalmakötözés. Fűzfával történik, tájszólásban poronddal, ami egy fajta kosárfonó fűz. Utána húsz-huszonötös csomóba – sztupujba – állítódik. Veri az eső, veri a hó, a külső levelek megbarnulnak, megfeketednek, penészesződnek, amíg sor kerül a hazaszállításra, s ahogy az isten adta, bekerülnek a jászolba. A „marha” meg tüsszög, szuszog, de végül is – mit lehetne egyebet – „eldörzseli”, a maradék viszont a trágyába kerül s átrakásnál olyan jól felakad a vasvillára, hogy az csuda!

Igen ám, de azt a porondot honnét vágják? „Há a berekből” – hogy maflagóniaiisan fejezzem ki magamat.

Igen ám, de berek már nincsen a határunkon, ki kellett takarítani szántófödnek.

40 Félig-meddig ebben igazuk is van, de arra nem – a nagy DE, erre nem gondolt – gondol senki, hogy ezzel felborult a környék ökoszisztémája – milyen szó ez maflagóniában? Ne is gondoljunk a madárfészkekre és hagyjuk a csigákat is, valamint számos dolgot, ami a poronddal együtt eltűnt. A gyakorlati oldalát véve, honnét vágunk majd porondot? Erre nem gondolt a maflagón.

45 „Há mán nincs hunétt vágni szalmakötésre” – így a bölcselet, de amikor említettem, hogy lehetne, és kellene ültetni a kukoricatáblák végére valamilyen „porandat”, az volt a felelet: „Há tudad nem érdemes, úgy felnövi magát, hogy nem lehet kaszálni!” Mintha az a három-négy kaszacsapás döntené el a „szinahozamat” s a „huszártehennek” a tejhozamát.

50 Napokat töltenek el a porondvágással, máshatárról hozzák, lopják, de így ugyebár „érdemes”. Ez a maflagón politika.

„Szántok, vetek, boronálok a gyimesi határban”, azaz a maflagóniai határról van szó. Nem tudom ugyan, hogy miként szántanak Gyimesben, de remélem nem úgy, mint itt. Nem nézem én le a bivalyontatású faekét, de azért – engedtessek meg – egy kicsit idejemúltjának tekintem. Belátom én azt, hogy modernebb szántóeszközzel nem futja, hiszen szegény a szegény pór, de az nem fér a fejembe, hogy miért nem használ jobb minőségű vetőmagot, a gyomirtóról nem is beszélve. Itt még mindig az a nézet állja, hogy nem jó a hibrid kukorica, inkább veti a bácsika azt a „műfajtánkot”, habár tudott dolog, hogy a kukorica az a növény, amely leg hamarabb korcsosodik!

60 Okot is találtak – okot mindig lehet találni – és pediglen azt, hogy – „Há tudad a kollektív malébul nem aján szíp sárgo a tokány!”

a szögesdrót megvásárlása akár a szándék megléte esetén is nehézségekbe ütközött volna. A diktatúra hiánygazdálkodása és a helyiek szegénysége kizárta az efféle „újításokat”. A fűz és a korlátlanul rendelkezésre álló munkaerő, valamint a tágabb környezet irracionális gazdasági viszonyai segítették egyes szokások anakronisztikus túlélését. Ez a hagyományos gazdálkodás fokozatos visszaszorulásával már csak nyomokban tetten érhető gyakorlat a világképben él tovább. (203:36)

A pontos megfigyelés és a naplóbejegyzés ténye tanúsítja, hogy helytörténeti kutatásait igen komolyan vette. A részletek rögzítése és egységes szemléleti mezőbe összefoglalásának szándéka tudatos törekvés. (203:36)

Nem vonom kétségbe, hogy valóban nem „aján szíp sárgo”, de azt nem tudom elfogadni, hogy csak a „tokánybul” áll a világ! Ha már annyira odavan a „szíp sárgáir”, miért nem vet egy-két árnyit a „műfajtánkbul”, s a többi területet vesse be a hibriddel, amelynek hektárhozama sokkal nagyobb.

65 Okot is találnak: „Nem mind ürítem-tötem be a vetőgépet, jó nekünk így is meg apám is így csinálto s nem döglett éhen.”

Hát valóban nem döglött éhen, de azt elfeledik, hogy sokra sem vitte!

70 Oszkó van ökörnyalás – piros almás, terepszínű leveles, no meg szárra bőségeses – kukoricaszedés ideje. Természetes, hogy kézzel, azaz úgy értve, hogy a többség rövidnyelű sarlóval levágja a beérett kukoricaszárat, és halomba teszi. Mellette egy természetes tönk, esetleg kicsi szék, s napokon át hántogatja, kicsuhézza kosárba, zsákba, majd hazaszállítja. Hosszúak monoton dolog, de ez a szokás.

Mint említettem, rövidnyelű sarlóval, és ez nem mese, mert valóban így történik. Ilyenkor úgy néz ki a határ, mintha túlbuzgó mohamedának hajladoznának. Párnak meg is említettem: 75 miért nem cseréli ki a nyelet egy hosszabbra, így nem kellene annyit hajladozni.

„Há tudad, mink nem vagyunk urak, nem kell ojan kényesnek lenni”.

Még mást is hozzátehetnék, de ezt tegye hozzá az olvasó.

80 No fene, ez is valami! De viszont az immár nem valami, hogy estére úgy belezsibbadhat az ember dereka a folytonos hajladozásba, kisszéken való kucorgásba, hogy az csoda, és elégé fájdalmas is lehet, de hát a fentebbi regula szerint: „Nem vagyunk urak, nem kell ajan kényesnek lennünk.”

Üsse kő az uraságot – „kinyessiget” –, de a derékfájás az csak derékfájás marad.

Punktum.

RESZKETÉSEK

A szabadság gúnyos mosolya ambivalens önértékelését kifejező költői kép. Verseiben önmagának gyakran feltett kérdés, hogy vajon a magány, a korlátozott anyagi lehetőségek, a gyakori konfliktusok és az általános létbizonytalanság árán elért „szabadság” ellentételezi-e a megpróbáltatásokat. A minden esetben makacsul hangoztatott igen ellenére az olvasóban gyanú ébred: Jánosban talán elfojtott kétségek munkálnak? (207:1–26)

A vers Szász János származásával és környezetével szemben érzett ellentmondásos érzéseivel foglalkozik. Apai nagyapja, eredetileg Besz-

tercéről betelepült szász család leszármazottja, aki már Magyarláposon született. Édesanyja a Szamos völgyéből származó magyar család már Domokoson született sarja. János büszke arra, hogy származását tekintve nem tősgyökeres. (207:1–26)

Polifonikus szemléletét a Reszketések remekül kifejezi. A versben megfogalmazott gondolatok nem alkotnak egységet, ellenben egytől-egyik a domokosi közösség, pontosabban a tágabb értelemben vett falusi társadalom egésze szempontjából lényegtelen motívumokból építkezik. (207:1–26)

RESZKETÉSEK

5 Nem én reszketek,
Bennem reszket a magyar
És a szász, vajon ez itt
Mit akar?
Reszket bennem az
Elfelejtett nóta
10 A szép nyár, a csók
Nem volt az, azóta...
Reszket bennem a múlt,
Reszket a jövő,
Reszket a lelkem
Az etikett törő!
15 Reszket a lábam,
És a szívem,
Minden reszket, de nem kell
A kutyának sem!
Reszket az írógép
20 És a betű,
Reszket az ABC
És az ű...
Minden reszket,
Reszket a világ!
25 És gúnyosan rám mosolyog
A szabadság!

TÜKÖRBE NÉZVE

5

Szabad kölyök? Szabad bizony!
Nekem még az Isten sem isteni!
Nono, bizony-bizony,
Ezért fogsz megdöglenni!

Otthagytatok a kutyáknak.

BOSSZÚÁLLÁS VAGY HANYAGSÁG?

„Elysiuma” télen, különösen, ha nagy a hó, igen elszigetelt a falutól. A kisházhoz vezető ösvény utolsó szakasza gyenge kaptató, ahol a gyakori északi szél összegyűjti a havat, és torlaszt épít. A kopasz fák között az érkező már távolról felfedezi a barnára és pirosra festett apró épületet. Ilyenkor, ha a nagy hidegben befagynak a források, havat olvaszt, hogy ivóvizet nyerjen. Az épület falai két réteg deszkából készültek, hőszigetelő képességük rossz, ezért a nagy hidegekben folyamatosan táplálni kell a fa-tüzelésű vaskályhát, hogy a belső hőmérséklet elviselhető legyen. (211:4)

A téli napok – ha nem akad valami hirtelen munka a faüzemben – olvasással, írással és a természet megfigyelésével telnek. János ilyenkor nagyobb túrákat nem tesz. Néha hívják vadászatra hajtónak, de még inkább nyomkövetőnek, hisz ezt a tudományát a környéken so- kan értékelik. A faluba csak élelmiszervásárlás céljából, vagy munkahelyi teendői miatt látogat. Mondhatnánk, hogy a tél az egyedüllett tapasztalatának más természetű próbatétele elé állítja, mint az év többi szakasza. (211:4)

Identitásának a racionális szemléletmódra törekvés meghatározó alkotóeleme. Különös tekintettel arra, hogy észjárását megkülönbözteti a falusiak gondolkodásmódjától. Az első pillantásra kézenfekvő olvasat ellenére ezzel nem azt állítja, hogy a falusiak világgépe irracionális. Véleménye árnyaltabb, amennyiben a domokosiak mentalitását önmagában konzisztens egésznek ismeri el, ellenben a világgépből következő működési szabályok alapján elgondolható teljesítményt elégtelennek, illetve korszerűtlennek ítéli. Ugyanakkor a falusiak önmegvalósításának, a számtalan értelemben marginális léthelyzet felszámolásának lehetőségfeltételeit mégis csak a hagyományozott, a „kéznel lévő” szellemi horizont határozza meg: ezt János nehezen ismeri el. (211:5–6)

Az őszi természetben kóborló hegyvándort leíró szövegrész összetett utalásrendszeréből ismételt kiemelkedik a szabadságtapasztalat. János írásaiban megmutatóköző fogékonysága az évszakok közül talán az

ősz iránt a legkifinomultabb. Mindenesetre számos szövegrész, és nem csak a versek foglalkoznak az ősz élményével. Igaz, viszonylag ritkán olvas költészetet, de egyes életművekre – például József Attila – rendelkezik némi rálátással. Az általa ismert költők témavilága nyilvánvalóan hatott lírai szövegeinek hangulatára és nyelvezetére. Ugyanakkor a természet szépségébe belefeledkező és abban szó szerint eltévelygő „vándor”, aki a szabadság kiteljesítéseként éli meg a „zóna” bejárást, egyúttal veszélyt is vállal, amennyiben a szükséges kockázat olykor tényleges fenyegetéssé fejlődhet. (211:20–21)

A „Vasember” diadala nem csupán a tiszta akarat függvénye: hasonló mértékben fontos *„az önbizalom és az éveken át gyűjtött tapasztalat”*. (211:20–21)

„A zóna” nem kiismerhetetlen, de mégis sajátos törvényekkel jellemezhető rejtélyes világ. A hegyjáró vándor soha nem tévesztheti szem elől azt, hogy „a zóna” nem állandó, hanem az évszakok, a napszakok, az időjárás és a látogató hangulatának függvényében változó környezet. Pontosabban fogalmazva a stabilitás képzetét keltő, de ennek megtapasztalását lehetővé tevő feltételek folytonos módosulása okán mindig más arculatát mutató világ. A kitaposott, jól járható nyári ösvény télen megközelíthetetlen, vagy az útelágazást jelölő sziklacsoport őszi ködben észrevétlen, míg tiszta téli időben jól kivehető támpont. „A vándort” a zóna minden alkalommal ismeretlen ismerősként köszönti. (211:20–21)

„A vándor” a távolság leküzdésének mestere. „A zónában” bolyongva, a kedvelt helyeket elválasztó utat leküzdve, tevékenységével sajátos alakzatba szervezi a rendelkezésre álló teret. Az ősz megtapasztalásának érzéletes leírásával János szceníroz. A természet színpadának kulisszái mögül leskelődő „vándor” előtt felsejlik az elháríthatatlan: szerepének következetes eljátszása drámai mozzanatokat is megkövetel. (211:20–21)

BOSSZUÁLLÁS VAGY HANYAGSÁG?

Talán mindkettő, de ne vágjunk a dolgok elébe, s vegyük szép sorjában.

Hát az úgy történt, hogy kint maradtam télire is a csodaházikóban, vagy ahogyan monda-
5 ni szokás, kint maradtam telelni. Habár helyesebben az állatok bent telelnek, de mivel én ma-
gamat valamilyen furcsább „állatnak” tartom – racionálisan gondolkodónak –, s mivelhogy
szeretek mindent megfordítva nézni, latolgatni, hát kint maradtam telelni.

A csodaszép – eléggé hűvös, esős – nyár után, csodaszép ősz következett. Mogyorós, almás,
ökörnyalás vagy költőibben kifejezve tündérlány-hajas, no, meg ne feledkezzünk el a szarvas-
10 bögésről, hiszen szerintem e nélkül az ősz nem is ősz, azaz lehet ugyan ősz másnak, de ne-
kem hiányos volna.

Egyszóval szép ősz volt. A bögést is kifogtam, szarvast is láttam, és ami a zivatarokat ille-
ti, hát azok is hozzátartoztak az ilyesmihez. Összegezve minden jól sikeredett, még volt egy
kicsike romantika is, mégpedig mikor egyszer elkavarodtam picikét ösmeretlen terepen, de
15 szerintem, ez adja a valódi zamatát a hegycsavargásoknak. Sokat nyom a latba. Ilyenkor lát-
ja meg az ember, hogy mit is ér az önbizalom és az éveken át gyűjtött tapasztalat. Ilyenkor
bökken eszébe a kérdés: „Merre tovább?” Egy dolog olvasni az ilyesmiről kalandregényekben
s más, mikor saját bőrén tapasztalja az ember. Természetes, hogy az ilyen kisebb méretű ka-
landokban fel sem vetődik a túlélés kérdése, habár hegyvidéken – főként a havasokban – esős,
20 ködös, jeges időben mindég fennáll a szerencsétlenség veszélye. Alapszabályként álljon előt-
tünk: csak higgadtan, megfontoltan, no meg akasztófahumorrall!

De visszatérve a kint telelésre. Nem éppen megfontolatlanul vágtam bele. Többé-kevésbé
biztosítottam a kellő mennyiségű tüzelőt, rendbe szedtem a kályhát, gondoskodtam a kellő
világításról – összkomfort petróleummal –, kicipeltem valami vastag takarókat s fürdésre egy
25 babateknőt! Eléggé kinőttem ugyan a babakorból, de egy nagyobb méretű porhüvely öblöge-
tő nem fért volna be a házikóba.

Első használatra búzaliszt, kukoricaliszt, paprikaliszt – magyarok vagyunk! Tucatnyi fű-
szer, zöldségek, egyéb „zabálnivaló” s mindezeknek az összekotyvasztására használatos szer-
kentyűk, bizgentyűk. Nem valami sok, de elégséges ahhoz, hogy kielégítse egy magamfajta
30 igénytelen kölyök minden vágyát. S mivelhogy nem csak túrócsuszával él az ember, volt egy

Csak az utóbbi évek teleit tölti rendszeresen a kisháznál. Míg apjával viszonya kiegyensúlyozottabb volt, addig a faluban, a család házában vészelte át az év zordabb időszakait. Ugyanakkor végleges „kivonulásának” nem csak a megromló kapcsolat volt az oka. Úgy tűnik, hogy élet-történetének szellemi kiteljesedése szimbolikus, de fizikai értelemben is igényli a kívüllállást. A falusiak értetlensége ellenére az önmegvalósítás logikus mozzanata volt az új otthon megteremtése. (211:22)

A hangzatos szavak ellenére János „konyhaművészete” semmiféle tudatosságot nem tükröz. Mind magyar, mind román ételeket készít. Specialitása inkább a sok maga gyűjtötte fűszernövény használata, valamint az időjárás függvényében a gyakori főzés szabadtűzőn. (211:27)

A hagyományos étkezési kultúra számos elemét megtanulta az idősebb domokosiaktól. A legérdekesebb ismeretekkel a fűszernövények és a gombák feldolgozásával kapcsolatban rendelkezik. Szárítás, savanyítás, porkészítés, vagy különböző aromájú gombák keverése komoly tapasztalati tudás. (211:27)

Az „igénytelen” pontatlan kifejezés, sőt félrevezető. Az önirónia itt azt sejteti, mintha nem volna érzékeny a minőségre, pedig ez éppen fordítva van. Mondhatni érzékenységgel szemlél bármit, és igényt formál arra, hogy az általa szükségesnek vélt tárgyak a lehetőségekhez képest jó minőségűek legyenek. A vadász-nyomász imázs hitelesnek vélt kellékeit például hihetetlen műgonddal állítja össze és viseli. János sem személyében, sem környezetével kapcsolatban nem igénytelen. A kifejezés identikus alkalmazása inkább arra utal, hogy az inséges életfeltételekhez szükség szerint gyorsan és nehézségek nélkül alkalmazkodik. (211:29–30)

Szövegeinek töredéke készült kézírással. Két ajándékba kapott ósdi írógépén pötyögte gondolatait. Többnyire régi füzetekből kitépett, megsárgult kockás lapok mindkét oldalát teleírta roppant sűrű sorokkal. Az írógépek elhasznált szalagja alig tartalmaz festéket, és János különböző praktikái a szalagok újrafestékezésére csak átmeneti megoldást jelentek-

nek. Gépeit mindenesetre hatalmas becsben tartja, „írói tevékenysége” egyetlen fontos tárgyi kellékének tekinti őket. (213:34–37)

Az egyedül-lét indoklásáról, vagyis a domokosi közösség életformáját és értékrendjét érintő módszeres bírálatának saját személyére vonatkozó következményeiről ritkán ír. Az olvasó a magányról – versei kivételével – szinte csak közvetett formában, János saját életvitelére vonatkozó leírásaiból értesül. (213:34–37)

A megszokni, avagy megszökni közhelyes fordulatban tetten érhető személyes dilemma az ön-alkotásban adott cselekvő létmód szabályaira és tartalmára vonatkozó válaszkísérlésként érthető meg. János saját személyét a domokosi társadalom felemelkedésének megkerülhetetlen kulcsfigurájaként mutatja be. Ennek oka, hogy meggyőződése szerint a közösség tényleges társadalmi viszonyaira – strukturális-funkcionális sajátosságaira – egyetlen helyiként van megfelelő rálátása. Ugyanakkor a közösség működési zavaraival kapcsolatos észrevételei, a modernizációra vonatkozó javaslatai bármennyire ésszerűek is, ha a személye iránt tanúsított bizalmatlanság miatt tényleges hatást nem gyakorolhat a falu életére. (213:34–37)

A falu iránt érzett csalódottsága akkor vált teljessé, mikor azt tapasztalta, hogy a kisháza köré telepített növényeit, a házhoz tartozó magánterületet a domokosiak közprédának tekintik, kárt tesznek benne. A jelenség több okkal is magyarázható. Nyilvánvaló, hogy János marginális társadalmi helyzete miatt a közösség részéről a többséget megillető, a tulajdon elidegeníthetetlenségét garantáló szolidaritására csak részlegesen számíthat. Másrészt, a falu nyilvánossága számára az elismert lakóövezet határain kívül található kisház a közösség szemében inkább Domokos határának köztulajdonrészét képezi, mintsem János személyes tulajdonát. Mindennek az a magyarázata, hogy a község-határban található földek tekintélyes része szántó, vagy legelő, illetve a falu tulajdonában lévő közbirtok. A falusiak nagyvonalú, és János személyes tulajdonát el nem ismerő magatartása nem utolsósorban az eltérő értékrendekre vezethető vissza. A kisház köré telepített nö-

halomnyi könyvem – talán túl nagy halom –, közel 250 kötet, kezdve a banális szakácskönyvtől s végezve az atombombával!

35 No, meg nem elfelejtendő, két írógép, egy amerikai és egy olasz. Sajnos a magyarbetűsre nem tellett, s hogy ne nyújtogassam a róka farkát, ezeket is ajándékba kaptam valami távolabb lakóktól, akiknek a homlokuk nincsen begyepesedve. És akik talán hisznek is bennem, valamint abban, amit én jelenthetek, vagy jelenthetnék ebben a picike falucskában. Az utóbbi kifejezés a helyesebb – mert sajna –, nem úgy állnak a dolgok, hogy valóban jelenthetnék valamit. Hát igen, az a nagy „Ha”, ha nem lenne?! Talán én is hibás vagyok ebben, de nem tudok
40 kalapot emelni ennyi trehánytság, irigység és önzés láttán. Sőt mi több, ki is mondom a véleményemet. S az igazság, a való az mindig fáj. Nem tudom nézni és nem is tudom megszokni az ilyesmit. Vagy megszokni, vagy megszökni alapon gondolkodtam, és mert az utóbbi könyvebbnek tűnt: megszöktem. Azt hittem, hogy bár a csodaházikónál védve leszek, lehetek.

De nincsenek csodák, ezért eléggé szomorúan kellett tapasztalnom, hogy ide is követtek az
45 „erények”, vagy féltucatnyi személy jóvoltából. Olyasmiket tapasztaltam a csodaházikónál töltött tél idején, hogy hihetetlen. Legalábbis józanésszel mérlegelve. Olyan személyeknek foszlott semmivé a hitelük, akiket e falucska „krémjének” tartottam. No, de hát tévedni emberi dolog. Legmeghökkenőbb esetem: én kértem bocsánatot a kárt tévő személytől, én a tulajdonos. S mit tetszenek gondolni arról, hogy a kárt tevő személy csak ímmel-ámmal bocsátott
50 meg nekem, nekem a jogos tulajdonosnak!

Hogy hová lehet tenni az így gondolkozó, viselkedő egyéneket, az más lapra tartozik. Minden esetre elmondhatom: Non plus ultra.

vények, maga a természeti környezet semmiféle eszmei értékkel nem bír számukra, ezért olvasatukban, például egy nyírfacsemete kivágása pásztorbotnak sem morális, sem anyagi értelemben nem elítélhető cselekedet. (213:46–52)

RÁNCOSABB LETT A HOMLOK

Az életkor előrehaladtával úgy tűnik, hogy János viszonyát minden nap magányához egyre jobban telíti a számvetés igénye. Ezzel párhuzamosan a szabadságfilozófia, „a zóna”, az ön-megvalósítás, az „elysium” tudatos megalapozása talán kissé háttérbe szoruló célok. (215:1–25)

RÁNCOSABB LETT A HOMLOK

5 Ráncosabb lett a homlok
Lepergett a homok
Kilencszázkilencvenhét
Háromszázhatvanöt nap,
hisz: nincs új a nap alatt
Mindég pergett a homok,
mindég pereg a homok
10 Tán maroknyi, fél marék ha maradt,
nincs új a nap alatt.

15 Mindég pereg a homok,
Életünkben a napok,
Élethomok, Élet szenvedései
Közelít a Pillanat,
Hisz nincs új a nap alatt
Nem pereg majd a homok.

20 Nem ráncosabb a homlok
Nem pereg már a homok!
Megáll az Élet – Idő
Tán maroknyi, ha maradt
Mert nincs új a nap alatt
25 Élet? Maroknyi homok.

TUDOK ÖRÜLNI...

A rövid aforizma a végletek feszültségére épít. Keletkezés (hóvirág), elmúlás (falevél), vagy pénz (vélt érték) és gondolat (valós érték). A közhelyesnek tűnő szimbolika jelentősége abban áll, hogy tudatos és nyelvileg közérthető megfogalmazásával János a közösség gondolkodásmódjának és a saját írói ambícióit jellemző írásmódnak egyidejűleg képes megfelelni. A „Vasembert” nem csak a környezet megpróbáltatásaival szemben a túléléshez segítő fizikai, de állandó szellemi erőfeszítés is jellemzi. (217:1–5)

Az olvasó János különös életművével szembesülve lassan megérti, hogy az attitűdjét átható tudásszenvedély folytonos értékbefogadás, de egyúttal értékalkotás is. Az aforizmában megfogalmazott állítás különös volta nem abban áll, hogy Domokoson – ismerve a község és a közös-

ség szociokulturális viszonyait – nem hangozhatna el, hanem éppen azt emeli ki, hogy János ezt tudja, és tudatosan kimondja, így megalapozva azt az értékrendet, melyet sajátjának tekint. (217:1–5)

János látja a kapni-adni kölcsönösségre alapozott érdekvizony társadalomkonstitutív jelentőségét. Szövegeiben, de különösen az interjúkban gyakran beszél arról, hogy a falusiak vele szemben kialakított egyoldalú gyakorlatát méltánytalannak tekinti. Úgy értékeli, hogy a többség segítségét elfogadja, de sokszor szükség esetén sem segíti. Tapasztalataink szerint azonban perifériális helyzete ellenére, mikor ténylegesen rászorult, a domokosi közösség, de különösen a Nádas család mindig támaszt jelentett számára. (217:1–5)

TUDOK ÖRÜLNI...

Tudok örülni az első hóvirágnak és szomorkodni az első lehulló sárga falevélen!

Nekem nem adott senki semmit, tőlem általában csak loptak! No, én meg általában, mindég

5 csak adtam. Pénzt, ha volt – gondolatot és ez mindég volt!

CSODAHÁZ II.

Első tóparti háza 1998 decemberében leégett. Éppen a faüzemben járt, mikor az utcán álló falusiak kiáltozással figyelmeztették, hogy a kisházat eltakaró fák mögül füst száll fel. A másfél kilométeres távolságot a hatalmas hóban rohanva tette meg. A lángoló faépületből alig tudott néhány tárgyat kimenteni, és maga is könnyebb égési sebeket szerzett. Majd a következő év nyarán a Nádas cégnél összeállított elemekből, a munkaadó család segítségével készítette el a második „csodaházikót”, mely jelenleg is otthonául szolgál. (219:1)

Bizonyosan mind a mai napig nem derült ki, hogy miért égett le az első kisház. A hideg téli idő miatt, valamint azért mert a környéket később alaposabban szemügyre véve sem találtak idegen nyomokat – a hóban minden valószínűség szerint megőrződött volna – a szándékosság, úgy tűnik kizárható. János szerint a féltve óvott mogyorós pelék a padláson a tetőre kivezített kályhacső mellé húzódtak, hogy melegben legyenek. A fűből és száraz levelekből készített fészek anyaga kaphatott lángra, és talán ez volt a szerencsétlenség oka. (219:1)

Az egész világlátására jellemző könnyedséggel vette tudomásul a tragédiát. Annak ellenére, hogy autonóm életformája szempontjából fontos tulajdona, szimbolikus tárgyai és a háznál összegyűjtött használati eszközeinek többsége megsemmisült, meglepő nyugalommal viselte a csapást. Igaz, a Nádas család közvetlenül a szerencsétlenséget követően nyilvánította segítőkészségét. Ettől függetlenül az anyagi tartalékkal nem rendelkező János számára az újrakezdés, az „elysium” újrakepítése káláltalan vállalkozásnak tűnt. (219:5–6)

Lakonikusnak tűnő megjegyzése mélyen öngazoló természetű és az önmegerősítés szándékával telített. A kimentett tárgyak a tudás-szenvedélyének nélkülözhetetlen eszközei. Az olvasó itt ismételtlen a domokosi normákkal történő következetes szembehelyezkedés példájával találkozhat. A falusiak pragmatikus látásmódja iránti érzéketlenség megfogalmazásával szándékosan erősíti az „élete-művével” teremtett távolságot. (219:19)

CSODAHÁZ II.

Igen, bizony uraim, hölgyeim, kisasszonyaim stb., csodaházikó kettő, mert az a bizonyos „Csodaházikó I” rommá égett!

5 Rommá bizony, mégpedig a tél derekán. Szép tél volt, azt mondhatnám gyönyörű! S az a bizonyos házikó is olyan gyönyörűen égett, hogy csoda. Nyolc-tíz méteres lánggal, amit a szél fél oldalra hajlított és ezáltal megmenekült az alig kétméternyire nyújtózzkodó, magam ültette nyírfám, amelyen a sárgarigónak volt szokása trillázni.

10 A nyírfám ugyan megmentődött, de mogyoróbokraim bizony kissé megpörkölődtek, no meg lakás nélkül maradtak a drága peléim. Tessék csak elképzelni, mit jelent lakás nélkül maradni tél idején!

15 S ha már a pörkölődésnél tartunk, hát mi tagadás, én sem úsztam meg szárazon. No nem valami vésszesen pörkölődtem meg, mindössze csak egy hétig nem merészkedtem a faluba. Fél-tettem őket, helyesebben a viselős, áldott állapotban lévő nőket, hogy nehogy hét hónapra szüljenek egy ilyen suvickolt alak láttán!

Mint említettem, a nyírem megúsza az affért, de peléim lakás nélkül maradtak, talán egy-kettő bele is égett a házikóba. Mindössze egyet láttam a tűzvész ideje alatt. Nem volt nekem akkor időm a peléket figyelni. A könyveimet mentettem, no meg a két írógépemet! Ezek voltak – legalábbis nekem – a fontosabb dolgok, a többit vigye ördög!

20 El is vitte szépen! Olyan szépen, hogy szinte semmi sem maradt, s ami megmaradt, annak többsége magán viseli a tűz nyomait, vagy költőiebben mondva, a „lángok tüzes csókjait”! Még a mozgó-kutyafarkú órámnak is megpörkölődött a farka és kitört az üvege.

ANGYALVÁRÁS

Az Angyalvárás című versben, – amint még néhány az öntapasztalás mikéntjét elemző személyes hangvételű költeményben (Betör a karácsony, Betegen, Nem attól, hanem. . ., Születésnapra) – megfogalmazott magányélmény személyiségének egy eddig kevésbé ábrázolt rétegére világít rá. Csak hosszú évek ismeretsége után vált egyértelművé, hogy János hajlamos a depresszióra. A gyakorlatilag minden külső segítség nélkül folytatott küzdelem eredménye, hogy tünetei erősebb kedélyhullámzásként értékelhetők. Ugyanakkor figyelmeztető jel, hogy elsősorban az öregedéssel kapcsolatos gondolatai, a „jelen” értelmére is árnyékot vetnek. A kilátástalan jövő a minden szándéka és szellemi

munkája eredményeként kecsegtető jelen értelmét is megkérdőjelezi. (221:1–19)

A vers sivár mondatainak tárgyilagossága elárulja, hogy saját helyzetének megítélését tekintve minden önámítástól mentes. Az egymást követő kijelentésekben felvillantott konvencionális értékkomponensek hiánya – család, gyerek, ünnep – nem felfedett értékválság. Éppen ellenkezőleg, a vers két keretgondolata, az önzetlenség és az élet mérhetetlen tiszteletének erénye felülírja a nevezett értékhiány következményeként tudatosuló veszteségérzetet. (221:1–19)

ANGYALVÁRÁS

5 Hideg szobában, füstölgő kályha mellett
Toldozgatom a cigarettavégeket.
Pénzem semmi sincs, új csomagra nem tellett,
Ami pénzem volt odaadtam másnak,
Nagyobb szüksége volt rá, mint énnekem.
Családja van, gyerekek angyalra várnak,
Nekem nincs családom és nincs gyerekem.
10 Egy karácsonyi fenyőt kívághatnék,
De... de nem visz rá a lelkiismeret.
Valami limlomot ráaggathatnék,
De hogy öljek meg egy fenyő életet?
Nekem nem terítnek karácsonyi asztalt,
15 Hisz a Nagy Élet csúfosan elmarasztalt,
Vagy magam marasztottam?
Várom az Angyalt.

1995. 12.23.

BETÖR A KARÁCSONY

A „Betör a karácsony” nagyon érdekes vallomás! Az antiklerikális, ráadásul a keresztény vallásossággal szemben is kifejezetten szkeptikus János elárulja, hogy azért nem szereti a karácsonyt, mert az a „Vasember” számára fokozott próbatétel. Pontosabban, a személyes sorsként választott életforma nehézségeit hangsúlyosan kifejező pillanat. Ebből természetesen nem következik, hogy a karácsony szakrális és rituális lényegével kíván azonosulni. Az ünnepi időben, és az ezt átható várakozásban sűrűsödő tapasztalata azonban újra elgondolkodtatja a személyes életközösség hiányáról, és ennek okairól. (223:1–12)

Az egyedül-lét, a „nehézség szelleme” akkor válik súlyos teherrel, amikor felfedezi, hogy környezetében a társadalmi élet természetes sajátja — ünnepekkor figyelemreméltó módon —, hogy mindenki képes figyelni a másokra. A hagyományos közösségekre jellemző, hogy a szorosán egymás mellett élő rokonság csoportjai formálisan szabályozott külsőségekben megnyilvánuló kötődést tanúsítanak egymás iránt. Ebben a közösség minden tagja érintett. Jánost, aki társadalmi és családi körülményei miatt mindebből kimarad, a kívülálló megfigyelő helyzete ürességgel tölti el. A helyzet megváltoztatása az autonóm élet feladását jelentené, ezért önmagát eszközök és az őszinte akarat híján hajlamos olyan személyként beállítani, aki alternatív életformájában megmutatott példázatával — a szabadság „prófétája” — áldozathozatalra kényszerül. (223:1–12)

BETÖR A KARÁCSONY

5 Csendesen betör a karácsony...
Amit én úgy gyűlölök.
Nem gyűlölöm, hanem belátom,
Az, amit én nem kedvelek.
Mert akkor érzem az életet,
Akkor fáj a szabadság, nyom,
10 Fanyarkáson nevetek,
S meglátom életem, otthonom,
És messze vannak a hegyek...
Kéért kezdjek új, jobb életet?

BETEGEN

János betegséggel kapcsolatos rosszérzését a kiszolgáltatottság jellemzi. Féltelme, hogy képtelen magát ellátni az öregedés jeleinek tapasztalatával együtt erősödik. A fizikai és szellemi szabadság iránti vágy, illetve a közösséggel szemben végrehajtott önmegvalósítás kizárja, hogy a közösség – talán krízishelyzetektől eltekintve – gondoskodjon Jánosról. Pedig a hagyományos falusi közösségek társadalmi kohéziójának egyik lényegi ismérve a gondoskodás, az ellátás és az elgondozás informális intézményhálózatának fenntartása, valamint az erre vonatkozó hagyományos tudás generációról generációra történő továbbörökítése. A kölcsönös egymásrautaltság viszonyos szolidaritást termel, ami az élet apró részleteiig jól szabályozott normarendszert feltételez. Igaz, Domokoson – hasonlóan más ipari, vagy urbánus környezethez közel fekvő falvakhoz – már a rendszerváltást megelőző időszakban lazultak a hagyományos, elsősorban a rokonsági rendszer szerveződésére épülő kapcsolatok, de a folyamat csak az ezredfordulóra gyorsult fel visszafordíthatatlanul. A modern társadalomból átvett minták differenciálatlan

és esetleges panelek formájában tűnnek fel, melyek aztán hozzájárulnak ahhoz, hogy a hagyományos közösségi létforma az individualizmus felértékelődésével párhuzamosan leépüljön. (225:1–25)

Mint már másutt jeleztük, János legösszetettebb gondolatait tartalmazó versei is számtalan prozódiai hibát tartalmaznak. A jelenség jól megfigyelhető a Betegen című költeményben is. Az ösztönösen konstruált szójátékok, melyek a szövegnek lüktetést kölcsönöznek, és az éppen ellentétes hatást keltő rímbotlások együtthatása az olvasóban feszültséget ébreszt. Az ambivalencia okai összetettek. János soha nem tanult poétikát és a témát illető olvasottsága elhanyagolható. Másfelől a mondatszerkesztés és a szórend furcsaságainak oka, hogy olvasottsága főként román nyelvről. Ettől függetlenül János a poetica licentia mestere, amennyiben szövegeinek egészét figyelembe véve a versekben megfogalmazott üzenet remekül kiegészíti, és többletjelentéssel telíti prózáját. (225:1–25)

5 Az ágyba hánykolódom betegen,
 Eldagadt a torkom, fáj a fejem,
 S hideg bizserget, hébe-hóba ráz,
 Nincs kinek panaszkodnom.
 Vagy egy nagy-nagy pohár rumot hozzon,
 S törölje homlokom égét – éget a láz,
 És éget e rohadt szabad élet!

10 Hánykolódom betegen az ágyban,
 Döglődöm, mint egy kutya – magában.
 Újév éjszakája van, mulatnak!
 Nekem forog az óriáskerék
 15 Csúf, zöld erdőbe dobál az emlék,
 Ahol sárkányfák égnek, meghalnak,
 S megdögleszt e rohadt szabad élet!

20 Betegen az ágyban hánykolódom,
 A teámba nincs egy kanálnyi cukrom.
 Keserű a lélötty, mint a halál...
 Forog-forog az óriáskerék
 Te-Én-Ő-Mi vagyunk a töltelék
 S a bizonytalanság, talán-talán...
 25 Próbálgat e rohadt szabad élet.

KÉRVÉNY ÉS LAJSTROM

Az „egyszemélyes paradicsom” kelléktárának leírása meghökkentő tétteleket tartalmaz. Végtelen szerénység és részletekbe belevesző igényesség jellemzi. A darabszámok, a méretek, a típus és a fajta megnevezése együtt elárulják, hogy a tétel a lajstrom összeállítójának felfogásában komplex tárgyi világot képeznek, ami lényegében egy önellátásra képes ember minimális szükségleteit nevezi meg. A halak, horgászbot és zsinórok, valamint orsók egy bejáratott életmód tartozékai. Ugyanakkor az oroszlánfejes akasztók – melyek jelenleg kisházát díszítik –, vagy a piros színhez ragaszkodása csak másodlagos részletek. Nagyon érdekes az utolsó elemként említett rádió. Az „egyszemélyes paradicsom” egyetlen kelléke, amely lakójának lehetővé te-

szi, hogy arról a világról értesüljön, mellyel szemben az „elysiumot” megalapozni igyekszik.

A lajstrom 15. tétele János magyarázata szerint félre- helyesebben beleírás. Első kisháza pusztulásakor összeégett de még működőképes rádiójában hallotta, mikor egy öreg „földműves” arról beszélt, hogy neki van négy tehene (vaci) meg egy kecskéje (capra), és boldog, hogy egészséges. Emlékszik, mikor nevetve kopogtatta le írógépén a hallottakat: léteznek kiknek csupán ennyi a boldogság. (227:1–24)

A részletesség és a felsorolt szükségletek jól visszaadják önmegvalósítási tervének tudatos jellegét. Esetében minden cselekvést a gondos tervezés előzi meg. (227:1–24)

KÉRVÉNY ÉS LAJSTROM

Az egyszemélyes
Paradicsom rongyosa?

5

0001-es kérvény
Kérvény és lajstrom a szükséges anyagokról.

1. Egy maximális tubus lyuktomító
- 10 2. Két darab kétkarú, oroszlánfejes, bronzszínű ruhaakasztó
3. Két darab kétkarú, oroszlánfejes, nikkel ruhaakasztó
4. Egy darab falra felszerelhető egykarú kapcsoló
5. Legalábbis 8–10 kg halnövendék, kizárólag ponty! Esetleg ha lehetséges 10–20 amur (fitofag).
- 15 6. Legalábbis egy doboz 4,5-ös magnum (hegyes)!
7. Pénz egy „uszla” egyenruhára (teljes felszerelés mínusz az „uzi”! (Ha kopik kicserélhető.)
8. Egy darab „luftpistolen”, kimondottan rugós!
9. Hat-nyolc darab 16,5 cm átmérőjű mélytányér, kimondottan piros színű!
10. Egy darab 230-as DAM dobóorsó (két dobbal)
- 20 11. Egy darab 5–6 méteres DAM teleszkóp horgászbót (piros)
12. Egy orsó 20-as zsinór
13. Egy orsó 35-ös zsinór
14. Egy-két darab függőágy, ha lehetséges piros
15. Rádió /7.1./ 99. (Hainal) O duc bine Clesint sinatos (4 vaci o Capra)

„MEGEGÉSZSÉGESÜLÉSÜNKRE”

Az olvasó a szabad vers első soraiban mintha Nietzsche középső és késői korszakára jellemző, főként aforizmáiban megfogalmazott dilemmájával szembesülne. A saját lélek betegségének oka a túlbujánzó korszellem, melytől csak öntisztulással szabadulhat az ember. De mi történik, ha tervét siker koronázza? A kérdésre adható válasz ad absurdum, hogy az ember az egzisztenciális önjáratereztetés programjában nem kerülheti meg azt a világot, melytől egyszer már sikeresen megmenekült. Az egészség visszaszerzése, a gyógyulás olyan út, amely feltételezi a betegséget. Szeretnénk kerülni azt a látszatot, hogy Jánosnak szakfilozófiai értelemben tudatosan megalapozott és kimunkált gondolatokat tulajdonítunk. Esetében az olvasmányaihoz köthető asszociációk, valamint a konvencióktól mentes józanész munkája

számtalanszor olyan álláspont megfogalmazását eredményezi, mely az olvasó számára lehetővé teszi, hogy értelmező munkájának eredményeként a szerzői szándékon túlmutató jelentés-összefüggést tárjon fel. (229:1–13)

A „megégyészesülés” csak annak a számára lehet feladat, aki felismeri betegségének tüneteit, és tudatosan alkalmazott gyógymóddal él. (229:1–13)

Amikor a verset írta furcsa és ritka madarakat látott, rózsás seregélyeket. Olvasmányaiából arra emlékszik, hogy hasonló invázió az 1927-es vagy 1928-as évben volt utoljára, és ezért gondolta, hogy a Rózsásseregélyes dátum emlékezetesebb, mint a pusztasági évszám. (229:1–13)

„MEGEGÉSZSÉGESÜLÉSÜNKRE”

5 S kisöpröm magamból az idők szemetét.
Nem tudtam, hogy szükségem van rája.
A gyomrán át könnyebb az embert meggyőzni.
Tükréből látom, hogy belép a halál, s tükörképünk mögött ott áll.
Ahol találkozik a négy szél, s összebogozódnak a gondolatok,
a fájdalmak és a színek.
10 Megegészségesülésünkre,
Az idő lábától elkoptatott kövek, keresünk feleleteket
és találunk kérdéseket!

Rózsaseregély 2001. június 2.

NEM ATTÓL, HANEM...

A vers ajándék, melyet születésnapjára egy – ahogy fogalmaz – „pityókás barát, öregedő magányos egyén” diktált. János kizárólag a gondolat, és nem a szerzőség okán vallja magáénak a „költeményt”. (231:1–24)

János gyakran foglalkozik az öregedés külső jeleivel. Romló látása, ősz hajszálai, a ráncok az idő munkájának nyomai, melyeket szövegeiben, elsősorban verseiben ábrázol. Fiatalosságának, fittségének látszatát öltözködésével, gyakran rikító színekkel igyekszik hangsúlyozni. (231:1–24)

NEM ATTÓL, HANEM...

5 Negyvenöt vagy negyvenhat?
 Őszbe vegyült a hajad?
 Az Élet elhagyogat?
 S a Halál bekopogtat?

10 Ne félj a Haláltól!
 Az Öreg Kaszástól
 E csillagos ég alól
 Senki nem szabadul

15 Nem félek, hogy meghalok
 Maholnap elpatkolok
 Ott fent a csillagok
 Azok sem örök világok

20 A haláltól nem féltem
 Féltem, hogy nem éltem
 A Haláltól még nem félek
 De félek, hogy nem élek!

1998. 01. 06. Domokos
S.K: B. II.g.

A kétely a tudásesmény szerves velejárója. Különös tekintettel az elmélet és a gyakorlat összefüggését megalapozó elképzelésekre. Úgy tűnhet, hogy János elméleti tudással szemben megfogalmazott gyanakvása következetesen csak a tapasztalattal történő összevetés hozadéka. Az interjúszövegek elemzése azonban azt sejteti, hogy a teoretikus tudáshoz való viszonyát eleve negatív előítéletek jellemzik. Ennek több oka lehet. Valószínű, hogy a módszeres és igényeit kielégítő iskolázta-

tás hiánya, az önműveléssel – bármily tudatos is – szerzett ismeretek részleges inkonzisztenciája, aminek pontosan tudatában van, elbizonytalanítja, és az elméletekkel szembeni gyanakvárra készíti. Magyarán, az átfogó tudományos elméletek megértéséhez nem rendelkezik elég-séges tárgyi alapismerettel. Másfelől tény, hogy igen részletes, különösen az etológia tárgykörét érintő megfigyelései néhol ellentmondanak a tudomány álláspontjának. (233:6–7)

„A felfedező” a dolgok valódi természetének megismerése érdekében törekszik arra, hogy mögéjük nézzen. János ezt a számos helyen megfogalmazott meggyőződését perspektivikus látásmódként igyekszik kidolgozni. Ennek lényege, hogy az ismerettárgy elemzését több, egymással akár szembeállítható szempontból is elvégzi. (233:6–7)

„A nyomkereső” minden részletre kiterjedő aprólékos megfigyelése nem öncélú: a közösség érdekeit szolgálja. A siker, a vad elejtésének előfeltétele. A lesek „a zóna” különböző pontjain szétszórva találhatók. Fenntartásukat a helyi vadászok és az erdészet közösen végzi. (233:9–10)

Elbeszélése szerint a farkasok száma a diktatúra időszakában erősen megcsappant. Ennek oka, hogy a medvével ellentétben – ami a nomenklatúra vadászataira módszeresen telepített nagyvadnak minősült – a farkasok dúvadnak számítottak, ezért irtották. Farkas a Lápos-vidékre legfeljebb a Ciblesről téved, igaz János véleménye szerint egyre több jel – nyom – utal arra, hogy néhány példány nem csak átmenetileg, vagy vándorlás közben érinti „a zónát”, de vadászterületként is használja. (233:9–10)

Az elvadult kutya, különösen a nagyobb testű állatok első pillantásra a laikus számára könnyen tűnhetnek farkasnak. János a nyomok alapján kirajzolódó viselkedésből fontos következtetéseket tud levonni: a vad rejtőzködik, menekül, esetleg vadászik. (233:25)

Vannak ezen a világon hihetetlen, elfogadhatatlan dolgok, s ha nem vagyunk szemtanúi az ilyen dolgoknak, bizony mi tagadás, csak amolyan ímmel-ámmal fogadjuk el.

5 Sok dologban én is ilyen egyén vagyok, habár nyitott agyúnak tartom magamat, de mi tagadás, néha bizony kételkedem bizonyos dolgokban. Kételkedem bizony, s nem azért, mert hihetetlen Tamás vagyok, hanem azért, mert a tapasztalat – az a keserű tapasztalat – megtanított, hogy ne higgyek el mindent az első állításra, s ha lehetséges, nézzek a dolgok után.

10 Ott volt például a fényes nappal sokaktól látott farkas. A falutól alig kilométernyire lévő úgynevezett lesnél sokan láttak. Télidő lévén sokan jártak az erdőre és ez a les alig hajításnyira van az úttól. Nem valami jól választott hely, hiszen déli fekvésű, az ablaka valóságos tükör a reásütő hold vagy csillagok fényében. Nem valami híres kivitelezésű, mindössze egy 2×2 méteres mélyebb gödör kirakva vastag deszkákkal. Padlója, teteje ugyan csak deszka, amely szurkos papírral van borítva, de bizony még így is beszívárog az eső, a hólé, kiváltképpen tavasszal, 15 olvadások idején. Az egész berendezés egy kicsi kályha, két méter hosszú kemény deszkaágy, no meg egy ugyancsak kényelmetlen fából készült szék. Azért kényelmetlen, hogy el ne nyomja az embert benne a buzgóság, szerintem még pár szeget is kellene verni az ülőkéjébe. Akkor lenne csak az igazi! Amolyan középkori tortúra. Ennél a lesnél látták sokan azt a bizonyos farkast, s mi több, túlnyomórészt komoly, tapasztalt egyének. Egyikük juhász volt tíz-tizenöt 20 éven át, míg a másik régi vágású „tudam én milyen a farkas” típus.

Jó párszor ki is burrogtunk az autóval, amikor befutott a farkasról szóló jelentés. Farkast mi bizony sohasem láttunk és a nyomok után elég bajos volt valamit bogozni, mivelhogy kutyáktól is sűrűn látogatott hely. No, de minden alkalommal alaposan lenyomáztam a terepet, de farkasnyomot, csapát sohasem láttam.

25 Az is igaz, hogy a laikusnak a kutya- és a farkasnyom között nincsen különbség. De nem így nekem, a nyomozás mesterének és ezt csak azért írom így, hogy kissé dicsérjem magamat!

Mondom mindég, lenyomoztam a területet, de farkasnyom, semmi. Kezdtém is valamilyen szellemfarkasról morogni, amelynek kutyanyoma van, de persze a barátom kardoskodott, hogy igenis farkast láthattak azok az egyének, hiszen bár nem gyerekek, s aztán meg miért is 30 hazudnának?

János Domokos kultúrtörténeti monográfiájának tervezésekor igyekezett az elérhető forrásokat és történeti szakkönyveket összegyűjteni. Így, nem csak a településre, de az egész Lápos-vidékre, sőt az egykori Kővár-vármegye történetére vonatkozóan is pontos ismeretekkel rendelkezik. Véleménye szerint a témáról olvasható anyag szűkös és felületes. Ennek oka, hogy a középkorban ritkán lakott terület leírásáról kevés adat maradt fenn, míg a 18. századtól előtérbe kerülő bányai par elsősorban a régió hegyvidéki övezeteit érintette. Az újkorra, és ezen belül is a 20. század történetére vonatkozó adatok többsége román nyelvű. (235:42)

János sejtésének beigazolódása, valamint az, amilyen módon ezt társával közli, arról árulkodik, hogy nyomászati tekintélye és az ehhez kapcsolható helyzetek tényleges társadalmi státuszához képest relatív tekintélynövekedést eredményeznek. (235:56)

Mit tehettem? Reáhagytam. Jó, legyen farkas, de azt én megeszem, márpedig nyárson sült farkast, úgysem kóstoltam még.

Ilyen nyársas „lupust”! S hozzá gondoltam a „canust”.

No, de mit hoz a sors? Egy szép tavaszi olvadásos napon puskacsővel verik az ablakomat,
35 hogy szinte behorpad az üveg, s valaki mérgesen kiabál, hogy „hadd az istennyilábo azokat a könyveket s mássz mán ki a házbul!” Megint látták a lesnél a farkast. Gyere, hamar lőjük meg! Na mozogj, mire vársz, és ehhez hasonlókat.

Két perc alatt felöltöztem: vastag kabát, gumicsizma, s no meg a 6×30-as távcső, a vadász-
kémem, ha netalán közelharcra szorulna a dolog, amit vigyorogva meg is említettem miköz-
40 ben felkászálódtam a félig festett mikrobuszra.

Veszett sebességre kapcsolt, s úgy mentünk ki a faluból, mintha valami tatárhorda üldözött volna, hogy megerőszakoljon, habár tatárt nem látott még a falu 1662-től!

Kétszer-háromszor le is csúsztunk az útról, s ezer szerencse, hogy velünk volt a barátom bátyja, nagydarab behemót, ménkü egy erős ember, kettőnket fél kézzel áthajítana a tyúkol
45 fedelén – nélküle aligha boldogultunk volna.

A helyszínen semmi farkas, de hogy is lehessen, hiszen egy elromlott masinát bütyköltek éppen a les előtt, természetesen volt nagy atyaistenezés a barátom részéről és nagy mérgesen be is álltak mind a ketten bütykölni, hogy menjen már innen az istenibe! Én sem táthattam a számát, hiszen reám mordult: na, ne tátogj, fogd a vasat, s menj ki a tetőre, kerüld be a helyet!
50 „Ne két golyó hátho meglátod, de el ne hülyéskedd me meglüllek. Kimásznék én, de látod, hogy nézek ki?” Akkor láttam, hogy félretaposott félcipőben feszít a felázott havas úton.

Ilyen esetekben nem jó vele ellenkezni. Megadva magamat a sorsnak vállamon a 12-es vassal kicammogtam a tetőre, s balra fordulva visszakerültem. Beköröztem a terepet, természetesen nagyon óvatosan, állingálva, leskelődve.
55

Farkas sehol, hanem éppen az erdőhatár szélén – a kör végeztével – reábukkantam ultra friss kutyanymra. Be volt váltva az alig 30–40 árnyi fenyvesbe. Természetesen nem követtem, hanem visszatérve a kiinduló pontra jelentettem, hogy s mint. Elburrogott az időközben megjavított ócskavas mi meg ketten ott maradtunk az úton és unszolására beültünk a lesbe: hát-
60 ha visszatér az a „farkas”. Csöpögött itt, csöpögött túl, egyszóval mindenhol csöpögött s már

A magyarok lélekszámának csökkenése a Lápos-vidéken statisztikai tény. A fő okok Domokoson: az endogám házassági gyakorlat helyét felváltó egyre népszerűbb és elterjedtebb vegyesházasságok, melyek gyorsítják az asszimilációt. A helyi munkalehetőségek hiányában a fiatalok vagy Magyarországra, vagy a nagyobb erdélyi városokba települnek át. A falusiak által „fogyasztott” médiakultúra – televízió és újságok – túlnyomó többsége román nyelven jut el a községbe. (237:15)

Az állandóan politizáló magyar negatív sztereotípiája elárulja, hogy Jánost a politika nem foglalkoztatja különösebben. Ennek ellenére általános tájékozottsággal rendelkezik mind a romániai, mind a nemzetközi kérdéseket illetően. Ugyanakkor a magyarországi fejleményekről, ellentétben például a székelyföldi, vagy a nagyobb városokban élő – Kolozsvár, Marosvásárhely – magyar lakossággal, viszonylag keveset tud. (237:18–19)

kezdünk megázni, amikor jobb oldalról odaoldalgot a maradék döghöz egy ványadt német-juhászkutya, ahogyan még nevezik, farkaskutya.

Hamarabb vettem észre, mint ő, hiszen éppen akkor bal szélén áztattam magam s kitört belőlem: „na látod ez a te farkasod, így lehet hinni az embereknek!”

5 Tamáskodott egy kicsit: „Te, vajon ez lenne?”

Reámordultam. „Most sem hiszed, hogy ezt látták már jó ideje, és ezzel csináltok belőlünk bolondot. Lódd le az istenségit a kutájának. Ki tudja mióta kódorog erre, s mennyi nyulat és őzgidát pusztított el.”

10 Kinyitotta a les ablakát, s kidugta a fegyvere csövét, semmiség lett volna egy lövéssel felborítani, hiszen nem volt messzebb 30–35 méternél, de akkor a kanyar mögül előbukkant egy bivalyontatású szán s a bivalyok előtt két ember. Az egyik őszbecsavarodó Pista bácsi, a másik meg egy máshonból származó javakorabeli, amint azt kiderítette kopott „nagyítóm”.

15 Ha odapuffant a „farkasnak”, félő – sőt több mint valószínű –, hogy ők is „bekapnak” pár sörét szemet, nem azért mintha valami nagy kár érte volna ezt a szűkre szabott magyar fészket, de anélkül is pusztul a magyar, kár lenne őket irtani puskával, no meg a bivalyokért valóban kár lenne – jegyeztem meg cinikusan.

Nagyban vitáztak valamilyen politikai dolgokról: a magyar, legalábbis minálunk mind politikus! Az öregúr vitte a szót lévén ő a régi jó világban repülő, no nem repült soha, de söpörgette a leszálló pályát a „zorasz migeeknek”.

20 A nyitott ablakon át jól hallottuk a vitát, amely hirtelen félbeszakadt s kitört az öregúr torakából az ősi „ni a farkas” kiáltás.

„Pista bácsi vajon valóba farkas?” – így a fiatalabb.

25 „Persze hogy farkas! Nem látod milyen hegyesek a filei?” – mordult fel nagy mérgesen az öreg. „Láttom én elig farkast, tudam tan hogy mijen! Na ezek teszik tönkre a juhakat, hogy a rosebb ájjon beléjek.”

A Dorostěj bácsival történt találkozás megörökítése egyik legjobban kidolgozott írása. A méhavadász ifjúkorának emblematikus figurája, nagyjapja generációjának, az idősebb természetjárók csoportjának idealizált alakja. Azokat a nevesített, és ismeretlen szereplőket testesíti meg életében, akik nagypapjához hasonlóan segítettek elmélyíteni kapcsolatát a természettel. Dorostěj tudása olyan tapasztalati műveltség, amire János kivételesen büszke. A mester kiválasztottja, a hermetikus tudás őrzésére hivatott tanítvány szerepe jól érzékelhetően kedves számára. (239:1)

Társadalmi kapcsolatainak Dorostěj bácsi és a hozzá hasonló, eltérő okok miatt a közösség periferiájára sodródott szereplői, megkerülhetet-

len személyek. Jelentőségük az autentikus saját szerep kialakításában, megfogalmazásában és tudatosításában elévülhetetlen. (239:1)

Szász János szövege minden kétséget kizáróan eleve irodalmi igény-nel megírt munka. A történet cselekményének vezetése, az egyszerű és közérthető metaforarendszer jelentéstelítettségének kibontása írói kvalitásról árulkodó ismérvek. Szász közegének, közvetlen környezetének mindennapi nyelvhasználatától való tudatos eltérése, a szöveg nyelvi megszerkesztettsége – párbeszédekben Dorostěj tört acentussal beszél magyarul – egyaránt azt jelzik, hogy a szerző igyekezett „irodalmat” teremteni. A Méhavadász műfaját tekintve talán kismovella lehet.

A szöveg szakantropológiai értelemben érdeklődésre számot tartó jegyei szintén szembeötlők. Több olyan téma kerül felvetésre, melyek a kortárs, a saját társadalom kutatását célul maga elé tűző kulturális antropológiában meghatározó szerepet játszanak. Identitás, mentalitás, etnicitás kulturális interferencia – hogy csak a kézenfekvő példákat említsük –, széles palettáját kínálja a társadalomtudományi elemzésnek, valójában egy monográfia terjedelmében megvalósítható kutatás kereteit jelölik ki.

Dorostěj bácsi János leírása alapján tépelődő, befelé forduló, környezete által kevésbé értett ember. A szenvedélyéhez vénségére is ragaszkodó öreg társadalmi megbecsültsége igen csekély lehetett. Dorostěj méheivel a román falusi közösség számára annak a felejteti vágyott múltnak az emlékképe volt, melytől feltétlenül szabadulni kellett. A feltétel nélküli ragaszkodás a kulturális vagy életmódbeli hagyományhoz a többség olvasatában elmaradottságot sugalló szemlélet.

A leírásból kirajzolódó alak valójában Szász János énképének pandanja, pontosabban az azonos helyzetben, a sorsközösség élményében történő feloldódás eredményeként keletkező értelmezés. János saját társadalmi kívülállására ismer rá Dorostějban, és nyilvánvalóan felsejlik számára az életpálya hasonló kimenetelének lehetősége, melynek a végén nem várja semmi. (239:1)

Sokan csak a Cooper-regényciklusban találkoztak vele, pedig minálunk is voltak méhvadászok és talán még most is vannak. Nem valami könnyű mesterség lehetett, hisz elég kevesen foglalkoztak vele. Tacsókó koromban mindössze egy méhvadászt ismertem, nevezetesen Dorostěj bácsit.

Alacsony termetű, tűzről pattant, nagy tudású méhtudós. Valamikor vadászattal foglalkozott, de évek teltevel mind több ólmot gyűjtött a lábaiba, no meg ehhez hozzájött az átkos emlékü kollektivizálás is – nem akarván beállni a „közösbe” oda sújtott a nagyhatalmú törvény, ahol a legjobban fájt, elvették vadász fegyverét.

Barát lévén nagyapámmal gyakran megfordult minálunk, örökké hozott valamit: zsebnyi mogyorót, lépes mézet, aszalt szilvát.... Térdére ültetett, elmagyarázott nekem egyet-mást Dorostěj bácsi.

Nem valami kitűnően beszélt magyarul, de elég jól megértettük egymást – én az 5–6 éves kölyök és ő az 50-es éveit járó ember!

Aztán a sors szellője elfújta e vidékről más tájakra, aztán megint másokra – repültek az évek, az 5–6 éves kölyökből többé-kevésbé tapasztalt hegyjáró lett, fiatal szívű, erős lábú, makacs gyalogoló, no meg persze nagy „erdő-bolond”. (Akkoriban bolondnak tartották azt, aki a hegyeket járta, talán még most is annak tartják sokan.) Éjjelt-nappalt összefonva jártam a hegyeket tapasztalatszerzésként.

Nyár derekán kullogtam fel egy völgyön, amikor látom, hogy egy ember a burgonyatáblában hajladozik. Nézem jobban, ismerősnek tűnik, falubelinek nem falubeli, de vajon ki lehet? Mivelhogy töprengésem alatt közelebb kerültem hozzá, látom, hogy kezében nyitott, „régimódú” cigarettatárcát tart.

Felvillant bennem a régi emlék – talán csak nem... Hasonlítani nagyon is hasonlít, de csúful felszántotta arcát az élet ekéje, évek súlyától nagyon is legörbült a válla. Aztán meg nem láttam több mint 10–15 éve! De ő kell, hogy legyen, hisz kezében ott van a méhvadászok „csalogatója”. Ugyanis így nevezik a lépes mézzel tele tárcát. Más méhvadász meg nincsen e kicsi hazában az én Dorostěj bácsimon kívül!

Édesapja a faluban él. A főutcán található rossz állapotú téglaház két helyiségből és a gazdasági épületekből áll. Miután apa és fia közötti viszony végleg megromlott, János könyvtárát az üzem egy használaton kívül lévő helységébe szállította el és legfontosabb dolgaival kiköltözött a tóparti kisházba. (241:36)

Családjáról és különösen az apai ágról keveset mesél. A többször felvett életútinterjú során még a konkrét kérdésekre is kerülő válaszokat fogalmaz meg. Tudható, hogy János apai nagyapja magyarláposi születésű. Az első világháborúban haditengerészként szolgált Fiumében, ahol nagyon jól megtanult németül. A háború után a Szamos völgyében található Felőr községbe házasságot kötött, ahol helyben a gróf parádés kocsisaként kapott munkát. A házasságból négy fiú született, akik közül a legidősebb János kerégyártó, a második András kovács, a harmadik Sándor (Szász János apja) fuvaros és a legkisebb István kéményseprő lett. Szász

Sándor az édesanyja szülőfalujához közeli Csicsókeresztúron nőtt fel. Mikor elérte a keresőképes életkort fuvarozással kezdett foglalkozni és főleg útépitésekhez szállított homokot, sódert. A második világháborúban levente kiképzőként vett részt és a visszavonuláskor Sopronnál fogságba esett, majd sikeresen megszökött. A román kommunista párt erősödésével 1947–48-ban megkezdődött a szocialista szemléletű gazdálkodásra történő áttérés. A politikai agitátorokkal esett összetűzések miatt apjának el kellett hagynia a vidéket és ekkor került Domokosra. Itt ismerkedett meg János édesanyjával. A kollektivizálás miatt azonban számos konfliktusba, verekezésbe keveredett, amiért apósa, János anyai nagyapja számtalanszor megfedte. Szász Sándornak végül muszáj volt elmenekülnie. Munkatelepeken, építkezéseken, majd Szebenben állomásozó vasúti hidászként dolgozott. Domokoson maradt családját kéthetente látogatta, így János nevelésébe kevésbé folytathott bele. 1984-es nyugdíjazása után települt végleg haza, ahol gyorsan visszailleszkedett a falu mindennapi életébe. Apró háztáji gazdaságot és zöldségeskertet tart fenn. (241:36)

Ő? ... Nem ő? ... Mindegy ... A szokásos köszönés után megszólítottam – „Dorostěj bácsi, nem ismersz meg?”

Meghökkent, kételkedő mosolyba rándult össze aszott arca, majd mindkét szeme megnevessedett: „Hogyne csak te híj Dorostěj bácsinak.” – buggyant ki belőle a tört de érthető magyar beszéd.

Úgy öleltük meg egymást, mint apa és fia, akik elfeledték egymás létezését.

Leültünk a tábla szélére, szóba elegyedtünk, nagyjából elmondtam merre töltöttem el azt a csekély 10–15 évet.

– Aztán, hogy még van Dorostěj bácsi?

– Dorostěj kisebb nap mint nap, a hegy nagyobb, hegy nő...

– De azért látom még elég jól bírja magát, ha jár a méhek után!

– Jární jár, szenvedély, nem tudni ülni athun, házmelet, ... Dorostěj szeretni hegy, ... szeretni puska, szeretni mihet fogni. De Dorostěj kicsi-kicsi, erdő, hegy nagy, hegy nő... Jönni rossz szél, vinni-vinni Dorostěj messze-messze! Ilet ijen...

– S távolba nézett szomorúan, hallgatagon, hosszú ideig. Vajon mire gondolhatott? A tova-tűnt ifjúságra? Nyűgös bajokkal tele életre, amely most is folytatódik? Vagy talán a közelgő elmúlásra, amely minden nap betoppanhat?

Nem zavartam gondolataiban, félszeggel szomorúan néztem összeaszott arcát, töpörödött termetét, kopott, foltozott ruháját. Akkor láttam életemben először az Embert, amely a végső, nagy Lépés előtt áll, s akkor sajdukt belém a gondolat, hogy mindenki odajut, az utolsó Lépés elé. Nincs kivétel...

Ő rezzengett fel a gondolataimból, a méheket mutatta, amelyek a gyepre letett, elfeledett nyitott tárcából torkoskodtak, valósággal ellepték.

„Megireztik, elfelejteni tárca nem bészárni” – suttocta, de nem nyúlt a mészbe mártott párányi ecsete után.

Érdeklődve nézegette a méheket, néha-néha rám pillantott, láttam, hogy valami nagyot akar mondani.

– Te szeretni megtanulni mihet fogni, mihes fát tudni megkeresni?

– Hogyne, persze, hogy szeretnék!

– Dorostěj megtánít! Dorostěj nem lenni, de te tudni mihet fogni... Emlékezni Dorostěj bácsi!

Valóban megtanított. Négy nap alatt. Egy „mihes” fát is lenyomoztunk, de nem döntöttük ki s most is vannak méhek benne. Ezt a fát soha senkinek meg nem mutattam, és nem is fo-
65 gom. Ez amolyan emlékfa, amolyan magasba nyúló sírköve az utolsó méh vadásznak.

„Te égszer jönni Dorostěj. Tudni hun lakni? Faluvig. Mindenki ismerni én” – szorította meg kezemet az utolsó méh vadász a nap végén.

A következő év tavaszán abban a faluban jártam s gondoltam benézek az én öreg barátom-
hoz, lássam, hogy húzta ki a telet, elbeszélgetünk egy kicsit.

70 Zárt ajtó, pókhálós ablakok, semmi járás, nyom az udvaron. A szomszédasszony kiáltotta át a kerítésen: „Pe cine cătați? Pe bătrinu? A murit toamnă trăcută...”

Tehát azon az őszen jött el a „rossz szél” és az utolsó méh vadász napját velem töltötte el.

Elment, de most is hallom a hangját, tört magyar beszédét.

„Dorostěj nem lenni, de te tudni emlékezni mihet fogni!”

75 Emlékezni Dorostěj bácsi!

SZÜLETÉS NAPRA

A Születésnapra melankolikus hangulata egyedülálló, sőt első olvasatra talán megtévesztő vers. Úgy tűnhet, mintha János saját születésnapját ünnepelné a versben. A dátum – 1995 – azonban árulkodó. A 90-es évek közepén – legalábbis homályos utalásai, és a kéziratban

található több hasonló témájú költemény dátumozása erre utal – ápoltságosabb kapcsolatot Nádás Évával, munkaadójának lányával. A születésnap leírása, az ajándékozás rítusa és a melankólia sejteti, hogy viszonyuk soha nem volt perspektivikus. (245:1–16)

SZÜLETÉSNAPRA

- 5 Várj, rakjam meg a tüzet...
Fenyővel fanyar a füstje.
Fanyar ez az élet, csúfosan fanyar
Fanyar, fanyar...
Picike e szoba.
Kimelegszik hamar, hamar...
10 Lopott ó borom kibontom, vén palackban.
Koccintsunk, de nincs csak egy poharam!
Ócska könyv az ajándékom, egyébire nem futott,
Szomorkás-vidáman megpuszillak...
Boldog születinapot!
- 15 Domokos, 1995. 09. 22.
S. K. Ballagó

MIKOR HÚSZ VOLTAM

Akárcsak a Nem attól, hanem ... című vers, a Mikor húsz voltam is barátjával, Avarral közös szerzeménye. Avar a forradalom után amatőr színjátszóként Petőfit alakította a Molnár Judit által vezetett csoportban. (247:1–15)

MIKOR HÚSZ VOLTAM

- 5 Mikor húsz voltam úgy kalkuláltam én,
Petőfi leszek, s meghalok a harc mezején.
Jobbomban vén fringia
Balomban kilőtt
Mordály,
S a fél Erdély kislánya gondol énrám.
- 10 Ki nem volt nagy gyerek?
Ti gyerekek, gyerek-e Petőfi?
Petőfi, egész más életek.
Hiába vén fringia
És mi az a vén mordály,
- 15 S a fél Erdély kislánya sohse gondol énrám.

Elbeszélése szerint a vers születése egy a Radnai-havasokban tett kirándulás emlékéhez köthető. Történt, hogy a hegyről ereszkedve betért az egyik falusi bárba kávézni és leírni naplójába az elmúlt napok eseményeit. Egyszer csak hozzálépett egy kissé kapatos, idősödő férfi és faggatni kezdte. A beszélgetést János a következőképpen jegyezte le. „Kérdezte honnét jövök, s ki vagyok, s miért nincs velem valami ‘spinder’ (barátnő – BG), mert most az a divat. Őszintén feleltem, s ami a spindert illeti azt mondtam, hogy nincs pénzem nőkre, mert szegény vagyok, s a nők sokba kerülnek. Akkor elkezdett énekelni egy nótát, de az első sorok után belegabalyodott, s azt mondta: hogyha fizetek neki egy deci ‘baktériumölőt’ eléneklí, de átalakítva énre-

ám.” János lejegyezte a személyére szabott változatot, ami aztán a *Nem szeretsz, mert...* címmel megírt verset ihlette. (249:1–14)

Az 1995-ben keletkezett vers érzelmi válságot tükröz. János a személyes szabadság eszméjének elkötelezett szereplőjeként tűnik fel, akit a hozzá legközelebb állók sem képesek a maga rangján elfogadni, mert szenvedélyét értelmetlennek látják. Számos interjú örököltte meg a helyi lakosokkal a hegyvándorlásról folytatott vitáját. A szituációk a résztvevők személyétől függetlenül gyakorlatilag ismétlések. A domokosiak életfelfogását, normasértő magatartását egyszerűen bolondságnak tekintik, míg fordítva, a falusiak értetlenségének okaként János szülőköröségüket nevezi meg. (249:1–14)

A szabadságtapasztalat az „úton” lét megtapasztalása. Az út „a vándor” otthona, maga az otthontalanság, ahol minden pillanat elválás. „A vándor” csak az úton lehet szabad, de – ahogy ezt János nagyon pontosan látja – ez a helyzet a szabadság rabsága. A közösség bevett konvenciói a társas élet kereteit elvárászerűen jelölik ki. Ennek fontos eleme az otthon, a „hely”, mint a sikeres élet megalapozásának helye, amit János éppen a szabadság megtagadásaként értelmez. A két értékrend szöges ellentétben áll egymással és nyilvánvaló, hogy kompromisszumra nincs lehetőség. (249:1–14)

János lemondott a társas létről. Megnyilatkozásait keserűség, de következetes tudatosság jellemzi. Személyes értékrendjének hierarchiájában az általa szabadságként definiált létmód fontosabb, mint a kényelmet és biztonságot jelentő, de „megalkuvást” követelő családi életközösség. (249:1–14)

NEM SZERETSZ MERT...

5 Nem szeretsz, mert szegény vagyok, azt beszéled másnak
Nem érted az olyanokat, kik hegyeket járnak.
Úgy tudod, hogy ki hegyet jár a lelke is durva
Azt tartod, hogy hegymászáknak nincsen mennyországa.

10 Nem vágyok az arcod után, mutathatod másnak
Nem bírom az olyanokat, kik elveket hajhásznak.
Szabad szívvel a hegyekben élem a világom
Feledem, hogy te vagy nekem vesztett mennyországom!

Domokos 1995. II. 04.
S. K. Ballagó

NEM IS OLYAN ROSSZ!

Jelen szövegrész „a vándor” tapasztalatainak összefoglalását tartalmazza. A hegyjárás típusainak bemutatása egyben stílus és habitus ismertetése is: azaz a meghatározott stílus a hegybejáráshoz meghatározott karaktert és személyiséget társít. János „a vándor” történetét

személyesen szerzett ismereteinek rendszerezésével meséli el. A hegyjárás megítélésének és az életkor kapcsolatának dinamikus viszonyát az öregedő ember bölcsességével kommentálja. (251:1)

Nem is olyan rossz dolog ez a hegymászás, csak most veszem észre negyed évszázad után. Nem is olyan rossz! Mi a szösz? Miért nem mondhatom, hogy jó? Nagyon jó! Csak az a baj, hogy mikorra rájövünk, hogy jó, akkora már kezd rosszabb lenni, már úgy érteve, hogy a sok hegyi kaland úgy kikezdi az embert, hogy csuda, annyi nyomot hagy maga után. Egy-egy öregebb – bocsánat, régebbi – bakancsos úgy néz ki, mintha zúzómalomból került volna elő, egyesek testén tucatnyi sebhely ékesedik. Hát még, ami nem látszik, hanem csak érződik? Ezek a legfájdalmasabb sebek, amelyek nem látszanak!

Itt valami régi csonttörés sajog, amott régi ficam emléke érződik, emitt reuma szagga, ezt a lábát görcs húzza, amazt tört lábujj kényszeríti óvatosabb erőfeszítésre. A jobb láb térdkalácsa repedésszerű, a balláb forgócsont kopásos, jobb könyök nem való könyöklésre, sőt görbe is, a jobb szájszél leáll, bal szemöldök felöltve. Haj mindez a hegyek, havasok ajándéka – játéka –, próbatevése, vizsgájának nyoma. Ezért írtam az előbb, hogy valóban akkor jó, amikor kezd már rosszabb lenni.

No, de hagyjuk a rosszabbakat, vegyük elő a jót vagy helyesebben mondva a mind jobbakat. Mert kérem, azért mind jobb a jó, mert egyre több a tapasztalat, és e nélkül a hegymászás kész gyötrelme. Az ambícióból végzett mászás nem tartós!

Ezt a tapasztalatot sajnos – ugyan miért lenne sajnos – nem lehet megtanulni csak a könyvekből vagy tornateremből, hogy izmosak legyünk. Valóban kell az izomerő, de ez még egy magában sohasem nevelt és nem is fog nevelni valódi hegymászt! Az edzésen első az erő, a hegyen az ész! Ez az első és legfontosabb arany szabály. Ez olyan szabály, amit sohasem lehet elégszer mondani, leírni és betartani. Aki nem hiszi, az nézze meg a keresztek, ott fent a hegyekben, de legalábbis tízszer annyi a pórul jártak száma. Pusztultak el úgynevezett hegymászók nyár derekán, mert elsőnek vették az izomerőt, és nem tartották be a hegy szabályait.

De mielőtt tovább mennék a jó és a rossz elemzésében, szeretnék tisztázni valamit. Ugyanis sokan nincsenek tisztában a hegymászás fogalmával. Olyan ez, mint a vadászfogalma. Pedig valódi vadászfogalma kevés van. Ugye milyen meglepetés? Hát van először is a „puskás”. Mindenki puskás, akinek lyukas vas lóg a vállán! Második a lövés: ez legalábbis jól kell, hogy tudjon

bánni a fegyverével! Piff-paff ... táskába vele. Harmadik a „vadász”: ez a legmagasabb titulus a hierarchiában! A vadász kérem szépen puskás is (van puskája) lövész is (kitűnően lő) és vadász, mert tiszteli és szereti a vadat, óvja a vadat. Ő tudja, hogy mikor mit kell és szabad tenni, és sohasem lő, amolyan hátha leesik módon, akár szem előtt van akár nincs. Szereti és látja,
35 de nem rontja a szépet. Ugye, hogy elég bonyolult?

No de lássuk a hegymászt! Itt is sokfajta van. Először is a hátzsákos. Hátzsák és nem hátizsák. Hátzsák az minden tarisznya, még az általvető is! Hátzsákos, mert van hátzsákja. Mindenki lehet hátzsákos a lírai gombaszedőtől a római pápáig. Második fogalom a sziklamászó: ennek a szikla a mindene – istene. Ott érzi magát igazán jól, ahol más földi halandó még álmában is borzong, sziklák művésze, kötelek, szegek, karabinerek zsonglőrje. Nem kötelező, hogy
40 jó hegymászó is legyen – az elemi osztályban is maradhat –, de a maga szakán művész!

Végül is a hegymászó. Ennek a HEGY az istene, mindene a vakondtúrástól a sziklacsúcsig. Ez már elidőz a kései vagy a korai számóca mellett, őzet, szarvast, zergét, medvét les, megsimogatja az öreg tölgyek derekát, felegyenesíti a hótól elhajlott fenyőcsemetét, nyitott – tágra
45 nyitott – szemmel járja a hegyeket, otthonosan mozog a sziklás terepen, de nem keresi a ki-mondottan nehéz részeket, habár jó sziklamászó, neki nem a csúcs a mindene, hanem maga a HEGY az ő nagy összességében! Bogár, fű, gomba, fa, szikla stb.: a NAGY HEGY.

Az első viccet megmagyarázom, nehogy valaki azt gondolja, hogy cinikus vagyok a vallás fejével, bár tőlem az is kitelhet! Arról lenne szó, hogy fiatal korában Achille Ratti (1857–1938)
50 hátizsákos, később sziklamászó volt és szép eredményeket ért el. Jelentősebb túrái közzé tartozik a Matterhorn, Mount Black, Monte Rosa. Később híressé is lett, de nem mint hegymászó, hanem mint XI. Pius pápa! Úgyhogy semmi viccről nincs itt szó, hanem amolyan megemlékezés egy régi kollégáról.

Visszatérve a hegymászásra, azt lehet mondani, hogy minálunk összekeveredett minden. De szeretnék leszögezni valamit: a hegymászásnak egyik ága a sziklamászás és semmi több! Az a sokszor emlegetett „alpinizmus” nem sziklamászást jelent, hanem egy komoly hegyi túrát az Alpokban! Az Alpok hegymászói közt a sziklamászás csak egy felkészülést jelent a magashegyi expedíciókra! Tehát sziklamászás és hegymászás. Egy pici túlzással azt lehet állítani,
60 hogy e kettő közötti különbség annyi, mint az írni és olvasni tudás valamint a regényírás közt.

Az önmagát kereső ember a tudásszenvedély tárgya. János reflektált tudatossága, bátran kijelenthető, hogy környezetében példátlan. Domokoson és falusi környezetében a mindennapi élet bonyolítása nem tart számot a személyiség módszeres önanalízisére. Következtetésének többlete elsősorban mégis abban áll, hogy minden egyéni életteljesítményt az ember létevel nembeli értelemben adott általános egzisztenciális alapkérdésre – mi végre vagyunk – megfogalmazott válaszként fog fel. Ennek tudatosodása azonban kevesek kiváltsága marad. (255:64–70)

Az önkeresés a gondolkodó ember cselekedeteiben tetten érhető rutin. Az életút során az ember saját szubjektivitásával kapcsolatban tett megfigyelései révén meglepő felfedezésekre tehet szert. Ezek közül a legelső éppen annak felismerése, hogy önmagára irányuló módszeres tudatossága „a felfedező” – *a heurisztikus* – születéséhez vezető meghatározó esemény. (255:64–70)

A jó hegymászó egyúttal jó sziklamászó is, de nem biztos, hogy a jó sziklamászból jó alpinista is lesz! A magashegyi expedíciók résztvevői mind hegymászók és nem csak sziklamászók. Tudom, hogy sokan nem értenek velem egyet, de ez a való.

65 A válasz a kérdésre: mit keresel annyit a hegyeken? Hogy mit kerestem: saját magamat! De ha én ezt elmondtam volna valakinek meg sem ért, lehet, hogy még most sem, habár minden ember élete végéig magát keresi, a hivatását, és van, aki reábukkan elég hamar. Más ember élete végéig keresi saját magát, s nem találja. Még azt sem veszi észre, hogy egyszer-másszor el is haladt maga mellett, de nem ösmerte fel „önmagát”.

70 S az ilyen tudatos önkeresés, a tudaton kívüli élet után vágyakozva megfordul, és helyet remél magának a másvilágon. Gyakorlatilag álszent arcot ölt.

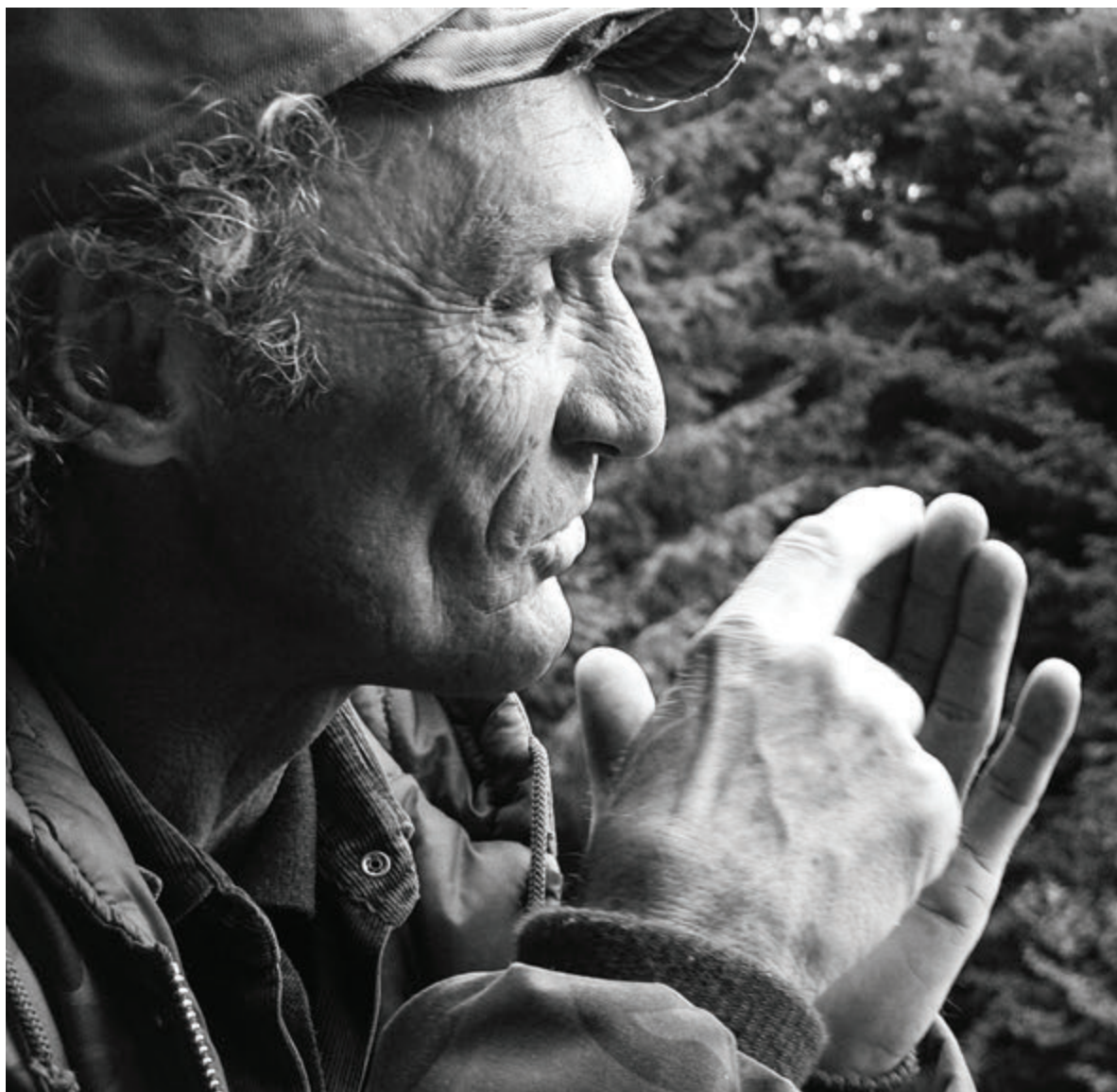

A „Vasember” kitartásának gyümölcse beérett. Cicerói bölcsességgel – könyvtárában megtalálható a De senectutem román fordítása – mutat rá az öregség ajándékára: az ifjúkori én emléke olyan képként jelenik meg, amely megfelel önmagával szemben támasztott megszemenő elvárásainak. Az, akire emlékszik, a szabadságfilozófia János által kimunkált ideája szerint él, és ez megnyugvással tölti el. Igaz, legalábbis az emlékkép erről árulkodik, hogy mindennek az egykori ifjú még nem volt, mert nem lehetett tudatában. Az élet valódi értéke szerinti megítéléséhez csak az öregedő ember perspektívája kínál távlatos rálátást. (257:1–259:35)

Az emlékezés az ön-alkotás eszköze. Esetében a kollektív emlékezet munkájának kevés nyomát tapasztaljuk, amennyiben önmagával szemben tanúsított elemző magatartásában a közösség értékrendje kevés szerepet játszik. Az életpálya alkonyán sorsát latolgató ember nem hívkozhat konvencionális értelemben vett sikerre: vagyon, utódok vagy közmegebecsülés. Az önértékelés szándékával megfogalmazott elégi-kus vallomásban, az Emlékszem című versben azonban Mnemoszüné munkája mégis a személyiség egészét átjárja. A hegyre induló ifjú alakjának emlékében János tiszta „valóságában” állítja az olvasó elé önmagát: olyan valakit látunk, akit büszkeséggel tölthet el, hogy körülményei minden nehézsége ellenére egy kicsit mindnyájunknak lehet oka irigyelni. (257:1–259:35)

EMLÉKSZEM

- 5 Poros hátzsákos alakra emlékszem
Fején kopott, napszíttá kalap,
Amelyen egy pici fenyőágacska volt,
Kabát, nadrág terepszínű egészen
Bakancsa olyan „világjárót” mutatott,
Erdőn, mezőn kitartóan bandukolt.
- 10 Vidáman, könnyedén lépdelt csúcsok felé.
Vidáman, könnyedén szállott le a csúcscról,
Megértve távoli völgynek hívó szavát.
Egykedvűen nézett vihar, eső elé
S lemondva társaságról, barátról, ágyról,
15 Egyre ezt ismételte magában: Tovább!
- 20 A szellős vad csúcsokon aludt egyedül,
Kopott, tűz perzselte rongyos pokrócon.
Sokszor dideregve várta a kelő napot.
Sokszor pihent már szeme a sarkcsillagon,
Sokszor kereste a csillag-utcán,
Azt az elveszített régi, szép világot.
- 25 Régi ismerősöket látott mindenhol,
Vijjogott a magasban ismerős vércse,
Vidáman köszöntötte a mohos sziklát.
És ha megakadt szeme valamin távol,
Vette kopott, idő rágta hátzsákját,
S arra indult el boldogságot keresve.
30 Most is emlékszem e kóbor alakra,

Most is látom igénytelen külsejét,
Hogy mi vezette lábát, most már megértem.
S hogy miért haladt zöld völgyből vad csúcsra.
Nem tagadta meg szabad énjét.
Poros szabadlelkű alakra emlékszem...

A LÁPOS-VIDÉK RÖVID LEÍRÁSA

Domokos és ebben Szász János történetének megértése érdekében fontos a tágabb környezetre vonatkozó általános tudnivalók rövid leírása. Az alábbiakban a Láposi-medence földrajzi, klimatikus, etnikai, történelmi, infrastrukturális adottságaira vonatkozó legfontosabb ismeretek olvashatóak.

A Lápos-vidék (Țara Lăpușului) az Erdélyi-medence északnyugati peremvidékén található és nagyobb részben egybeesik a Láposi-medencével, amely a Lápos folyó felső és középső szakaszának vízgyűjtőjét foglalja magába.

A szubkárpati karakterű medencét minden oldalról magasabb térszíni hegyvidék övezi. Míg nyugati és déli irányban a középhegységi tájképet csak néhány helyütt törik meg a felszínre bukkanó alapkőzet sziklái — Bába szoros –, addig a keleti és az északi határt a Kárpátok belső gyűrűjét alkotó magasabb koszorú tagjai alkotják. Keleten a Cibles, északon a Lápos-hegység és a Gutin karakteres határvonalat jelentenek. A terület 918 km² kiterjedésű.

Közigazgatási szempontból a vidék Máramaros megye déli peremterületét képezi és keletről Beszterce-Naszód, míg délről Kolozs megyével határos.

A Lápos-vidék meghatározás egyébiránt nem földrajzi, hanem etnográfiai kategória. Ezek szerint az etnográfiai régió több jellegzetes néprajzi tájegységgel is határos: keleten a Naszód-vidék, délen a Szamos-völgy, nyugaton Kővár-vidéke, míg északon Máramaros jelenti a szomszédos régiókat.

A térség adminisztratív központja Magyarláros (Targu Lăpuș) város. A vidék települései, így az alig két kilométerre található Domokos is a város természetes vonzáskörzetéhez tartoznak. Egyes román nyelv-

vészek szerint a Lápos a latin „lapis” (kő) kifejezésből ered és ezt véleményük szerint alátámasztja a szomszédos nyugati tájegység magyar megnevezése, a Kővár, melynek román megfelelője a Chioar, lényegében a román kiejtési szabályok alapján módosult magyar szó. Más kutatók szerint a Lápos, egy a vidéken jellegzetesen elterjedt zsálya román megnevezése (Lăpușul caprei — *Salvia glutinosa*) után kapta a nevét.

A magyar nyelvészek és földrajzi etimológiai kutatásokkal foglalkozó szakemberek álláspontja eltér román kollégáik véleményétől. Ezek szerint a Lápos vagy a sík (lapos), vagy a vizenyős, a medence központi területén megfigyelhető mocsaras részről nyerte elnevezését.

A Lápos kifejezés első említése egy 1070-ből fennmaradt oklevélben olvasható a Szamossal együtt megemlítve — „Lapus et fluenta Zamos”.

A VIDÉK TÖRTÉNETÉRŐL

A vidék már a neolitikumban benépesült, ennek emlékeit a Nagybányai Archeológiai Múzeumban őrzött tárgyak képezik. A terület prehistorikus időktől napjainkig folyamatosan lakott, amit legkorábban az Alsószőcs és Lápos határából előkerült bronzkori leletek bizonyítanak. A korai vaskor időszakából a régészek (i.e. 13. század) trák és kelta sírleletekre bukkantak, melyek tárgyai Erdély északi régióiban talált legrégebbi archeológiai eredmények közé tartoznak. A késői vaskor (i.e. 800–300) időszakából bőséges festett kerámia leletek állnak rendelkezésre. Román történészek álláspontja szerint időszámításunk kezdete idején indult meg a korábban a területen megtelepült szabad dák né-

pesség latinizációja, ami a gazdasági és kulturális jellemvonások, valamint a nyelv átvételében érhető tetten. A folyamat a közvetlen római befolyás megszűnése után a román nyelv kialakulásában tetőzött az i.sz. I. évezred végén.

A magyar történetírás és régészet egyöntetűen ellentétes véleményyt fogalmaz meg. Egyrészt a Lápos-medence eleve a Szamos vonalát követő limes erődrendszerének közvetlen ellenőrzésén kívül esett még a római közigazgatás legnagyobb kiterjedésének időszakában is. Másfelől a tartomány az i.sz. III. században bekövetkezett kiürítését követően sem az egyre ritkább írásbeli adatok, sem a számos atipikus régészeti adat nem igazolja a feltevést, mely szerint az Erdélyi-medence – nem is beszélve ennek peremterületeiről – rómaiak által latinizált népességének folyamatosan átmentett műveltsége tűnik fel újra az először a 13. században datált román nép kultúrájában. A rendelkezésre álló adatok szerint a rómaiak kivonulását követően az első bizonyíthatóan szervezett politikai hatalom a IX. században Fehérvár központtal az egykori római kolónia romjaira épült magyar fejedelemség volt.

A Lápos-vidék a XIII. század elején vált a magyar korona által közvetlenül ellenőrzött területté. Magyarláros első okleveles említése 1291-ből maradt fent, ahol közlekedési csomópontként és vásártartó helyként említik. Egy 1315-ben Temesvárra küldött dokumentumban megnevezik az Oláhláros nevű helyet, amelynek részét képezi arany és ezüsbánya. Kádár József Szolnok-Doboka Vármegyéről írt monográfiájában rámutat arra, hogy 1315-ben a Lápos-vidék a Bánffy család tulajdonában volt. 1325-ben a Lápos-kerület Bánffy Tamás családjának adományozták. Az évszázados múltra visszatekintő kiegyen-súlyozott magyar-román együttélés bizonyítéka, hogy a falvakba tömörült román népesség már a 14. század elején (1325 Rohi, Macskamező, Bojérfalva) úgynevezett „vajdaságokat” hozott létre. A szóróványosan fennmaradt dokumentumok tanulsága szerint a területet már középkortól túlnyomóan román nyelvű lakosság szálta meg. Ez összhangban van az egész Erdélyi-medencére érvényes megtelepedési gyakorlattal, mely szerint a montán, legeltető állattartásra szako-

sodott románok a magasabb térszínt – a közvetlen hegylábfelszínt és a hegyvidéki övezeteket – népesítették be, míg a magyarok a mezőgazdálkodásra alkalmas szélesebb folyóvölgyekben és dombvidékeken telepedtek meg. A Lápos folyó áttörését ellenőrző legfontosabb erődítés, Kővár – amely egykori középkori vármegye-központ – fekvése arról árulkodik, hogy a Lápos-vidéktől nyugatra eső Szamos-völgyében futó kereskedelmi útvonal biztosításában játszott fontosabb szerepet. Így nem meglepő, hogy már a XIV. század végén is csak egyetlen magyar települést, Domokosfalvát (Damacueen) találjuk a régióban. A XV. század végén Ytefan cel Mare moldvai fejedelem a Bánffy családtól megvásárolta Magyarláros és több környező települést (Rohi, Felsőszőcs, Borkút, Macskamező), melyeket az egykori Csicsóvár (mai Csicsógyörgyfalva-Ciceau Giurgeeti közelében) központtal integrált moldvai birtokainak gazdasági rendszerébe. Domokos, a szomszédos Rogoz és Libaton a magyar Harinnai Farkas Tamás, majd 1506-tól ismét a Bánffy család tulajdonába került.

Bogdán vajda (1504-1517) és Petru Rares (1527-1538) idején a moldvai hatalmi befolyás a Lápos-vidéken tovább erősödött. Ennek oka részben az volt, hogy a vajdák a Bánffyaktól igyekeztek megvásárolni birtokaikat, valamint az ország három részre szakadása idején az Erdélyi Fejedelemség és a Habsburgok számára is peremterületnek és gazdasági értelemben kevésbé értékes régióknak minősült a Lápos-vidék. Másfelől a befolyás növekedésében fontos szerepet játszott a fejedelmek intenzív katonai jelenléte. Petru Rares 1529-ben Felsőszőcs és Alsószőcs között állomásozó seregében 2000 láposi származású katonát rekrutált. 1500 után először Josephláros néven, majd 1553-ban Magyarlárosként említik a vidék központi települését, mint amely Csicsó vár árumegállító joggal rendelkező birtoka.

1583-ban a Lápos Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem tulajdonába került. A 17-18. század idején a környék gazdasági és adminisztratív központjaként egyértelműen Magyarláros említik a dokumentumok. A város első iskolája 1622-ben létesült, amit aztán az 1657. évi tatár betörés idején elpusztítottak. 1699-ben vezették be az osztrák-ma-

gyar közigazgatási gyakorlatot, amely a Lápos-vidéken élő lakosságot vallási alapon két csoportként kezelte: katolikus és ortodox. A vidék az 1703-11. között a kuruc szabadságmozgalom lelkes támogatója volt. Pinteá, a Rákóczi pártoló betyár története számos balladában fennmaradt. A Lápos 1717-ben szenvedte el az utolsó nagy tatár betörést, melynek elsődleges célja Nagybánya bevétele volt. Az 1733-ban elvégzett összeírás szerint a vidéken 24 román és két vegyes lakosságú település található. 1770-től a láposi régió Belső-Szolnok Vármegye része lett, majd 1784-től Szolnok-Doboka Vármegyéhez kapcsolták, melynek központja Dézs volt.

1772-ben Mária Terézia egy ferences szerzetest küldött Magyarlápásra, hogy szervezze meg a római katolikus közösség életét. A katolikus vallás intézményesülésének természetes hozadéka volt a felekezeti iskola. 1772-ben a Lápos helység birtokának igazgatását Mária Terézia 99 évre a Nagybányai Bányaigazgatóságra ruházta. A század végén az Erzsébetbányától délre fekvő csatolt kolónia területén, Kohóvölgyben jött létre az első román iskola a Lápos vidéken. 1821-től Magyarlápason egy magyar és egy román felekezeti iskola működött, majd 1859-től az egyik iskolát átadták a német nyelvű oktatás számára.

Az 1848-as események – amint arról Kádár József monográfiájában beszámol – a Lápos vidékét súlyosan érintették. Elsősorban nem a hadműveletek, de sokkal inkább a forradalom iránti, elsősorban a magyar lakosság részéről tapasztalható elköltelezettség volt figyelemre-méltó. A Domokos által kiállított szabadságharcos katonák hősiessége és áldozatkészsége példázatértékű volt, ami a közösség kollektív emlékezetében napjainkig továbbélő hagyomány.

Az I. világháború frontkatonájaként ugyancsak sok láposi illetőségű lakos vett részt a harcokban, a környék leginkább érintett települése Rohi volt.

1918. december 1. gyulafehérvári nyilatkozatot követően a közigazgatás irányítása a román nemzetiségű előljárók és politikai csoportok kezébe került a Lápos vidékén is. Az 1921-ben bevezetett agrárreform

hozzájárult az elsősorban mezőgazdasági jellegű régió modernizációjához. 1918 és 1940 között a Lápos vidék Szamos megyéhez tartozott. Az 1940. augusztus 30-án bejelentett II. Bécsi döntés eredménye, hogy a terület Észak-Erdély részeként a magyar közigazgatás irányítása alá került. A régió 1944 októberében tért vissza újra a román közigazgatás fennhatósága alá, mikor a német és magyar csapatok az előrenyomuló szovjet alakulatok elől nyugati irányba visszavonultak. A II. világháborút követő időszakban a román nemzetállami szocializmus általános jellemvonásai befolyásolták a térség fejlődését. A javuló infrastruktúrális viszonyok mellett az erőszakos iparosítás, a bányaipar fejlesztése, valamint az extenzív erdőgazdálkodás határozta meg a helyi gazdasági életet. 1958-tól a mezőgazdaságban bevezetett kollektivizálás mind a magyar, mind a román hagyományos paraszti gazdálkodás szempontjából előnytelen, erőszakolt forma volt. A Lápos vidék 1947-1968 között önálló kerületet alkotott, majd 1968-tól – a közigazgatási egységeinek adminisztratív újjászervezésének köszönhetően – Máramaros megye része. Magyarlápós 1968-tól városi jogállású település. A Ceausescu diktatúra autarkiat hirdető gazdaságpolitikája általános krízist eredményezett, és különösen az 1980-as években az élelmiszerellátás zavarai a régióban is a lakosság életszínvonalának zuhanásszerű romlásához vezetett.

A politikai fordulatot követően a 90-es évek első felében a munkanélküliség fokozatosan vált a térség legsúlyosabb társadalmi problémájává. Ennek oka, hogy a munkát adó környékbeli bányákat – Erzsébetbánya, Kapnikbánya – gazdaságtalanságuk miatt bezárták, és a kisebb kapacitású magánvállalkozások a felszabaduló munkaerőt nem tudták foglalkoztatni. A pauperizáció, a fiatalok elvándorlása és az Erdély szerte ugyancsak jól megfigyelhető extenzív erdőkitermelés – az erdőprivatizációt követő gyakorlatilag egyetlen komolyabb közvetlen pénzre váltható vagyon – általános jellemzői a mai Lápos-vidéknek.

TERMÉSZETI KÖRNYEZET

A Lápos vidékének domborzati viszonyai magas fokú geológiai komplexitásról tanúskodnak.

a. A Láposi-medence a Lápos folyó felső és középső folyásánál helyezkedik el. A környező magasabb térszínek — hegyvidék és magasabb dombvidék — között kialakult tektonikus depresszió magassága 400–550 m között váltakozik. Felszínének változatos formáit a folyók és patakok a kőzetminőségtől függően módosuló szelektív eróziós munkája határozta meg. A leglátványosabb felszínformáló munka a Lápos hat világosan elkülöníthető folyóteraszában figyelhető meg.

b. A hegyvidéki övezet lényegében karéjba fogja a Láposi-medence mélyedését. A Keleti-Kárpátok vonulatai északról és keletről övezik a vidéket és közel 400 km² kiterjedésű tömbként alkotnak természetes határvonalat. Az 1839 méter magas Cibles, az 1830 méteres Arcer, valamint az 1611 méter magas Hudin csúcsai őrtornyokként magasodnak a medence fölé.

Nyugatról nagyjából a Lápos-hegység közép magas (1100–1300 m.) főként vulkanikus kőzetekből álló vonulatai határolják a Láposi-medencét. Kiemelkedő masszív hegy a Sátor, mely állítólag Pinteá betyár és bujdosó sorstársai búvóhelyeül is szolgált.

Déli irányból még alacsonyabb, mindössze 700–900 méteres vonulatok választják el a vidéket a Szamos völgyétől.

A Lápos-vidék klímája alapvetően kontinentális, melyet nyugati irányú óceáni és északról kisebb mértékű balti hatás módosíthat. A hegyvidék éghajlata középhegységekre jellemző sajátosságokat mutat. A medence hőmérsékleti viszonyait a Ciblesről keleti irányból áramló hideg, főn legjellegű szél jelentősen befolyásolja. A medence januári középhőmérséklete –3––4 °C, míg a hegyvidéken –8––10 °C is lehet. A júliusi középhőmérséklet 18–19 °C a medencében, és 8–14 °C a hegyekben.

A vidék természetes növényvilága ugyancsak erős övezetességet mutat.

TELEPÜLÉSHÁLÓZAT

A Lápos-vidék központjának ma is megfigyelhető településhálózata a XIII–XIV. században alakult ki — Magyarláros, Rohi, Borkút, Domokos, Libaton, Macskamező, Erzsébetbánya, Alsószöcs és Felsőszöcs. A XV–XVI. század folyamán újabb települések jöttek létre, elsősorban a hegyláb felszínhez tartozó sík tereken, melyek részben a bányászathoz kapcsolódó munkaerő, részben a kezdődő erdőkitermelésben munkát vállaló lakosságnak szolgált otthonul. A bányáiparhoz és az erdészethez köthető települések kialakulása gyorsuló tendenciát mutatott a XVII–XVIII. században.

A láposi építkezés szőrt szerkezetű, általában az utakra tájolt épületeket, vagy a mellékvölgyekben meghúzódó házbokrokat jelent. A házakhoz mindenkor tartozik kert és gyümölcsös.

A Lápos-vidék gazdasági struktúrája megosztott. Míg a központi és a déli övezet mezőgazdasági profilú, addig a „zóna” északi falvai egymás mellett mutatnak mezőgazdasági-erdőgazdálkodási, vagy mezőgazdasági-bányászati, ipari karaktert.

A lakosság lakóhelyszerinti statisztikai megoszlása az ezredfordulón kb. 17%-a városi és 83%-a falusi népesség volt.

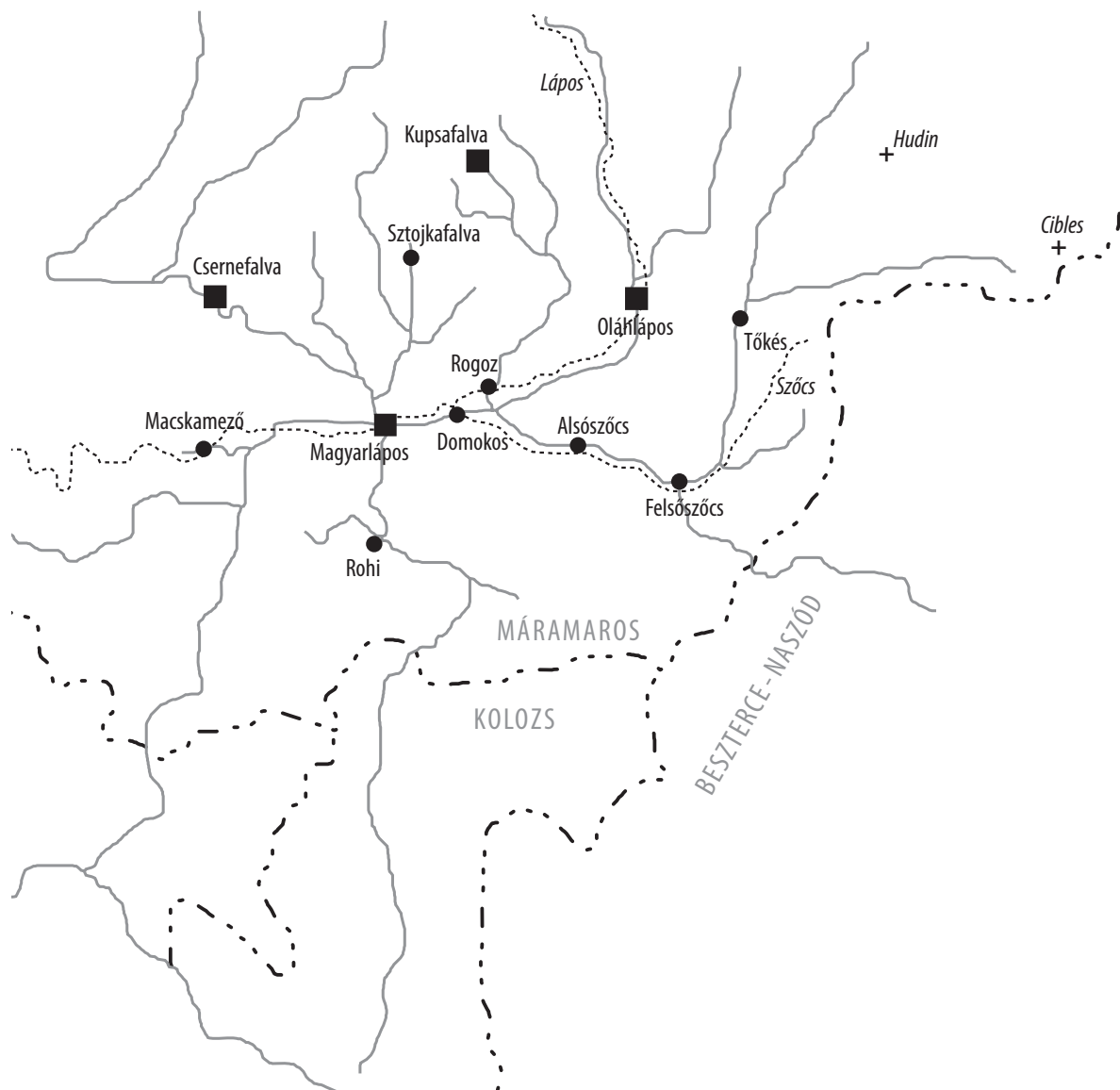
IRODALOM

Dezsi, Stefan: . *Studiu de Geografie Regionala*, conducator- P. Cocean, 2004.

Floare, Butian: *Țara Lăpușului*. Galaxia Gutenberg. 2004.

Kádár József: *Szolnok-Doboka Vármegye monographiája*.

<http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/>

ASSZIMILÁCIÓ ÉS IDENTITÁSVÁLTÁS

EGY ÉSZAK-ERDÉLYI REFORMÁTUS MAGYAR SZÓRVÁNY, DOMOKOS ESETE

Domokos iránti fokozott érdeklődésünk 1996. nyarán kezdődött, mikor első alkalommal töltöttünk hosszabb időt a községben.¹ Egy szép napon helyi vezetőnkkel a Ciblesen jártunk kirándulni, mikor hirtelen támadt nyári zápor órákra beszorított bennünket a csobánok esőállójába, egy roppant egyszerű három oldalról nyitott szárnyék alá. A vihar dübörgése szolgáltatta „zenei” háttérét annak az emlékezetes és a későbbi kutatás irányát meghatározó első beszélgetésnek, amely a domokosi, illetve tágabb értelemben a láposi medence szórvány magyarságának asszimilációjára irányuló kérdéseket, éppen a település különleges helyzetének okán, drámai erővel vetette fel. Vezetőnk, aki negyvenes éveinek közepén járó férfi volt, személyes sorsán keresztül tárta elénk a nyelvroslás, az identitásvesztés és mentalitásváltás olvasatában természetes folyamatát. Számára a depraváció, a helyi kultúra hanyatlásának leglényegesebb ismérve az volt, hogy a közösség értékrendjéből fokozatosan kiveszett az éneklés szerete. Erről, az egyébként személyes okokból is fontos jelenségről, később sokat és fájdalmasan beszélt. De mi is vezetett ide, a még nem is olyan régen virágzó falu társadalmi és kulturális viszonyainak alapvető átalakulása? Jelen összefoglalás a kérdésre adható lehetséges válaszok egyikét az asszimiláció-kutatás fogalmi keretei között kísérli meg kifejtetni.

1 A tanulmány megírásához szükséges kutatómunkát a Research Support Scheme és az OTKA T 026508. sz. kutatási program támogatta. A tanulmány az Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyvében jelent meg (2000/3-4. füzet. Kolozsvár 139-147).

Domokos (Dămcușeni) a Ciblesről lefutó Szőcs és Lápos patak találkozásánál elterülő falu, alig két kilométerre a járásközponttól, Magyar-Lápostól. Fekvésére jellemző, hogy a Láposi medence egyik legmélyebb pontján található település, ezért a székelyföldi medencékhez hasonlóan klimatikus adottságai meglehetősen szélsőségesek. A környéket a Cibles 1839 m magas vulkáni kúpja uralja, mely észak-keleti irányba mindössze 20 km.

Domokost az oklevelek 1325-ben említik először Szőcsfő néven, majd 1393-ban Damunkusfalva megnevezéssel. Benépesedésére vonatkozóan biztos források nem állnak rendelkezésre. Kádár József a település eredetével kapcsolatban érdekes történetet jegyzett le. „Domokos tiszta magyar község. A hagyomány eredetét eképen adja elő. Midőn Kővár még fennállott, ennek börtönéből különböző időben két rab szökött meg, egyik Ungur a mostani Domokos helyén húzódott meg, melynek határán rengeteg erdőség volt, kunyhót épített. A másik Domokos a láposi erdők rengetegeibe húzódott azon helyre, a hol most Ungurfalva fekszik. A szőkevények lopásból, vadászatból, kecske és juhtenyésztésből éltek. Barangolásaik közben összetalálkoztak s meghívták kölcsönösen egymást menhelyeik meglátogatására. Domokosnak oláh társa települő helye megtetszván, felszólítja a cserére. Erre Ungur vizsgálta meg társának helyét, mely szédítő magasban egy hegyoldalon állott s vadászatra és különösen kecskelegeltetésre igen alkalmas volt. A csere megtörtént. Domokos toldásul egy kecskét adott gödölyéstudil. Mindkettő átköltözvén s idővel benépesedett s így kapta volna e falu Tolvaj-Domokos, a más Ungurfalva (most

Budafalva) nevét.”² Feltételezése szerint Domokos lakóinak egy része esetleg Kővár őrségéből rekrutálódhatott, miután a térséget a középkorban uraló erődítést lerombolták és ezért a zsold nélkül maradt katonák szétszóródtak, ezért részben martalózkodásból voltak kénytelenek eltartani magukat. A katona népességtől származó lakosság mítoszát mindenestre alátámasztotta a domokosiak helytállása az 1848–49-es szabadságharcban. Kádár történeti kutatásaira hivatkozva 1890-ben publikált művében „páratlan hazafiságú községnek”, a forradalom szilárd támaszának nevezte a községet.³

Domokos hagyományos gazdasági szerkezete az elmúlt évtizedekben lassú átalakuláson ment keresztül. A faluban a növénytermesztés a vezető szerep és, bár az állattenyésztés, különösen a juhok tartása a II. világháború előtti évekhez képest visszaszorult, a komplett háztáji gazdaságoknak az alapvető élelmiszereket tekintve többnyire önállósításra törekvő családok egzisztenciális viszonyainak szinten tartásában fontos szerep jut. A község szántói a környező patak völgyekben elhúzódo gyenge termőképességű, rossz vízháztartású talajokból álló területek, melyek inkább a legeltetésnek, mintsem az intenzív növénytermesztésnek kedveznek.⁴ Ugyanakkor a környező, főleg a Cibesalji falkához képest Domokos területei még mindig sokkal alkalmasabban földművelésre, mint a magasabb térszín, ahol a talajminőség eleve rosszabb, illetve az intenzív leőblítés a talajerő utánpótlás hatékonyságát erősen csökkenti. Ennek a rendszerváltás előtt Domokos regionális gazdasági szerepe szempontjából kiemelkedő fontossága volt,

mivel lehetővé tette, hogy a község és a Laposi-medence falvai között kialakult természetes munkamegosztás eredményeként – elsősorban a kerti növénykultúrára szakosodva – meghatározó szerepre tegyen szert. A környező településekkel folytatott kereskedelem lehetővé tette, hogy a községben termelt zöldséget, gyümölcsöt, finoman feldolgozott gyapjút, háziipari terméket relatíve magas áron értékesítsék. Domokos meghatározó részévé vált egy kifinomult, kölcsönös előnyökre épülő regionális gazdasági struktúrának.

A II. világháború után Domokos lokális gazdasági súlyának csökkenéséhez hozzájárult az infrastruktúra fejlődése, ami az elszigetelt területek szervezett ellátását megkönnyítette, és aminek kialakítása szoros összefüggésben volt az ún. szocialista területfejlesztéssel. Ilyen tényező volt a magyarláposi helyi ipar (varroda, ládagyár, tejgyár) létrejötte, ami hozzájárult még az állami adminisztráció általános megerősödéséhez; továbbá fontos még az erzsébetbányai ércitermelés és az erdőipar általános fejlődése. A hagyományos családi gazdaságokban keletkező munkaerő felesleg foglalkoztatását egészen az 1990-es évekig biztosították a helyi ipari létesítmények, illetve a kollektív gazdaság.

Domokos rövid és általános jellemzése első pillantásra semmi különös, figyelemre méltó sajátosságot nem tükröz. Mielőtt a lokális identitás és mentalitás napjainkban megfigyelhető változási folyamatait röviden összefoglalnánk, tekintsük át röviden a település és környezete etnodemográfiai adottságait.

Domokos a Laposi-medence egyetlen többségében magyarok lakta községe. Közvetlen szomszédságában található falvak mindegyike román; Rogoz, Alsószőcs, Laposdebrec, Rohi. A határos települések közül egyedül Magyarlápason található rohamosan asszimilálódó, az 1992-es népszámlálás adatai szerint már csak kb. 13% (1838 fő) magyar lakosság, amiből kb. 900 fő él magában a városban. A Laposi-medence etnikai összetételében már a 19. század közepén kezdődött népszámlálások eredményei is a román népesség túlsúlyáról tanúskodnak és ez valószínűsíthetően a 14–15. század óta jellemző. En-

2 in. Kádár József: Szolnok-Doboka vármegye monographiája. <http://mek.oszk.hu/04700/04755/html/161.html>

3 Belső-Szolnok és Doboka megye története 1848–49-ben, Dézs. Deme-ter és Kiss nyomdaja, 1890. 104.o.; Domokos melynek az időkzabban kb. 800 lakosa lehetett 124 katonát állított ki önkéntes szerveződésű nemzetőrségében.

4 Már Báthori Kristóf és Báthori Zsigmond is felismerte ezt és Domokost mentesítették a harmincad fizetése alól: „szűk és terméketlen terület”.

nek fő oka az lehet, hogy a magyar lakosság elsősorban néhány Kővár környéki falut – a Lápos folyó áttörése és a Szamos völgye között, az egykor kiemelkedő fontosságú vár szolgáló népességét biztosítva – valamint a Szamos Bethlentől északnyugatra fekvő Csicsó vára körüli településeket lakta. Ez a környék, bár nincs nagy távolságra a Láposi medencétől, kedvezőbb feltételeket kínált a földművelés és a kereskedelem számára, mint a Cibles vidékéhez tartozó montán zóna melyet, ahogy Erdély szerte a koraközépkortól kezdve, itt is elsősorban román pásztorkodó népelemek uraltak.

Domokos tágabb értelemben vett környezetének etnikai összetételére jellemző változási tendencia az elmúlt évszázadban a folyamatos és fokozatos asszimiláció volt. Domokos eredetileg, egészen a román közigazgatási határ-újraszervezésig először Belső-Szolnok, majd Szolnok-Doboka vármegyéhez tartozott, végül a magyarláposi járás részeként egészében Máramaros megyéhez került. Helyzetének értelmezése szempontjából fontos egy pillantást vetnünk a mai Máramaros megye etnikai összetételét bemutató táblázatra. (1. táblázat)

	román	magyar	ukrán/ruszin
1900	176004	51229	13228
1910	189886	62174	14820
1920	200021	31173	—
1930	220513	34814	17800
1941	224463	67357	19084
1956	284790	51300	24730
1966	339361	55609	28694
1977	394500	57897	32500
1992	436281	54788	36829

1. táblázat Máramaros megye etnikai arányainak alakulása a XX. században (Az 1968 utáni megyeterületre számítva)

A táblázat adatai szembeszökően tükrözik a román népesség fokozatosan kiterjedő és egyre meghatározóbb etnikai túlsúlyát. 1900-ban

a lakosság kb. 66%, míg 1992-ben már a megye népességének 85% volt román nemzetiségű.

Ezzel szemben a magyar népesség aránya a megye teljes lakosságára vetítve az 1900-ban mért 19%-ról 1992-re 10%-ra csökkent. A magyar népesség számarányának változásában két jellemző időszak adatait érdemes összevetni. Az I. világháború után a magyarok száma az elköltözések, illetve az ingadozó identitásúak miatti megféleződött, majd a második bécsi döntést követően a magyar adminisztráció újrászerveződésével gyakorlatilag az 1930-as adatokhoz képest a magyar népesség megduplázódása ment végbe. A II. világháború után a növekedés aránya elmaradt a román, de az ukrán népesség mögött is. 1992-ben gyakorlatilag ugyanannyi magyar élt Máramarosban mint a századfordulón, vagyis a stagnálás azt jelenti, hogy a magyar lakosság természetes szaporulata részben asszimilálódott, vagy elvándorolt.

Az asszimilációs tendencia vizsgálata a Láposi-medence településeinek etnikai arányaiban bekövetkezett változásokra vonatkozóan nagyon hasonló sajátosságokat mutat. Az alábbi táblázat a négy legfontosabb részben magyarok által is lakott helység adatait hasonlítja össze: Magyarlápos, Erzsébetbánya, Oláhlápos és Domokos. (2. táblázat)

Erzsébetbánya és (Kohóvölgy) lakossága a helyi ércbányászathoz és kohászathoz kapcsolódóan betelepült vagy inkább betelepített népesség. A magyart anyanyelvükként beszélők túlnyomórészt római katolikus vallásúak és ebben, valamint etnikai származásukat tekintve sem hozhatóak kapcsolatba Domokos és Magyarlápos magyar lakosságával. A fokozatosan kialakuló bányaipari komplexum kiszolgálásához szükséges szakképzett munkaerő felvidéki cipszerekből, és kisebb részt szlovákokból rekrutálódott. A rendelkezésre álló adatokból kihámozható tendenciák az Erzsébetbányai etnikai viszonyok alakulásának utolsó másfél évszázadát pontosan tükrözi.

A folyamatban ismét figyelemre méltó az 1910-es, az 1930-as, majd 1941-es népszámlálási adatok összehasonlítása: az ingadozó „magyarok”, valamint a migráció jelensége. Ugyancsak fontos összehasonlítási szempont az 1956 és 1966, a bányászat, az erőltetett

	Erzsébetbánya		Magyarláros		Oláhláros		Domokos	
	m	R	m	r	m	r	m	r
1850	435	529	1053	280	81	1692	604	8
1880	784	530	1086	398	400	2044	716	45
1890	710	476	1443	437	427	2256	760	54
1900	809	404	1493	542	249	2502	725	59
1910	1050	220	2120	403	236	2513	759	53
1930	674	371	866 577 (j)	823	82	2839	729	42
1941	1251	108	1517	590	171	2879	777 105 j	20
1956*	1271	1512	1960	9617	49	3271		
1966*	1364	2407	1878	10409	19	3469		
1977*	1355	1967	1904	11165	12	3907		
1992*	1202	1883	1838	12278	24	3851	kb. 900	80

* comuna és város szinten megadott adatok; j jiddis anyanyelvűek

2. táblázat A Laposi – medence magyar és román népességének változása 1850-1992 között

iparosítás következményeként a román anyanyelvűek lélekszámának megnövekedése, ami az 1930 és 1966 közötti viszonylatban a népesség megötszöröződését jelentette. A tendenciát az is csak elhanyagolható mértékben árnyalja, hogy az 1966-os népszámlálási adatai comuna-ra vonatkoznak, mivel Erzsébetbányához közigazgatásilag csak Kohóvölgy tartozik, ahol ugyanez a folyamat és etnikai arányok jellemzőek.⁵

Magyarláros asszimilációs viszonyainak elemzése a magyar anyanyelvű népesség eltérő rekrutációja ellenére sok hasonlóságot mu-

tat. Míg a járásközpontban az etnikai arányok 1850-ben 1:4, addig 1941-ben 1:2,5; ugyanakkor 1992-ben a román lakosság lélekszáma már többszöröse volt a magyarnak. Itt az arányok értelmezésénél figyelembe kell venni Magyarláros zsidó lakosságát (kb. 700 fő), akik 1944-ben a népszámláláskor magukat részben (kb. 400 fő) magyarnak vallották. Ugyancsak lényeges, hogy a comunakra számított adatokban megjelenik a Magyarláros közvetlen környezetében található, már a XIX. század közepén is többségében románok által lakott települések lakossága, (Rohi, Rogoz, Kisdebrecen, Lápospataka, Láposhidegkút és Borkút). A fenti kitételektől elvonatkoztatva is megállapítható, hogy Laposi-medencében leírható asszimiláció látványos szociokulturális változási folyamat

A kérdés az, hogy a tendenciák ismeretében mi lehet az oka annak, hogy Domokos egészen a legutóbbi évekig a lakosság 90%-ban

⁵ A pontosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy Poiana Botizii (Farkasfalva) kis lélekszámú, eredendően románok lakta telep, közigazgatásilag ugyan-csak Erzsébetbányához tartozik, de az etnikai arányoknak a régióban le-játszódó változás tendenciája szempontjából elhanyagolható tényező.

megmaradt a Láposi-medence református magyar nyelvszigeteként?⁶ A statisztikai adatok elemzéséből kitűnik, hogy a község lélekszáma nagyságrendileg nem változott, az 1850-es 612 fő, az 1900-as 784 lélek és ma kb. 950 – 1000 fő.⁷ Feltűnő továbbá, hogy a népesség etnikai összetételének ingadozása elhanyagolható, amint azt a kutatás részeként felvett census (1998. július) eredményei is megerősítették, és alátámasztották azt a feltételezést, hogy a település viszonyai alig különböznek az 1941-es etnikai arányoktól. Ezek szerint Domokoson a lakosság kb. 10% vallja magát ortodoxnak.

Vegyük szemügyre röviden, hogy valójában mit is leplez ez a történeti-statisztikai leírása szerint kifejezetten stabilnak tűnő állapot. Vizsgáljuk meg a minden asszimilációs folyamat egyik legfontosabb indikátoraként megnevezhető folyamatelem, az identitáskomponensek változékonyságának ékrdését Domokoson!

A község sajátos helyzetéből világosan következik, hogy az itt élők identitásának jellemzése összetett feladat. Az identitásfaktorok meghatározását és ezek elemzését részben a felvett kérdőívek adatai, valamint az interjúk szövegeinek vizsgálata alapján végeztük el. A domokosi magyarok identitása többszörösen összetett, melyet meghatározó motívumai szerint a lokális identitás, az etnikai identitás és a nyelvi identitás fogalmi keretei között értelmezhetünk. A források elemzése azt mutatja, hogy a három faktor jelentősége generációként és nemenként egyaránt változhat. Sőt, fontos eltéréseket lehet kimutatni egyes személyek identitásjegyei között annak függvényében, hogy az egyéniség identitása mennyiben reflektált attitűd, tudatos pozíció, avagy mennyiben spontán tükrözése a szociokulturális

hagyománynak. Jelen elemzésben csak néhány fontosabb összefüggés vázolására teszünk kísérletet.

A domokosiak lokális identitását elsősorban a földhöz, a földtulajdonhoz való viszonyukkal jellemezhetjük. Az értékonzervatív hagyományoknak megfelelően a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely és a birtokolt, valamint a megművelt földterület nagysága között szoros kapcsolat áll fenn. A tulajdonolt föld minősége, fekvése, a rendelkezésre álló családi munkaerő, a bér munka igénybevételének képessége, azok a presztízstényezők, melyek meghatározzák egy személy pozícióját és lehetőségeit a közösségben. A megkérdezett idősebbek meggyőződéses fiziokraták. Ez azt jelenti, hogy hagyományos kultúrájuk értékrendjéből következően számukra a földművelés minősül az egyetlen ténylegesen értéktermelő gazdasági tevékenységnek. Mivel a rendelkezésre álló földterület nagysága – a Domokosi földekből történő részesedés – korlátozott volt, ezért a társadalmi státusz kötötté vált. A domokosi társadalom hierarchiája merev.

A modernizációs folyamatok hatására az újabb generációk viszonya a földhöz megváltozott. A szocialista tervgazdálkodás jegyében létesített üzemek, bányák, a magyarláposi közhivatalok a kollektivizálás után a szocialista politikai alapelvek értelmében korlátozott földtulajdon következtében felszabaduló, de nem a mezőgazdaságban maradó munkaerőt minden nehézség nélkül képes volt foglalkoztatni. Többségük számára a mezőgazdasági munka a háztáji kiegészítő tevékenységet jelentette. Az 1989-es fordulat után a veszteséges üzemek összeomlásával a munkanélküliség a domokosiak egy részét újra a gazdálkodásba kényszerítette. Mozgótöke híján egyetlen alternatívaként a magyarországi – esetleg a nagyvárosi – munkavállalás kínálkozott, amivel főként a fiatalabb generációk éltek. A különböző forrásokból átvett normák, értékek egyetlen közös vonása, hogy Domokos társadalmát alapvetően megosztották, a földhöz, mint hagyományos identitás-konstitúciós alaptényezőhöz való viszony megváltozott: a lokális identitás egymást kizáró típusai életstratégiák formájában különültek el egymástól.

6 Domokos dialektológiai értelemben az észak-mezőségi nyelvjáráshoz tartozik.

7 A mai adatok hozzávetőleges és nem statisztikai pontosságú megadásának oka, hogy a domokosiak egy jól meghatározható köre állandó munkavállalóként életvitelszerűen Magyarországon él.

Az idősebb, még földműveléssel foglalkozó generációk számára a politikai rendszerváltást követően a földtulajdon piaci és eszmei értéke miatt egyaránt a legfontosabb értéktényező, az egzisztenciális biztonság garanciája volt. A régió helyi iparának összeomlását követően munkájukat elveszített mezőgazdaságba visszakényszerülő kényszergazdálkodók számára a földtulajdon piaci értéke, mint az egyetlen megélhetési forrás tételeződött. Számukra a földtulajdonnak nincsen presztízsértéke, viszonyuk gyakorlatias, ugyanakkor korábbi tevékenységükhöz képest a földműves munka kényszerét és az ezzel járó státuszvesztést deklasszálódként élik meg. A munkával rendelkező domokosiak, valamint a Magyarországon munkát vállalók számára a földtulajdon presztízsértéke és piaci értéke egyaránt megszűnt. Számukra a föld a kevéssé kifizetődő robot szimbóluma. A földtulajdon kérdése, az ennek a bázisán szerveződött *sensus communis* többé nem az egységes domokosi lokális identitás forrása, hanem a helyi közösséghez tartozás önazonosság-élményét történetileg megalapozó érték eljelentéktelenedésének egyik oka. Mit is jelent ez?

Mivel a környező román falvakban manapság fizetőképes kereslet mutatkozik a domokosi birtokok iránt, ezért a társadalmi felemelkedésben reménykedő eltelepülő fiatalok és a Magyarországra költöző családok a feleslegessé váló örökségen szívfájdalom nélkül adnak túl. Ami az idősebbek elbeszélése alapján még tíz esztendővel ezelőtt is elképzelhetetlen volt, az napjainkban erősödő tendencia. Sőt a munkából kiiregedő idősebbek, akik földjüket már nem képesek művelni, viszont a családjuk fiatalabb generációira nem támaszkodhatnak, maguk is szívesen adják el a szomszédos falvak román gazdáinak földjeiket. A föld parlagon hagyása ugyanis presztízsvesztés, amit az újabban meggyökeresedő „szokás” szerint azzal ellensúlyoznak, hogy még az esetleges kínáló domokosi vevő esetében is a román községekből érkező vásárlót részesítik előnyben. A látszólag irracionális döntés mögött világos logika rejlik. Ha a család már nem képes művelni földjét, akkor annak eladásával legalább más „konkurens” domokosi családok birtokát, és ezzel társadalmi presztízsét nem kívánják növelni. A presztízs-

tízvesztés minimalizálásának elve működik, amennyiben egymásból világosan következő tézisek érvényesítésének sorozata eredményezi azt, hogy a domokosi református gazda inkább román parasztnak adja el földjét mint falujelíjének.

A hagyomány normái szerint a család státuszát a helyi társadalomban meghatározó földbirtok megművelésének megszakadásával – mikor a következő generáció nem fogadja el öröklött szerepét – a munkaképességében korlátozott idős gazda személyes értékrendje szerint presztízsvesztéssel szembesül. Ennek kompenzációja, hogy a földjére jelentkező román vásárlót részesíti előnyben, mert hite szerint és értékeiből következően ezzel kizárja más helyi gazdákat – akik művelik földjüket – presztízsnyereségét. A személyes társadalmi szerep megítélése felülírja, pontosabban nem engedi figyelembe venni a közösség létét meghatározó etnikai-preferenciaelv érvényesülését, mely szerint Domokos szempontjából fontos a „határ” megőrzése. Igaz, mindezt tovább erősíti, hogy a román gazdák tőkeerősebb vásárlók mint az esetlegesen jelentkező domokosiak.

A domokosiak földtulajdona a rogozi és alsószőcsi földvásárlások miatt az utóbbi három-négy esztendőben folyamatosan csökken. A földtulajdonhoz való viszony megváltozásával, a társadalmi kohézió garanciáját jelentő folyamatosság megszűnésével, és a kvázi modernizáció következményeként kialakuló leplezett törésvonalak mentén húzódó generációs érdekellentét konfliktussá fejlődésével a lokális identitás fragmentációja, legalábbis pillanatnyilag úgy tűnik, visszafordíthatatlanná vált.

Különösen érdekes ez akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a domokosi magyarság lokális identitását meghatározó további komponens etnikai önazonossága. Mindezt befolyásolja az a tény, hogy a község lakossága túlnyomórészt református. A településen a vegyesházasságokon keresztül lassan beszívárgó ortodox románok mellett más felekezetek hívei nem találhatók meg, a szekták tevékenysége, ellentétben például a mezőségi magyar szórványokkal vagy a környező román településekkel, még kevéssé jelentős.

Ugyanakkor a gyülekezet egyházi szolgáltatásokkal történő ellátási nehézségeit mutatja, hogy Domokoson, Kelet-Máramarosban elfoglalt kivételes helyzete ellenére, a rendszerváltás óta már három tiszteletes fordult meg. Ez nyilvánvalóan kapcsolatba hozható azzal, hogy a szórványban szolgálatot teljesítő fiatal lelkészek számára egy Domokos adottságú hely elszigeteltséget jelent és a személyes életsors vonatkozásában nem minősül perspektivikus kihívásnak. Nehéz megítélni, hogy mindebben mennyire játszik szerepet az istentiszteleteket látogatók lélekszámának fokozatosan csökkenése, illetve, hogy a református egyház befolyása általában, de különösen az ifjabb generációk körében általános térvészteshez vezetett.

Összegezve, a valláshoz való tradicionális viszony megváltozása három szempont alapján jellemezhető; a szekularizáció, ami mint általános kortünet a domokosi társadalom egészét áthatja; részben ennek következménye a református egyház fokozott térvésztese; és harmad-sorban az ortodoxiához szervesen kapcsolódó népi vallásosság bizonyos intézményei iránti igény fokozatos erősödése.⁸

Az idősebb Domokosiak magukat mélyen vallásos, református magyar emberként határozzák meg. A nemzet „mitológiájának” pontos ismerői, szószólói és hívei ők. A fiatalabb generációk önazonossága szempontjából a fenti körülírás, valamint az ebben meghatározott értéktartalom csak részben, vagy egyáltalán nem érdekes. A többségi román környezetben a modern életvilág kereteinek megszervezése olyan feladat, amit az etnikai identitás tudatos felvállalása, kihangsúlyozása hátráltat, ezért kevesen teszik meg. A jelenséget több megismert fiatal domokosi életpályával bizonyíthatjuk. Ezek közül is kiemelkedik

annak a fiatalembernek a története, aki 1996-ban még a Ciblesen és közvetlen környékén tervezett domokosi központú ökoturisztikai vállalkozás szellemi atyjaként tűnt fel. Majd 1998-tól először a környéken, később Bukarestben a sikeres és önmenedzselő „pozitív” életszemlélet apostolaként, Amway ügynökként dolgozott és csak alkalmasszerűen látogatott haza szülőfalujába.

A fiatalabb generációk felfogásában az etnikai identitás súlyának leértékelődése Domokoson elsősorban nem a befogadó, a többségi kultúra averziói miatt megy végbe, hanem sokkal inkább annak következménye, hogy a modernizációs diskurzusok értéklurális kategóriái között az ethnos kevésbé hasznos összefüggés. Magyarán, a mindennapi érvényesülés színterein, melyek túlmutatnak az etnikailag szinte homogén község határain, a sikeresség feltételei az etnikai dimenziótól független tényezők. A versenyképes szakismeret, a hiteles és jól kamatoztatható kapcsolati tőke, amint a személyes kibontakozás formái, például a vállalkozás vagy az adminisztrációhoz kapcsolódó munkakörök is a tágabb többségi környezet adottságaihoz való, mindenek előtt nyelvi alkalmazkodást feltételeznek.

Az etnikai identitás alakulásában megfigyelhető legújabb tendenciák árnyalják a statisztikai adatokból kirajzolódó képet. A domokosi közösség etnikai identitását jellemző magatartást az intenzív szeparáció, a korlátozott szegregáció és az ideális integráció párhuzamosan jellemzi. De mit is jelent mindez?

A domokosi közösség történetileg adott sorshelyzetéből következően, hogy éppen a Láposi-medencében kellett megőrizni etnikai identitását, szükségszerűen szeparálódott. A domokosiak többsége a

8 Különösen érdekes a népi vallásosság, olyan, elsősorban román hatásra egyre intenzívebbé váló megnyilvánulásait megfigyelni, mint a boszorkányság intézménye. Az ezredfordulón Domokoson négy „praktizáló” boszorkány volt, akik részben a helyi, valamint a szomszédos falvak igényeit szolgálták ki.

szeparációs életstratégiát számon tartja.⁹ A falu a megkérdezett interjúalanyok általános véleménye szerint mindig igyekezett magát elhatárolni a környező román települések népességétől. Még az endogámia kézzelfogható veszélyei ellenére is a közelmúltig kifejezetten elutasítóak voltak a vegyesházasságokkal szemben. A két etnikum közötti érintkezés ugyancsak generációs elven, vagyis többnyire az egyéni életstratégia függvényében alakult. Míg az idősebbek elsősorban tárgyilagos, de távolságtartó gazdasági kapcsolatot ápoltak a környező falvak lakosságával, addig a fiatalabbak az életvitel és az életelvek konvergenciájából következően már barátságokat, a személyesség mélyebb szintű kapcsolatait tartották fenn. Az elkülönülés gyengülésének fontos jele, hogy a románok betelepülését akadályozó közösségi szintű konszenzus megszűnt, ezért a román családok már nem csak házasság, vagy rokoni kapcsolatok útján, hanem az üres házakba beköltözve is megjelennek.

A többségi társadalom részéről tapintható szegregációs szándék az eltérő nyelvhasználat és vallás ellenére a Domokosiakkal szemben korlátozott. A felvett interjúk elemzése azt mutatja, hogy a románok, talán a magyarok számukból következő egyre kisebb, gazdasági, és kulturális súlya miatt nem, vagy csak korlátozottan és csak ritkán élnek extrém formában szegregációs gesztusokkal. Román perspektívából a magyar etnikum jelenléte a Láposi-medencében tétnélkülivé válik 1989 után.¹⁰ A szegregáció gyengülését ugyancsak elősegíti az a

9 Ahogy azt Gunda Béla is megemlíti 1941-es erdélyi gyűjtőútjának adatai között, a románok a Láposi medencében a magyaroktól tanulták a magasabb színvonalú földművelő technológiát. Gunda szerint ezt az bizonyítja, hogy az olyan alapvető mezőgazdasági eszközök, mint például az eke alkotórészeit a román parasztok magyar kölcsönkifejezésekkel nevezi meg.

10 1989 után egyetlen komolyabb, de elszigetelt etnikai atrocitásról van tudomásunk, mikor egy debreceni néptáncgyűttes oláhláposi fellépését követően megrongált autóbuszon menekült el.

tény, hogy a láposvidéki magyarok etnikai identitásukat az előzőekben elemzett okok miatt egyre hangsúlytalanabban vállalják. Mindebből következik, hogy a domokosi magyarok integrációja a tágabb értelemben vett társadalmi környezetbe feltételezi a többségi társadalom részéről meghatározott együttélési alapelvek átvételét.

Összegzőképpen elmondható, hogy A. Gergely András megállapítása, mely szerint: „Aki asszimilál, egyúttal konfliktusokat is életre hív vele, kudarcokat is vállal.”¹¹ — a Láposi románság és magyarság (különösen a domokosi magyarság) relációjában egyre kevésbé érvényes alapvetés. Az asszimiláció kérdése esetükben nem a kulturális veszteségtapasztalat összefüggésében értelmezhető változási folyamat, de sokkal inkább a hiteles életstratégia problémája. Az asszimiláció várható felgyorsulása kifejezetten valószínű, ha a generációk részéről a jelenség társadalmi tünetei iránt tanúsított különbségeket összehasonlítjuk.

A folyamat jelei talán legvilágosabban a nyelvi identitás összefüggésében tapinthatóak. Klasszikus és a szórványrégiók asszimilációs viszonyainak leírásakor számtalanszor rögzítették, de Domokos esetében mégis meglepő, hogy az idősebb asszonyok között szép számban akadnak olyanok, akik alig beszélnek románul. Ennek nyilvánvaló oka, hogy az intenzív érintkezésre nem voltak ráutalva, a találkozások száma korlátozott volt. Ugyanakkor, manapság a nyelvi asszimiláció előjelei egyre látványosabb formában figyelhetők meg. Ennek oka az aktív szókészlet beszűkülése, a romános grammatikai szerkezetek alkalmazása, amit az idéz elő, hogy a falusiak többsége a románt a mindennapi érintkezésben nagyobb gyakorisággal használja mint anyanyelvét. A vegyes házasságokban a román az általánosan preferált nyelv függetlenül attól, hogy melyik fél magyar.

11 in: Regió 1990/4. 67-82.o. ; Politikai modernizáció és etnikai alternatívák.

Ugyancsak hozzájárul az általános nyelvi romláshoz az egykor modellként hivatkozott nyolcosztályos iskola nehéz helyzete. Az iskolaépületet holland segítséggel 1995-ben újítták fel, de a gyors amortizáció következtében tönkrement eszközök pótlására a források hiánya miatt sokáig kevés volt a remény.¹² Manapság a születésszám csökkenése miatt nem csak a kevés iskoláskorú, de ebből következően az alacsony költségvetési normatíva is hozzájárul a tanárok fluktuációjához, ami az oktatómunka minőségének rovására megy. Ugyancsak közszeszerte terjedő felfogás, hogy az iskoláskorú gyerekeket a szülők a remélt sikeresebb érvényesülés miatt a magyarláposi román általános iskolába íratják be, ami az intézmény fennmaradását talán legkomolyabban veszélyeztető jelenség.

IRODALOM

- Cholnoky Jenő: Magyarország földrajza, Bp. 1936.
- Gunda Béla: Magyarország néprajzi csoportjai. In: A magyar nép. A művelődés könyvtára 9. kötet. Bp. 1943. 91–113. old.
- Köpeczi Béla (szerk.): Erdély története. 1987. I–III.
- Makkai László: Szolnok-Doboka megye magyarságának pusztulása a XVIII. század végén. Kolozsvár, 1942.
- Szentgyörgyi Mária: Kővár vidékének társadalma. Bp. 1972.
- Tagányi Károly–Réthy László: Szolnok-Doboka vármegye monographiája. I–VII. kötet. Dés, 1901. (Benne a különböző falvakról szóló részt Kádár József írta.)
- Tamás Lajos: Az erdélyi oláhság. In: A történeti Erdély. Bp. 1936. 417–475. old.

12 Igaz, az iskola jelenlegi igazgatónője az elmúlt két évben sikeresen pályázott állami felújítási támogatásra, így az épület és az oktatási infrastruktúra 90-es évek óta tartó modernizálása befejeződhet.

Fedélterv: Dallos Csaba (fotó: Gulyás Gyula)

Kiadó: Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet (3515 Miskolc, Egyetemváros)

Felelős kiadó: Kotics József

Tipográfia: Dallos Csaba

Technikai szerkesztő: Dallos Csaba

Betűtípus: Minion és Myriad

Nyomás: Kapitális Kft. (4031 Debrecen, Balmazújvárosi út 14. Felelős vezető Kapusi József)

ISBN 978-963-661-810-0